

د وزير فتح خان اود هغه د کورنی تاریخی رول په سدوزي دولت کې

وزير فتح خان (۱۷۸۰ - ۱۸۱۸ ز)

مؤلف: کانديد اکادميسين اعظم سيستاني

ژباړونکی: پوهنمل حاجی محمد نوزادی اورحمت آریا

سويډن - ۲۰۱۲
Ketabton.com

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دهلمند سترې انا،
د وزیر فتح خان او د هلمند د ټولو
نومیالیو مور « لوبې ادې » ته ډالی !

د کتاب خانگړتیاوی

د کتاب نوم : دوزیرفتح خان او دده د کورنی تاریخی رول په سدوزی دولت کی

د لېکوال نوم : کانديد اکاډیمسین محمد اعظم سیستانی

دکتاب دیزاین او تنظیم- د مؤلف لخوا

دچاپ ځای- کندهار، دعلامه رشاد بابا خپرندویه موسسه

تیراژ- ۱۵۰۰ ټوک

د کتاب دچاپ مصرف دداکتر یعقوب وزیری لخوا ورکول سوی دی.

د مؤلف برېښنا لېک پته : sistani.1@hotmail.com

د سرلیکونو نوملړ (فهرست)

- ۷..... ددی کتاب د پښتو ژبای په اړه.....
- ۱۱ د پوهاند خالق رشید تقریظ
- ۲۱ د پوهنمل حاجی محمد نوزادی تقریظ
- ۲۹ دمؤلف سریزه (د ملي- تاریخي څیړود پیژندنې اهمیت)
- ۳۵..... د سدوزی دولت نه دمخه، سیاسي، اقتصادي او ټولنپزه اوضاع
- ۵۹ د احمد شاه درانی (سدوزی) د دولت خانگرتیاوې
- ۶۴..... داحمدشاه درانی د دولت لومړیتوبونه
- ۶۸..... داحمدشاه بابا سیاسی پوهه، لیاقت او شخصیت

لومړی فصل

دسدوزیانو په دولت کی د سردار پاینده خان د کورنی رول

- ۷۵..... د درانی احمدشاه په دولت کی د حاجی جمال خان رول
- ۸۴..... دتیمورشاه په دولت کی دفتح خان د پلار پاینده خان رول
- ۸۸..... د شاه زمان په واکمن کیدوکی د سردار پاینده خان رول
- ۹۱..... د شاه زمان دپاره د سردار پاینده خان نظامي خدمتونه
- ۹۳ د شاه زمان دپاره د سردار پاینده خان د میرمنې لویه ادی سرښندنه
- ۹۴ د سردار پاینده خان په وړاندی د شاه زمان بی پروایی
- ۹۶ سردار پاینده خان او د مخفی انجمن جوړیدل
- ۹۸ د شاه زمان په فرمان د پاینده خان او نورو قومی مشرانو وژل کیدل
- ۱۰۱ د زمانشاه تیروتنی
- ۱۰۶ د زمانشاه او سردار پاینده خان د نسب شجره

دویم فصل

د شاه محمود په حکومت کې د وزیر فتح خان تاریخي رول

- ۱۱۱..... وزیر فتح خان د ابومسلم خراساني د تبر یو مېرني
- ۱۱۶..... د زمانشاه په وړاندې دفتح خان پاڅون.....
- ۱۲۰..... د کندهار په نیونگ کې دفتح خان ونډه
- ۱۲۲..... د کابل پرانیستنه
- ۱۲۴..... له شاه زمانه غچ اخیستنه
- ۱۲۶..... شاه شجاع ته د ماتي ورکړه.....
- ۱۲۸..... د غلجیو اله گوله
- ۱۳۰..... له کابله د وزیر فتح خان لیرې کېدل او د شاه محمود پرځي دنه
- ۱۳۲..... د شاه محمود پر وړاندې د کابل د پرگنو سرکېښي.....
- ۱۳۷..... د شاه شجاع او فتح خان د پیوستون او بیلتون لاملونه
- ۱۳۹..... د فتح خان د له منځه وړلو لپاره د قیصر او زمانشاه دسیسي
- ۱۴۲..... د زمانشاه د توطیې پر بنسټ د فتح خان زنداني کېدل
- ۱۴۴..... د فتح خان د ژغورني لپاره د دوست محمد خان زوررتیا
- ۱۴۸..... فتح خان د شاه محمود د بیا واکمنولو په لټه کې
- ۱۴۹..... د فتح خان او شاه شجاع بیا پیوستون او بیلتون
- ۱۵۲..... د کابل له بالاحصاره د شاه محمود ژغورنه
- ۱۵۴..... د کابل د سلطنت پر گدی د شاه محمود بیا ناسته
- ۱۵۸..... د پېښور او کشمیر د نېولو لپاره لښکري یونونه
- ۱۶۷..... د اټک د کلا د بیا نېولو لپاره د فتح خان لښکري یونونه
- ۱۷۳..... د هرات پر لور د فتح خان لښکري یون او د ایرانیانو په وړاندې جگړه ...
- ۱۷۹..... د اشرف الوزراء فتح خان د رندولو د څرنګوالي

د وزیر فتح خان او دهغه کورنی رول په... ۵

۱۸۵ د اشرف الوزراء فتح خان د وژلود څرنگوالي

۱۹۰ د وزیر فتح خان د شخصیت پرتم

۱۹۵ د وزیر فتح خان اولاده

دریم فصل

دفتح خان د غچ اخیستني په موخه د بارکزي ورونو پاڅون

او د سدوزیانو د دولت پای

۱۹۶ دبارکزی ورونو پاڅون

۱۹۹ ددوست محمد خان نظامي مهارت

۲۰۳ ددوست محمدخان په وړاندی د شاه محمود ماته خوړل

۲۰۶ د وزیر فتح خان ځای ناستی سردار محمد عظیم خان

۲۰۹ په یوه ښار کي دوه پاچهان او دوه وزیران په یوه وخت

۲۱۴ د سردار محمد عظیم خان جهاد دپیښور د ازادولو پخاطر

۲۱۶ د سید احمد بریلوی جهاد دپیښور د لاس ته راوړلو پخاطر

۲۱۹ دبارکزی ورونو تر منځ د هیواد د ولایتونو ویش

څلورم فصل

کندهاري سرداران او دهغوی د حاکمیت سیمي

۲۲۶ درشل

۲۲۷ د کندهاري سردارانو د نفوذ سیمه

۲۳۱ دکابل په چاروکي دکندهاري سردارانو لاسوهنه

۲۳۵ پرکندهار باندی د شاه شجاع یرغل اودکندهاری ورونودفاع

۲۳۸ پر هرات باندی د ایرانیانو د برید تکل (۱۸۳۷م)

۲۴۱ دکندهاري سردارانو تلواري اقدامات

۲۴۳ کندهار او کابل ته دقاجاري دولت د سفیر رارسیدل

۲۴۷ کندهارته دروسي قیصر د استازي ویتکوویچ رارسیدل

د وزیرفتح خان او دهغه کورنی رول په... ٦

- ٢٤٨ دکندهاری مشر سردار کهندل خان دپاره د قاجاری محمدشاه فرمان.....
- ٢٤٩ وکهندل خان ته د جنرال بروسکی لیک
- ٢٥٠ قاجاری شاه سره د کندهاری سردارانو د دوستی په هکله د روسی د سفیر سیمونیچ تضمین لیک
- ٢٥٢ پر افغانستان باندي د انگریزانو تیری او ایران ته د سردارانو د تبیتیدل
- ٢٥٣ وطن ته د سردارانو بیا راگرخیدل او د واک بیا ترلاسه کول
- ٢٥٤ دکندهاری سردارانو بی اتفاقی او د حاکمیت زوال یی
- ٢٦٢ دکندهاری سردارانو څخه پاته شوی کسان
- ٢٦٦ دکندهاری سردارانو فرهنگي اړخ ته یوه کتنه
- ٢٦٧ سردار هارون خان
- ٢٦٨ سردارمهدلخان مشرقی
- ٢٧٢ سردار خوشدل خان کندهاری
- ٢٧٣ سردار غلام محمد خان طرزي
- ٢٨٠ علامه محمود طرزي
- ٢٨١ دسراج الاخبار خانگریاوی
- ٢٨١ وطن او وطنپالنه د محمود طرزی له نظره
- ٢٨٩ د محمود طرزی لیکلی اثار
- ٢٩١ د محمود طرزی اولادونه

پنځم فصل

دسدوزي او بارکزي دراني قومونو تر منځ

ددوستي او دښمني ټوليزي (کلی) پایلی

- ٢٩٢ دتیرو فصلونو لنډیز او پایله
- ٣٠٧ د لیکوال لنډ پیژندلیک
- ٣٢١ د کتاب د عمومی مآخذونو فهریت

ددی کتاب د پښتو ژباړی په اړه

پوهنمل حاجی محمد نوزادی

دخپل علمی - فرهنگي فعالیت په جریان کی ما ډیر کتابونه ، څیرنیزی علمی او سیاسی لیکنی ژباړلی چی پرخپل وخت خپری او تر اړوندو لوستونکو پوری رسیدلی دی . مگر ددغه کتاب چی همدا اوس ستا گران لوستونکی مخ ته پروت او لوستلو ته دی لیخی را نغښتی دی ، و ژباړلو ته یی زه د نورو یادو شوو ژباړنو په پرتله لږ غوندی په غیرنورمال ډول اړوتلی یم .

کله چی دمحترم کانديد اکادميسن سيستاتی صاحب د همدی اثر اصلی بڼه په دری ژبه د تقریظی ارزونی په موخه راته وسپارل شوه ، ما یی د لوستلو نه خورا خوند واخیست او په اړه می (پردی کتاب باندي زما دزړه یو څو خبری) تر سرلیک لاندی په لنډو کی دخپل زړه پراس ورباندی و ایست چی لوستونکی به یی دکتاب په پیل کی ولولی . د کتاب د دری متن د لوستلو پر مهال پدی خبره یو څه خواشینی غوندی شوم چی کتاب یوازی په دری ژبه دی او پښتو ژبی خوان نسل به یی د لوستلو څخه دومره خوند وانخلي لکه ما چی تری نه اخیست . دنیکه مرغه ددی ډول پښتو ژبی خوانانو شمیر چی دکتاب لوستلو او په خانگری توگه دخپل هیواد دتاریخ لوستلو سره مینه لری ، دا مهال مخ پرزیاتیدو دی .

کله چی می دکتاب په هکله لیکل شوی تقریظ په یو زیات شمیر افغانی انترنیتی سایتونو کی خپور شو . لوستونکو هم پخپلو بریښنالیکونو او تلفونی خبرو کی په دی هکله خفگان وینود چی ولی ددی کتاب پښتو بڼه نشته .

یوه ورځ کورکی وم چی دتلیفون زنگ راغی ، مقابل لوری تر سلام او ستړی مشی وروسته خان داسی راته وپیژاندی : شریف الله دوست سروانی یم او د لښکرگاه څخه درسره ږغیوم . ماچی په انترنیتی سایتونو کی د پښتو ژبی

او دهلمند دلرغونی تاریخ په اړوند د ده خیرنیزی لیکنی لوستی وی او ډیر می غوښته دنژدی نه یی وپیژنم ، د برغ په اړویدو یی خدای سته ډیر خوښ شوم . هغه راته د نورو تشریفاتی خبرو وروسته وویل چی دوی یوه فرهنگی ټولنه لری او هود یی کړیدی دسیستاتی صاحب دغه کتاب چی تازه په بریښنایی توگه پرلیکه شوی وو ، وچاپی بڼی ته واړوی . ده زما نه هیله وکړه چی پښتو ژباړه یی زه پرغاره واخلم . ما دخپلو نورو بوختیاوو او ستونزو ترڅنگ دمعدرت غوښتلو په موخه خپله اصلی ستونزه دا وښودل چی دتایپ کولو په کار کی می پښه گوډه ده خکه چی یوازی په یوه گوته تایپ کوم او ددی دومره پنډ کتاب د ژباړلو او بیا تایپ کولوتوان راسره له بده مرغه په خان کی نه وینم . ظاهرا ده زما معدرت قبول کړ او خدای په امانی مو سره وکړه .

څه موده وروسته یی بیا زنگ راته ووايه او دا خل یی پدی اړوند ټینگار تر تیر خل زیات وو . ما هم د خپلی همدغی یادی شوی ستونزی لامله داخل هم معدرت وړاندی کړ . څو ورخی وروسته پخپله سیستاتی صاحب او بله ورځ بیا شریف الله جان په تلفون کی خان و دی خبری ته را ورساوه .

نور نو ماته بده و ایسیده چی ددغه هلمندی خان او هڅاند خیرونکی دهیلو اوغوښتنو څخه مخ واړوم . په پای کی می خپل دخوانی د وخت د یوه نژدی دوست ، دیپلوم انجینر محمد حق نیکزاد سره چی په لښکرگاه کی یی د بیا رغاونی په یوه موسسه کی کار کاوه ، خپله ستونزه شریکه کړه . ده په ډیره میرانه او ډاډ سره راته خپگر وټکاوه چی د تایپولو کارونه یی ماته پریرده او ته سر د همدی گری نه دنوموړی کتاب وژباړلو ته پښی را لوڅی کړه . ددی سره سم ما کار پیل کړ ، نور می هرڅه پرېښودل او یوازی می دی کار ته پښی بندی کړی . مابه پر کاغذ باندی ژباړل ، په کمپیوتر کی به می سکان کول او نیکزاد صاحب ته به می په بریښنالیک کی استول . د بده مرغه ده لا شل مخه تایپ کړی نه وه چی موسسی یی کار پرېښود ، دی بیکاره ، کمپیوتر او انترنیت ته یی لاسرسی د لاسه ورکړ . یوه برخه یی دده په غوښتنه د نصرت الله پنامه یوه هلمندی خواری تایپ کړی په ایمیل کی راته راواستول چی باید له کبله یی مننه ورڅخه کرم . نیکزاد صاحب یو بل ځای خو داخل په گرشک کی په یوی

موسسی کی کار وموند . هلته ده انټرنیټ نه درلود مگر په کمپیوټر کی یی د ټایپولو امکانات لرل . ده به یوه برخه ټایپ کړه او کله چی به د اونۍ په پای کی لښکرگاه ته راغی ، هغه به یی راته د بریښنالیک په مت را استول . که څه هم دکار چټکتیا سسته شوه ، خو ده خپل وس نه سپماوه .

سره لدی چی د ټایپ کولو څخه د بسکی واده جوړ سو ، خو که دنیکزاد صاحب خیگر ټکول او نه ستړی کیدونکی مرسته نه وای ، ما یی و ژباړلو ته زړه بڼه کولای نشو . لنډه داچی دده زغم او زیار ددی کتاب د ژباړلو او چاپ ته د اماده کولو په چارو کی په رښتینی توگه محرکه قوه وه . دده عمر دی ډیر او پرمټانو دی برکت وی ! دبناغلی دوست سروانی ونډه هم پدی کار کی دیداونی وړ ده چی زه یی وهڅولم او ژباړلو ته یی اړ ایستلم . پدی هکله دده هڅی د ستایلو وړ بولم .

د ژباړنی په اړه دا خبره هم د یادوونی وړ ده چی دکتاب « ډیپل خبری » (پیشگفتار) اود دویم فصل منځپانگه لا ډیر پخوا دسیستانی صاحب د یوی بلی لیکنی په ترڅ کی د محترم رحمت آریا صاحب لخوا چی یو زبردست ژباړونکی او لیکوال دی ، ژباړل شوی او نشر شوی وو . دغه برخی پدی کتاب کی هم د لږ بدلون او زیاتونی سره راغلی دی . له همدی کبله غوره وگڼل شوه چی د کار دچټکتیا او دکتاب دښکلا پخاطر ، هم هغه د آریا صاحب ژباړه دلته رانقل شی . د اریا صاحب نه غوښتنه وشوه چی د نوموړو بدلونو په پام کی نیولو سره خپله هغه ژباړه بشپړه کړی او داخل یی په لیکدود کی کندهاری گړدود ته لږ غوندی پام هم وایوی ، داځکه چی زما ژباړه د کندهاری گړدود تر اغیز لاندی ترسره شوی ده . اریا صاحب په ډیره خوښی سره دا غوښتنه ومنل ، د ژباړی په لیکدود کی یی تر یوی ټاکلی کچی د کندهاری گړدود نښی نښانی هم تر سترگو کیری . پدی توگه نو دکتاب دژباړی دغه برخه دده دزیار محصول او له کبله یی منندوی یم چی زما د اوږو بار یی تر لویه بریده راته سپک کړ .

همدارنگه زه د خپل کشر ورور ډاکتر محمد نوزادی او دهغه د هڅاند زوی ، میوند نوزادی (په کندهار کی دطب د پوهنخی محصل) ، څخه منندوی یم چی په کندهار کی یی زما دسفر پرمهال ماته د انټرنیټ اسانتیاوی برابرولی څو

پر کتاب باندی می کار بریالی مخته ولاړ سی . همدارنگه د ټولو هغو کسانو څخه چی پدی هکله یی د لا هڅونی په موخه خواخوږی راسره بنډولی ده ، مننه کوم .
کندهار ، نوی ښار د ۲۰۱۲ کال داکتوبر میاشت

د دی اثراغیزه پر خوانانوباندی!

د لوی کندهار څخه ښاغلی عبدالاحد سرتیپ وروسته له هغه نه چی د وزیر فتح خان سوانح لولی پخپل ایمیل کی مولف ته داسی لیکي:
قدرمنه مشره سلام !زه هم خوشحاله یم چی ستاسی غوندی یو عالم اودانشمند دوست سره چی په سینه کی یی دوطن پالنی اورونه بل دی اریکی پیداکوم هیله لرم چی عمر مو اوږد وی ترڅو دافغانستان ولس ستاسی له علمی پانگی نه برخمن سی .

زړه ته راتیره! کله چی ماستا د پاچا جوړونکی فتح خان لیکنه په بینوا کی وکته زه غزنی ته ولاړم دفتح خان قبرته یوساعت مکمل کښنستم اوهرلحظه دوی خبری را یادیدی لومړی دا چی کله داسی یو فولادی بشر اندامونه پری کیوی دده احساس به دغه وخت څه و کاشکی یی چاته ویلی وای دوهم ستا دقلم څوکه را یادیده چی ستا دقلم څوکی به داوبنکو به عوض وینی توی کری وی . اوستا احساس به دهری جملی دلیکلوسره څه و دغزی نه چی راوگرځیدم تاسی ته می یوایمیل هم درولپیری . خوستاسی جواب رانغلی، بیا ولاړم گرشک دلوی ادی باغ ته اوهلته می داسی فکرکاوه چی لوی ادی ژوندی ده دلته ناسته ده او وفتح خان ته تی ورکوی چی راوتم دخان سره می فکراو چی دا خو د سیستانی د قلم زورو چی هم یی لوی ادی اوهم یی فتح خان په تا ولیدل ...» (۲۵ / ۸ / ۲۰۱۳)

داسی معلومیږی چی داستاد سیستانی دقلم قوت ددی سبب سوچی په ښاغلی سرتیپ باندی د وزیرفتح خان مقبره او بیا په گرشک کی دلوی ادی باغ ووینی، اوس له دی خاطر یی څخه دکتاب دمرکزی شخصیت یعنی وزیرفتح خان په عظمت باندی پوهیدلای شو.

دداکتر خالق رشید تقریظ:

د نومیالی افغان مورخ کاندید اکادیمیسین سیستانی پر کتاب باندي یوڅو کرښې

د هندوستان تاریخ لیکونکي دخپل تاریخ په اړه تل دا وایي چې : دهند ټول تاریخ ددغه هیواد دهنري ویاړونو ، انځورونو ، شعرونو او مجسمو پرمخ انځوردي . خو زه دخپل تاریخ په اړه دومره ویلای شم چې : زموږ تاریخ زموږ دملت دقربانیو او مقاومتونودبرخلیک پرجغرافیه باندي انځور تاریخ دی چې یوه ډیره حساسه مرحله یې زموږ دشخړییز ژوند ترټولو توده او دپاملرنې وړ برخلیک جوړونکي پیری (نولسمه پیری) ده چې له ډیرو ځواوو پوهان او تاریخ لیکونکي کولای شي دهغي په اړه ډیرڅه ولیکي اوډیرداسې څه چې تراوسه هم چا نه دي ویلی اونه یې انځورکړي ووايي . ماته د افغانستان دمعاصرتاریخ د یوه زده کونکي په توگه په یاده شوي توده او ترڅه پیری کی چې افغانستان له دریوځواو (شمال ، جنوب او لویديز) زموږ دحریصو دښمنانو (انگریزانو ، روسانو او فارسیانو) دپټواوښکاره معاملو ډگر شو، دوي څیرې ، دوه شهزاده گان اوبلاخره دوه وزیران په ځانگړي توگه د یادوني او ستاینې وړ دي چې هغه لومړی اشرف الوزرا وزیرفتح خان اودویم فخرالوزرا غازي محمد اکبرخان دي . چې لومړي ته یې له نیکه مرغه دادی زموږ نومیالی مورخ کاندید اکادیمیسین درانه سیستاني صاحب دخپل ویارلي اکادیمیک ژوند یوه برخه وقف کړه او ددغه ملی اتل اورښتیني وزیر کارنامي ، خدمتونه او هیواد ژغورنکي مبارزه یې دخپل قلم په ژبه ددغه درانه او بی جوړي اثرچې له نیکه مرغه اوس زموږ په لاس کی دی موږ ته راپه گوته کړه . داستاد سیستاني دغه کار په رښتیا هم دهر انسان ، دهرهیواد پال او په آزادی

مین افغان لپاره په تیره بیا په اوسنیوسختو او درنو شیبوکي چي زموږ هیواد یوځل بیا دپردیو دنیاکو هیلو او غرضونو او بي سرو پایه پتواوښکاره معاملو ډگر گرزیدلی یوتاریخی درس ، یوه تاریخي یادونه او یو تاریخي مسوولیت دی .

د کتاب ملی اتل وزیرفتح خان :

لکه چي مخکي هم وویل شول ، زموږ دهیواد په معاصرتاریخ کي دوه وزیران دکلیمي په رښتیني مانا دداسي ځانگړنو خاوندان دي چي که سړی لږ ورته خیر شي ، دوی دخپلو تاریخي کارنامو له امله زموږ دتاریخ پرمخ ترډیرو پاچهانو او واکمنانو ددرانه مقام اوملي پرتم خاوندان دي ، نومونه او کارنامي یی

زموږ دخلکو لپاره دهیواد دسرنوشت په ننگه او دفاع کي ځانگړی دروندوالی او ځانگړی پرتم له ځان سره لري .خلکوپه درانه نامه یادکړي او د ژوند تلپاتي حماسي سندري یی د دوی ترملي سرښندنو ځارکړي دي . په ۱۹۹۷ کال کي ما او زما میرمني (پوهنملي رحيمي) د لویديز بنگال په شانینکتان (هغه ځای چي دهند وتلي شاعر او هنرمند رابیندرانات تاگور ویشوا بهارتي پوهنتون جوړ کړی) کي په یوه نړیوال کنفرانس کي گډون وکړ ، له دغه ښارڅخه په لږ واټن کي د (محمد پور) نومي سیمه پرته ده ، په دغه سیمه کي مې) ۱۱۵ (کلن پښتون تېري نیازي سپین ږيري سره کتنه وشوه ، ډیرسپین ږیری و ، په سختی سره یی خبرې اوریدې ، ده وویل چي دي دری خله له کلکتی ترکندهاره پلی تللی اوراغلی و ، یوسروکی یی دخپلو خبرو په طرح کي چی سم یی نه شوای اداکولای وایه ، خو دی نه پرې پوهیده چي مانا یی څه ده خو ویل یی چي دا سروکی یی پرهغه مهال چي دکندهارپه سفرراغلی و له پښتونڅخه په افغانستان اوپښتونخواکي اوریدلی و چي دده په وینا چي ان د دوی بشځینه ووبه بیا په خپلو کورنیوکي وایه ، سروکی یی داسي راته زمزمه کړ :

«دخدای رضا دا ، چارا نشتا

«امیر دوسه مد مه خبروای چې وزیر مردای»

«امیر دوسه مد مه خبروای چې وزیر مردای»

سمه بڼه :

«دخدای رضاده چاره نشته»

«امیر دوست محمد مه خبروای چې وزیر مردای...»

«امیر دوست محمد مه خبروای چې وزیر مردای...»

زه داڅوکاله دغه سروکی له خان سره وایم ، فکرمي پری کړی ، زیات په دي اند وم چې دغه سروکی به د غازي محمد اکبرخان پر مړینه ځلکو ویلی وي ، خو اوس اوس له یولړڅیرنو چې په هغو کي د درانه محقق سیستانی صاحب دغه څیرنه هم راخي دا په گوته کیږي چې کیدای شي دغه وزیر د امیردوست محمد خان نومیالی ورور وزیرفتح خان وي ، سیستانی صاحب هم دغه ټکی ته اشاره کړي چې امیردوست محمد خان دخپل دغه نومیالی ورور د ژغورنی په خاطردهغه د دردناک اوناخوانه زندانی کولو او بیا وروسته دخواستینونکي وژني پرمحال له خورا مهمو کارواییو څخه کارواخیست خو تقدیر چې څه غوښتي ول ، هغه یی بدل نه کړل اوافغانانو د خپل تاریخ په خورا حساسه تاریخي شبیه کي دهیواد یوخورا نومیالی بچی او یو رښتني وزیر، اشرف الوزا سردار فتح خان د درني او تراژیکي وژني په ترڅ کي له لاسه ورکړ. هغه څوک ، هغه وزیرچي په خپل وخت کي یی د دراني امپراتوری د ختیزې پولې په ساتنه کي خپله لویه اوملي برخه اخیستنه په خورا میراني او پرتم سره ترسره او له هغې څخه یی دهغې د زوال په شپو ورځو کي تر کشمیر اوپنجاب پورې دفاع وکړه اوددغې امپراتوری لیوني دښمنان (انگریزان اودهغو لاسپوڅي سیکان) یی تریوه وخته پورې پرخپل ځای کینول ، دهغوی مخه یی ونیوله چې له بده مرغه دده له مړیني وروسته نورو بی کفایته سردارانو او والیانودهغه په شان دمقاومت لری پیاوړی نه کړه ، دهغو په وړاندي سلامی شول

اوله ختیزه پلوه یې دهیواد یوه خورا مهمه اوحساره برخه دخپلې بې کفایتی او بې اتفاقی له امله دیدوشویوپر دیوپه واک کې ورکړه

The murder of Wazir Fateh Khan of Kabul in A.D. ۱۸۱۸ provided Maharaja the desired opportunity to attempt the conquest of Peshawar as consequent to his murder the two major factions of the Afghans-The Sadazui's and Barqzai's-came to be seen at dagger's drawn with each other.([http://www searchsikhism.com](http://www.searchsikhism.com))

(ژباړه : په ۱۸۱۸ کال کې دکابل د وزیر فتح خان وژني دمهاراجا لپاره دپېښور دنیلو تلوسه راوپاروله ، دده مرگ ددې لامل شو چې افغانی دوي لویي دلي بارکزی او سدوزی دی دیوه بل په مقابل کې توري ته لاس واچوي) .

وزیر فتح خان له شکه پرته په محمد زیو ورونوکي داسی څوک و چې ده تردیروي دافغانستان دملي خپلواکی او افغانی هويت لپاره دپر دیوپه وړاندې خپله مبارزه اومجادله دخپل سر په بیه دخپل ژوند تروروستی سلگی پوری توده وساتله ، ده دافغانستان په شرق کې دانگریزانو او سکانو دپرمختگ په وړاندې لکه چې اشاره ورته وشوه پراخه ملي جبهه جوړه کړه اوترهغه مهاله چې دی په خپل منځي توطیوکي نه و را بنکیل شوی سیکانو او دهغو مشر رنجیت سینگ دا جرات ونه کړ چې د پېښور په لور دی پرمختگ را وکړي ، همداسی یې دهیواد په لویديزکي د فارسي یرغلگرو په وړاندې چې دانگریزانو په لمسه یې پر سلگونو توطیو باندي لاس پوری کړ دمقاومت لاره پرانیسته ، همداده چې : « فتح خان در هرات عاقلانه وعاملانه حکومت میکرد ، ومردم را ازخود راضی نگهمیداشت وایرانیها هم که ضرب شصت اورا دیده بودند؛ بزودی اقدامی نکردند. اما شهزاده کامران بن شاه محمود که از سابق برکامیابی ها وشهرت فتح خان رشک میبرد؛ وقتی که از تسخیر هرات از دست حاجی فیروزالدین وشکست قوای ایران به دست فتح خان شنید ، ببقرار شد وآرزوی

حکومت هرات طوری دامنگیر گر دید که برای رسیدن به این مقصد بنای شکایت را گذاشت و افواه بی حرمتی رانسبت به همشیره خود دلیل آورده شاه محمود را مجبور ساخت تا از اقتدار فتح خان جلوگیری کند و پیشنهاد کرد که باید به زودی حکومت هرات را از کف او خارج سازد ...» (افغانستان در قرن نژده ص ۴۰)

اشرف الوزرا فتح خان په تمامه مانا د ایراني اغراضو په وړاندې ودرید، هغه چې دوی د کامران او دهغه دپلار محمود په واسطه په افغانستان کې ترسره کول، ان ددغه کار لپاره یې پرخپلو ورونو باندې فشار واچاوه چې دایرانیانو دداخلی دغه لویه توطیه چې غواړی نه یوازې افغانستان له بی ثباتی سره مخامخ کړي، بلکه دهند پرلوري هم د دراني امپراتوری لمنه ورتوله کړي د عملي کیدو مخه ونیسي، وزیر ددغه ملی حرکت په سر کې دیوه مخکښ لارښود په توگه خان ودراره اودیوه ملی مشرپه شان یې خپله دنده ترسره کړه، پر هغه مهال چې کامران وغوښتل د وزیر د ورونو په منځ کې د بی اتفاقی اور ته لمنه ووهي وزیر په دغه برخه کې د دښمن دغې توطیې ته خپل وروڼه متوجه کړل: «کامران پس از اینکه از جمع آوری فتح خان آگاه شد به فکر افتاد تا از ائتلاف برادران بارکزیایی جلوگیری کند. برای این مقصد اولترپردل خان راکه نزد او اسیربود در نظر گرفت با او ملاقات کرد و وعده داد که اگر برادران خویش را از مخالفت مانع شود، لقب میربارکزیایی ها به او داده خواهد شد. اما فتح خان از محبس برای پدرل خان پیغام فرستاد که این خواهش را نپذیرد و هرطور است از حبس فرار کند و در نادعلی با دیگر برادران خویش به پیوندد و متحداً برای انتقام وخارج ساختن حکومت از کف شاه محمود و کامران اقدام کنند...» (اثریادشده ص ۴۳)

یوه خبره چې هغه دسیستای صاحب ددغه تحقیق په اړه باید له یاده ونه باسو داده چې د وزیرفتح خان اودشاه محمود پیوستون هم هغه مهال مخ په وړاندیو شو کله چې پلچا (شاه محمود) خان دیوه بیواکه واکمن په څیره او دريځ کې دخلکو په وړاندې وښود، ده ترهرڅه دمخه دفارسیانو له غرضه پک نفوذ ته په افغانستان کې اهمیت ورکړ، هرڅه یې دهغو په قوماند ترسره کول

همداوه چې وزیرفتح خان دغه حالت ونه شو زغملای اوخپله لاره یې له ده او دده له اولادې څخه دخپل ژوند دقربانی په بیه بیه کړه.

دکتاب اهمیت او جوړښت

۱ - اهمیت :

دسیستای صاحب ددغه درانه اثرنوم (نقش تاریخی وزیرفتح خان و خاندان او در دولت سدوزایی) دی چې دهیواد دننگیالی سردار وزیرفتح خان نومیالی مور (لویی ادې) ته په لاندې ډول اهدا شوی دی : « به پیشگاه مادر بزرگ هیرمند»(لویه ادی)،مادر وزیرفتح خان ومادرهمه بزرگمردان هیلمندی». . کتاب یوه مقدمه او یومخکنی خبره لري چې په مقدمه کې دملی کرکتر او ملي لارښود په ځانگړنو، رول او رسالت باندې رڼا اچول شوی ده ، په دغه ترڅ کې د وزیرفتح خان پر شخصیت ، کارنامو او دهیواد په ملي دفاع کې دهغه په ونډه او سرښندنه باندې بشپړې خبرې راغلي دي . او هغه یې د افغاني ځوانانو لپاره د مبارزې او تلاش ترټولو ښه او ملي څیره او بشپړملي ایډیال بللی دی . په عین حال کې په همدغه برخه کې دهیلمند په تاریخی او جغرافیایی لرغونتیا او همداسې ددغې سیمې دنامتو شخصیتونو په معرفی باندې رڼا اچول شوی ده او په ډاگه شوی چې هیلمند دافغانستان د نولسمې پیړۍ په سیاسي اډانه او ملي مقاومت کې دپاملرنې وړ او جوړونکي ځای درلود ، دلته په دغه میرانپاله تاریخي او افسانوي سیمه کې په لسگونو ملي ځیرو لکه وزیرفتح خان ددغې سیمې په نومیالیو کې داسې نومیالی شول چې د پردیو، دهغودناوړه نفوذ او غرضونو په وړاندې دملی مبارزې او ملي مقاومت په برخه کې بیلگه بیزملي کرکترونه شول. یوه خبره چې کانديد اکادیمیسن سیستای یې په دغه ترڅ کې دیوه مهم پیغام په ترڅ کې د اوسني افغان په تیره بیا هیلمندی ځوان په وړاندې پردې هغه دحق او حقیقت او هیواد د آزادۍ په لاره کې ددوی اوسني او یوپیړی مخکنی مبارزه ده چې باید دخپلي ودې له ملي اوانسانی پیاوړتیا څخه نه ولویږي او نه باید په آسانی سره له یاده وایستل شي ځکه چې دغه مبارزه هم

هغه مهال او هم په اوسمهال کې دیوې تلپاتې او پراخې ملي قربانۍ په توګه نه هیروونکی ده . لکه چې په دغه اړه دسیستاتي صاحب خپله خبره هم لولو :

« هیرمند،همانگونه که مهد تمدن های پرشکوه سیستان در ازمنه باستان بوده است ، رودخانه ایست که همیشه فرزندان شجاع ودلیر ومیهن دوست مثل امواج سرکش خود، به جامعه تقدیم کرده است. در تاریخ معاصر کشور ما شاهد ظهور دلیرمردان و فاتحان و کشورگشایان بزرگی از سواحل این رودخانه فیاض و زرخیزهستیم.»

په مخکنی خبره کې سیستاتي صاحب احمدشاه بابا ، دهغه واکمنی ، دهغه پوهې او درایت اهلیت او حاکمیت ته کتنه کړې ، اودهغه پراهمیت باندې په پراخه توګه غږیدلی او په منظمه توګه یې دغه په علمي توګه تشریح او تحلیل کړې ده .

۲ - جوړښت :

د درانه مؤرخ سیستاتي صاحب دغه علمي او تاریخي څیړنه په پنځو فصلو کې بشپړه شوې چې هر فصل یې دمعتبرو ماخذونو او منابعو په پام کې نیولوسره تحقیق او څیړل شوی دی ، په لومړي څپرکې یې د (نقش سردارپاینده خان وځاندانش در دولت سدوزانی) پرموضوع باندې بشپړه عالمانه رڼا اچولې ده چې په هغه کې سردارپاینده خان اودهغه کاروایی ، د شاه زمان او دهغه دپلار تیمورشاه په ګټه دده او دهغه دنومیالی میرمنې (لویی ادې) دراک دریخ او ونډه اوپه پای کې دهغه له منځه تګ، په خورا سیستماتیکه اومنظمه توګه ارزول شوی داسې چې دغه موضوع په دغه تحلیل او بشپړې شرحې سره زموږ ډیرو لږو مورخینو څیړلی او تحلیل کړې ده .

په دویم څپرکې زموږ نومیالی اکادیمیسن د پاینده خان د نومیالی زوی اشرف الوزرا سردار فتح خان په هلو ځلو ، شخصیت ، دهیواد په لویدیز ، مرکز او شرقی پولو کې د(نقش تاریخی وزیر فتح خان وځاندان او دردولت سدوزانی) ترسرلیک لاندې خپله علمي اوتحلیلي لیکنه د تاریخي تسلسل اومعتبرو منابعو

په پام کې نیولو سره ارزولی او څیړلی ده چې له شکه پرته دافغانستان د تاریخ ددغه څپرکي په ترڅ ډیرې نوې خبرې او نوې گرویرني د خپل لوستونکي په واک کې ورکوی .

دریم څپرکي کې پریوه بله مهمه موضوع چې دغه تاریخي اثر او څیړني ته ځانگړې علمي او تاریخي اهمیت ورکوي هغه د (قیام برادران بارکزانی و فروپاشی دولت سدوزانی) سرلیک دی ، په دغه برخه کې د امیردوست محمدخان په بی ساري سیاسي استعداد ، ملی او پوځي مهارت او کاروایی ، دنورو بارکزیو ورونو په ځانگړو دريخونو، دهیواد پرختیزه پوله باندې د افغاني مقاومت په بیلا بیلو اړخونو او دنومیالیو سردارانو چې زیاتره یې لاهم زموږ په تاریخ کې ناپیژندل شوي پاتي دي لکه سردارمحمدعظیم خان ، دسیکاتو پرمختگ اودهغه سیاسي دلایل او عوامل په خورا بی پلوي تحلیل اومیتود سره څیړل شوي دي .

دسیکاتو په وړاندې دملی جهاد خبره په خپل ذات کې یوه ملی داعیه وه چی سیستانی صاحب په ټولو ملی او تاریخي جزئیاتو سره دخپل دغه تاریخي اثر په پانوکي تشریح کړې او څیړلي ده .

څلورم څپرکي (سرداران قندهاری وقلمرو حاکمیت شان) را سپړي ، په دی فصل کې د قندهاري سردارانو رول ، چې د نولسمې پیړي په ټولو حوادثو کې په سیاسي ، پوځي ، او په راوروسته کې په فرهنگي لحاظ دځانگړي یادوني وړ دی په مفصله توگه څیړل شوی او تحلیل شوی دی ، دغه څپرکي موږ ته دافغانستان په سیاست او اداره کې دکندهاري سردارانو ونډه او رول داسې په گوته شوی چې په خپل ذات کې زموږ او دسیمې دتاریخ پوهانو لپاره دپاملرنې ورجالب مواد اودپاملرنې وړ خبرې له خان سره لري . سیستانی صاحب دافغانستان په سیاست، فرهنگ او اداره کې دکندهاري سردارانو رول او ونډه ټاکونکي ، مثبتې او مهمه بللي ده .

اوپه ورستي څپرکي کې لیکوال خپل بحث اوخپله څیړنه دیوه درانه علمي تیسيس په توگه د (استنتاج کلی از رفاقت ورقابت دوقبيلة بارکزانی وسدوزانی) پرپایله اونتیجه باندې پای ته رسولی دی .

د کتاب پای د لیکوال په بیوگرافي باندې ښکلول شوی چې دهغه له مخې مور د خپل دغه نومیالی د ژوند آثارو او ادکادیمیکو خدمتو پرویارلی لری باندې هم په ښه توگه پوهیدای شو .

پایله :

په هرډول ، ما دغه دروند ، علمي او دتاریخ دنوی میتودلوژی پراساساتو برابرلیکل شوی تحقیق په پوره پاملرنې سره ولوست ، دغه اثر برسیره پردې چې زموږ دتاریخ دیوه حساس پړاو ، دیوه حساس شخصیت د ژوند اوکارنامو پرجزیاتو باندې راڅرخي ، زموږ داوسني نسل په وړاندې دیوه شعوري درس رمز او راز هم له خان سره لري ، هغه شعوري رمز چې دهغه پربنسټ زموږ درانه لیکوال کاندید اکادیمسین سیستاني صاحب دغه تحقیق دیوه تاریخی اوملی ضرورت په توگه زموږ په واک کې راکړ، هغه شعوري ضرورت لکه چې دغه کتاب پرهغه باندې په لاندې ډول پای ته رسیدلی دي : « به هرحال افغانها تا زمانی که اتحاد و یک پارچگی خود را حفظ کرده اند، هیچ قدرتی نتوانسته است به قلمرو ایشان به چشم کج بنگرد و دست تجاوز بسوی حاکمیت ملی آنها دراز نماید، ولی همینکه بنابر دسیسه های اجانب و اغراض افراد کوتاه نظر و خود خواه روابط برادرانه آنها برهم خورده است و منجر به جنگ برادرکشی شده است، دشمنان در کمین نشستند فوراً دست تخطی و تجاوز دراز نموده و با استفاده از اختلافات درونی آنان، قسمت هایی از پیکر کشور را زیرنفوذ و سلطه خویش در آورده اند. مثال های زنده و غیر قابل انکار این ادعا، اختلافات و خانه جنگی های چندین ساله دوخاندان بزرگ درانی (سدوزائی وبارکزائی) طی سالهای ۱۸۱۸ و ۱۸۳۲ میلادی است که منجر به جدا شدن کشمیر وپشاور وملتان ازافغانستان گردید وقص الهذا ...

گرانو لوستونکو !

راخی چې د هیواد دنومیالی مؤرخ او ملي شخصیت درانه لیکوال

کاندیداکادیمیسین سیستانی صاحب دغه بی ساری علمی تحقیق په غور او
هرارخیزه توګه ولولو او ده ته په دغه ملی او تاریخي کارسره د درناوي سریتیت
کړو او ورته ووايو چی : سیستانی صاحب عمر د ډیر، نوم دې تلپاتي ، ستاد
نورو ملي او افغاني ویاړونودلوستلو په هیله!

پروفیسور عبدالخالق رشید د کابل پوهنتون استاد

نوی ډیلی - هند، د ۲۰۱۲ کال دمی ۱۷

دیوهنمل حاجی محمد نوزادی تقریظ :

پردی کتاب باندی زما د زره یو خو خبری

کله ناکله سړی د خپل یولرغوبنتو او یو شمیر بیوسیو ترمنځ داسی راگیر شی چی هیڅ نه پوهیږی څه وکړی . تیره ورځ چی می کله خپل بریښنالیک پرانیست ، د یوه راغلی لیک په لوستلو سره زه د همداسی یوه حالت سره مخامخ شوم . دالیک زما دیوه ډیر محترم دوست ، وتلی افغان لیکوال ، تاریخپوه او ټولنپوه نوماند اکاډمیسن محمد اعظم سیستانی لخوا رالیږل شوی وو.سیستانی صاحب دخپل بریښنالیک سره یوه کتاب هم رالیږلی وو او زماڅخه هیله کړی وه چی ورباندی یو تقریظ په پشتو ژبه ولیکم.

سیستانی صاحب خو ما تل نازوی ، تل می لیکنی لولی ، په ایمیل یا تلیفون کی دهغوی ستاینه کوی او خوندوری یی بولی . ده هروخت زه پخپلو دی ډول ستاینو سره هڅولی یم چی له کبله یی دزره له کومی ور څخه منندوی یم . را به شو دده دغه نننی لیک ته . زه د کابل په پولی تخنیک انستیتوت کی چی اوس پولی تخنیک پوهنتون دی ، د استادی له وخت راهیسی بیا تر اوسه پوری چی په اروپا کی اوسیرم ، ډیر ځلی رانه غوښتنی شوی اودی ته اړوتلی یم خو دکوم فرهنگی دوست پر لیکنی یا کتاب باندی د ارزونی په موخه څه نا څه یو څو کرینی ولیکم . ما هیڅکله هم خان پدی خاطر دومره ناتوانه نه وو حس کړی لکه داخل چی دسیستانی صاحب دکتاب په وړاندی ور سره مخامخ شوم .

داکتاب یی د هیواد دیوی ډیری تاریخی سیمی هلمند دبجیانو دکارنامو او وطن ته دهغوی دخدمتونو د درناوی په اړه لیکلی او د (نقش تاریخی وزیر فتح خان و خاندان اودر دولت سدوزایی) نوم یی ورباندی ایښی دی .

دیوی خوا زه پدی باندی ډیر خوښ یم چی سیستانی صاحب ددی کار ور گنلی او دا ویار یی راته سپارلی دی . زره می ډیر غوښته چی په رښتیا هم ددی باور ورتیا ولرم ، قلم به می راواخیست څو خپلی گوتی پری وازمایم . دبللی

خوانه چی می کله بیا د وتلی لیکوال سیستانی صاحب د قلم د زورورو میتانو په وړاندی دخپل قلم څوکه ډیره پڅه او میان کمزوری ولیدل ، نو د یو ډول پریشانه کونکی بیوسی او زړه خوبونکی غوښتنی ترمنځ په یوه نه لیدونکی جال کی بند پاته شوم . هیچ نپوهیدم چی څه وکړم . قلم می بیا راواخیست خو ترکاغذه پوری نارسیدلی بی اختیاره رانه له لاسه ولوید . پدی هیښتیا کی می یوځل بیا سترگی دسیستانی صاحب پر بریښنایی لیک ولگیدی . هلته می یوه ټکی ته پام واوښت چی ورسره سم می دارامتیا ساه وکین . د گران سیستانی صاحب دی کور ودان وی . ده پخپل لیک کی زما څخه د «تقریظ» لیکلو غوښتنه کړی وه نه د «نقد» . ښکاره خبره ده چی زما دپاره د تقریظ لیکل د کره کتنی (نقد) په پرتله په ځانگړی توگه دسیستانی صاحب دلیکنو په تراو ، ډیر اسانه کار دی . پدی توگه باور لرم چی قلم به می د زړه دغوښتنو هرکلی وکړی ، ځکه می نو ولیکلو ته زورورتیا پیدا شوه ، قلم می پلاس او کاغذ می مخ ته کښیښود . البته ددی خبری دقیق ویل به داسی وی چی کمپیوترمی چالانه او د ورد پروگرام می پرانیست :

دسیستانی صاحب د هغو کتابونو په ډله کی چی د افغان – جرمن پورتال لخوا نشر شویدی ، دا کتاب دشمیر له مخی ۲۶ کتاب دی چی ډیر ژر به بی د چاپ ستوری هم وځلیږی . دیادولو وړ ده ددغه شمیر کتابونو څخه چی نوموری پورتال نشر کړی ، یو شمیر بی تر نشر وروسته تر چاپه هم رسیدلی دی . البته ده دکتابونو دالری بی دهغو کتابونو څخه بیله ده چی په چاپی توگه راوتلی ده . په پوره باور ویلای شم چی ددی کتاب چاپ به دډیرو لوستونکو تنده ورماته کړی .

دسیستانی صاحب پیاوړی قلم دخپل دایمی عادت سره سم ، کتاب په داسی خوږه دری ژبه لیکلی چی تر وسه وسه بی دپدی فرهنگی یرغل څخه خوندی ساتلی ده . ددی کتاب لوستل داغزن سیم پشان دی چی یو ځل څوک ورسره دلوستلو په تماس کی راشی ، بیا به نو څو پوری چی پای ته یی نه وی رسولی ، دا به ورته ډیره گرانه وی چی په اسانی سره خان تری خلاص کړی . زه کولای شم دخپلی دی خبری د پخولو په موخه یوه بیلگه وړاندی کړم : یو

دوست می چی دلوستلو هیخ حوصله نلری ، په انترنیټی پاتو کی می ددی کتاب د کتلو او پرله اړولو سپارښت ورته وکړ . بله ورځ یی زنگ راته وواوه او شکایت یی وکړ چی سریره په جنجال دی وارولم . خبره داسی وه چی ده څو میاشتی مخکی دیوه اختصاصی ډاکتر نه دکتنی (معایناتو) دپاره وخت اخیستی وو . دتصادف له مخی دا وخت دکتاب لوستلو د ورځی سره برابر شو او دی د لوستنی په اغزن سیم کی دومره گیر راغلی وو چی د ډاکتر سره یی ټاکل شوی وخت بیخی له یاده وتلی وو . اوس به هغه بیچاره اړ وی چی بیا بل وخت ونیسی او څو میاشتی نور انتظار ورته وباسی . دده دستونزی په اړویدو می په ټوکو سره ورته وویل چی چرت مه خرابوه ، د همدی کتاب لوستل به دی اکسیر شی او طبیب ته به نوره اړتیا پیدا نکړی .

د سیستانی صاحب لیکنیزه ژبه په ټولیز ډول ډیره خوږه ده . ده ډیر کتابونه او بی شمیره مقالی لیکلی دی . هغه څه چی می دده دقلم نه ترسترگو شوی ، خامخا می لوستی او په پټو سترگو ورنه تیر شوی نه یم . نپوهیرم چی ولی خو ددغه کتاب ژبه یی ماته تر نورو زیاته خوږه ښکاره شوه . ښایی دا به ددی لامله وی چی هر پاراگراف یی ماته د خارپوڅو کلی رایادوی او یوځل می بیا د وړوکتوب په غیږه کی للو کوی . دلته د وطن نه لیری دمهاجرت او پردیسی په ژوند کی د وطن دهری تیری یاد د زړه تسل دی ، خو کله چی دا یادونه دهغی خاوری سره تړاو نیسی چی دچا دماشومتوب دلومرنی نازکو قدمونو پلونه پری لویدلی وی ، دا په رښتیا سره هم نه هیریدونکی خوند او مزه لری .

د سیستانی صاحب دا نوی کتاب د سریزی (مقدمی) او لومړنیو خبرو (پیشگفتار) پرته په پنځو څپرکو (فصلونو) او ټولټال ۲۶۳ مخونو کی د افغان - جرمن انلاین لخوا نشر شوی دی . د کتاب د منځ ټکی بیله شکه وزیر فتح خان دی لکه څنگه چی د پیل په پاتو کی سیستانی صاحب هم پخپل دی بیت سره زما دخبری پخلی کوی :

قرن ها صبر ببايد که تا امام وطن چون فتح خان وزيربازيزايد پسری

ژباړه :

و پیریو ته اړتیا ده خوچی مور ددی وطن مو
فتح خان غوندی باتوره یو بچی و زیږوی
که څه هم سیستانی صاحب خان شاعر نه بولی مگر دابیت یی دشعر د
لور پوځوالی بشکارندوی دی او سړی ته خوند ورکوی چی بیا بیا یی دخانه سره
زمزمه کړی . ددی خبری نه که تیر شو ، دکتاب منځپانگه برسیره پر دی د
سدوزیانو په دولت کی د وزیر فتح خان د کورنی دسیاسی وندی او دلسیزو په
اوردو کی ددی کورنی هلی ځلی لکه څنگه چی یی حق وو ، برجسته کوی .
سیستانی صاحب لدی نه پرته د شاه زمان د ستړی تیروتنی یائی د سردار پاینده
محمد خان د وژلو وروسته په افغانستان کی حالات ، د تیمورشاه د زامنو او
دپاینده محمدخان د زامنو ترمنځ کرکیچمنه ترینگلنیا ، دبارکزیو ورونو پاڅون
او د سدوزی شهزاده گانو نسکوریدل ، دکندهاری سردارانو خپلمنځی ستونزی
او دهغوی د واکمنی سیمی او په پای کی د سدوزی او محمدزی کورنیو تر منځ
د ملگرتیاوو او دبنمنیو لاملونو ته پام اړوی ، دحالاتو په نظرکی نیولو سره
منطقی پایلی تر لاسه کوی . تر دی ټولو وروسته کتاب د لیکوال د پیژندلیک په
وړاندی کولو سره پای ته رسیږی.

مخکی لدی نه چی اصلی خبرو ته راشم ، دلته دا یو ټکی چی ماته ډیر
زړه پوری دی ، هم دیدولولو وړ بولم . دسیستانی صاحب دنامه سره خو دلسیزو
را پدی خوا اشنایی لرم ، مگر دمخامخ شناخت راهیسی مو هم ډیر کلونه کیږی .
نن د لومړی ځل دپاره دده دبشپړ پیژندلیک په لوستلو سره خبر شوم چی
دسیستانی صاحب ریښو دهلمند په اوبو وده کړی ده او نیکه گان یی اصلا
دگرشک دزنبولی له کلی نه راوتلی ، تر فراه او نیمروز پوری رسیدلی او هلته
یی د روڼ اندو ډیرنسلونه ټولنی ته وړاندی کړیدی . دده دعلمی او فرهنگی
ویارونو ترڅنگ ، دده د کورنی خدمتونه هم دستاینی وړ او دی حق لری چی
پری و ویاری . پکار ده زه هم پدی وویارم چی زما او دده نیکه گانو دیوی
ویالی (هلمند رود) نه اوبه څکلی دی .

لکه څنگه چی می وویل ، دکتاب مرکزی شخصیت وزیر فتح خان دی،
خوداچی په یوازی توگه دده دکارنامو یادوونه د ټولو حالاتو څرنگندونی نشی

کولای ځکه نو دلته تر ده دمخه او وروسته اړوندی پېښی یو دبل سره په منطقی تړاو راسپړل شویدی . دا هغه څه دی چی ځوان نسل ته دهیواد دمعاصر تاریخ یو داسی کښیکښلی لنډیز پلاس ورکوی چی ټولی اړینی پېښی یی یو په بل پسې رانغښتی دی . له همدی کبله زما په اند نوموړی اثر نه یوازی اماتورو (شوقی) لوستونکو ته بلکه دلورو زده کړو په بنسټونو (پوهنتونونو) کی دزده کوونکو د پاره یو دپام وړ مرستندوی (ممد درسی) کتاب گڼل کیدلای شی .

فکر کوم که هر څوک وغواړی پر دغه کتاب باندی سریزی ، تقریظ ، نقد یا نوری یادوونی ولیکی ، نو که مرکزی شخصیت یانی وزیرفتح خان له یاده وباسی ، لیکنه به یی بیله شکه نیمگری وی . شخصیتونه د ټولنیز بهیر په هر اړخ کی خپل رول لری . د روسی دمعاصر تاریخ دیوه پیژندل شوی سیاست پوه په لیکنو کی می لوستی چی تاریخ د اولسونو مال او په اولسونوپوری اړه لری ، دی همدارنگه زیاتوی چی انقلابونه دتاریخ لوکوموتیف (خوځندونکی ماشین) دی . پدی کی هیڅ شک نشته چی په تاریخ کی د اولس رول ټاکونکی دی خو دغه رول د غوره شخصیتونو په مټ تمثیل کیږی او ټولنیز -سیاسی اوښتونونه (انقلابونه) بیا هغه پېښی دی چی دشخصیت رول پکښی ډیر ځلیدلای شی . پدی توگه ویلای شو دشخصیت مثبت او منفی رول هریو خپله خپله پایله لری او خپلی ارزونی ته اړتیا .

وزیر فتح خان یو له هغو شخصیتونو څخه دی چی دافغانستان دمعاصر تاریخ نژدی ټولو لیکونکو یی په درنښت یادوونه کړیده . ما هم ددغه شخصیت په هکله د ښوونځی دوخت راهیسی تر دا اوسه پوری ډیر څه لوستی دی . د ابومسلم خراسانی سره دده پرتله کول چی سیستانی صاحب یی په تفصیل یادوونه کړیده ، ډیر پر ځای ښکاری . پدی اړه دیدوونی وړ ده چی ټول تاریخپوهان د شاه زمان پلاس دسردار پاینده محمد خان وژنه یوه ستره تیروتنه بولی چی د خپل کم عقله صدراعظم (رحمت الله خان پوپلزی ملقب په وفادار خان) په هڅونه ترسره شوه او فتح خان یی و دی ته اړ ایست څو دخپل پلار د وژنی لامله غچ اخیستی ته ملا وتړی ، دا په خانگری توگه د افغانستان غوندی په یوه وروسته پاته فیوډالی ټولنه کی یوه طبعی کړنه ده . له بده مرغه حق

ناشناس شاه محمود ته د بیساری اوږدو خدمتونو وروسته ، دفتح خان په وړاندې هم د شاه محمود لخوا ورته ناوړه ظالمانه عمل په ډیر فجیع او وحشانه ډول تر سره شو . دابومسلم خراسانی د ژوند تراژیدی هم دی ته ورته زړه بوگونکی داستان لری .

دافغانستان وتلی او په لوړه کچه پیژندل شوی تاریخپوه احمدعلی کهزاد بیا د « رجال و رویداد های تاریخی افغانستان » ترنامه لاندې په خپله یوه لیکنه کی د وزیرفتح خان په هکله داسی یادوونی کوی :

« در میان ۲۴ فرزند تیمورشاه و ۲۱ پسر سردار پاینده خان که به حیث دو دسته شهزاده گان و سر داران سدوزانی و بارکزانی معاصر هم، زیست داشتند، فتح خان ملقب به شاه دوست و اشرف الوزراء تنها کسی بود که باهمه دار و دسته و شور غوغای خانواده گی در آغاز قرن ۱۹ توانست با همکاری های خود سلطنت شاه محمود را با ضعف شخص شاه و تحریک رقبای داخل و دسایس خارج نیرومند و قوی نگه دارد و کار هایی به نفع مملکت بکند. ولی شاه سست عنصر و عیاش و فرزند حسود و کم فکر او کسی را بدست خویش نا پدید کرد که بخشنده تاج و محافظت تخت آنها بود و با یک خبط جبران ناپذیر غوغای بزرگی را در مملکت براه انداخت که خساره آنرا تخمین نمیتوان کرد. درمیان پسران سردار پاینده خان مرحوم که تعداد شان به ۲۱ نفر می رسد و مؤرخین غربی بیشتر آنها را به صفت برادران بارکزانی شهرت داده اند، فتح خان از روی سن و سال و کیاست و کارروایی، تدبیر و پختگی ، فتوت و مردم نوازی، گوی سبقت ربوده ؛ دارای روحی بود فعال، متشبث، هنگامه جو و انقلابی . تمرکز این همه مزایا با حس انتقام جویی و تجسس منافع کشور و عقب زدن دست خارجی در او صفتی تولید کرد که انگلیس ها آنرا (کینگ میکر) گویند. (پادشاه ساز). و این نیرو در وجود این سردار ملی افغانی به تمام معنا تبارز داشت .. »

دا یوازی احمدعلی کهزاد ندی چی د وزیرفتح خان په اړوند داپول یادوونی لری ، نورو ډیرو تاریخوالو لکه ظفرکاکاخیل « پښتانه د تاریخ په رڼا کی » دفتح خان دکارنامو تر څنګ دده د رندولو او بیا وژلو ناخوالی په ډیر

تراژیک شکل لیکلی دی ، دده هوبنیاری او زوروتیا یی ستایلی ، پر وژنه یی افسوس کړی او یوه نه جبران کیدونکی ضایعه یی بللی ده ، سیدقاسم رشتیا » افغانستان در قرن نژده « د فتح خان دتدبیرونو او زوروتیاوو کیسی کړی دی او دی یی یو مدبر وزیر یاد کړی دی ، همداسی نورو پیرو

وزیر فتح خان ډیر غوښته د افغانستان احمدشاهی برم او دولتی عظمت یواریا واخلیری ، خو له بده مرغه ده دا امیدونه دیوه عیاش او بی کفایته ټولواک شاه محمود په مشرتابه سره په سرکی درلودل . دا هغه شاه وو چی نه یی و ملی عظمت ته پام وو ، نه یی دهیواد دپرمختیا دپاره کومه خانگری طرح درلوده ، ځکه یی نوهغه ستن چی دده ددولت یی په مت ټینګیدلای شو ، له منځه یور . شاه محمود پخپل هرڅه کی خان دایرانی چارواکو منتبار گانه او هغوی هیڅکله هم دافغانستان خلانده راتلونکی لیدلای نشوه نو یی دبیلابیلو لارو شاه محمود دفتح خان په وړاندی وهڅاوه ، اول یی روند او بیا یی دده په امریه وحشانه ډول وواژه . پدی توگه بد بختیو را مخ کړ ، په هیواد کی د دولت د ټیکاو ریښی غوڅی او خپل منځی جنگونه پیل شوه .

دسید قاسم رشتیا دکتاب په قول شاه زمان ته خبر ورسیدی چی یو شمیر د قومونو مشران د هندی سوداگر میان غلام محمد په کور کی سره ټول شوی څو د شاه دنسکورولو ، پرځای یی دشهزاده شجاع دټاکلو ، دمیراثی شاهی دلغو کولو او پرځای یی دانتخابی شاهی سیستم درامنخته کولو په هکله یریکړی وکړی . شاه امر وکړ چی ټوله یی ونیسی او اعدام یی کړی . پدی ډله کی سردار پاینده محمدخان چی د شاه زمان تاج دده په مرسته ترلاسه شوی وو ، هم اعدام شو .

زما په اند دا د شاه زمان یوه نه بخښونکی تیروتنه وه . ده ته پکار وه چی ددغه پوښتیال څخه خپل د پلانونو په گټه کار واخلی او بیا که دا کار اړین وای ، نو په تدریجی ډول یی یو یو په نوبت سره کمزوری او ځان تری خلاص کړی وای . پدی توگه د پاینده محمد خان تر وژنی وروسته دده زمان دفتح خان په مشری دغچ اخیستلو په موخه مجبورا دیوه بی کفایته عیاش شهزاده محمود دملاتر په خاطر راټول او لاس پکار شول ، هغه یی د کابل ترترخته ورسوی او

ورسره سم دشاه زمان د احمدشاهی برم د را ژوندی کولو خیالونه دخاورو سره خاوری شول .

که چیری شاه زمان پدی توانیدلای وای چی دسردار پاینده محمدخان او وروسته دفتح خان ملاتړ دخان سره ولری ، احمدشاهی دبدبه او عظمت به تر اوپردو کلونو پوری د افغانانو په برخه پاته شوی وای چی له بده مرغه داسی و نشوه، د سدوزو واکمنی رانگه ، ورسره سم بارکزو ورونو هم یو بل له گریوانه ونیول ، په ټول هیواد کی د ملک الطوایفی د زور اخیستلو په پایله کی مرکزی دولت په بی ساری شان کمزوری او خارجی (انگریزی) یرغلونو ته لاره هواره شوه . لکه نیکه مرغه د اوپردو ناخالو په پای کی ددی کورنی یو مدبر مشر امیرعبدالرحمن خان را پیدا او پدی وتوانیدی څو یو موتی مرکزی دولت جوړ کری خو پدی وخت کی شرایطو دومره بدلون موندلی وو چی نه یوازی احمدشاهی برم ژوندی کیدلای نشو ، بلکه دانگریزانو د زر ، زور او مکاریو په مټ د احمدشاهی امپراتوری دټولو فتح شوو سیمو برسیره دهیواد یوه لویه برخه هم دلایسه ووتل او د ډیورنډ پنامه د منحوسی کرښی زخم لاتر اوسه هم ناسور پاته دی . داټولی داسی اوپردی ترخی تجربی دی چی پر بنسټ یی افغانان باید پدی پوه شی چی یوازی او یوازی په یوموتی کیدو سره توانیدلای شی دغه نننی مخ په ډوبیدو کښتی وژغوری او تر ساحله یی سلامتته ورسوی . دا کار باید همدا نن وشی ، سبا به ډیر ناوخته وی. دخوشال بابا په قول:

تر مغولو افغانان په توره ښه دی که په پوهه افغانان وای څه هوبنیار
اولسونه که تکیه یو پر بل وکا پادشاهان ورته سجود کاندی اختیار
زه د سیستانی صاحب ددغه کتاب لوستل نه یوازی دهیواد دخوان نسل
بلکه د اوسنی سیاستوالو او چارواکو دپاره هم اړین بولم څو په خیر او غور یی
ولولی او ورڅخه دعبرت درسونه واخلي . دسیستانی صاحب پر گوتو دی برکت
وی ، ده ته د انرژي نه ډک اوپرد ژوند او قلم ته یی تیز نوک غواړم.

پوهنمل حاجی محمد نوزادی ۲۰۱۲ / ۴ / ۲۶

دمؤلف سریزه

(د پوهنمل نوزادى ژباړه)

د ملي- تاريخي څيړود پيژندنې اهميت

انسان هغه موجود دی چې په ټولنه کې رازيږي، لونيږي، بشپړکيږي، شخصيت يې وده کوي، خان د چاپيريال سره جوړوي او همدارنگه لکه پخپله چې پر چاپيريال باندې اغيز بندې، انسان دخپل ژوندنی فعالیت په جريان کې د ټولني څخه د اغيز منلو او اغيز اچولو له مخې ټولنيز ارزښتونه زيږوي.

د تاريخ نه گرځيدونکي خوځښت ددی حقيقت ښکارندوی دی چې د تاريخي، سياسي څيرو اغيز او د ملي او مذهبي غورځنگونو د مشرانو رول د تاريخ پدی اړين خوځښت کې په ځانگړی توگه د ودې د بيلا بيلو پړاوونو څخه د تيريدو په څرنگوالي کې ډير د پام وړ دي. دا ځکه چې دوی د خپل استعداد د کچې او د سازمان ورکولو د توان سره سم د تاريخي پيښو پر جريان باندې مثبت او منفي اغيز کولای او هغه په سمه لاره باندې پر مخ شيرلای سي. پدی توگه نو د ټولني په ژغورلو يا نابود کولو کې د پام وړ رول لوبوي .

له نيکه مرغه موږ د خپل هيواد په تاريخ کې ستري تاريخي، ټولنيزي، فرهنگي، سياسي او مذهبي څيری په پراخه کچه لرو چې هر يوه يې په يوه ټاکلی پړاو کې خپل رول په ښه توگه تر سره کړی دی او په وياړسره تللي دي. ددوي د کارنامو يادول نه يوازې زموږ د پاره روزونکي او گټور بلکه د وياړه ډک کار هم دی.

د همدی کبله د ځليدونکو تاريخي څيرو بيا پيژندنه، د ملي مشرانو او شخصيتونو په وياړمن او زړه وړ ژوند ليک باندې خبريدل د وطن د بچيانو د وطنپالنې احساس را وپيښوي چې دا بيا د ملي حاکميت په ساتنه او د پرديو د لاسوهنو په مخنيوي کې يو اړين توکی دی. په اوسني پړاو کې چې په وطن کې

امن او سوله ، ځمکنی بشپړتیا او ملي حاکمیت و ډیر زړه سوي ته اړتیا لري، د ملي او تاریخي څیرو پیژندل لا ډیر د اهمیت وړ گڼل کیږي.

د هیواد ځوان نسل ته پکار ده چې خپل تاریخ ته یواز بیا پام وړوي او په خیر سره یی ولولي. پدی کار سره دوی په دی خبریدلای چې د وطن په ویاړنه غیږه کي یی څومره اتلان روزل سویدی . دا هغه کسان دی چې کرنو باندی یی وطن او د وطن تاریخ نازیږي.

اوسنی او راتلونکی نسلونو ته پکار ده چې خپل تاریخي اتلان و پیژني او پخپل ژوند کي د هغوی وتلي کارنامی ځانته د الهام سرچینه وگرځوي ، خپل ددغو نیکه گانو زړه ورتیا او تدبیر د نمونی په توگه خپل مخ ته کښیږدی او د خپل شخصیت په وده کي ور څخه کار واخلي .

که چیري په سیستان کي د منځنی پیړیو، د بست ، صفار او بولان د ځوانمردو عیارانو او پر ارادي مینو عدالت غوښتونکو د نوم اخیستلو څخه تیر سو، د افغانستان د معاصر تاریخ په ۱۸ او ۱۹ پیړیو کي کولای شو په لسگونو ملي، تاریخي ، سیاسي او ټولنیزې څیری یادي کړو چې د دغو څیرو څخه یوهم حاجي جمالخان هلمندی د سردار پاینده خان پلار او دوزیر فتح خان نیکه وو. دی د بارکزو قوم مشر او پخپل ټول توان سره د احمدشاه ټولواکي ومنل ، دهغه ملاتړ یی وکړ او د عمر تر پایه یی نژدی اړیکي ورسره وساتلي. احمد شاه بابا هم په خپل ټول توان سره د هغه قدر او عزت په ډیره بڼه توگه وکړ. ددی کورنی دویم ملی- سیاسی شخصیت سردار پاینده خان وو چی د تیمورشاه درانی دسلطنت داستحکام دپاره توری ووهلی او دهغه په دربار کی د ډیرو عزت او قدرت ځاوند وو، مگر د ده دزوی زمانشاه لخوا ، ورسره نامردانه چلند وسو اوپه پای کی په قتل ورسید. دریم سیاسی- نظامی شخصیت، وزیر فتح خان (۱۷۸۱- ۱۸۱۸م) د سردار پاینده خان زوی دی.

وزیر فتح خان د خپل پلار پشان په ۱۹ کلني کي و سیاسي ډگرتنه را ننوت . او د خپل لیاقت ، زړه ورتیا او سیاسي زیرکي پر بنسټ یی په ۲۱ کلني کي شاهزاده محمود سدوزي د پاچهي پر تخت کښیناوه او پخپله یی دده په سلطنت کي د اشرف الوزرا (۱۸۰۱- ۱۸۰۳ ، ۱۸۰۹- ۱۸۱۸ م) لوره مقام تر

لاسه کړه . ده دومره توان او قدرت تر لاسه کړ چې د شاه محمود لخوا یی قتل د سدوزیانو د ابدالي امپراتوري دسره پاشلو او په تاریخ کي د نوي پاني د پرانیستلو لامل وگرځیدی.

وزیر فتح خان د خپلي خواني له وخته د ملي حاکمیت او ځمکني بشپړتیا په ساتلو او پر وطن باندي د پردیو د حملو په مخنیوي کي هم د خپل پلار پر څنگ او هم د هغه تر وژني وروسته ډیري سرښندنې کړيدي . دی د وطن د دښمنانو او د مرکزي دولت په وړاندي د متمرودو یاغیانو په مقابل تل په میړانه دریدلی دی .

له بده مرغه د وطن دغه باتوره بچي د پردیو په لمسون او د جاهل شاهزادگی (کامران میرزا) د حسادت له مخي د شاه محمود په امر چی دده د عمه زوی هم کیدی او دده په توره یی دوه ځلي د سلطنت تاج پر سر ایښی وو، په ډیرو وحشیانه او ناخوانمردانه ډول په قتل ورسید.

په دغه کتاب کي به موږ ددغه وتلي شخصیت د کار او مبارزی ، زړور تیا او تدبیر، جنگونو ، بریو او هغو ماتو څخه یادوني وکړو چې هیڅکله یی هم دده هڅانده روح و خپلو موخوته د رسیدو په هکله ماته او مغلوبه کړي نده. پدی توگه به موږ دده شخصیت وپیژنو او لکه څنگه چې حق یی دی ، خپلو وطنوالوته به یی ور وپیژنو.

هغه کسان چې د سدوزي دولت له پیل (۱۷۴۷م) نه بیا د (۱۹۷۸) کال د اپریل تر کودتا پوري د افغانستان د معاصر تاریخ په هکله مالومات لری، دوی به خامخا د لیکوال سره پدی اړه همېرغي وي چی د وزیر فتح خان او دده د کورني ونډه هم د سدوزي دولت په تاسیس، لورتیا او هم د احمدشاهي امپراتوري په سره پاشلو کي د پام وړ ده .

دا کتاب لکه څنگه چې په ۱۹ پیړي کی د هلمندي اتلانو د کارنامو یادونه کړی، همدارنگه د درانیانو د دوو لویو کورنیو (سدوزیانو او بارکزیانو) د رقابتونو او سیالیو ښکارندوی هم دي. د کتاب د لوستلو په ترڅ کي به ولیدل شي چې څنگه د شاهانو او شاهزاده گانو د ځان غوشتني ، مقام پالني او بیخایه غرور له کبله وطن په سترو بدبختیو مبتلا شوي ، ډیر وفادار او پر وطن مین

بچیان یی ددی ډول هوسونو قرباني شويدي. په سنگر کی ناستو د دوی دبنمنانو به تل ددغو خپل منخي شخړو ،کورنيو جگړو او ورور وژني څخه په گټه اخیستلو سره د هیواد یوه یوه برخه خاوره تری نه په زور او چل بیلوله. پدغسي ناوړو حالاتو کي به داسي څوک پیداکیدلای نسو چي د غیرت توره را واخلي او خپل حق د زمري له خولی نه وباسي. که به چیري داسي څوک پیدا هم سو ، هغه به د خارجی دسیسو له مخي د خپلو ورونو پلاس دري وری کیدی او ستره بدبختي به یی را منځ ته کوله .

دیادوني ورده چي پدغه کتاب کي راغلي مطلبونه د شلمي پیری د ۹۰- یمو کلنو په پیل کي راټول شوي او په هم هغه وخت کي د نوموړی لسيزي په پای کي زما دیوه بل کتاب سره چي (دونا بغه سیاسی - نظامي افغانستان) نومیدی ، یو ځای لومړی په سویډن او وروسته په ایران او پاکستان کي چاپ شول .

اوس دادی د یوه هڅاند هلمندي ځوان بناغلي شريف الله « دوست سرواني» په غوښتنه چي د هلمند د ملي، تاریخي او سیاسي ویاړونو په را ژوندي کولو کي هلي ځلي کوي ، د کتاب دغه برخه چي د څپاند هلمند د حاصل خیزو ځنډو سره نه شلیدونکي اړیکي لري، دبیا کتنې او یولر گتورو زیاتونو سره په جلا ډول نشر ته سپارل کيږي ، هیله ده چی هلمندي ځوانان او فرهنگیان به هم د نورو وطنوالو سره ددی کتاب په لوستلو د هلمند د اغیزمنو څیرو او تاریخي پدیدو په هکله اړین مالومات تر لاسه کړي او د خپلو تاریخي ویاړلو څیرو په میرانه وویاري او د خپل شخصیت په وده کي ورڅخه پیروي وکړي .

دهيلمند رودچي په اوستا کي د «هیتومنت» او نن د هیرمند او هلمند په نامه یادېږي ، د پهلوي او زرتشتي مذهبي کتابونوکی ، دیره مقدسه او باشکوه یاده سوی او په اوستا کتاب کی داسی صفت سوی ده:

"هیرمند، رودی است که خیزاب های سپید برانگیزد و سرکشى کند ، بسوی دریاچه کیانسی (دریاچه هامون) روان گردد و بدان فروریزد. هیرمند، رودی است که نیروی اسپى از آن اوست. که نیروی اشتری از آن اوست.

که نیروی مرد دلیری از آن اوست.

که "فرکیائی" از آن اوست.

چندان "فرکیائی" در هیرمند است که میتواند سرزمین های
انیران (دشمن) را برکند و در آب فرو برد. میتواند دشمنان را سرگشته
و پریشان کند، و دچار گرسنگی و تشنگی و سرما و گرما نماید.^۱

هلمند لکه څنگه چی د سیستان په لمنوکی دوتلو تمدنونو زانگوپاته سوی
دي ، داسی یوه رودخانه ده چي تل یی د تاریخ په اوږدو کی د خپلو یاغي
موجونو پشان، زړه ور اوننگیالی بچیان ټولني ته سپارلي دي. موږ د هیواد په
معاصر تاریخ کي ددی رودخاني د لمنو څخه د پیرو زړه ورو فاتحانو او هیواد
پراخونکو میرنو د را پورته کیدو شاهدان یو .

په معاصر تاریخ کي د هلمندي بچیانو په ډله کي کولای شو لږ تر لږه د
دری صدراعظمانو(سردار پاینده محمد خان چي سرفراز خان یی باله د
تیمورشاه دراني وزیر ، وزیر فتح خان د شاه محمود سدوزی صدراعظم او
سردار محمد عظیم خان د سدوزیان د وروستي شاه ، ایوبشاه صدراعظم) او او
تنو شاه هانو (امیر دوست محمد خان ، امیر شیر علیخان ، امیر محمد افضل
خان ، امیر محمد عظم خان ، امیر عبدالرحمن خان ، امیر حبیب الله خان او امیر
امان الله خان)، او دانگیزانو دتجاوژپرضد د دوو قهرمانانو نومونه واخلو کوم
چی زموږ په تاریخ کی د وزیر اکبرخان او سردار ایوب خان په نومونه یادیری.
پرسیره پردی د وزیر فتح خان پنخو تنو ورونو ۳۳کاله په مستقل ډول په
کندهار او اړوندو سیمو کي د ۱۸۱۸ څخه د ۱۸۵۵م پوري واکمني چلولی ده .
د هلمند د وتلو څیرو څخه یو هم نور محمد خان علیزی دی . ده نه
یوازی د افغانی قواوو په مشري د ایرانی نادر افشار تر څنگ د ترکانو څخه د
اذربایجان اوهمدان په نیولو کی توره وهلی ده ، بلکه د هندوستان په نیولو کي
یی هم د هغه سره ونډه اخیستي وه .دی د دراني احمدشاه دپاچاهی پرضد په یوه
توطئه لاس پوری کړ، مگر ددی ناسنجول شوی عمل په پایله کي خپل سر د

^۱ وگ: اوستا، جلیل دوستخواه، فقرات ۶۶ - ۶۹ زامیاداشت

لاسه ورکړ.

دهلمند یوه بله غښتلی څیره ، اختر محمد خان علیزی وو چي ۱۸۴۰ کي یی د انگریزانو پر ضد د هلمند په سواحلو(ځنډو) کی د پاڅون بیرق پورته کړ.هلمندیان یی ورسره ملگری ، په گرشک کي یی انگریزان د سختو حملو لاندی ونيول. ده وکولای شوه انگریزي جنرالان لکه «نات» او «راولینسن» د اوږده وخت د پاره د زمینداوړي جنگیالو سره په جنگ کی بوخت کړي. انگریزانو د دوی د خپلو په موخه د کندهارنه د یوی توپخاتي سره دوه کنډکه عسکر را وغوښتل مگر د قیام په خپلو بریالی نه شول.ځکه په همدی وخت کی اکرم خان چي یو قومی مشروو ، دی هم د خپلو زرو تنو جنگیالو سره د قیام کونکو سره یو ځای شو. انگریزانو د سردار صفدر جنگ په مشری نوري تازه قواوي د خپلو قواوو د ملاتړ پخاطر ورسره یو ځای کړي . انگریزانو پدی کار او د خپلي قوی توپخاتي په مرسته پاڅون کونکي اړایستل چی د گرشک نه پرشا ولاړ سي. محمد اکرم خان د خپلو قواوو د بیا پوره کولو او ملاتړ پخاطر د هلمند لوړو برخو دهر او د ته ولاړ، مگر انگریز پیسي په کار واچولی او هغه یی د خپلو جاسوسانو لخوا تعقیب کړ، خو په پای کي یی په نیولو وتوانیدل. هغه یی و کندهار ته راویست او په توپ یی والوزاوه . دده با غیرته میرمني د خپل میره تر شهادت وروسته پخپله د جهاد ناره پورته کړه ، پر اس سپره شوه او د انگریزانو به وړاندی یی خلگ و پاڅون او جهاد ته راوبلل . جنرال (نات) دا توریالی بنځه ونيول او د یو شمیر نورو بنځو سره یی چي ددی په ملاتړ را پاڅیدلی وی و کابل ته راوولیرلی،مگر د غزني خلگو لاره ورته ونيوله ، انگریزی عسکر یی تارومار کړل ، دوطن باتوری او سرښندونکي میرمني یی د هغوی له کرغیرنو لاسو وایستلی^۱.

لیکوال په دی هیله دی چی په کتاب کی به راټول شوی مالوماتونه زمور وپنوال ولولي او پدی سره به یی د وطن دملی ویاړونو په بیا پیژندنه کی یوگام پر مخ اخیستی وي . پای

۱- غبار ، درمسیر تاریخ ص ص ۵۴۶-۵۴۴

د سدوزي دولت د تاسیس نه مخکی د سیاسي،

اقتصادي او ټولنیز اوضاع ته یوه کتنه

(پښتو ژباړه، د رحمت آریا)

دا به زښته گرانه وي چې څوک دی د افغانستان له سیاسي ظهور مخکی د تېرو شپږو پېړیو له سیاسي، اقتصادي او ټولنیز وضعیتو یو روڼ او هر اړخپزه انځور په څو پاڼو مقالې کې وړاندې کړي، په همدغو تېرو شپږو پېړیو کې ول چې د غوریانو له واکمنۍ وروسته پر هېواد باندې د پردیو د نېواک تورې ورېځې خپرې شوي، د نېواک دا لړۍ له ظلم، خپلسریو، زورواکيو، وړانیو، عاموژنو، غاړو پرېکونو او مرېتوبونو سره بدرگه وه؛ مغول یرغلگرو د ۱۳ او ۱۴ پېړۍ په اوږدو کې په نېول شویو سېمو کې بې شمېره ککړې وربېلې، نارینه او ماشومان بې مرییان او بڼځې بې مینځې

۱ - افغان تاریخپوهانو له اسلام وروسته د افغانستان د تاریخي پړاوونو په تصنیف او طبقه بنديو کې د شاهي کورنۍ لړۍ د توپیر او څېړنې بنسټ ټاکلی دی، لکه: د ظاهریانو پړاو، د صفاریانو پړاو، د سامانیانو پړاو، د غزنویانو او غوریانو پړاونه او نور. له همدې کبله هغه پړاو چې په احمدشاه دراني او د هغه په اولادو پورې اړوند پړاونه دي او په افغانستان کې یې واکمني کړې، د "سدوزیانو" د پړاو په نامه یاد شوی دی.

احمد شاه دراني د سدو (اسدالله خان ابدالي) کړوسی دی؛ سدو خان د ۱۰۰۰ هجري قمری کال په شا و خوا کې د کندهار په سویل کې د ابدالي قوم مشرتوب په غاړه درلود او سدوزیان د همدغه سدو خان له نسب څخه دي. مور هم له همدغه منل شوي دود سره سم هغه دولت چې بنسټ یې احمد شاه دراني په ۱۷۴۷ ز کال کې اېښی دلته د سدوزي دولت په نامه یاد کړی دی.

کړلې، ورپسې د پېنځلسمې پېړۍ په ترڅ کې د ګود تيمور او د هغه د خای نېوونکو غوښل او ناتار پېل سو، په هر ښار کې یې د انسانانو له ککړو څخه کوپړۍ منارونه جوړ کړل، بیا د ۱۶ او ۱۷ پېړۍ په لړ کې د اورپکو صفویانو د واکمنۍ او ناتار وار راغی، صفویانو په نېول شویو سېمو کې خلک د خپل مذهبي فاشیزم د اور په تېۍ باندې وځپل او وېې کړول.

کېدای شي یو شمېر کسان د بې پروایۍ او یا د ورپېښې ناخبرې له مخې ګومان وکړي چې زموږ گران هېواد افغانستان، ددې ټاټوبې د بچيو له سرښندنو، تورو او مېړانو پرته په خپل سر جوړ او د اوسنېو شته وو جغرافیوي پولو په ادانې بې شکل اخیستی دی؛ خو د هېواد او د ګاونډيو هېوادونو تاریخ ته ژوره کتنه په زباد رسوي چې په دې جغرافیوي چاپیریال کې استوګنو پرګنو د بېلابېلو لاملونو له کبله خپل مېړني سرونه په لاس کې نېولي او د پردېو د ټپل شویو رېرو او زورواکیو پر وړاندې په پښو درېدلې دي، قربانۍ بې ورکړي او قربانۍ بې اخیستي او په پای کې د خپل برخلېک د ټاکنې او د واک واګې بې په خپل لاس کې نېولي او خپل خاڼته بې خپل هېواد جوړ کړي دی، او دا بې په زباد رسولي چې بل هېڅ پردې به نور د هغوی د کړولو جرئت ونه کړي، د هغوی د لاس بېره « حاصل » او جیبونه به د « حوالې » او « بروات » او په نورو ملا ماتوونکو مالیاتي پلمو لوب او تش نه کړي؛ خاوري، ناموس او هستی ته به بې څوک په سپکو او سپېرو سترگو ونه گوري.

د دې سکالو د لا روښانولو لپاره به د سېمې تاریخ ته د څغلندې کتنې په ترڅ کې د هېواد خونړۍ پېښې له ۱۳ تر ۱۸ ز پېړۍ پورې په ډېر لنډیز راوسپړو.

۶۱۰ هـ ق = ۱۲۱۴ ز کال وو چې خوارزمشاهیانو په افغانستان کې غوري سلطنت را وپرځاوه؛ له دې نېټې وروسته افغانستان خپل اداري او سیاسي مرکزیت له لاسه ورکړ؛ خوارزمشاهي سلطنت هم شپږ یا اووه کاله وروسته د مغولي چنګیزخان د وړانکاره توپان په لړ کې خپل هر څه له لاسه ورکړل او پوپنا شو.

د چنگیز خان نړۍ وړانګونکي یرغل او په منځني آسیا، افغانستان، فارس – ژ / ایران، بین النهرین او وړوکی آسیا (روم)، په شمالي او سویلي آذربایجان، گرجستان، د طرابزون او ارمنستان په یوناني پادشاهي کې، د سوریې او د قبرس د ټاپو د صلیبیونو په متصرفاتو او د وړوکی آسیا (تورکيې) د سلجوقیانو په سلطنت کېني د مغولو د بی رحمانه وژنو لړۍ د یادو سپمو پرګنو ته بی شمېره رېږونه او کړاوونه ورپه برخي کړل^۱. جويني د چنگیزیانو یرغل په څلورو ویکو کې لند کړی دی : " راغلل، وې شکول، وې سوځول او یو پې وړل^۲". چنگیزی سردارانو د بشارونو د ټولو وګړو غاړې د خپلو چرو له خولو له استننأ پرته تېرولي.

شوروي څېړونکی پطروشفسکي په مفتوحه سپمو کې د مغولو په لاس د ډلوژنو په تړاو داسې لېکي : « مغولو به مخکې له مخکې بی وسلې شوي، بېرېدلي او ترهېدلي وګړي چې دینتو ته پې شړلي ول، په خپلو منځو کې ووېشل. هر مغل سپاهي به د خپل ونډې کسان په زنگنو کېښلول، بیا به پې په توري یا توکیا « ساطور» د هغوی سرونه له تنه بېل کړل، ورپسې به پې پرغمل منشیان اړ اېستل چې پرېک شوي سرونه دي وشمیري. جويني وایي په ۶۱۸ ق = ۱۲۲۱ ز کال کې په مروی کې له ډلوژني وروسته د پرغمل شوپو منشیانو د شمېرنې لړۍ ۱۳ ورځې ونېولي^۳.

د سیفي د روایت پر بنسټ مغولو په ۶۱۷ ق = ۱۲۲۰ ز کال کې د نیشاپور د نېولو پر مهال د (۷۴۷ ر. ۰۰۰) نارینه وو سرونه پرېک کړل^۴. د

۱ - پطروشفسکي، کشاورزي و مناسبات ارضي در ايران عهد مغول، ۱ توک، ۸۶- ۵۷ مخ

۲ - جهانگشای جويني، ۷۲ پاڼه،

۳ - پطروشفسکي، هماغه، ۱ توک، ۵۸ پاڼه جويني وایي: د وژل شویو کسانو د شمېرلو لړۍ ۱۳ ورځې ونېولي، که په هره ورځ پېنځوس زره مړي شمېرل شوي وي نو د وژل شویو کسانو شمېر باید ۰۰۰ ر. ۶۵۰ کسانو ته ورسېږي.

۴ - سیفي هروي (سیف بن محمدعقوب الهروي)، تاریخنامه هرات، د پوهاند محمد زبیر صدیقی چاپ، ۱۹۶۲ قمري، کلکته، ۶۳ پاڼه. سیفي زیاتوي چې د خلکو د عاموژني تر څنګ پې له هراته سل زره نجوني یرغل یووي.

ابن الاثیر په وینا په ۶۱۷ ق = ۱۲۲۱ ز کال کې نېږدې اووه سوه زره وگړي د مروې له نېټول کېدلو وروسته ووژل سول.^۱ خو مستوفي حمدالله د ددغه ښار د نېټولو کېدلو پر مهال د چنگیز خان د لمسي هلاکو خان په لاس د وژل شوېو وگړو شمېره اته سوه زره اټکلوي.^۲ د ۱۳ ز پېړۍ د یو بل روایت پر بنسټ د بلخ په ښار کې دوه سوه زرو تنو ژوند کاوه. دغه وگړي ټول په ۱۲۲۰ ز کال کې د چنگیزخان په امر له یوې مخې د چرو له خولو تېر سول. د وصاف تاریخ وایې چې چنگیز خان په بامیانو کې د خپل یوه زوی (موتوچین) د وژل کېدلو په تور امر ورکړ چې په دې سېمې کې دې هېڅ ژوندی موجود ژوندی پاتې نه سي؛ چنگیزیانو ان د میندو په گېډو کې ژوندي ماشومان او څاروي له پوې مخې له منځه یووړل.^۳ ورپسې د غزني وار راغی.

پر افغانستان، فارس سړ / ایران، ماوراء النهر او نورو ځایونو باندې د مغولي لښکرو د برید پایله د نفوسو او زیارگالو پرگنو په کمېدلو اووېستله، گن استوگنې سېمې ځکه له وگړو تشې سوې وې چې استوگنې پرگنې یې په ډله بیزې توگې وژل شوي وې او یا يرغمل نېټول شوي وې او یا له خپل کور کهوله تښتېدلې وې، په نېټول شوېو هېوادونو کې ودان او په وگړو پک ښارونه ټول تش شوي ول، په خانگړي توگې د افغانستان په شمالي او شمال لوېدیځو برخو (بلخ، مرو او هرات) کې د بشري کار د ځواک کمښت منځته راغلی وو، له برید مخکې ددغو سېمو په ښېرازو درو او ورڅېرمو سېمو کې د ځمکې داسې یوه ټوټه نه موندل کېدله چې هغه دې په کرهڼې او استوگنو وگړو ودانه نه وي، خو دلته هم بشري کاري ځواک له لاسه تللی وو.

سيفي هروي له یو شمېر بوداگانو سره لېدلي چې د همدغو پېښو حال یې په سترگو لېدلی دی، نوموړی په خپل کتاب (تأريخنامه هرات) کې د پورنونکو وړانېو په اړوند د هغوي ژوندي یادونه را اخیستې چې د (۶۱۷

۱ - ابن الاثیر، الکامل، ۱۲ ټوک، ۲۵۷ پ

۲ - د حمدالله مستوفي تاریخ گزیده، ۵۸۰ پ،

۳ - تحرير تاريخ و صاف، ۳۱۹

– ۶۱۹ ق = ۱۲۲۰ – ۱۲۲۲ زو کلونو په لړ کې) په ټول خراسان کې د مغولو له پرغل وروسته رامنځته شوي ول. نوموړو بوداگانو د کتاب لېکوال ته د خپلو سترگو د لېدلي حال په هکله ويلي چې په هرات کې نه خلک پاتي ول، نه غنم، نه خوراک او نه پوښاک^۱. لېکوال د کتاب په همدې برخې کې زياتوي: «له ارواښاد مولانا خواجه ناصرالملته والدين چشتي څخه مي واورېدل چې وېل يې: خلکو له بلخه نېولي تر دامغان پورې پوره يو کال د انسانانو، سپيانو او پيشيو غوښي خکه خورلي چې چنگيزخانيانو ټولي زېرمې سوخولي وې.»^۲

سيفي په بل خای کې وايي: د ۶۱۹ هـ = ۱۲۲۲ ز کال له عاموژني وروسته پوازي څو تنه چې خانونه يې په نابري ژغورلي ول، ژوندي پاتي ول؛ دوی څلوېښت تنه نارينه ول چې د ټولني په بېلا بېلو پارکو «طبقاتو» پورې يې اړه درلودله او د يوه وران جومات په کنډوالي کې سره ډېره شوي ول^۳. د هرات په ورځپرمو کليو کې د ژونديو پاتي شويو کسانو شمېر له سلو تنو ډېر نه وو^۴. خو په يوې بلي لويې څلور دېوالي «حايط» کې يوه مغولي آمر نېرېدې زر تنه پرغل راټول کړي ول، نوموړي په دې شرط دا زر تنه بڅښلي ول چې دده رعيت واوسي^۵.

د هريرود د درې او د هرات د جلگې يو مخېز وړانې چې يو وخت د افغانستان بېروره «حاصلخيزه» او په وگړو ډکه سېمه وه يوازینی استثناً نه وه، د مروې او طوس رغياتي او زرغون ايبلندونه هم د مغولانو له ناتار سره مخامخ شول. جويني وايي: د طوس په ښار کې ان پېنځوس کورونه جوړ نه ول پاتي، ددغو کورنېو غړي سمڅو او سوريو ته پناه وړي وه.

د ۶۱۷ ق = ۱۲۲۰ ز کال له ټولوژنو وروسته د بلخ وران وېچار ښار

۱- سيفي هروي، تاريخنامه هرات، د صديقي چاپ، ۸۳ مخ: (در اين ولايت نه مردم است و نه گندم، نه خورش و نه پوشش.) ۱۵۲ مخ

۲- سيفي، ۸۷ مخ

۳- سيفي، ۸۳ مخ

۴- سيفي، ۱۸۳ پ

۵- سيفي ۱۸۳، ۲۱۵ مخونه،

هم تر ډېرو مودو پورې همداسې وران پاتې وو. دا ښار د اتمې هجري پېړۍ تر لومړۍ نېمېځې چې د څوارلسمې زېږدېزې پېړۍ د لومړۍ له نېمېځې سره سمون خوري، وران وېجاړ پاتې وو.

څو لسېزې وروسته ول چې ابن بطوطه (په ۷۲۷ ق = ۱۳۲۵ ز کې) د ترمز له لارې په آس سپور له بلخه تېر سو، خو دده په لارې کې پروت بلخ هماغسې وران وېجاړ پروت وو. ابن بطوطه په بلخ کې د مغولو د وړانډو له کتلو وروسته د هرات پر لور درومي. نوموړی وايي: «په جبال» «غرجستان» کې له اوه ورځو مزل وهلو وروسته د هرات ښار ته ورسېدل. د لارې په اوږدو کې بهاندې اوبه او ښېرازه کلي ول. «د هرات ښار د خراسان د ودانو ښارونو په منځ کې لوی ترېنه ښار دی. هرات زېنت لوی ښار دی او ډېر وگړي په کې دېره دي. ددغه ټاټوبي متقي، متدینه او پاک لمنې خلک په مذهب حنفي دي، په هرات کې هېڅ ډول فسق او فساد نه شته.»^۱

چنگيزي گوداگانو له مطيعو رعاياوو څخه د مالياتو او باج اخېستنه په دې ډول کوله چې ماهيتاً يې ددښمن هېواد له لوت او د وچو له راټولو کوم څرگند توپېر نه درلود.^۲

يادو شويو ټکپو ته په کتنې وپلای شو چې د وروسته پاتې قومونو او قبائيلو څو پړاوونو زموږ د ټولني د پرمختگ پر بهير باندې دومره مرگونی اغېز درلودلی چې د ډېرو اوږدو وختونو لپاره يې ښاري ژوند او د کرهڼې د ودې لري له شاتگ او کيتون سره مخامخ کړي ده. علي مير فطروس وايي: «د تينگ سياسي ثبات نشتوالی، د حکومتونو لاس په لاس کېدنگ او د پرغلگرو په لاس د اوبو رسولو او توليدي ځالگېو وړانې ټول ددې لامل شول چې کلېوال او کاروباري وگړي نهېلې او بې پروا سي او د توليدي ځالگيو د بيا رغاوڼې مخه ډب سي. دغه پرغلونه، وړانې او د سياسي – ټولنيز ټېکاو

^۱ - ابن بطوطه، سفرنامه، ژباړه: ډاکټر محمدعلي موحد چاپ ۱۳۴۸ ل کال، خپرندويه ټولنه: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران، ۱ توک، ۴۳۱ پ

^۲ - پطروشفسکي، کشاورزی و مناسبات ارضي در ايران عهد مغول، ۲ توک، له ۶۶۰ پاني وروسته

نشتوالی ددی لامل شول چې « پانگواله سوداگری» دی هېڅکله « صنعتی پانگوالی» ته وده ونه کړي. موږ پرته له دې چې له خپل تېر تاریخه کومه خبرتیا ولرو او یا راتلونکي ته د هېلو سترگي وغړوو... د پرله پسي او بېلا بېلو فرهنگي - ټولنيزو پرغلونو له کبله اړ شولو چې څوڅو ځله بهی له « صفره» بیا بیا راپېل کړو. ^١

شک نه سته چې که زموږ پر هېواد او سېمي باندي دغسي وړانکاره پرغلونه نه وای شوي، هرات، بلخ، غزني، کابل، کندهار، سيستان او نور ښارونه به د صنعت او سوداگری له پرمختگ او پرتمه برخمن وای او تلياتو تاریخي آثارو به بهی نن د لېدونکو سترگي هک پک کړي وای.

د مالیاتي ځیون ښی

د مغولو د برلاسي زورواکی په لومړیو کې د مالیاتو د اڅېستنګ په اړوند هېڅ ډول قاعدې او قانون شتون نه درلود. هر څومره بهی چې غوښتل او هر څه بهی چې غوښتل هغه به بهی اڅېستل. د رشیدی په جامع التواریخ، د نجواني په دستور الکتاب او د وصال په تاریخ کې وېل شوي چې وگړو به هر کال د مغولو سرانو او مأمورینو ته بېلابېلي مالیې ورکولې، ددغو کلنیو مالیو شمېر پېنځوس ډولو ته رسېده. په دې شمېرنې، کلېوال هره اونۍ اړ ول چې په اونۍ کې یو ډول مالیه ورکړي، هغو کسانو چې مالیه نه ورکوله نو د مالیاتي پور د اداینې لپاره به بهی د کورنی غړي په مرییتوب پلورل کېدل ^٢.

جونی وایی: « شرف الدین بیتکچي (د مالي چارو مأمور) ، هغه سړی وو چې لومړی بهی هر څه چې له لاسه وسول، د تبریز له پرگنو څخه بهی د

^١ - علي میرفطروس، دیدگاه ها ، ٧٣ پ

^٢ - پطروشيفسکي ، کشاورزي ومناسبات ارضي در عهد مغول، ژباړه: کریم کشاورز، ٢ ټوک ، له ٦٥٠ پاڼي وروسته ، عنایت الله شاهپوریان، ٢٥ سده مالیات، ٨٤ پ

ماليي په نامه واخېستل^۱ ، ورپسې د ۶۴۲ قمري کال د روژې په مېاشت کې قزوین ته راغی او پر کشر او مشر پې د شکنجو او ظلم کچه تر هغه برېده لوړه کړه چې د « هر چا چېغه آسمانو ختله. »^۲

سيفي هروي هم په غور کې د شرف الدين بيتکچي د غوږل په اړوند داسې لېکي : « د زور زياتي لاس پې له لستونې را واپست او په تَجَبُّر او ديواني تَحَكُّم پې د غور د غرونو مشران له خپلو کورنو او ميمنو په قلاتاتو (بيگار او شافه کارونو)، قسامتو^۳ او عوارضاتو (گمرکاتو)، جلا کړل... »^۴

نه يوازې مقاطعه کارو^۵ حکامو او بيتکچيانو^۶ به وگړي تر بېلا بېلو نومونو لاندې زبېښل او شاربېل بلکه ايلچيانو^۷ « بکارانو / قاصدانو » به هم په بېلا بېلو پلمو د کلبو او ښارونو خلک لوتل. رشيدالدين فضل الله وايي : « اکثر رعيت پې په ناوړو تدابيراتو او اتلافاتو جلا وطن کړ ؛ په بېوزلو ولايتونو کې پې خائنه کورونه او نغري جوړ کړل. ښارونه او کلي له وگړو تش سول، هر کله به چې ايلچي د غانبيانو د راتولو لپاره ورغی نو خلک به پې ډېر سخت

۱ - جويني ، ۲ توک ، ۲۷۵-۲۷۶ پاڼي

۲ - هماغه ، ص ۲۷۶

۳ - قسامت : دا يوه فقهي اصطلاح ده چې د شايع او گډ حق د تعيينولو څرگندونه کوي او په حق کې گټې او منقوله شتمني ورگډيږي ، دلته گټه د مهايا په نامه باديږي. په دې کې د قسمت شرط دا دی چې يوه گټه د بلې گټې د له منځه تللو لامل وگرځي، د څاه او حمام تقسيمول جايز نه ده. قسمت هغه مهال منځته راځي چې شريکان يا د شريکاتو په ډلې کې يو شمير پې وغواړي له خپلې گډې شوي شتمني څخه گټه تر لاسه کړي او حکم د قسمت دا دی چې د هر يوه شريک گټه څرگنده شي. فقهي پوهان وايي چې قسمت هغه شی دی چې ټوله شتمني په اجزاء وو وويشل شي او يا ټولې اجزاوي په گډه راتولي او يو کُل ورڅخه جوړ سي. - ژ

۴ - سيفي ، تاريخنامه هرات ، ۱۷۴ پ

۵ - مقاطعه کار : هغه څوک دی چې د يوه تړون او يا د مناقصې په غونډي کې په تړون کې د وپل شويو شرايطو پر بنسټ د هر ډول راكړې وركړې او يا د اجناسو د پلورلو واک ورسره وي او ددغه كار په بدل کې ورته په ټاكل شوي مهال کې بابه يا مزد وركړل شي.

۶ - بيتکچي : مغولي وييکي يا لغت دی چې د مغولي ايلخاناتو د ماليي مأمور وو. - ژ

۷ - ايلچي : تورکي وييکي دی چې د لېږل شوي، بکاري يا قاصد او د سفير په ماتاوو کارول شوی دی. - ژ

وکیږول، له خلکو به یې په زور د ژمنو په اخیستلو د قیچور^۱ اضعاف^۲ اخیستل، وگړو به نور هېڅکله خپلو ولایاتو ته د بېرته تگ زړه نه بڼه کاوه، له خپلو مینو یې کرکه کوله؛ که څه هم په بېلا بېلو وختونو کې به ایلچیان د غائبانو د راتولونگ لپاره شا و خوا لارل خو هېڅکله یې ونه شو کولای رعیت له خان سره خپلو اداري مقامونو ته بوزي؛ هغوی چې په بنارونو کې پاتې ول د خپلو دروازو مخو ته به یې ډبرې اېښي وې یا به یې په انگر کې دباندي تگ ته کومه تنگه سوره کېندلې وه او د بامونو له لارو به یې تگ راتگ کاوه، وگړي د محصلانو « ماليي راتولونکو» له وېرې تښتېدلي ول؛ کله به چې محصلان کلبو ته لارل که یې نارینه گوتو ته نه ورتلل نو د هغوی بڼخې به یې ونېولې او د پسونو د رمې په شان به یې خپلو مخو ته اچولې وې او له پوې محلي څخه و بلي محلي ته به یې د محصلانو مخي ته ودرولې، هغوی به یې له پینو وڅړولې او چېغې به یې تر آسمانو ورسېدلې؛ ډېری وختونه به داسې پېښېدل چې پو محصل به د بام پر سر کوم رعیت ولېد او تر هغو به یې ورپسې منډې وهلې چې دی به یې ونېو، یې وزلی رعیت به د ډېر عجز او بیچارگي له لاسه دېخوا اېخوا منډې وهلې چې ځان له بامه وغورځوي، محصل به ورته ورورسېد او هغه به یې له لمنې ټپنگ ونېو چې ونه غورځېږي، په هغه به یې د خپل ترحم غږ وکړ او سوگند یې ورکاوه چې ځان له بامه ونه غورځوي چې مړ کېږي، ترهېدلي سړي به خپل واک او اختیار له لاسه ورکړی وو، له بامه به وغورځېد او پینه به یې ماته سوله.^۳»

مغول سویمنو د « قیچور» په نامه یو ډول مالیات وضع کړل چې په لومړیو کې یې په دښتو کې له ډېره وگړو په دې بڼې اخیستل چې د هرو سلو

۱ - قیچور : قیچور هم لېکل شوی دی. پو مغولي وییکی دی چې د باج یا خراج په مانا کېږي. کېدای سي د څارپو د مالیي په مانا یې ومنو. - ژ

۲ - اضعاف : په مانا کې د دوه ځله / دوه چنده ده؛ دوه برابره، ان تر دوه وو برابر و لا ډېره. په ریاضي کې اضعاف د بېلگې په توگې ۳، ۶ او ۱۲ دي او داسې نور.

۳ - جامع التواریخ رشیدی، ۲ توک، ۱۰۲۹ پ

څارویو پر سر به یې یو څاروی ورڅخه اخیست وروسته دغه مالیه له بناریانو او کلپوالو څخه هم د نغدي او سرانی مالیه په بڼې راټولېدله.^۱

خراساني شاعر پوربهاء د هلاکو د وزیر او مؤرخ علاء الدین جوینی په ستاینې کې پوه قصیده وېلې ده، نوموړی د درندو مالیاتو او د مالي چارو د مأمورینو د ناورو گټو د پاپلې له کبله د خراسان د وگړو فقر او لوړې ته په نغوټې وایې:

همه جهان متفرق شدند و آواره

ز بی شمار قیلان و زبی شمار قُبچور

ژباړه: ټوله نړۍ د بی شمېرو قیلانو او قُبچورو (مالیاتونو) له لاسه سربداله او لالهانده سوه.

د هغه مهال اسلامي ټولنو به له استوگنو مسیحیانو، زرتشتیانو او یهودانو څخه په اسلامي ټولنو کې د استوگنې لپاره سرانه مالیه راټولوله خو مغولو نه یوازې له مسیحیانو، زرتشتیانو او یهودانو څخه سرانه مالیه اخیستله بلکه له مسلمانانو یې هم سرانه مالیه اخیستله چې دا کار نه یوازې د اسلامي شریعت خلاف وو بلکه مسلمانانو ته لوی سپکاوی هم وو. د یادو شوېو مالیاتو تر څنګ به له کلپوالو څخه نور فوق العاده مالیات جنساً او نقداً اخیستل کېدل چې په ټولېز ډول د «اخراجاتو» په نامه یادېدل او دغه اخراجات به د امیرانو، لښکریانو، لوړپوړو مأمورینو او ایلخانانو د ساتنې او پالنې د لگښتونو لپاره لگول کېدل. کلپوال اړ ول چې د لښکریانو لپاره خوراک او ډوډۍ او آسونو ته یې واښه او وربشې برابر کاني چې د «علفه» او «علوفه» په نامه یادېدل او غله او شراب «تغار» به یې وړاندې کول.^۲

هغو کسانو چې د ۶۴۸ - ۶۵۹ هـ = ۱۲۴۹ - ۱۲۶۰ ز کلونو تر منځ

خپل مالیات نه ول ورکړي د کورنی غړی یې په مرییتوب وپلورل شول چې

۱- سیستانی، مالکیت ارضي و جنبش های دهقانی در خراسان قرون وسطی، د افغانستان د علومو اکاډیمې چاپ، زما، ۱۶ څپرکي، د جزیې و قېچور تر سر لېک لاندې.

۲- هماغه اثر، د علفه و علوفه تر سر لېک لاندې

مالیاتي پورونه یې طلبکارانو ته ورکړل شي^١.

د «بیگار» او فوق العاده مالیاتو «عوارضو» دروند والی چې په دودبڼه ډول د دولت په گټې وو له مالیاتو او «برواتو»^٢ او یا هغو ته ورته مالیاتي پېښو څخه لږ نه وو. د بېلگې په توگې د ډاگ یا پُستې په سرباري مالیاتو کې د «خره برابرول» راتلل، په کلېبو کې استوگنو وگړو دنده درلوده چې د ډاگ د تمخایونو لپاره یا مېلمستیاوې په غاړه واخلي، یا د هغوی د څاروږو لپاره کورنه جوړ کړي یا دې د ایلیچیانو او د لښکر د مشرانو لپاره خره او آسونه واخلي. «بیگار» په ځانگړې مانا یو اجباري کار وو چې د اوبو د کاریزونو د بیا رغولو او پاکولو، د کلاگانو او مانپو د ودانولو او د سړکونو د جوړولو لپاره د یوه درانده پېښې په توگې د کلېوالو پر اوږو بارېده. د همدغو اجباري کارونو په لړ کې به په زرگونو کلېوالو خپل ژوند له لاسه ورکاوه، د ایلیچیانو او د وریا پُستې خدماتو په ترڅ کې به ډېر څاروي هم وژل کېدل.^٣

لنډه دا چې د رشیدی د جامع التواریخ، د نخجوانی د دستورالکاتب او د تاریخ وصال پر بنسټ به خلکو د مغولو سرانو او مأمورینو ته په کال کېنې څه د باندې پېنځوس ډوله مالیه ورکوله. د مالیاتو بوه بڼه شرعي مالیه وه لکه: زکوٰة، عشر، خمس، جزیه او خراج، بله بڼه یې غیر شرعي او سپمه بېزې سر باري یا فوق العاده مالیات ول لکه: تغار^٤، تمغا^٥، تابغور^٦، ترغو^٧، نماري^٨

^١ - تاریخ ایران، د شوروي د یو شمېر لېکوالانو د ډلې له پلوه، ژباړه: کشاورز، ٣٦٠ پ
^٢ - بروات: په عربي کې «براءة» لیکل کېږي چې فارسی ته د بروات په بڼې اړول شوی ده. د بروات یا برات پر بنسټ یو څوک بل چا ته امر کوي د دریمگري سړي په حساب دې دومره پېسې ورکړي. هغه څوک چې د براءة یا برات یا بروات امر ورکوي مُحْتَمِل او هغه څوک چې باید براءة و سپاري مُحَال علیه او د براءة درلودونکی مُحَال لَسهُ بلل کېږي. -

ژ

^٣ - مالکیت ارضی و جنبش های دهقانی ... ص ٣٨٢

^٤ - مخکې یې مانا ورکړل شوې ده - ژ

^٥ - تمغا: تورکي وییکی دی چې د مهر او نښې په مانا دی. تمغا د آس او یا نورو څارویو پر ورانه وهل کېدله. په سوداگري کې د باج او خراج په مانا ده چې له یوه ښاره یا بندره یا کلي

، پلارغو^٤ ، آلام^٥ ، قبچور^٦ ، قلان^٧ شورپا ، شلتاق^٨ ، شناقص، شوسون^٩ ، شیلان بها^{١٠} ، ساوري^{١١} ، کرکیارق، آش، بهره^{١٢} ، نزول^١ ، علفه و علوفه،

څخه تېرېدونکی سودا گر بی د راورل شویو توکو لپاره د تېرېدلو یا حق العبور په توگه ورکوي. - ژ

^١ - تمغا : تورکي وییکی دی چې د مهر او نینې په مانا دی. تمغا د آس او یا نورو څارویو پر ورانه وهل کېدله. په سوداگرۍ کې د باج او خراج په مانا ده چې له یوه ښاره یا بندره یا کلي څخه تېرېدونکی سودا گر بی د راورل شویو توکو لپاره د تېرېدلو یا حق العبور په توگه ورکوي. - ژ

^٢ ترغو : په ناظم الاطبا کې بی آذوقه او زېرمه مانا کړی دی. د د هخدا فرهنگ وایي مغولي وییکی دی چې د اطعمی او شرابو په مانا ده. - ژ

^٣ - د تورو او سپینو کرښو لرونکي شي په مانا ده. بله مانا بهی هغه ځای چې هلته پسونه د لیوانو له بریده خوندي ساتل کېږي.

نمار : د فوق العاده مالیاتو په مانا. فرهنگ دهخدا او د معین فرهنگ - ژ

^٤ - د دهخدا په فرهنگ کې د طبایرات تر شرحې لاندې پلارغو د تلف شویو او ورکو شویو مالونو په مانا وېل شوی دی - ژ

^٥ - آلام : دا باید « الام » وي. دا یو ډول باج وو چې پخوا به په ځینو کلبو کېښي رعیت و مالیکنو ته ورکاوه. - ژ

^٦ قَبچور : قبچور : په دهخدا فرهنگ کې بهی مغولي وییکی بللی او « خراج مقرر دیوانی» بهی مانا کړی دی او همدلته د رشیدی د جامع التواریخ له مخې وایي : زن و فرزند و متعلقان و لشکر های خود را بتمامت از این دره ها فرود آر تا شماره کنم و مال و قبچور خود را مقرر گردانم - ژ

^٧ قلان : مغولي وییکی دی او د سرانه مالیې په مانا ده - ژ

^٨ - شلتاق : د دهخدا فرهنگ شلتاق داسې مانا کړی دی : ترکی: منازعه با کسی در باب دلایل دروغ. غیاب اللغات : جنگ و خرخشه. تهمت و نزاع شرعی. اجحاف، زور و حقه بازی، سر کسی کلاه گذاشتن و در معامله چیزی را به او قالب کردن . - همدا وییکی په پښتو او دري کې د چالاک او دوه مخي سړي لپاره په شفاهي ژبو کې د چتاق په ډول ویل کېږي - ژ

^٩ شوسون : مغول: د « تغار» مانا ته ورته چې وایښه او د آس خوراکی ته بهی ویل- ژ

^{١٠} - شیلان : تورکي: د مغولو د سرانو او مشرانو ډله بېزه مېلمستیا - ژ

^{١١} ساوري : ناظم الاطباء بهی له ساو څخه په اخځ بولي چې د باج او خراج په مانا کېږي، دهخدا بهی (تورکي - مغولي) بولي او وایي : تحفة پیشکش و آن مرکب است « آند راج» انعامی که در ازای خدمت میدهند. ناظم الاطباء : و ساوری و علوفه و ترغو ترتیب نه کرده بودند. - ژ

^{١٢} - بهره : ناظم الاطباء د سود او ربحي په مانا ویلی دی - ژ

جریمه، خانه شمار، باغ شمار، سر شمار، باج، پیشکش، سلامانه^۲، توقعات، تفاوت و توفیر، زواید، اخراجات، تکلیفات، تخصیصات، توزیعات، قسمت، مرسوم، مال، مال و جهات، متوجهات، دیوانی او سلطانی، حق الانشاء، حق التعديل، حق التقرير، حق التحصيل، حق البيمانچه، حق التوليه^۳، رسم الحرز، رسم الوزراء، رسم الصداره، رسم خزانه، د « شحنگی^۴ » او « داروغگی^۵ » دودیز مالیات، تسعیر یا ارزونه، تقدمه، بیگار، چریک او نور مالیات ول چی له رعیت خڅه د شکنجو او زور زیاتي له مخی اخبستل کېدل^۶.

^۱ نزول : دهخدا په خپلو یادښتونو کی قیچور د نزول په مانا هم بللی ده زما په اند دا باید یو ډول سرانه مالیه وي چی خلکو به له یو خایه و بل خای ته د تگ لپاره مغولو ته ورکوله. - وگورئ قیچور - ژ

^۲ - سلامانه : دهخدا د نورو ماناوو تر څنگ د سلامانی په اړوند وایي : مالیاتي که به مناسبت بار عام پادشاهان یا به سبب دریافت خبر او بپردازند. حقوق و عوارضی که برای مباشر یا مستاجر به مناسبت نخستین بازیدی که از ده می کنند از دهقان گرفته میشود. نام نوعی از خراجی است که در سابق از قراء می گرفتند. - ژ

^۳ - حق التولیه : هغه مال چی وقفی متولی یا د کوم زیارت د جومات امام او یا د امام زوی ته ورکول کېږي - ژ

^۴ شحنة : هغه څوک چی سلطان په یوه ښار کی د چارو د پرمختگ او د سیاست د پرمخ بیولو لپاره گومارلی وي چی پخوا به بی کوتوال او حاکم باله. په پښتو کی کوتوال دی. په پښتو کی پښتو کی ورته صوبه دار وایي نورې ماناوې یې : نواب، نائب، عریبی یې عسس دی؛ د ښار رئیس، ښاروال،

^۵ - داروغه : تورکی - مغولي وییکی : په مغولي ژبی کی داروغه د رئیس په مانا ده. له احسن التواریخ خڅه ښکاري چی داروغه د حاکم په مانا ده. - ژ

^۶ - د نجوانی دستورالکاتب ، د رشیدی جامع التواریخ ، او د رشیدی مکاتبات او هم تاریخ و صاف او د « مالیکیت ارضی و شیوه های بهره برداری از زمین درخراسان درقرون وسطی » کتاب زما لېکوال د سویډن چاپ ۲۰۰۲ ز کال دیارلسم څپرکی

د (١٤ ز پېړۍ په لومړۍ څلورېزې کې) ول چې غازان خان^١ د مغولو په مالیاتي سیستم کې یو شمېر اصلاحات رامنځته کړل چې له کبله یې د حکامو او مالیاتي مأمورینو لاسونه د کروندگرو او رعیت له غاړې د پوښې لاندې مودې لپاره سست سول، خو د څوارلسمې پېړۍ له لومړۍ څلورېزې وروسته یې بېرته پخوانۍ بڼه غوره کړه او د تیمور په دورې کې یې هم هماغسې د پخوا په شان دوام وکړ. ځکه تیمور خپل خان د چنگیز خان خای ناستی گانه او د چنگیز او د «چنگیزی یاسا^٢» په پل نیونې یې «تزوک تیموري» یې را واپستله او پر بنسټ به یې چارې پر مخ بېولې.

تیمور به هم د هر ښار له نېولو وروسته پر ښاریانو باندې مالیه اېښودله خو پر ښاریانو باندې د تیمور د مالیې اندازه د تیموري پرغل پر وړاندې د هر ښار د مقاومت په اندازې پورې تړلې وه، ځکه هر هغه چا چې کلک مقاومت کاوه نو تیمور ته په دې مانا وو چې د پیاوړي اقتصاد ښاریان پیاوړی مقاومت کوي؛ ددې لپاره چې خلک یې خارخپلي او خائته ایل کړي وي نو پر هغوی به یې ملا ماتوونکي باجونه کېښېښودل، هر چا که د باج له ورکړې غاړه غږوله نو د هغوی د وژلو امر به یې ورکړ. څرگنده ده چې تیمور د هرات په سبزووار او د رزنج په مرکز سیستان او حصار طاق کې د پرگنو له همداسې تېښنگ مقاومت سره مخامخ شو، همدغو مقاومتونو به د تیمور غضب نور هم راولپاروه، د بېلگې په توگې په سیستان کې یې امر وکړ چې د اوبو بندونه دې ونړول شي، په دې ډلې کې د هلمند پر سیند سپور د رستم نامتو بند یې چې د سیستان د ښېرازۍ، آبادۍ او سوکالی سرچېښه وه ونړاوه. ورپسې

^١ - غازان خان : له ١٢٩٥ تر ١٣٠٤ ز کال پورې د مغولو د ایلخانانو د کورنۍ په لړۍ کې د فارس سلطان وو چې په ١٣٠٤ ز کال کې قرزوين ته نښېږدې کومې سیمې کې مړ شوی او قبر یې په تبریز کې دی. - ژ

^٢ - یاسا : له مغولي جرړې : دود، قاعده، قانون؛ د مغولي چنگیز خان د احکامو، قوانینو او چلند ټولگه. یاسه، یسون، یاساق او یساق هم وېل شوي ده. د وصاف قاموس یې نظم او نسق، امر، حکم او فرمان بولي. دهخدا وایي: یاسه = یاساق = یساق د مغولو د قاعدې او قانون په مانا ده. چنگیزی یاسا د قوانینو او مقرراتو هغه ټولگه ده چې چنگیز خان جوړ کړې ول او مغولي واکمنو به هماغه د چنگیز په نامه پلي کول. - ژ

پي امر وکړ چې د زرنج ټول وگړي دي په عام ډول ووژل سي. تیموري لښکریانو د درو وو شپو و ورځو په لړ کې د ټول ښار وگړي ووژل. تیمور په زرنج کې د انسانانو له کوپړبو څخه کوپړی منارونه جوړ کړل او په پوه دېوال کې یې دوه زره تنه ژوندي انسانان ښخ کړل.^۱

په تیموري پیر کې هم له وگړو څخه کت مت د مغولو د پیر مالیات اخیستل کېدل. ان پر هغه برسېره یو شمېر نور مالیات هم اخیستل کېدل لکه: د ښکار مالیات، د چرگانو مالیات، د زیري / د ښه خبر مالیات او د « صد یک»، « صد دو»، « صد چهار» او نور مالیات. یو شمېر نور په پراخ ډول پلي کېدونکي مالیاتي دودونه هم ول لکه « سیورغال»، « تیول» او د « تره خانی» دود، (دا مجرم ته د بختلو هغه امتیازي حق وو چې تر ۹ ځله جرم پورې به یې ورته د معافیت حق ورکاوه). په تیموري پیر کې د « سیورغال» لرونکي لاس دومره پراخ او خپلواک وو چې پرته له دې چې د دولت خزانی ته څه وروڅڅوي په خپل زړه به یې د خپلې خوښې مالیه وضع کوله. په بلي وینا په پښخلسمي زېږدېزې پېړۍ کې ول چې د « سیورغال»، « تیول»، « اقطاع^۲»، « موقوفاتو^۳»، خالصه^۴ « شاهی» او په نورو نومونو مالیاتي، اداري او قضایي معافیتونه د مرکزي حکومت د تضعیف لامل شول او په خپله دولت یې د باج او مالیاتو له اخیستلو څخه بې برخې او په قضایي محاکمو او لښکرې چارو کې امیرانو، ځمکوالو او سپمه بیزو خانانو ته برلاسی او بروالی ور په برخې شو.

ددغه پیر د پاتې شویو لاسندونو له مخې کولای شوی تر پوې کچې پر ځمکو او د ځمکو په څښتنانو پورې اړوند د مالیاتو په څومره والي، ډول او ډېرښت باندې پوه شو؛ مینورسکي وایي: د قاسم بن جهانگیر « سیورغال»

^۱ - مرتضی راوندي، تاریخ اجتماعی ایران، ۲ ټوک، ۱۹۵ پ

^۲ - اقطاع: د ونو د څانگو پرېکون، د چا د ځمکې پر لور د اوبو د لارې کښنگ، یو زورور چې د چا ځمکه په زور د هغه له څښتنه د باج په ډول واخلې او بل ته یې ورکړي. - ژ

^۳ - موقوفه: هر هغه څه چې د خدای او رسول په لارې کې وقف و قید شوي وي. - ژ

^۴ خالصه: هغه سلطنتي ځمکې چې د چا په جاگیر کې نه وي. - ژ

وايي چې نوموړی له څه دباندې څلورپښتو قلمو مالياتو او عوارضو څخه معاف شوی وو. د همدغه لاسوند له مخې نوموړی له لاندېنپو مالياتو او عوارضو څخه بڅښل شوی دی :

« مال و جهات^۱ » (مستمرة ماليات)، « اخراجات و خارجات » (زاید ماليات): هغه فوق العاده ماليات چې د حکم او يا د حکم د پوي برخي په توگه وضع کېږي (حکمي او غير حکمي عوارضات)، وايښه « علوفه » (د حکومت د مأمورانو د څارويو لپاره د وايښو حق)، « قُنغلا » (د سفيرانو او نورو د بڼه راغلاست لپاره خانگري ماليات)، « بيگار » (اجباري کار)، « ښکار » (د ښکار ماليات)، « الاغ » | د چاپارخانو د پيکاتو^۲ يا د چاپارخانو^۳ د څارويو لپاره خانگري ماليات |، « آلام^۴ » | هغه بلد خلک چې د باري يا مُزد له اخېستلو پرته به اړ ول چې د دولت د مأمورينو په چوپړ کې اوسي او هغوی ته لاره

^۱ مال او جهات (مال و جهات) : دهخدا د « نقد، نقش، اسباب او اشياء » په مانا ويلي ده. فرهنگ معين وايي : اموال، اثاث، ضياع و عقار. د خمکي اجاره چې مال او جهات هم وېل شوي ده. يعني عايدات او محصولات. مال : د نغدو املاکو عايد؛ جهات : د خمکو عايد. - ژ

^۲ - پيک : په اوستا کې پديکا ده او مانا يې په پښتو کې لا تر اوسه د پکاري په بڼه کارول کېږي چې قاصد يې بله بڼه ده په ځېنو پښتو قاموسونو کې د بکاري په ډول چې پ يې په ب اړولې لېکل شوې چې ښايي تايپي تيروتنه وي. پتنگ يا کاغذ باد ته هم پيک وېل شوي دي. دلته د لېکوال موخه هماغه پکاري يا قاصد ده. - ژ

^۳ - چاپار خانه : کېدای سي په پښتو کې يې « څپره يا څپری يا څپری کوته يا کوټی » وېولو. په ډېرو لرغونو وختونو کې په خانگري توگي د کوشانيانو پر مهال د ډاگ او يا پستي خدماتو ځانگي بڼه پرمختگ کړی وو چې د مرکزي دولت امرونه او لېکونه به په ډېر لنډ وخت کې د هېواد هرې برخي ته رسول کېدل؛ په دې توگي چې هر لوري ته به د آس د ځغاستي په واټن هر لور ته څپري او د څارويو لپاره کوټي جوړي شوي وې او ډاگيانو به لېکونه او دولتي فرمانونه يو بل ته لاس په لاس ورکول او تر اړوند خايه پوري به يې رسول. له دې کبله د چاپارخاني نوم له مانايې اړخه د پښتو له څپري سره هممانېزه ده. - ژ

^۴ - آلام : هماغسي چې مخکي مې په يوه لمنلېک کې وويل دا بايد له مد پرته د « الام » په ډول ولېکل سي. له مانايې اړخه هغه پيغام او لېکنې ته ويل کېږي چې په خولي او لاس ورسول شي. په مغولي کې د موضع، سېمي او ځای په مانا ده او په تورکي کې هماغسي چې مخکي مې وويل هغه ډول باج ته وېل کېده چې رعيت به ملاک ته ورکاوه. - ژ

وښيي چې له یو کلي څخه ټی و بل کلي ته ورسوي]، « ساوري^۱ » (دالی یا هدايا)، « ساچق^۲ » [د ښه راغلاست یا پذیرایي لپاره خانگري مالیات]، « پیشکش» (دالی/ هدايا/ تحایف)، « زرچریک » او « پیاده / پلی» (د چریک^۳ مالیات چې اوسمهال ټی د پلی او سپاره جنگیالی په مانا کاروي)، « مُشتَلِق^۴ » (هغه فوق العاده مالیات چې د یوه زیري یا ښه خبر په بدل کې به له وگړو څخه اخیستل کېدل)، « احداث^۵ » (د نوښتونو او اختراعاتو په مانا)، « کدو شمار» (د هر سر او هر کور پر سر مالیه)، « خانه شمار»، « دست انداز^۶ » (دخل^۷ او انعام)، « عیدی و نوروزي» (د نوي کال لپاره خانگري مالیات)، « حق السعی^۸ » (د مالیې د مأمورینو یا د مالیه راتولونکو د لگښت او تنخواه مالیه)، « عشر» (پو پر لسم)، « رسم الصدرا» (د سروزیر یا صدراعظم حق الزحمه)، « رسم الوزاره» (د وزیرانو حق الزحمه)، « غله طرح» (له رعیت څخه به ټی په وچ زور غله دانه په ارزانه بیه وپېرودله او بېرته به ټی په لوري بیه ورباندې پلورله)، « ایتیاعي » (د

^۱ - ساوري : تورکي - مغولي وییکی دی مخکې ټی په یوه لمن لېک کې یادونه وسوه - ژ
^۲ ساچق : تورکي وییکی دی : هغه ډول دود وو چې د ښادی یا واده له مراسمو یوه ورځ مخکې به کوربانه د واده جامی، نقل، پتایي، خجوري او نور ډول ډول خواره د ناوي کاهاله ته لېږل. د مالیاتو په اړوند گومان کولای شو چې د کلي ملک به ددغه دود د ترسره کولو لپاره یا له زوم او یا د ناوي له کورنی څخه یو څه د مالیې په نامه اخیستل. - ژ
^۳ - چریک : تورکي وییکی دی او د مانا له اړخه هغو جنگیالیو ته ویل کېدل چې د لښکر د مرستې لپاره به له نورو ولایتونو څخه راوړل کېدل. - ژ
^۴ مُشتَلِق : په تورکي فرهنگ کې د زیري او ښه خبر او د شکرانې په مانا ده. له ژب جوړښتیز اړخه ویل کېږي چې دا یو مفغن او گډوله یا مرکب وییکی دی چې له زیري یا (مژدی) او لقی څخه د زیري د بیه یا بها په مانا جوړ شوی دی چې په لومړیو کې «مژده لیق» یا «مژده لېک» وو.

^۵ - دست انداز : صاحب آندراج وايي : د پوه کار د تر سره کولو لپاره لاس او پښو ته خوځښت ورکول، بله مانا ټی لاسي تېری دی. - ژ

^۶ - دخل : گټه، تنخواه - ژ

^۸ - حق السعی : حق الزحمه ، حق العمل - ژ

پېرودلو مالیه؟)، « خرز^۱ » (د مالیاتو د تخمین حق)، « مساحت^۲ » (په خپلي دودپزی مانا)، « رسم الحرز او مساحت» (حق التقویم کول او مساحت کول)، « اضافه، تفاوت او تسعیر^۳ » (هغه مالیات چې د نرخ د تعدیل په اړوند بې تسعیر اخیست)، « تقبل» (هر کله چې یوه مالیه ورکونکي « مدعي یا مودی» د « تقبل» [منلو] غوښتنه کوله چې د مالیه ټولونکي یا محصل له پلوه ټاکل شوی مالیه به په ټاکل شوی مودی کې سپاري نو له هغه څخه به بې یو ډول ځانگړي مالیه هم اخیستله)، یو ډول نور نامتو مالیات هم ول لکه « صد یک»، « صد دو» او « صد چهار» « حقوق داروغه» (د ښاري امن پولیس)، « کلانتر»، « ممیز»، « صاحب جمع»، « شیلان^۴ بها» (هغه مالیات چې د اخترنو د غونډو لپاره به بې اخیستل)، « سفره بها» (دا مالیات د هغو کسانو لپاره اخیستل کېدل چې د مېلمستیا وسایل به بې برابرول)، « اخراجات قلاع، طوایب» او « جوقه گاه» (دا هغه ډول مالیات ول چې د سلطاني کلاگانو او د هغه د غوډونو او د سلطنتي ښکارځایونو د ساتني لپاره اخیستل کېدل)، « مرغ» (دا هغه مالیات ول چې خلک د خپلو کورنیو چرگانو او نورو الوتکونکو ورکړي ته اړ اېستل کېدل)، « پسه / گوسفند» (خلک د خپلو پسونو ورکړي ته اړ اېستل کېدل)، « قلان» (بیگاري)، « قبچور» (د څارویو مالیات)، « ترغو» (هغه مالیات چې د جرایمو د پلټني لپاره اخیستل کېدل)، « سرغو» (ښایي « ترغو» وي)، لنډه دا چې خلک به بې د دیواني او سلطاني مالیاتو او غوښتنو او د مالیې تر نامه لاندې په هرې پلمې او نامه چې ورته شوني وه زبېښل^۵.

۱ - خرز : اندازه کول، تخمینول، بر آورد - ژ

۲ - مساحت : مساحه، د خمکې وېش په مقیاس او د هغې د بېبې او ارزښت اټکل - ژ

۳ - تسعیر: د بېبې او نرخ ټاکل، نرخ اېښودل - ژ

۴ - شیلان : تورکي وییکی دی چې د علمي مېلمستیا په مانا ده - ژ

۵ - میرمن لمتون، مالک وزارع درایران، ۲۰۷-۲۲۸ پ، د دغه پیر د شته وو لاسوندونو پر بنسټ بې، سیورغال د « عطای مخلص» په ډول لوستلی دی.

همدا مالیاتي چلند په صفوي پير کې له څو نورو زیاتونو سره پلي سو. د لومړي شاه طهماسب صفوي په پير کې د فارس - ژ / ايران ډېری برخې په غیر مستقیم ډول د ځمکوالو «مقطعانو یا تیول لرونکو» له خوا اداره کېدلې او له حکامو څخه به یې ډالی او باجونه اخیستل. حکامو به هم د خپل قلمرو په پولو کې له استوګنو وګړو څخه په بېلا بېلو نومونو ډول ډول مالیات او فوق العاده مالیات اخیستل. خو کله کله که کومه آسماني تکه ، طبعي او یا بل ډول ناورین رامنځته کېده نو وګړي به یې د مالیاتو له ورکړې څخه معاف کتل. خو د وپلو وړ ده چې په دغه پير کې د ځمکو مالیات دومره درانده نه ول مګر د ظالمو مالیه ټولولونکو مأمورینو د زبېښاک له کبله به د ځمکې د ماليې کچه د هغې تر لومړۍ کچې پېنځه ځله ډېرېدله^۱.

د تیمور له مړینې وروسته افغانستان او د فارس - ژ / ايران بنسټیزې برخې د تیمور د زوی شاهرخ د واکمنۍ د قلمرو برخې شولې؛ شاهرخ د رامنځته شویو وړانیو بیا رغاونې ته رېښتوني او تېنګه ملا وتړله او د پر له پسې هڅو په ترڅ کې په دې بريالی سو چې د پلار په لاس ډېری رامنځته سوي وړانې بېرته سمې کړي. سره له دې چې په افغانستان کې د رستم بند وړان او د هیلمند سېمه شاړه شوي وه خو له دې سره سره بیا هم افغانستان د پېنځلسمې زېږدیزې پېړۍ په اوږدو کې د منځنۍ آسیا د فرهنگ او اقتصاد په بنسټیز مرکز واوښت، او له سیستان پرته د هېواد په نورو برخو کې کرهڼې، اوبو لګولو او ورهنگرۍ «پیشه وړو» خپله د پرمختګ لوړه کچه درلودله.

د هرات ښار د شاهرخ د نېمې پېړۍ د واکمنۍ او ورپسې د سلطان حسین بایقرا د ۳۷ کلن سلطنت په ترڅ کې د فرهنگ او تمدن د پرمختګ او غوړېدلو لوړې کچې ته رسېدلی وو، او «د سوداګرۍ ، ورهنگرۍ او فرهنگ په داسې یوه مرکز بدل شوی وو چې د منځنۍ آسیا مرغله او د علماوو او هنریالانو د مرجعي د ټکي په توګې ورته کتل کېدل.»^۲

^۱ - بیست و پنج سده مالیات ، ۸۶ پ

^۲ - تاریخ ایران ، د شوروي لېکوالانو د یوې ډلې لېکنه ، ژباړه کریم کشاورز ، ۴۳۳ - ۴۳۵ پ

د شپاړلسمې زېږدېزې پېړۍ له پېله وروسته په افغانستان او له افغانستانه دباندې یو شمېر پېښې رامنځته شوې چې پاېلې یې زموږ د هېواد په تاوان خو په گاونډیو کې د نوډو راپورته شوېو سېمه بېزو ځواکونو په گټې واوښتلي. په بلې وېنا په ۱۵۰۰ ز کال کې په ماورالنهر کې د شیباني دولت او په ۱۵۰۲ ز کال کې په فارس - ژ / ایران کې صفوي دولت جوړ شوی وو او په ۱۵۲۵ ز کال کې په هندوستان کې بابري (کورگاني) دولت رامنځته شو. نوډو رامنځته شوېو دولتونو خپل برېدگر لاسونه له شمال، لوېدیځ او ختېځه افغانستان ته وغځول او په پای کې یې هېواد په شمالي، لوېدیځو او ختېځو برخو ووېشه، او هر دولت د هېواد په ځانگړې برخې خپلې منگولې ښځې کړې. په دې توگې له ۱۵۱۰ تر ۱۷۴۷ ز کال پورې پر هېواد باندې د گاونډیو هېوادونو د واکمنۍ سپورۍ خپور وو او لړۍ یې تر نېږدې دوه نېمو پېرېو پورې وغځېدله.

که پر هېواد باندې د مغولو او تیموریانو د برلاسی پیرونه یوې خواته کښېږدو او د دوه نېمو پېرېو په اوږدو کې د هېواد تجزیې ته پاملرنه وکړو نو وپلای شو چې افغان پرگني د ترک نژادو گاونډیو د تجزیې په ټول پیر کې دومره وزبېښل او وځپل شوي لکه چې د غمنو یوه دانه دې د ژرندي په دوه وو ډبرو کې بنده پاتې شوې وي. کډوالو کېږدۍ مېشتو زور واکانو د هغوی پر خان ، مال، پت، درنښت او آبرو په پرله پسې ډول تېري کړي دي.

د صفوي واکمنۍ پر مهال ددولت رسمي مذهب د « تشيع » مذهب وو چې له سياسي او مذهبي زور واکۍ ، خپلسرېو او ټولوژنو سره بدرگه وه. غیر شيعه قومي او مذهبي ډلې د صفويانو له خوا په کلکه سپکېدلې، کړېدلې او ان

^۱ کورگان : تورکي - مغولي وييکۍ دی او هغه چا ته وېل کېږي چې نه یوازې پلار یې پاچا وي بلکه مور یې هم د پاچا لور اوسي، په تورکي کې هغه چا ته وېل کېږي چې هم یې نسب په سلاطینو پورې تړلی وي او هم د زومتوب تراو ولري او په مغولي کې هغه چا ته وېل کېږي چې د چین د خاقان لور یې په نکاح کې وي. له بلې خوا کورگان هغه چا ته ویل کېږي چې د چرچو، عیش او سوکالی لیاقت او وړتیا ولري. د گود تیمور لقب گورگان وو او هر جلیل القدر پاچا ته گورگان وېل کېده. - ژ

له بلوژنو سره مخامېدلې، او د وژنو، شکنجو او خورلو له لارې تر هغو اړ کېدلې چې د خپلې شتمني د مصادري له وېرې خپل مذهب بدل او شيعه مذهب ومني.

ډاکټر شفا په خپل کتاب «تولد ديگر» کې لېکي: «د صفويانو ټول پير له پېله تر پايه په وېنه بهوني، بېرحمۍ، ورور وژني، فساد، مکر، تګي برګي او مطلقي خپلسري تېر سو چې عملاً هر ډول اخلاقي او انساني اصول يې تر پښو لاندې کړي ول... د شاه اسماعيل صفوي پر مهال داسې کسان موندل کېدل چې انسانان به يې ژوندي خوړل، دا کسان د «قورچي» په نامه يادېدل، همدغو قورچيانو سني مذهب وزيک شيبک خان په غاښونو ټوټې ټوټې کړ، د قورچيانو آمرينو د همدغه شيبک خان د سر کوپړۍ په سرو زرو وپوښله چې د شاه اسماعيل د شراب څښلو پياله سي. د همدغه شاه لمسي، دوېم شاه اسماعيل خپل شپير واړه وروڼه چې پوه يې لا د خپلې مور شپډې رودلي ووژل او د پښخلس تنو سپېڅلو صوفيانو سروڼه يې په پوې ورځې کې پرېک کړل. لومړي شاه عباس خپل پلار د هغه د مرګ تر وروستۍ سلګۍ پورې په زندان کې وساته، د خپل مشر زوی سر يې پرېک او د خپلو نورو دوه وو زامنو سترګې يې ړندې کړې. د هغه ځای نېوونکی شاه صفي د صفوي کورنۍ په منځ کې تر ټولو ډېر وېني څښونکی شاه تېر سوی، نوموړي خپله مور، ښځه او شپډې رودونکی زوی او روند اکا ووژل او د خپلې کورنۍ لسګونه تنه غړي يې ړانده کړل. د صفوي شاهانو په منځ کې له وروستې شاه پرته نورو ټولو په شراب څښلو کې زېنت ډېر افراط وکړ، څلورو تنو شاهانو خپل ژوند د ډېرو شراب څښلو له کبله له لاسه ورکړ. ^۱»

د سلطان حسين صفوي د پاچاهۍ پر مهال د شيعه روحانيت مذهبي تعصبات دې کچې ته لوړ شول چې د ۱۸ پېړۍ له پېل وروسته د فارس - ژ / ايران په اکثريتو تابعه ولاياتو کې مذهبي لږکېو پاڅون ته لاس واچاوه او ښورښونه پيل شول. په ۱۶۹۹ ز کال کې بلوڅانو پر کرمان برېد وکړ، په

^۱ - ډاکټر شفا، تولدی ديگر، ۱۹۹۹ چاپ، ۴۳۲ پ

۱۷۰۱، ۱۷۰۳ او ۱۷۰۹ زو کلونو کې د کندهار پر گڼو پاڅون وکړ. او په ۱۷۱۲ ز کال کې د داغستان لږکیانو او د قفقاز ارمنیانو پاڅون وکړ. په ۱۷۱۵ ز کال کې سني کزدانو ستر پاڅون پېل کړ. په ۱۷۱۶ ز کال کې د هرات ابدالیانو او په همدغه کال کې د ختېخ گرجستان خلکو هم پاڅون وکړ. په ۱۷۲۱ ز کال کې لرانو، او په ۱۷۲۲ ز کال کې د مسقط عربو د بغاوت سرورنه پورته کړل. په همدغه کال کې په شیروان کې د سنیانو مذهبي غیرت په خوټېدو راغی او د حاجي داوود مدرس تر مشرۍ لاندې د شیروان د شماخي کرسی پر ښار بې برېد وکړ، په دې پېښې کې د څلورو تر پېنځو زور شيعه گانو غاړې له چرو تېرې شوې او پاڅونوالو د عثماني تورکيې په ملاتړ شعارونه ورکړل. په همدغه کال کې په کرمان کې د میرزا داوود لمسي سيد احمد خان د غورځنگ مشري کوله او په بلوڅستان او بنادرو کې سلطان محمد چې په خر سوار مشهور وو، د غورځنگ د ډگر بې ساری مشر وو^۱.

د همدغو دوه نېمو پېرېو په اوږدو کې که د صفوي دولت تر واکمنۍ لاندې د هېواد لوېدېځې برخې د مذهبي تعصب په اور کې سوځېدلې، د هېواد په ختېځو برخو کې هم د هند د بابريانو د نېواک او واکمنۍ په ټول پړاو کې د جگړې او تېرېو د اور لمبې بلې وې. د بابر د کورنۍ بنسټ اېښودونکي، بابر، خپله هره برېا په سر پرېکولو او د مغلوبه قومونو په لوت او د هغوی له ککړو څخه د کوپړۍ منارونو په جوړولو لمانځله او د خپل کتاب په یادښت لېکونو کې به بې ریکاردول تر څو خپلو ځایناستو او لمسیانو ته داسې یادونه په میراث پرېږدي چې ورباندې وویږي؛ بابر د خپل چلند همدا لړۍ د خپلو لښکرې یونونو په لړ کې له کابلې تر ننگرهاره او له هغه ځايه تر سوات او باجوړه، تر غزني، کلات او مقر پورې له استثنا پرته د پښتنو پر وړاندې پلي کړه او خپلو وارثینو ته بې همدا دود په میراث پرېښود. (وگورئ: توژگ بابري)

له ۱۵۵۷ ز تر ۱۶۳۷ ز کال او ورپسې له ۱۶۶۶ ز نېولې تر ۱۶۷۲

^۱ - لکه هرات، انقراض سلسله صفويه، تهران ۱۳۶۴، ۱۴۶، جی، پی، تیت، سیستان، ۱

ز کال پورې قبائلي وگړو د بابر د ځایناستو پرمهال له کابله تر پېښوره د ۹۰ کالو یا د درو نسلونو په اوږدو کې د بابریانو د نیواک او واک پر وړاندې په پرله پسې ډول تورې ووهلې؛ په دغو جگړو کې نېږدې سلو زرو انسانانو خپل ژوند له لاسه ورکړ، خو د بابري واکمني په بل اړخ په بلي وینا له کابله نېولې تر بدخشانه او کندهار کې بابري شهزادگیو د خپل نېواک په ټول پړاو کې د ډو بل پر وړاندې د ناخبرېو په کولو ډو بل ته توطیې جوړولې او د ډو بل پر وړاندې به یې لښکرونه راواپستل؛ په دغو لښکري یونونو کې به لښکروالو د یو بل له پېژندنې پرته د هغه یا دده شهزادګي په ګټې جګړې کولې او د خپلو سرونو په بایلودلو به د شهزادګانو د سترواکۍ د هوس د لومو بلهاریان کېدل.

د همدغو دوه نېمو پېړیو په اوږدو کې افغان پرګنې که په لوېدیځ، ختیځ، که په شمال او یا سویل کې وې ټولو په ځلونو ځلونو د پردیو د برلاسی او واکمنۍ پر وړاندې پاڅون کړی او سره له دې چې دولتي ځپونکي ځواکونه په څوڅو ځلو د غېږ پوځي وگړو په پرتلې ځواکمن او په پیاوړو وسلو سمبال ول بیا هم له هغوی سره لاس او گرېوان سوې دي. له دې چې دغه پاڅونونه په خپل سر ول او هېڅ ځانګړې تگلاره او لارښوده تنوري یې نه درلودله نو وګړي د مذهب او بېلابېلو مذهبي ډلو ټپلو تر سیوري لاندې راټولېدل. په دغو ډلو کې کولای سو د افغانستان په ختیځ کې د پیر روښان تر مشرۍ لاندې له پرګنېز غورځنګ څخه یادونه وکړو چې د درو نسلو په اوږدو کې یې خپل غورځنګ او تگلارې ته دوام ورکړ، ورپسې له ۱۶۶۷ ز کال څخه تر ۱۶۷۲ ز کال پورې د مغولي دولت پر وړاندې د خوشحال خان خټک، ایمل خان مومند او دریا خان ابریدي غورځنګونه یادولای شو، دا غورځنګونه دومره پیاوړی ول چې اورنگزیب دې ته اړ سو چې په خپله د خوشحال خان پر وړاندې جګړې کې ګډون وکړي او د خپل شخصیت د دروندوالي پر بنسټ د دولتي ځواکونو جنګي مورال د غورځنګوالو پر وړاندې پیاوړی کړي؛ د هند مغولي دولت اړ سو چې د اوضاع د کنترول لپاره د پېښور، ننگرهار او کابل په ښارونو کې خپل ځواکونه د غورځنګوالو د بېړنۍ څپنې لپاره د تیاری په حال کې وساتي.

د همدغو دوه نېمو پېرېو په پیر کې او د صفوي کورنی د وروستي پاچا، سلطان حسین صفوي د واکمنۍ پر مهال ول چې د کندهار خلکو د میرویس خان هوتکي تر مشرۍ لاندې پاڅون وکړ او د صفوي لښکر د ۳۰ زرو سر تېرو غاړې یې تر وروستي سړي پورې د چرو له خولو تېرې او د فارس- ژ / ایران د صفوي دولت له منگولو یې خپله آزادي اعلان کړه.

د همدغو دوه نېمو پېرېو په پیر کې او د همدغه پاچا سلطان حسین صفوري د واکمنۍ پر مهال ول چې د هرات خلکو د ابدالیانو تر مشرۍ لاندې پاڅون وکړ او د فارس- ژ / ایران له صفوي دولت څخه یې خپل سپمه پیز استقلال واخېست: (۱۷۱۶-۱۷۳۱) ز کال.

د همدغو دوه نېمو پېرېو په پیر کې او د همدغه پاچا سلطان حسین صفوري د واکمنۍ پر مهال ول چې د خراسان په تون کې ملک محمود سیستانی د فارس - ژ / ایران د صفوي دولت پر وړاندې پاڅون وکړ او نه پوازي په ټولو جگړو کې یې خپونکي دولتي ځواکونه مات کړل بلکه مشهد یې ونېو او د خپلي واکمنۍ پلازمېنه یې وټاکه او د کیانیانو د ۲۵ پېرۍ لرغوني دود په شان یې تاج پر سر کښېښود او خان یې د خراسان پاچا ونوماوه: (۱۷۲۲-۱۷۲۷) ز کال.

د همدغو دوه نېمو پېرېو په پیر کې او د همدغه پاچا سلطان حسین صفوري د واکمنۍ پر مهال ول چې د کندهار وگړي د شاه محمود هوتکي تر مشرۍ لاندې د اصفهان تر زړه پورې پر مخ لاړل او تر هغو پورې په پښو کېنې نه ناستل چې دولت یې ورته رنګ نه کړ: (۱۷۲۲ - ۱۷۲۹) ز کال

د همدغو دوه نېمو پېرېو په پیر او د نادرشاه افشار د واکمنۍ پر مهال ول چې د بلخ، اندخوی، میمنې، غور، بادغیس، سیستان او د کابل د سیند په اوږدو کې پرتو پښتني قبایلیو د نادر افشار د خپونکي واکمنۍ پر وړاندې پاڅون وکړ او له خپونکو دولتي لښکرو څخه یې قرباني واخېستي او خپله یې هم قرباني ورکړې: (۱۷۴۰-۱۷۴۶)

په پای کې د همدغو دوه نېمو پېرېو په لړ کې ول چې بیا هم د کندهار د پرگنو له منځه د احمد خان دراني په نامه ځوان، هوښیار او خیرک مشر سر

راپورته کړ او د خراسان د کنډوالو پر سر چې په تېرو شپږو پېړیو کې یې خپل نوم او حدود و تغور له لاسه ورکړي ول، د افغانستان په نامه د نوي هېواد بنسټ کېښېښود او زموږ خلک د خپل برخلېک د ټاکنې څښتن او واکمن شول، له بې هویتۍ وژغورل سول او خپل له لاسه تللی نوم، نښان او برم یې بېرته راژوندی کړ. دا دی اوس له هغې ورځې ۲۶۰ کال تېر شوي چې افغانستان د نړۍ د خپلواکو هېوادونو په کتار کې په لوړه غاړه ولاړ او د نړۍ په نقشې کې یې ځای د یوه اوسپنيز موتي په شان څرگند او روښانه دی.

د احمد شاه درانی (سدوزی) دولت خانگړتیاوی

د اتلسمې زیږېدېزې پېړۍ څلورمه او پېنځمه لسبزه د نادر شاه افشار د سلطنت له پړاو سره سمون خوري. دغه پړاو د خمکوالۍ له وحشي زبېښاک، د پرگنو له نېغ لوت او تالان، د مالیاتي سیستم له خور او زور زیاتي، د زور واکۍ له بوړنورې تاوترېخوالي او وحشتناکو وژنو، د کوپړۍ منارونو له جوړولو او نورو هر اړخېزو وړانېسو سره بدرگه وو.

د ۱۷۴۰ ز کال له پېله نېولې د نادر تر مرگه (۱۷۴۷ ز کال پورې) د افغانستان د کابل د سیند د غاړو په اوږدو کې پرتو پښتنو، تاجیکو، هزاره وو، چارایماقو، وزبکو او تورکمنو قبایلیو او تیرونو، په بلخ، کندوز، اندخوی، سرپل، شبرغان، هرات، بادغیس او سیستان کې ډېره پرگنو د نادر پر وړاندې د پاڅون بیرغ پورته کړ؛ سره له دې چې د نادر ځپونکو ځواکونو دغه پاڅونونه په وپنو کې لیت پیت کړل، مگر نادر هېڅکله په دې بریالی نه سو چې زموږ د وگړو د خپلواکۍ غوښتنې پیاوړې روح ځانته را ایل کړي، که په یوه ځای کې یو پاڅون د شلگرو، تورو او توپونو په زور د لنډ مهال لپاره غلی کېده نو په بل

ګوت کې به بل پاڅون سر راپورته کړ او تر پوه مهاله به یې خپلسرو زورواکو واکمنو ته اوبه تر ورځه ورتېرې کړې.^۱

په دغسې په اردور ډکې، کړکېچنې او بې ثباتې اوضاع کې په میلیونونو پرګنو د ځمکوالي (فیوډالي) استبداد په واکمنۍ کې د زړه له کومې بدلون غوښت، په پای کې نادر شاه افشار د خپل دربار د سردارنو په لاس ووژل سو؛ د نادر افشار له وژل کېدو سره جوخت د هغه دولت هم و پرځېد او په سپمې کې د افغانستان وګړي لومړنۍ پرګنې وې چې د استقلال او خپلواکۍ بېرغ یې پورته او د احمد شاه ابدالي تر مشرۍ لاندې یې د خراسان پر کنډوالو چې له شپږو پېرېو راهیسې یې خپل حدود و ثغور له لاسه ورکړي و د افغانستان په نامه د نوي هېواد بنسټ کېښود؛ له همدې نېټې وروسته زموږ ولس د خپل برخلېک څښتن شو، له بې هویتۍ وژغورل سو او بېرته د له لاسه تللي نوم ونښان او عزت څښتن سو. دا دې له هغې نېټې ۲۶۰ کاله تېرېږي چې افغانستان د نړۍ د خپلواکو هېوادونو په کتار کې په لوړه غاړه ولاړ دی او د نړۍ په نقشې کې یې ځای د یوه پولادي موتي په شان څرګند او روښانه دی.

احمد شاه ابدالي په ۱۱۳۵ هجري کال کې چې له ۱۷۲۲ زیږدیز کال سره سمون خوري، په هرات کې زیږېدلی دی، یو کلنی ته لانه وو رسېدلی چې پلار یې محمد زمانخان له نړۍ سترګې پټې کړې؛ ۸ یا ۹ کلن وو چې له خپل ورور ذوالفقار خان سره له هراته، کندهار ته راغی، کندهار ته له رسېدا سره سم له خپل ورور سره یو ځای د شاه حسین هوتکي زندان ته ولوېد چې له ۱۷۳۱ ز کاله نېولې تر ۱۷۳۸ ز کال پورې په کندهار کې زنداني وو. کله چې په ۱۷۳۸ ز کال کې نادر افشار کندهار ونېو نوموړی له خپل ورور ذوالفقار خان سره یو ځای له زندانه خلاص او مازندران ته تبعید سو. پر دغه مهال هغه ۱۶ یا ۱۷ کلن وو، سوېمن نادر له هندوستانه بېرته راستون سو او په مشهد کې یې خپلې سوېې په جشنونو ولمانځلې، (۱۱۵۳ قمری = ۱۷۴۰ ز کال) وو

۱ - سیستانی، "قیام های مردم افغانستان بر ضد نادرافشار"، د ۱۳۶۸ ل

چې احمدشاه د نادر په لښکر کې گډون وکړ، او د ارمنستان، داغستان، ایروان او آذربایجان په ایالاتونو کې یې د نادر د سوبو په جگړو کې فعاله گډون وکړ، د همدغه فعاله گډون له کبله ول چې د نادر دومره پاملرنه یې خائنه راوړوله چې نادر د خپل ساتونکي گارډ د افسر او د افغان ځواکونو د مرستیال په توگې و گوماره.

ابدالي احمد شاه د نادر تر مړینې « ۱۷۴۷ ز کال پورې » د سترواکي رموزونه زده کړل او د هرې ورځې په تېرېدلو د افغان ځواکونو په منځ کې یې خپل گرانېت او منبیت تر لاسه کاوه. وروسته له دې چې نادر د خپل دربار د سردارانو له خوا (چې محمد خان قاجار او ملگرو یې هم په کې گډون درلود) په خوبشان کې ووژل سو، دا احمد خان ابدالي او د افغان ځواکونو سران ول چې د نادر حرم یې د نورو لښکریانو له زور زیاتي او تېرې څخه وژغوره، د همدغه غیرتي خدمت په بدل کې ول چې د نادر د حرم مېرمنې د « کوه نور الماس » سره له یوه بل گران بیه فخرج سره احمدخان ته ډالۍ کړ، له دې پېښې وروسته احمد خان د کندهار پر لور راوخوځېد.^۱

د حاجي جمالخان بارکزي، محبت خان پوپلزي، موسی خان اسحاقزي، نور محمد خان علیزي، نصرالله خان نورزي^۲ په گډون افغان مشرانو په کندهار کې د شیر سرخ په مزار کې له خپل منځه د پوه ملي مشر د ټاکلو په موخې پوه جرگه جوړه کړه؛ له دې چې د خاناتو په منځ کې هر خان د واک د راخپلو په لټې کې وو نو یو بل به یې رداوه، دې جرگې تر اتو ورځو پورې دوام وکړ، خو جرگه د اتو ورځ شننو او وراشو په ترڅ کې کومې پایلې ونه رسېده، جرگې په خپلې نهمې ورځ پرېکړه وکړه چې د شیر سرخ د مزار مجاور صابر شاه چې یو روحاني سړی وو په خپلو منځو کې د حکم په توگې وټاکي، جرگې پتېلې وه که صابر شاه هر څوک ټاکي نو ټول به هغه ته بیعت کوي. دا صوفي مشربه درویش هم له خپله ځایه راپورته سو، په ورځیرمي سېمي کې یې د غنمو یو

۱ - ډاکټر محمود افشار یزدي، افغانستان، ۱ ټوک، ۱۸ پاڼه

۲ - تاریخ سلطاني، ۱۲۲ پ

وړی را واخېست او بېرته د جرگې منځ ته راغی، په جرگې کې د ټولو ناستو کسانو سترگو دغه درویش ته رغېدلې او دې ته یې کتل چې چا ته به ورنېږدې کېږي. صابر شاه چې لېدلي ول په دې جرگې کې یوازېنی ناست سړی چې ډېرې خبرې نه کوي، احمد خان دی، نو درویش هغه ته ورنېږدې سو او د غنمو وړی یې د احمد خان پر دستار باندې کېښېښود او وېی ویل « دا ستا جیغه ده او ته دُرانی پاچا یې! ». په جرگې کې ټولو ناستو کسانو د احمد شاه ټاکنه، په خپلو مبارکيو لا پرمینه کړله. (د ۱۱۶۰ هجري کال د رجب مېاشت، = چې د ۱۷۴۷ ز کال د اکتوبر له مېاشتې سره سمون خوري). هغه پر دغه مهال ۲۵ کلن وو^۱. د ابدالي سدو زو د قبیلې احمد شاه د زمانخان زوی په ۱۷۲۲ ز کال کې په هرات کې زیږېدلی دی، مور یې زرغونه نومېدله چې د عبدالغني خان الکوزي خور وه.

احمد شاه خپل کار د قومونو د مشرانو د پوي سلاکارې شورا په جوړولو پېل کړ. د احمد شاه د دولت د ادارو په مشرتابه کې یو شمېر سرانو او خانانو خاتنه القاب درلودل چې ډیر مهم القاب یې دا ول: اشرف الوزراء، مختارالدوله، وکیل الدوله، نظام الدوله، معتمدالدوله، مخلص الدوله، شاه دوست، شاه پسند، شاه ولي، عرض بیگي، ضبط بیگي، ایشیک افاقي، قوللراقاسي، د خانانو خان، خان علوم او قاضي القضاة، امین المک او نور.^۲

احمد شاه دُرانی تر وسی وسی هڅه کوله چې خمکوال یا فیوډالان د هغوی په قبیلوي سېمې کې په حکومتي چارو کې ونه گوماري، پر خای به یې

^۱ - فیض محمد کاتب، سراج التواریخ، ۱ ټوک، ۱۲ پاڼه، گنداسنگه، درانی احمد شاه، پښتو ژباړه، نصرالله سوبمن ۱۳۶۶ لمريز، ۲۵ پاڼه؛ پښتانه د تاریخ په روڼا کې: د کتاب لېکوال ظفر کاکا خیل، نوموړی د کتاب په ۸۵۷ پاڼې کې چې ۱۹۶۵ ز کې چاپ شوی وايي: « د احمد شاه د ټاکنې پرمهال پرېکړه وشوه چې پادشاهي دې د سدوزیو او وزارت « صدارت» دې د بارکزیو وي، ددې خبرې په منلو سره احمد شاه پاچا سو او ټولو مشرانو ورته مبارکي ووبله.» مگر د دراني احمد شاه د دولت پر مخ بېولو لړۍ پر دغسې بوي پرېکړه د تائید گوته نه ږدي، که داسې بوه پرېکړه ریښتیا وای نو احمد شاه نه شوای کولای د جرگې د پرېکړې برخلاف هم سلطنت او صدارت دواړه د خپلې قبیلې په منگولو کې متمرکز کړي.

^۲ - پوپلزايي، عزیزالدین وکيلي، تیمورشاه دراني، چاپ، ۱۳۴۶، له ۱۳۳، ۱۲۷ پاڼو وروسته

د دولت تنخواه خواره حاکمان چې له منځنی پارکي «طبعي» څخه ول په قبائيلي سېمو کې په کار گومارل.^۱

کله چې نامتو انگرېز څېړونکي الفنسټن د افغانانو په اړوند خپل تر ټولو جامع کتاب لېکه، نو د سوېل لوېدېځو افغانانو د وراشي په لړ کې احمد شاه بابا د معاصر افغانستان بنسټ اېښودونکي په نامه یادوي او وایي: «احمد شاه په خپلي لوري پوهي د پوي سترواکي بنسټ کېښېښود. کله چې له دې نړۍ څخه یې سترگي پټولي د متصرفاتو لمنه یې د خراسان له لوېدېځه نېولي تر سرهند او له آمو نېولي تر هند پوري پراخه وه، هغه دا ټول متصرفات یا د تړونونو او یا یې عملاً (د توري په زور) تصرف کړي ول.»^۲

جنرال «فریه» وایي: «افغانانو د احمد شاه د سلطنت تر دورې پوري هېڅکله د استقلال خوند نه وو لېدلی، له دې کبله گومان کېږي چې قومي لېوالتياوې او کېښونه دې په همدې دورې کې غوړېدلي وي. د بیان او عمل هغه آزادي چې افغانان یې په دغه مهال لاسته راوړي قویاً ددوی د خپلواکي د روحيې د ودې او د کلبوالي غرور لامل گرځي چې لا تر اوسه د هغوی د خانگرتيا يوه برخه ده - یو قوم چې د نسلونو نسلونو په اوږدو کې محکوم وو، یو ناڅاپه په یوه حاکم قوم بدلېږي. دا سمه ده چې دغه یو ناڅاپه اوښتون او بدلون د میرمحمود پر مهال رامنځته کېږي، مگر د سدوزي احمد شاه پر مهال پراختیا مومي؛ دغه اوضاع ددې لامل گرځي چې پر خپل خان د ډاډ او اعتماد روحیه رامنځته او داسې یو ډول تفوق غوښتنې او لوړتیاپالنې ته لاره پرانېزي چې پخوا تردې یې شتون نه درلود؛ که په لنډيز یې ووايو، دقومي تفکر شکل او بڼه رامنځته کېږي.»^۳

د احمد شاه درانی د دولت لومړیتوبونه:

^۱ - غبار، افغانستان در مسیر تاریخ، ۳۵۸-۳۵۴ پانې

^۲ - الفنسټن، افغانان، ژباړه: آصف فکرت، چاپ مشهد ایران، ۱۹۶ پ

^۳ - فریه، تاریخ افغانها، ۷ څپرکی، ژباړه: سهی

د افغانستان د پاچا له ټاکل کېدو وروسته احمد شاه ابدالي د خپل دولت د تېنګښت لپاره دوه مهمې مسألې تر مخ درلودلې: لومړی د قبائیلو سمبالول او د هغوی خوښ ساتل او دویم د ملي یووالي او د افغان واکمنی د لمنی د پراختیا لپاره د پوه ځواکمن او سمبال اردو رامنځته کول.

دا سمه ده چې دراني احمد شاه د نادر شاه افشار د دولت په څېر د ختېخ ډوله زورواک «مستبد» دولت میل عملاً لېدلی وو خو هغو شرایطو چې د نادر د تاج په سر کولو پر مهال په فارس - ژ/ ایران کې شتون درلودلته په افغانستان او د افغانستان د هغه مهال په پلازمېنې کندهار کې یې شتون نه درلود.

په بلې وینا په فارس - ژ / ایران کې خلک له پېرېو پېرېو را په دېخوا په دې روږدي شوي ول چې پوه زور واکه ځمکوال نظام ته غاړه کېنېږدي او نادر افشار هم د پوه ټینګ او منظم دولت پر گډی پرته له کومې ستونزې او مخالفت ډډه ولگوله او همدغو شرایطو د نادر پر مخ د راتلونکو بریاوو لپاره اړین امکانات پرانېستل. خو دراني احمد شاه دې ته اړ وو چې د خپل سلطنت بنسټ دداسې په آزادی مینو جنگیالیو پرگنو په منځ کې تېنګ کړي چې بېلابېلې قومي - قبیلوي ځانګړتیاوې او تقریباً دسپلین نه منونکي خصوصیتونه یې درلودل او که د نادر شاه دولت ته د فارس د وگړو اطاعت پرته کړو نو دوی د لږې تجربې خاوندان ول.

احمد شاه دراني پوهېد چې مرکزي ځواک ته په جبري اطاعت، د همداسې پرگنو اړ اېستل ددې پر ځای چې ښې او د خوښی وړ پایلې ولري، کېدای شي دده د دولت پر وړاندې د قبائیلو او قومونو د سرانو کرکه، انزجار او کینه راوپاروي او دا هغه څه ول چې احمد شاه ورڅخه په کلکه بېزاره وو. ځکه هغه پوهېده چې د افغانانو په منځ کې د پوه هېوادوال کینه او برلاسي د بل هېوادوال پر وړاندې په ځلونو ځلونو له هغې کرکې او کینې څخه خطرناکه ده چې د پوه بل پردي زورواکي حاکم پر وړاندې یې په زړه کې نیسي. له دې کبله احمد شاه له هماغې لومړې شېبې اړ وو چې خپله لاره غوره او وټاکي.

له دې چې احمد شاه افغان وو، او د افغان ټولني په قبيلوي ځانگړتياوو او قومي غوښتنو بڼه خبر وو نو په لنډې مودې کې د لومړۍ ستونزې په هوارۍ بريالۍ شو. په دې مانا چې احمد شاه پوهېده چې قبائیل له خپلو اړوندو ارزښتونو څخه په کلکه دفاع کوي نو ده هم د قومونو او قبائیلو د سرانو میراثي څښتونلي چې په ډله کې یې ددوی تیول او جاگيرونه هم راتلل مجاز وبلل، د هغوی مستمري معاشونه یې ورزیات کړ، اعزازي القاب، ملکي او پوځي منصبونه یې د هغوی په کورنپو کې ور ډېر کړل او په دې توگې یې د هغوی ملاتړ او مینه ترلاسه کړه. د هغوی د لا خوشحالولو او راضي کېدلو لپاره یې د قومونو د مشرانو له منځه یوه ننه کسپزه شوری جوړه کړه چې د هغوی له سلا او مشورې پرته به هېڅ سیاسي او مهم پوځي گام اوچت نه کړي.^۱

جنرال فريه وایي: احمد شاه له هغو تنو سردارانو څخه یوه شوری جوړه کړې وه چې له ده سره یې یو ځای د نادر په لښکر کې خدمت کاوه او ددولتي سکالو په اړوند یې تل ور سره سلا مشوره کوله. احمد شاه هېڅ مهمه سکالو د هغوی له تصویب پرته نه پلي کوله او هغوی ته هېڅ ورکړل شوي ژمنه یې تر پښو لاندې نه کوله. لنډه دا چې د هغه د حکومت بڼه له ډېرپو اړخونو د مطلقه سلطنت په پرتله فدرالي جمهورۍ ته ورته وه. له هرې سوبې او بریا وروسته به یې د تر لاسه شویو ولجو او غنایمو ډېرې او لویه برخه د خپلو سرتېرو په منځ کې وپشله؛ هغه هېڅکله له خپلو رئیسانو سره په متکبرانه ژبې او یا پر هغوی د لوړ او برلاسي لاس په ښولو چلند نه کاوه او نه یې غوښتل د هغو کسانو د احساس د تپي کېدلو لامل شي چې یو وخت یې ورسره برابر دريځ درلود او دی یې د شاهي ځواک - دريځ ته لوړ کړی وو.^۲

د سلاکارې شوری له رامنځته کولو وروسته احمد شاه دراني د پوه منظم او پیاوړي اردو د جوړولو تکل وکړ، اردو یې په دوه وو برخو ووېشله، لومړۍ

۱ - گندا سينگه، دراني احمدشاه، ژباړه: نصرالله سوبمن، ۱۳۶۶، ۴۵-۴۶ پ

۲ - فريه، تاريخ افغانها، ۷ څپرکی، ژباړه: سهيل سيزواري، سايت آريائي

برخه ېې دایمي او منظمه برخه وه چې له دولت څخه ېې معاش اخیست او بله برخه ېې غیر دایمي او غیر منظمه برخه په بلي وینا قومي ملیشاپي ځواکونه ول، د قومونو او قبایلو سرانو به دولت ته د خپلو اړوندو جاگیرونو او تیولونو په بدل کې په ټاکلي شمېرې جنگیالي د خدمت لپاره چمتو کول.

د دراني احمدشاه د اردو دایمي څانگه د « غلامخانی» په نامه یادېدلې او له دولت څخه به ېې وسله او تنخواه تر لاسه کوله، دا څانگه به تل پوځي خدمت ته چمتو وه. احمد شاه د خپلي تگلارې دویم عنصر د نادر شاه افشار له چلند او د هغه په اردو کې د خپلي شخصي تجربې پر بنسټ تر لاس لاندې نیولی وو. افشاري پاچا په خپل ساتندوی گارد کې غیر فارسي – ژ/ ایراني قبایلی لکه افغانان، بلوڅان او وزبکان خای پر خای کړي ول. احمد شاه بابا هم د غلامخانی ډلې له غیر پښتنو ډلو څخه جوړې کړې، د نادر افشار د مهال په پوځي ښوونې او روزنې سمبال او د جگړې د ډگر هغه متجرب قزلباش سپاهیان ېې د غلامخانی په ډلې کې خای پر خال کړل چې نادر افشار په کابل او پنجاب کې پرېښودلي ول^۱. له دغه گام څخه د احمد شاه موخه د خاتانو د اغېز له کړې دباندي د سرغارو قبیلوي رئیسانو پر وړاندې د دباو دداسې بوي همیشني وسيلي درلودل ول چې په آسانی ېې غاړه مرکزي دولت ته نه تېږوله.

تل په وسلو سمبال قبایلی، مرکز او شاه ته د تبعیت په منلو سره سره، بیا هم د مرکزي سیاسي ځواک د تجزیې بنسټېز لامل گڼل کېدل. له همدې کبله ول چې احمد شاه دراني د افغان قبایلو او تیرونو سران او مشران په دربار او پلازمېنې کې راټول کړل، هغوی ته ېې د جاگیر، تیول، اعزازي القابو، مستمري معاشونو، د دسترخوان د لگښتونو او د نورو منصبونو د ورکړې او هم د هندوستان په گټورو جگړو کې د هغوی د سمبالولو له لارې له خپل قوم، طایفې او قبیلې څخه لېرې دومره په ځان پورې راټول او تاوده وساتل چې په لنډ وخت کې ېې په لوېدیځ کې له نیشاپور او سیستانه نیولې په ختېځ کې تر پنجاب او کشمیر پورې او په شمال کې د آمو له سینده نیولې بیا په سویل کې د

^۱ - فرهنگ، میر محمدصديق، افغانستان در پنج قرن اخیر، ۱۳۶۷، د امریکا چاپ، ۳۸ پ

عمان تر سمندرګي پورې سیمې د بوي لوبې سترواکي په کړي کې د خپل قلمرو برخي وګرځولي.

خو کله چې د قبائیلو سران او مشران د دولتي مقاماتو په بنسټپزو درېخونو کې ځای پر ځای شول، د وخت په تېرېدلو کرار کرار هغه پخواني مشران نه ول چې نور دې د خپلې قومي او ټبرني اغېزې تر سپورې لاندې واکمني وکړي؛ بلکه په ډېر لنډ وخت کې پر ځمکنیو ټیولونو د منګولو په بڼخولو او د قبائیلو د نا وپشل شوېو ځمکو په غصبولو او نورو لویماريو په خپله په لویو ځمکوالو او ملاکاتو بدل شول، درباري امتیازات او اعزازي القاب یې په یوه بڼه نه په بله بڼه په خپلو کورنیو کې په ارثي ډول وساتل؛ په دې توګې د سلطنتي کورنۍ تر څنګ پو شمېر اشرافي کورنیو سر راپورته کړ چې د فتوحاتو له پړاو وروسته یې پر مرکزي دولت ودانګل، شاهان او شهزادګان یې د خپلو غوښتنو او هېلو د لاس او لوبې وسایل وګرځول او د دولت ځمکواله او قبیلوي څټه او تومنه یې په دې بڼې وړوله چې په پایله کې یې د سدوزیو د سترواکۍ ډېرې د پام وړ برخي له لاسه ورکړې. غبار وایي: احمد شاه بابا د قبائیلو سران او ځمکوال په دې ډول راضي وساتل چې هغوی ته یې په ملکي او پوځي چارو کې ګډون ورکړ، په غیر موقتو جرګو کې به یې د هغوی نظر ته ډېره پاملرنه کوله او په دې توګې یې د اغېزمنو کسانو، ځانانو او د قومونو د سرانو پښه په مهمو پوځي – سیاسي ګامونو کې بنکېلوله او هغوی به یې په جنګي سفرونو کې بوخت ساتل. همدا لامل وو چې له بوي یا دوه وو پېښو پرته د هغوی له سرغړای سره مخامخ نه سو. په ۱۷۴۹ ز کال کې یې د خپل ماما عبدالغني خان او څو تنو نورو اغېزمنو توطنه ګرو په اعدامولو د خپل دولت راتلونکي له لوبو ځمکوالو سره روښانه کړله.

د احمد شاه بابا سیاسي پوهه ، لیاقت او شخصیت :

پوهاند حبیبی د احمد شاه د شخصیت او سیاست په تړاو لېکي: « احمد شاه، متشرع، دیني احکامو ته پالیال، حنفي مذهبي او عالم شخصیت وو. هغه د

خپل مهال دوه وو تنو عرفاوو ته ارادت درلود : شاه فقیر الله حصارکي جلال آبادي چې په شکارپور کې خاورو ته سپارل شوی او ميا محمد پېښوری (چې سترگي يې په ١١٩٠ قمری کال کې له نړۍ پټې کړي دي). احمد شاه تل په سياست کې د اسلامي اخوت، نرموالي او دوستۍ پلوی وو. د خپل عسکري ځواک او اقتدار او د شهنشاهۍ له ځواکمن پرتم سره سره يې په ډهلي، بخارا، خراسان، بلوڅستان او سنده کې د حکامو مکرره سرغاری چلند او سرغاري کړه وړه بڅېښلي او تاجونه يې ورکړي دي، ان دا چې د بصيرت څښتنانو د احمد شاه دغه پراخ لېد لوري او تاج بڅېښونکي چلند ته هک پک پاتي شوي دي. شاه ولي الله ډهلوي وايي : د ابدالي شاه دغه چلند « ددې مادي دنيا د چارو په حساب نه وو.» سره له دې چې احمد شاه جهانگير وو خو د مسلمانانو د وېنو له تويولو څخه يې ډډه کوله. د سترواکۍ په چارو کې يې چلند د عدالت او انصاف په تلي ولاړ وو، وگړي يې د خپلو بچيانو په توگې گڼل، له همدې کبله ده چې افغانان ورته « بابا» وايي او دا هغه لقب دی چې له ميرويس او رحمن پرته بل چا ته نه دی په نصيب شوی. البته چې احمد شاه يو جنگيالی او فاتح وو مگر د احمد شاه د ټولو فتوحاتو او عسکري چلند له مخې ښکاري چې وړانکاره، لوټمار، زورواکۍ « مستبد» او مظلوم وژونکی نه وو؛ هر هغه کار که د سولې او مصلحت پر بنسټ تر سره کېده نو له مسلمانانو سره يې جگړه نه کوله او نه يې د خپل ورور پر وړاندې توره له تېکه را اېستله. علامه اقبال د احمد شاه بابا د ځلانده شخصيت په اړوند وايي :

ازدل ودست گهر ريزی که داشت

سلطنت ها برد و بی پروا گذاشت

له همدې کبله يو شمېر لېکوالان پر هغه گوتنېونه کوي چې ولي يې د ډهلي د سلطنت واگې نالايقو واکمنو ته پرېښودلي؟ مگر که د (امام الهند) شاه ولي الله ډهلوي او د هند د نورو مسلمانو واکمنو او پياوړ شخصيتونو د لېکونو لړۍ ته له نېردي کتنه وشي، څرگندېږي چې احمد شاه هېڅ وخت او هېڅکله هندوستان ته د جهانگيرۍ، نېواک، لوټ او تالا لپاره نه وو تللی، هند ته د

احمد شاه بابا د تگ پوازېنی موخه د هند د هغو مسلمانانو ژغورنه وه چې ورڅخه یې غوښتنه کړې وه، له بلې خوا هغه نه غوښتل د خپل ملي خواک مرکز یعنی افغانستان شا ته پرېږدي او د نورو افغان شاهي کورنیو (خلجیو، سوریانو، لودیانو او نورو) په شان په هند کې مستهلک او له منځه لاړ شي. او یا دغه خالص دیني خدمت او فی سبیل الله جهاد په دنیوي ناپاکپو او د ډهلي د شاهي په ضبط او د جهانگیری په سولندتوب ککړ کړي، هغه لا مخکې کت مت همدغه چلند د افغانستان د نورو گاونډپو له حکامو سره په تکرار په بخارا، سندھ، او بلوڅستان کې تر سره کړی وو.

احمد شاه تل د افغانستان طبیعي حدود په پام کې درلودل، که په لوېدیځ کې یې پنجاب او کشمیر تر خپلي اداري لاندې راوستي لامل یې د خپل هېواد د ساتنې لپاره وو. هغه پوهېده چې د هغه د سلطنت او خواک سرچېنه د افغانستان خاوره او ددغه ټاټوبي پرگنې دي. له همدې کبله ده چې که د «پاني پت» د سوېی او د ډهلي د نېولو لپاره یې د خپل قدرت مرکز او سلطنت شا ته غورځولای وای او د هند په پراخ هېواد کې یې خپل انساني، فکري او اداري خواک استهلک کړای وای، بنیایي د هغه خپل ټاټوبي، افغانستان، د سلطنت له مرکزیت څخه یې برخي شوی وای او خپلي کورنی ته به یې هماغه برخلېک ور په برخي کړی وای چې نورو هندي شویو افغان کورنیو ته مخکې ور په برخي شوی وو او په بشپړي توگي به له منځه تللي وای. نو ځکه د هغه سیاست دا وو چې گاونډي حکام تر خپل شهنشاهي بیرغ او د پلرنی وضعي تر سیوري لاندې وساتي او خپل خان په یوه غاصب مقام کې بنکېل نه کړي او نه د یوه سولند او قهار جهانگیر په څېرې کې راڅرگند شي.»^۱

باید ووايو چې احمد شاه بابا له خپل هېواد او پلرنی ټاټوبي سره دومره مېنه درلودله چې د هېواد وچ غرونه او شاري ځمکې یې د نورو هېوادونو له جنت سره نه برابرول. د همدې ادعا شاهد د دراني احمد شاه یو غزل دی چې وایي:

^۱ - حبیبی، تاریخ مختصر افغانستان، ۲۶۹-۲۷۱ پاني

د ډیلي تخت هېرومه چې را یاد کړم
زما د بښکلي پښتونخوا د غرو سرورنه
که تمامه دنیا یوخوا، ته بل خوا بی
زما خوږین دي ستا خالي تش ډگرونه
احمدشاه به دغه ستا قدر هېرنه کا
که ونېسي د تمام جهان ملکونه

عبدالحمید محتاط لېکي چې « احمد شاه به افغانانو ته د معاصر افغانستان د بنسټ اېښودونکي او یوه افسانوي اتل په توگې پاتې شي، مگر احمد شاه د خپلو اهدافو په پرمخ بیولو کې له هر ډول ظلم او شکنجې څخه استفاده وکړه. د هغه د سلطنت دوران - د یرغلونو او وینو بهولو تاریخ دی. پر هر ټاټوبي بی چې گام کېښېښود هلته بی د بومي وگړو کوپړی منارونه / کله منارونه (کله او چپړی؟) جوړ کړل. ښارونه بی وران کړي او د نورو هېوادونو تمدنونه بی ړنگ کړي او ثروتونه بی لوټلي دي^۱. محتاط زیاتوي: " له دي چې احمدشاه د افغاني قبیلوي ټولني محصول وو، څرگنده ده چې د معاصر افغانستان په تاریخ کې بی ښکاره ونډه ولوبوله. له همدې کبله ده چې د بابا په نامه بی یادوي. له غیر افغاني اوسېدونکو سره چار چلند بی ډېر بی رحمه وو او د غیر افغاني اوسېدونکو له نظره هغه بی اندازې مستبد او بی رحمه وو^۲. "

په خواشیني باید ووايم چې په لوېدیځ او ختېځ کې ځمکوال یا فیوډالي رژیمونه یو شان خصلتونه لري. د ستر پیتر او ناپیلین په شان لویو فاتحتانو، په امریکا، افریقا او آسیا کې انګلیس ښکېلاکګرو ټولو د خپلو پراختیا غوښتنو او فتوحاتو په لړ کې او د خپل قلمرو د پراخولو لپاره وحشتناکو جنایاتو ته لاس اچولی دی. له همدې کبله ده چې د نړۍ د اوسنۍ جغرافیې په شکل بندۍ کې زور، تاوتریخوالي او وژنو ټاکنوکې ونډه لوبولي ده. د نړۍ هېڅ لوی او وړو هېواد د عامه رانیو پر بنسټ نه دی رامنځته شوی چې موږ دي هم پر

^۱ - عبدالحمید محتاط، تاریخ تحلیلی افغانستان پ. ۵۲۵

^۲ - عبدالحمید محتاط، تاریخ تحلیلی افغانستان پ. ۵۲۶

احمدشاه بابا دا نېوکه وکړو چې ولې د خپلې واکمنۍ قلمرو ته یې په زور او لښکري یونونو شکل ورکړی دی.

ارواښاد غبار له نادر شاه افشار سره په پرتلي د احمد شاه بابا سیاسي لیاقت ستایي او وایي: « احمد شاه د سیاسي او پوځي لیاقت په ازمېښت کې د خراساني نادر افشار په شان له پوه ځانگړې تاریخې پړاو څخه بریالی ووت. خو د نادر افشار او احمد شاه تر منځ یو زغرد او روښانه توپیر دا وو چې د احمد شاه د دولت بنسټ د نادر ددولت له بنسټ څخه زښت ډېر پوځ او خلک ورڅخه ډېر خوښ ول. حال دا چې د نادر شاه افشار ددولت بنسټ د هغه له مړینې سره جوخت ونړېد او اتباع د هغه له ظلم او ناتاره ترهېدلي او خوابدي ول.»^۱

ډاکټر گندا سینگه د احمد شاه بابا په هکله وایي: « د احمد شاه تر ټولو ستر کار دا وو چې افغانان یې د پوه ملت تر کچې سره راټول او سمبال کړل او یو خپلواک هېواد یې ورته په میراث پرېښود.» نوموړی زیاتوي: « احمد شاه هغه پاچا وو چې د افغان قدرت لمنه یې پراخه کړه، له هغوی څخه یې یو موتی ملت جوړ کړ، افغاني دودونو او عنعناتو ته یې وده او پراختیا ورکړه او د همدغه احساس په لرلو یې پر آزادو او خپلواکو قبایلیو له پرغل کولو څخه ډډه وکړه... احمد شاه په څېرې ښکلې، د عظمت او پرتم خاوند او جذاب شخصیت درلود، خوښ اروا او د ورین تندي خاوند وو، په ناسته ولاړه کې ساده مگر له درنښت او وقاره ډک وو، مذهب ته لېواله، په ټولنو، غونډو، زدوکړو او پوهنې مین او روحاني وو... هڅه یې کوله چې په خپلې ژمنې پالیالي « وفاق » وکړي، او د پالیالی روحیه وساتي، ښکار کولو ته لېواله وو. خوراک یې هم ساده وو. هغه په زباد ورسوله چې پرگني ورباندې ډاډ لري. هغه له ارتیا پرته خپله توره له تېکه نه را اېستله، اکثره شورشیان به یې بخښل... د نورو مذهبونو او دینونو پر وړاندې یې نرمښت درلود، هندوانو او سیکهاتو خپلې ټولې مذهبي آزادۍ درلودلې، مسیحي ارمنیانو ته یې په خپل گارد کې ځای

^۱ - غبار، افغانستان درمسیرتاریخ، ۳۵۹ پ

ورکړ... سره له دې چې له مړینې یې څو سوه کاله تېرېږي مگر د ستر فاتح او لیدر یادونه لا تر اوسه د خپلواک او یو موټي افغانستان د ځوانو او زرو افغانانو او د شریفو او ویارلو پر گټو په زړونو کې هماغسې ژوندۍ پاتې ده. ^۱

احمد شاه بابا د افغانستان د خلکو له سوکالی، سر لوری او استقلال پرته بله هېله نه درلودله، د ډېرو اوږدو ستونزمنو سفرونو او د ژوند او پت د بېلا بېلو خطرونو په گاللو د یوه سرېښدویه او زړور افغان مشر او بومیا «پیشوا» او د برخلېک ټاکونکو جگړو د ډگر د برمیال فاتح په توگې یې افغانانو ته ویارونه وپنځول. هېڅکله یې خپل هېواد ته خیانت ونه کړ او هېڅکله یې خپل هېوادوال خوار او سپک ونه گڼل. هېڅکله یې خان له خپلو هېوادوالو لور او ډېر ونه شمېره. هېڅکله یې وخت په هوساینې او چرچو نه دی تېر کړی. هېڅکله یې له کوم باندیني ځواک څخه دستور نه دی تر لاسه نه کړی او هېڅکله یې پردی دستور د ملت پر تندي یې نه دی ټکوهلی. سره له دې چې احمد شاه له شاهانو تاج اخیست او تاج به یې ورکاوه خو هېڅکله یې په خپل سر تاج کېښېښېد، برعکس د خپلو نورو هېوادوالو په شان به یې پگړی ترله او له هغوی سره په گډه پر فرش شوی ځمکې کېښناسته او د هغوی د زړونو یراس او خوږ ته به یې غوږ نېپوه او د مظلومانو د کړېکو غږ ته به یې خان رساوه. له خپلو هېوادوالو سره به یې د یوه زړه سواندي پلار په شان چلند کاوه او له همدې کبله ول چې خلکو د «بابا» په نامه یاداوه.

د همدغه درنښت له کبله دی چې الفنسټن لېکي: «په رښتیا هم که په

آسیا کې هر هغه شاه چې د خپل ملت لپاره د درناوی وړتیا ولری نو له احمد

شاه پرته به شاه نه وي. ^۲

هېڅ انصاف لرونکی لېکوال او تاریخپوه به نه وي چې افغانستان دې د احمد شاه بابا گرانښه میراث ونه شمېري او د هغه استقلال او ملي واکمنۍ ته دې درناوی ونه لري. له دې کبله ده چې احمد شاه بابا ته باید درنښت وشي او د

^۱ - گنډاسنگه، هماغه اثر، ۲۴، ۴۶، ۳۴۶، ۴۶۴ پانې

^۲ - الفنسټون، هماغه اثر، ۳۸۱ پ

هغه له مهمو سیاسي خدمتونو څخه باید منندوی اوسو، دا زموږ دنده ده چې د هېواد هر بچي ته د خپلو ملي او سترو مېړنیو شخصیتونو په اړوند د مثبت او درنښت درسونه وپنښو.

د احمد شاه بابا مړینه :

د دراني احمد شاه پر پوزي باندي له ۱۷۶۴ ز کال وروسته د سرطان دانه څرگنده شوې وه، بابا، د د سرطان د داني د وخامت له کبله په ۱۷۷۳ ز

په کندهار کې د دراني احمد شاه مقبره

په کندهار کې د میرویس نیکه مقبره

کال کې د اخکزیو په سپمې کې د توبې غرونو ته چې دوی پې تر کندهاره سوړ دی، لاړ. ټپونه پې د هر ورځې په تېرېدلو بد ترېدل، او د ۱۷۷۳ ز کال د جون د مېاشتي په لومړیو کې پې د یو پېنځوس کالو په عمر له دې نړۍ څخه سترگې پټې کړې. جسد پې کندهار ته راوړل شو او د خانگري درنښت او منښت او د ناورین په ځپو کې خاورو ته وسپارل شو.

د کندهار د پرگنو د وگړو په منځ کې د دراني احمد شاه آرامځای له زښت ډېر درنښته برخمن دی. تر دې چې که څوک د دښمن د غچ د وېرې له کبله هلته پناه یوسي او کښېنې نو ان دولت هم دغسې مجرم ته لاس نه وروړي. که کوم بوډا او زور سړی له ورځنیو چارو راضي نه وي هغه ته پوه خانگري دعا ده چې وایي: غواړم پاتې ژوند د احمد شاه په آرامځي کې په دعا او عبادت تېر کړم.

لومړی فصل

(دنوزادی ژباړه)

د سدوزیانو په سلطنت کی د سردارپاینده خان

د کورنی تاریخي رول

د حاجی جمال خان رول د درانی احمدشاه په دولت کی:

دیولسمی هجري پیری په پای کی (د ۱۸ میلادی پیری پیل) دهلند په زرغونه وادي د نادعلی په کلا کی یو اغیزمن شخصیت ژوند کاوه چي د حاجی جمال خان پنامه پیژندل شوی وو. ده د بارگزو دقوم مشري پرغاره درلوده او د وخت په تیریدو سره د (حاجي جمال نیکه) پنامه مشهور سو چی خورا زیات درناوی ورته کیدی. دقومی مشر په توگه دده شهرت دهغه مهال د هیواد د ملی قاید اومشر میرویس خان هوتکی د واکمنی دوخت سره سمون خوري . دحاجی جمال خان پلار حاجی یوسف خان (توپچی باشی) وو چی خان بی د (محمد نیکه) د اولادی څخه گاتپه .محمد نیکه د (محمدزیانو) دقوم لوی نیکه کیږي اوقبر بی د کندهار په ارغستان کی دی^۱.

مرحوم پوهاند حبیبی لیکي : محمدزیان د بارکزو قوم یوېناخ دی چي د محمد نیکه څخه ریښه اخلي . دغه محمد نیکه د ابدالی قبیلې مشر ملک سدو

^۱ - معصوم هوتک، کندهاری ورونه ۳ مخ

سره په یوه وخت کې ژوند کاوه. ملک سدو د کندهار په ارغستان کې د زرم هجری کال (۱۵۹۱م) په شاوخوا کې اوسیدی. محمد د عمر زوی د دارو اوبارک په قبيله پوري اړه درلوده چې دڅرین پښتنو د قبیلې څخه یو پښاخ دی. دمحمد نیکه اولادونو په کندهار کې د پارکزی قوم مشری پرغاړه درلوده. ددوی مرکز د هلمند پرڅنډو د گرشک جنوب خواته دبارکزو د ناوی په نوم یادېږي چې د (ادی کلا) پنامه ځای د دی کورنی پخوانی ټاټوبی وو.^۱

دحاجی جمالخان بارکزی داستوگنی ځای او کلا دگرشک په نادعلی کی بلل سوی ده. د نادعلی کلی دبارگزو دناوی په سرکی واقع دی. دهیلمندپه ناوه کی د"لواډی کلا" دخپل وخت دسرنوشت ساز سیاسی تصمیمونو مرکزوو او دهیواد مقدرات په همدغه کلا کی تاکل کیدل.

"لویه ادی" دسردار پاینده خان میرمن او دمشهور وزیر فتح خان مور او «دبارکزی کلان خان لوروه»^۲ په دغه کلا کی دلوی اختر کیچری پخول تر ډیره وخته پوری د محمدزیوپه کورنیو کی یو دود وو. ارواښاد بینوا لیکي: "دمحمدزیو په کورو کښی چه هرحای وی، دلوی اختر په ورځ ضرور او هرو مرو کیچری خوری. د دی کیچری په فلسفه ځینی خبر نه دی او تقلیدی روان دی، او ځینی ئی داسی بیان کوی، وائی: دوزیرفتح خان تر مرگ وروسته«لوی ادی» خپل نور زامن دلوی اختر په ورځ راټول کړه او کچیری ئی پوخ کړیئ و، چی ترهمدی کیچری خورلو وروسته دوزیرفتح خان دانتقام اخیستلو په عزم ټول ملا ویتري او لویه ادی دپښتنوالی مراسم«ډبره ایښوول» پرځای کوی، خو له دی ځایه څخه دمحمدزو دکورنی دسلالی تشکیل جوړیږی...^۳

حاجی جمالخان د نادرافشار (۱۷۴۷-۱۷۳۶م) او ابدالی احمدشاه (۱۷۷۲-۱۷۲۲م) دوامنی پر مهال یو متنفذ اوپیژندل سوی شخصیت وو. ده

^۱ - حبیبی، دافغانستان معاصر تاریخ ۲۷۹مخ

^۲ - عبدالرؤف بینوا: پښتنی میرمنی، ۱۳۷ مخ

^۳ - محصوم هوتک، دناوی دانشور، دکندهارمنور، دزنگوات مخور، د علامه رشاد خېرنودیو ټولنه، چاپ ۱۳۹۱/۲۰۱۲ ش، ص ۱۱

د سدوزی دولت په بنسټ ایښودلوکي د پام وړ مرسته کړیده .

د نادر شاه افشار د لښکري یونونو په تاریخ کي راغلي کله چي نادر د کندهار د نېولو په تکل د سیستان له لاري گرشک ته ورسېد، د خپل لښکر یوه قطعه پي د زمينداور او بله پي د بټ د اړوندو سېمو د نېولو لپاره ولېږله او په خپله له هلمنده په تېرېدلو د کندهار پر لور پر مخ لاړ. د نادر سپاهیان د هلمند د سیند د غاړو له نېولو ، د ولجو او د ډېرو خوراکي توکو له راټولولو وروسته بېرته له نادر سره یو ځای سول. داسي بڼکاري چي حاجي جمالخان پارکزی هم د نورو قومي مشرانو په شان یرغلگرو لښکرو ته د اطاعت له کولو وروسته د نادر په رکاب کي د چوپړ لپاره چمتو شوی او د خپلي قبيلې له کسانو سره یو ځای د نادر د سوبو په ډلي کي یو ځای او د هغه د مړېني تر شېبې پوري ورسره ملگری وو.

دسراج التواریخ د لیکونکي دنظرسرسم حاجي جمال خان دهغو ځوارلسو تنوپیژندل سووکسانوله ډلي څخه دی چي دنادر افشار په واکمنی کي یی د سرداری رتبه درلوده او لمړی کس دی چي ابدالی احمدخان یی د باچا په توگه ومنی او هغه ته یی بیعت ورکړ. په جرگه نورو کسانو هم دده پر پله قدم کښیښود او احمدشاه د هیواد د ټولواک وگڼل شو. درانی احمدشاه هم دده دخدمتونوله کبله ده ته د سرداری لقب ورکړ. مگر داچي دبیت الله شریفی طواف یی کړی وو نو حاجي جمال یی باله او د سردار په نامه نه یادیده .فیض محمد کاتب په سراج التواریخ کي د حاجي جمال خان د نصب شجره داسي یادوي: جمال خان د یوسفخان زوی د یاروخان زوی د محمد زوی (د محمدزی قوم له ده ریښه اخلی) د عمر زوی دحضرخان زوی د اسماعیل خان زوی د داوود خان زوی د سفیل خان زوی د نورالدین زوی دبارک زوی . د همدغه کتاب له مخي بارک ،پوپل او الکو د زیرک زمان دی. او زیرک بیا د ترین زوی او د ابدال لمسی دی چي د ابدالیانو ریښه ورڅخه راغلی ده . دټولواک په توگه د ابدالی احمدشاه د ټاکلو پر وخت دکندهار شیر سرخ په لویه جرگه د حاجي جمال خان د رول او اغیزی یادونه نورو تاریخپوهانو او لیکوالانو هم کړیده او ویلی یی دی چي دده مرستي ټاکونکی اغیزه درلوده .دده په هوکي سره روحانی پیر صابر

شاه داحمدشاه په سره د غنمو وړی کښیښود چې د شاهي تاج نښه وگڼل شوه او په جرگه کی ټولو ناستوکساتو ورته مبارکی وویل .

دښاغلی پوپلزی په قول د شیر سرخ په جرگه کی دغو کسانو گډون درلود : سردار عبدالله خان وکیل الدوله ، بگي خان بامیزی (په شاولیخان مشهور وو) ، سردار جهان خان ، نورمحمد خان علیزی په (میر افغان مشهور وو) عبدالغنی خان الکوزی ، شاه پسند خان اسحاقزی، سردار مرادخان پوپلزی، قلندرخان پوپلزی ، محبت خان پوپلزی ، موسی خان اسحاقزی، میرهزارخان الکوزی او نور^۱ .

هېښنده ده چې ولی ښاغلي پوپلزي ددغو سردارانو په ډلي کی د حاجي جمالخان بارکزي نوم نه دی یاد کړی حال دا چې ټولو تاریخي سرچینو د شیر سرخ په جرگی کی د حاجي جمالخان له حضور، د هغه له ونډې او له احمد شاه درانی د هغه له ملاتړه یادونه کړی ده.

فرانسوي جنرال، فريه، چې په ۱۸۴۶ ز کال کی پی له کندهاره لېدنه کړی او تر پوي مودي پوري د سردار کهندلخان مېلمه وو لېکي : د هغو افغان سردارانو شمېر چې د نادر په لښکر کی بی چوپړ کړی وو لس تنه ول. د همدې ډلي په جوړښت کی احمد خان سدوزی او حاجي جمالخان بارکزی او د سدو يو تن ملگری وو او د ډلي مخور او اغېزمن کسان ول.

د نادر له مړینې او کندهار ته د افغان قطعي له راستنېدو وروسته هغوی څو ورځې د خپلو هغو کورنیو او ټولنیزو سکالو د وراشي پر سر تېروي چې د ډېر اوږد وخت لپاره ورڅخه لېرې پاتي ول، او اغتشاشي روحيه بی کرار پېرې؛ خو په ډېر لنډ وخت کی د خپل رئیس پر وړاندې د ناخوښی له کبله ښورښ کوي او نور محمد خان [علیزی] بی واکه کوي^۲ . د نورمحمد خان له گوښه کولو وروسته د ابدالي او غلجیو قبائیلو لوی او بنسټېز مشران د سره شیخ « یا شیر سرخ» په مزار کی سره راټولېږي او ددې لپاره غونډه کوي چې

^۱ - تیمورشاه درانی ۱۳۳۳ ش کال ۱۱۲-۱۱۱مخونه

^۲ - مگر دغه ادعا زمونږ په نور و ملی تاریخونوکی نه لیدل کیږی ، معلومه نده چی فريه ، دامالومات د کومه کړی ده؟

له خپله منځه یو تن د داسې یوه رئیس په توگې غوره کړی چې ټول هغه ته مطیع وي او په ټولو پوځي عملیاتو او اداري چارو کې ور سره مرسته وکړي، ځکه ددغه کار له کولو پرته به د استقلال د ساتنې چانس ناشوی وي. دغه جوړجاری او همغږي له خنډ او خنډ او د ډېرو لویو ستونزو له گاللو پرته، په دومره آسانی نه دی تر لاسه شوی؛ د قبانیلو د مشرانو تر منځ د جوړجاری او همغږي رامنځته کول ډېر ستونزمن کار دی. هرې قبېلې غونډې ته د تاج او تخت د نېولو ادعا وړاندې کوله. احمد خان سدوزي چې کورنی یې په هرات کې استوگنه درلودله، د غونډې په اتو لانجمنو ناستو کې گډون درلود او پرته له دې چې څه وويي ټولو ادعاگانو ته یې په خیر غوږ نېولی وو. د سره شیخ (شیخ سرخ) په مزار کې یو درویش د زیارت متولي (مواجر) وو چې لېد لوري او نظر ته یې تل په درندې سترگې کتل کېدل، درویش د احمد خان دغه محتاطانه چلند تر سترگو لاندې نېولی وو، په پای کې له اته ورځېنېو لانجمنو او تکراري وراشو وروسته د درویش د صبر کاسه نسکورېږي او سردارانو ته د مخ په اړولو وايي : « ولی دومره ډېرې اوږدې خبرې؟ خدایتعالی احمد خان دومره ستر پیدا کړی چې له تاسو ټولو زینت ډیر ستر دی؛ هغه د افغان کورنېو په منځ کې په نجیب تربنې کورنی پورې اړه لري. خپل خدای په پام کې ولری، که تاسو هغه له پامه وغورځوئ، نو د خدای په قهر به ککړ سئ.» درویش دغه خبرې په زینت جدي لحن وويلې او وروسته یې د غنمو یو وړی د ورځېرمې سېمې له پټي څخه وشکاوه او د احمد خان پر سر یې کښېښود او وېي ویل : « دا ستاسو تاج دی! »

حاجي جمالخان چې په دې غونډې کې تر ټولو ځواکمن سردار وو او ظاهراً د غونډو د گډونوالو ډیرې رائيې د هغه پر لور وي، ناڅاپه د احمد خان په پلوی له خپلې ادعا څخه تېرېږي او په خپل قانع کوونکي فصاحت د احمد خان د غوره کېدنې ملاتړ کوي، دا هغه چلند وو چې حاجي جمالخان ته یې د عمومو افغانانو په زړونو کې د منښت او درنښت دريځ ورپه برخه کړ. نورو سردارانو هم د حاجي جمالخان پر پله باندې پل کښېښود، ځکه پوهېدل چې احمد خان د ټولو سردارانو په منځ کې تر ټولو په خوله چوپ سړی دی، ددې

ترڅنگ ، احمدخان هوبنیار ترپنه سړی وو چې د خان لپاره یې هېڅ ادعا نه درلودله او تر ټولو مهمه خبره دا چې دریمگری سړي د احمد خان لپاره وړاندېز کړی وو. همدا لامل دی چې احمدخان ته د نورو ټولو په پرتلی د معتدل ترپنه، بې پړی ترپنه او وړند ترپنه سړي په سترگی کتل کېدل. احمد خان په ۱۷۴۷ ز کال کې (چې د ۱۱۶۰ قمري کال د رجب د مېاشتې یا د ۱۷۴۷ ز کال د اکتوبر له مېاشتې سره سمون خوري) د کندهار په یوه جومات کې د شاه د نامه له تر لاسه کولو وروسته تاج پر سر پردي او د خوښېو لویه غونډه جوړېږي. د احمد خان د تاج اېښودلو غونډه زښته لېره ساده وه: یو ډیر ستر ملا د نوي شاه پر سر د غنمو څو دانې د ډالی په توگې پردي او د غونډې گډونوالو ته وایي چې احمد شاه خدای او پرگنو غوره کړی دی. د شاهي ځواک لېږد دا ډول نښه ییز (نمادین) دود لا تر اوسه د افغان قبایلو په منځ کې هغه مهال پلي کېږي (کله چې یو څوک د خپل رئیس په توگې ټاکي)؛ ددغه دود مانا او مفهوم دا دی کله چې یو څوک د ځواک د امانتوال په توگې غوره کېږي نو د هغه له اقداماتو څخه سوکالي او برکتونه رامنځته کېږي.»^۱

داحمدشاه تر واکمن کېدو وروسته حاجی جمال خان د هغه په دربار د ډیر مهم او صلاحیت لرونکی مشاور (سلاکار) دنده درلوده چې احمدشاه هم په ټولو چارو کې دده سره سلا مشورې کولې. ده هم تر ۱۷۶۵م پوري د احمدشاه په ټولو لښکرکښو کې دخپل قومی لښکروسره ونډه اخیستی او د پام وړ خدمتونه یې کړيدي. حاجی جمالخان په ۱۷۷۰م کال پخپل طبیعي مرگ په کندهار کې وفات شوی دی.

الفستون یو وتلی انگریزی افغانستان پیژندونکی دی. دی(دکابل د سلطانت بیان) پنامه کتاب کې چې په ۱۸۱۵ م کې یې چاپ کړیدی په افغانستان کې دقومونو د توضیح شرح کې د حاجی جمال خان دقومی قوت په اړوند لیکي : « بارگزیان د دراني قومونو یو مهم قوم دی چې شمیر یې تر

^۱ - فریه، تاریخ افغانها، ژباړه : سهیل سبزواري، دویم څپرکی، د آریانی ویب سایت (آرشیف تاریخي)

پوپلزیانو خورا ډیر دی. دوی د کندهار په جنوب او جنوب ختیځ کی پاشل سویدی. ډیر یی په ارغسان او د هلمند په ناوه کی میشت دی. داچي ددغو سیمی خمکی ډیر حاصل ورکوي نو په کرهڼه بوخت ، د رودونو او کاریزونو د اوبو په لگولو سره یی دبښتونه او صحراګاتی هم زرغونی کړیدی. بیا یی هم د دوی ډیره برخه یی کوچیان دی او مالداری لري. د پښتني قبیلو تر منځ ، دوی ډیر جنگیالی او زړور دی . دا ګری وزیر فتح خان ددی قوم مشرتوب پرغاړه لري . لدی نه پرته په هیواد کي د دولتي مامورانو او لوی چارواکو ډیری ددغه قوم څخه دی . دوی خپلی بښیګنی په وفاداری ، اتحاد او شجاعت کي وینی . د بارګزیانو شمیر تر دیرش زره کورنیو لږ ندی»^۱ .

فیض محمد کاتب د(نژاد نامه افغان) پنامه پخپل یوبل کتاب کی لیکي : « دبارکزی قوم ۴۳۷۵ کورنی د کندهار په جنوبی سیمه ارغسان کی ، د هلمند پر ځنډو او خشک میدان (میوند) کی میشت دی . ډیری یی ددوی څخه په کرهڼه بوخت دی او یو شمیر هم په دبښتونو کی په تکلیف او مشقت سره مالداری کوي او د خپل ژوند احتیاج (ارتیاوی) ورباندی پوره کوي . امیر دوست محمد خان له دغه قومه راوتلی او تر امان الله خان پوري دده د اولادو څخه ۷ نفره لکه : امیر شیرعلی خان ، امیر محمد افضل خان، امیر محمد اعظم خان ، امیر عبدالرحمان خان ، امیر حبیب الله خان او امیر امان الله خان د افغانستان ټولوا کان تیر سویدی . د سقاو د زوی حبیب الله (بچه سقاو) د انقلاب په پای کي د هیواد واکمني د محمد نادرخان په لاس ورغله. محمد نادر خان د امیر دوست محمد خان د ورور سردار سلطان محمد خان د اولادی څخه دی » . د ۱۹۳۳م کال څخه بیا د (۱۹۷۸ م) کال تراپریل پوری د محمدزیو کورنی چي د بارکزی قوم یو بښاخ دی د افغانستان واکمني یی پرغاړه درلوده .

دالښتون په عقیده د اڅکزیو قوم هم د بارګزیو یو بښاخ دی او احمدشاه درانی پدی خاطر چی د بارګزو قومی زوز کم کړی ، اڅکزی یی خائنه جدا قوم وګاڼه او په لښکرو کی یی خائنه جلا ونډه ورکړه . دا قوم چی دا اوس هم خائونه

۱ - الښتون، د کاکر ترجمه، ج ۲، ص ۸۷، د فکرت ترجمه، افغانان، ۳۵۶ - ۳۵۸ مخونه

د بارگزیو تربوران بولي د کندهار په جنوب د خواجه عمران د غرونو په لمنو کې د سپین بولدک او کویټه په سیمو کې میشت دی. د خواجه عمران د غرونو د زخیر په جنوب د مرغی په مقابلو خاکی د (توبه) پنامه پراخه سیمه پرته ده چې لویدیځ یې په اڅکزپو پوری اړه لري. په ختیز کې یې تر (روپ) پوری غزیدلی سیمه دکاکرو ده. د مرغی په شمال کې ارغسان پروت دی. د ارغسان نوم هم په همدغه نامه د رود څخه اخیست سویدی. الفنسټون زیاتوی: ارغسان یوه نسبتاً حاصل خیزه دره ده چې د گز د ونو ډکو غرونو ترمنځ پرته ده. ځینې برخې یې کرهڼیزې دی چې هلته څو قعله وې د بارگزیو په خانانو پوری اړه لري. مگر اکثره اوسیدونکی دلته مالداران او چوپانان دی. دغه غرونه چې ډیر لوړ ندی په ختیځه برخه کې یې همدارنگه ابدالی درانیان میشت دی. د ارغسان رود لوری برخې دغه سیمې خړوبوي. دلته د رمو دپاره بڼه څرخایونه لري. مگر کرهڼیزې مخکې یې لږ دي. ^۱ فیض محمد کاتب د اڅکزپو کورنیو شمیر ۷۵۰۰ کورنی بنودلی دی. ^۲

جنرال فریه، چې د امیر دوست محمد خان د سلطنت په دوهم ځل په ۱۸۴۵-۱۸۴۶ م په کندهار، هلمند او هرات کې گرځیدلی دی وایی: د بارگزیانو یوشمیر د کندهاره تر هرات پوری پاشل شوی او د بارگزیانو ټول شمیر د ۴۵-۵۰ زرو کورنیو پوری رسیږي. یوازی محمد زیان ۵-۴ زرو کورنی دی. ^۳

مرحوم علامه حبیبی یادونه کوي چې د بارگزیانو ډیره برخه د پخوا زمانو راهیسې بیا تر اوسه پوري دکندهار په ارغسان او معروف کې، د هلمند په ګرشک او دلبنکرگاه په جنوب لویدیز د بارگزیو په ناوه کې په ورو او یو بل ته نژدی پرتو کلیو کې اوسیږي. یوه د ډیرو وګړو لرونکی او شتمنه ولسوالی په هلمند کې د بارگزیو د ناوی په نامه یادېږي چې د لبنکرگا او بست قلعه څخه نیولی د هلمند رود د بڼې غاړه څخه پیل تر ګرمسیر تر هزار جغت او درویشانو پوري غځیږي. لدی نه پرته په فراه، نیمروز، سیستان، بلوچستان، پېښور،

^۱ - الفنسټن، دکاکرژبیره، ج ۲، ص ۸۷، فکرت، افغانان، ۳۵۶-۳۵۸ مخونه

^۲ - فیض محمدکاتب، نژاد نامه افغان، ۵۷ مخ

^۳ - الایس پیریس، عروج بارگزیی، ۴ مخ

جلال اباد، ارزگان (ترینکوت) هرات او نورو ولایتونو کی هم بارگزبان پاشل سویدی. بنایی چی تولید (مجموعی) شمیر یی د ۲۰۰ زره کورنیو په شاوخوا کی وی.

لکه څنگه چی حاجی جمالخان د احمدشاهی دولت په ټینګښت او پراختیا کی د هیڅ ډول کوښښ څخه ځان ندی سپمولی، همدارنگه احمدشاه بابا هم دده پوره درناوی کړی، دسیاسی پرمختیاووڅخه به یی خبراوه او دده د امکاناتو څخه به یی ګټه اختستله. ده نسبتا اوږد عمر کړی چی په سراج التواریخ کی د مرینی کال ۱۱۸۴ هجری (۱۷۷۰م) ښودل سوی او وایی چی په ۸۶ کلنی وفات شو چی د کندهار ښار په جنوب د ډاکر په کلی کی ښخ دی. که چیري دده د مرینی کال رښتیا هم ۱۱۴۸ وی او په ۸۶ کلنی وفات شویوی، نو باید په ۱۰۹۸م کی زیږیدلی وی(۱۶۸۷م). مگر ښاغلی صدیق رهپو طرزی پخپله یوه لیکنه کی دده د زیږیدنی کال (۱۷۱۹م) او د مرنی کال یی (۱۷۷۰م) ښودلی چی دده د یادونی له مخي حاجی جمالخان تر هغه څه چی فیض محمد کاتب ښودلی، ۳۳ کاله لږ عمر کړیدی.

صدیق رهپو طرزی وایی دحاجی جمالخان مور د غلجی قبیلې څخه وه او د احمدشاه بابا د واکمنی پر مهال ده د (توپچی باشی) دنده درلوده. خو ډیری نوري سرچیننی لکه ان (احمدشاهی تاریخ) دده دغه دنده یاده کړی نده. بنایی د صدیق رهپو طرزی موخه د جمال خان پلار وي چی علامه حبیبی صاحب د (توپچی باشی) پنامه یاد کړیدی. حاجی جمال خان چی خان یی تر دی دندی لورګاڼه، فکر نه کیري چی داسي دنده به یی ترسره کړی وی. ظفرکاخیل په خپل کتاب (پښتانه د تاریخ په رڼا کی) راوړی دی: «داحمدخان د ټاکل کیدو پر مهال داسي پریکړه وشوه چی شاهی د سدوزیو په کورنی او صدارت به یی د بارگزو په کورنی پوری اړه لري^۱» مگر داحمدشاه د دولت په اداره کی د داسي پریکړی څرک نه تر سترگو کیري. که داسي پریکړه مو جوړه وای بیا پخپله احمدشاه بابا نشوه کولای دواړي دندی پخپله مخته بوژی.

حاجی جمال خان، دوی میرمنی درلوده چی یوه یی غلجی او بله یی

^۱ ظفرکاخیل، پښتانه د تاریخ په رڼا کی، طبع ۱۹۶۵، ص ۸۵۷

بارگزی وه . د دواړو میرمنو څخه یی څلور زامن او یوه نور زیږیدلی ده . نور یی تیمورشاه ته واده شوه چي شاه محمود د هغی څخه زیږیدلی دی . زامن یی هارون خان ، رحیمداد خان ، پاینده خان او بهادرخان وو^۱ .

فیض محمد کاتب بیا دده د دولومریو زامنو نومونه نه یادوی او پرځای یی دوه نور نومونه اخلی لکه عبدالحبیب خان او حاجی درویش خان. دی زیاتوی چی حاجی عبدالحبیب خان ډیر سخي سړی وو او دعرفان د طریقت مینه وال وو^۲. حاجی درویش خان دده سکنی ورور کیدی.

د سردار پاینده خان رول د سدوزی په دولت کی

سردار پاینده خان (۱۷۵۸ - ۱۷۹۹م)

^۱ - د پاینده محمد خان د اقتدار پر مهال د ده ورور هارون خان د گرشک حاکم وو. دی د دری ژبی شاعر وو خو اوږد عمر یی ونکر . دده څخه دوه زامن پاته شوی لکه شهنازخان او امیرالدین خان . بهادرخان بیا یو صوفی ډوله سړی وو . د دنیایی کارو سره یی مینه نه درلوده ، تل یی د خپل رب عبادت کاوه . (پیرس، ص ۲۱، ح ۳)

^۲ - فیض محمدکاتب، سراج التواریخ، ج ۲، ص ۱۹۷

پایښه محمد د حاجی جمالخان کشر زوی او د هغه د وفات پر مهال اوه کلن هلک وو. د خپل مشر ورور رحیمدادخان تر وژر لاندی لوی شو. کله چی ۱۶ کلن شو، تیمورشاه دده د مشر ورور پر خای د قوم مشر په توگه وټاکي او په دربار کی یی د پام وړ خای ورکړ. رحیمداد خان د تیمورشاه په دربار کی د خپل قوم د سردار خای درلود، خو ددغه مقام وړتیا یی نه لرله. د نورو وروڼو په خلاف دی یو ډیر متکبر او مغروره سړی وو. دی د سخاوت او میلمه پالنی سره هیڅ جوړ نه وو او غوړیدلی دسترخوان یی چا ونه لیدی. ښکاره ده چی افغانان دداسی ممسک سړی پرشاوخوا، نه راټولیدی. کرار کرار خلگو تری نفرت وکړ او د شکایت ږغونه یی پورته شول. برسیره پردی چی پخپله یی دسترخوان نه وو غوړولی، د نورو قومی مشرانو میلمستیای ته هم نه ورتلی، پدی خاطر یی قوم د اطاعت نه لاس واخیست او دده کسانو ته یی د مالیی ورکولو څخه ډډه کوله^۱.

داسی هم ویل کیده، پدی خاطر چی رحیمداد خان د تیمورشاه همزولی وو او دواړو یوځای دماشومتوب لوبی کړی وو، ځکه یی نو په دربار کی تشریفاتی دود او نظم په پام کی نه نیوی او تل یی د تیمورشاه او امرو ته په سپکه کتل. له دی کبله تیمورشاه د شاهي دفتر له چارو څخه لیری کړ (۱۷۷۴)، او د جلال اباد د بهسود سیمی ده ته د «تیول» (جاگیر) ه ډول ورکړ. پدی ډول یی د مرکز او دربار څخه دده لاس لنډ کړ^۲. د رحیمداد خان تر گوښه کولو وروسته د ده ورور پایښه محمد خان دبارگزو په مشری وټاکل سو چی د خینو روایتو له مخی ۱۶ کله زلمی وو. سردار پایښه محمد خان هوښیار او زکی سړی وو، د تیولو سره یی نیک سلوک کاوه او قوم پر راټول سو. د خپلو صادقانه خدمتونو له مخی تیمورشاه د «سرفرازخان» لقب ورکړ.

^۱ - موهن لال، زندگی امیر دوست محمد خان د داکتره هاشمیان ژباړه، ص ۶۰، پیرس، ۶ مخ
^۲ - عزیزالدین وکیلی پوپلزی، تیمورشاه درانی جلد ۲، ۶۴۶ مخ، دموهنلال په قول: د رحیمداد خان ترمرگ ووسته اته زامن ورڅخه پاته شول: عبدالخان، عبدالحمید، عبدالکبیر، عبدالسلام، عبدالحمید، عبدالله، عبدالواحد خان (موهن لال جلد ۱، ۶۰ مخ)

لومړی کار چې د تیمورشاه پام یې د پاینده محمد خان په لور وړاوه ، هغه په کندهار کی د درانیانو د ښورښ ارامول وه چې د تیمورشاه په وړاندی یی کړی وو . دا ښورښ د احمدشاه درانی د کاکا عبدالخالق خان په مشری د کندهار څخه د کابل په لور ترسره شوی وو . پاینده محمد خان وکړای شو د ښورښ کونکو له ډلی نه مهرباب خان او دلاورخان اسحاقزی (ساکزی) راجلا او د تیمورشاه په پلوی یی ودروي . پدی ډول د عبدالخالق قواو ماته وخوره او دی پخپله ونیول شو او وروسته د تیمورشاه په امر وړونې کړل شو^۱ . تیمورشاه ددی بری په وړاندی ، پاینده محمد خان ته د «سرفرازخان» او دلاورخان اسحاقزی د «مددخان» لقب ورکړ او قاضی فیض الله خان ته یی د وزارت رتبه منظور کړه . لدی نه وروسته سرفراز خان او مدد خان د کشمیر د یاغی شوی والی د ټکولو د پاره ولیږل شول . پاینده محمد خان په دومره میرانی وجنگیدی چی ډیر ژر یی یاغی والی آزاد خان مغلوب کړ . کله چی دوی ددی بریالی ماموریت څخه کابل ته راغلل ، مدد خان تیمورشاه ته د پاینده خان د میرانی او زورتوب کیسی وکړي ، ځکه نو تیمورشاه هغه په بلوچستان کی د شال او کویتی د مالیاتو و ټولولو ته توظیف کړ . ده هلته د خلکو سره دومره ښه سلوک وکړ چی هغو یی ټول د دولت څخه خوشحاله کړل ، ډیر ژر دده د لیاقت او استعداد کیسی د هیواد تر گوټ گوټه پوري ورسیدی او تیمورشاه باندی دومره گران شو چی د غلجی قبیلی مشری او اداره هم ده ته ور وسپارله او اجازه یی ورکړه تر څو د شاه تخت ته نژدی خائنه خای وټاکي.^۲

کله چی د تیمورشاه زوی شهزاده عباس د ارسلان خان مومند په لمسون پښورکي د خپل پلار په وړاندی بغاوت پیل کړ ، پاینده محمد خان د یوه لښکر سره د هغه و مقابلی ته ولیږول شو . د کابل مست رود دواړو خواو تر منځ باداسکی وهلی او پاینده محمد خان ، خان ورواچاوه او عسکرویی هم د هغه په پیروي ډاکار وکړ . له نیکه مرغه بیله تلفاتو تر رود پوري ووتل ،

^۱ - الفنستون، دکابل سلطنت بیان ، ج۲ ، ۲۷۱ - ۲۷۲ مخ

^۲ - موهن لال، زندگی امیردوست محمدخان، ددکتور هاشمیان ژباړه، ج ۱ ، ۶۲ مخ، پیرس، عروج

همدستی یې خان و لالپورته ورساوه. هلته ارسلاخان د مقابلی توان په خان کی ونه لیدی او په تېښته بریالی شو. ارسلاخان ددی پېښی وروسته د پېښور په شاوخوا غرونو کی سرگردانه او پاینده محمد خان کابل ته راستون شو.

لدى نه لږ موده وروسته د ازبکاتو دښورښ له کبله د هیواد امنیت د خطر سره مخامخ شو. ددی دښورښ اواز په پوره جدی او ډارونکی وگڼل شوه چې تیمورشاه خپل جرنت دلاسه ورکړ او نیت یې وکړ کابل پریردی او هرات ته ولاړ شي، مگر پاینده محمد خان دی لدی ډارن کارنه منع کړ. هغه په کابل کی پاته شو او پاینده محمد خان د یو لښکر په مشری د بلخ په لور وخوځیدی. بلخ ته په رارسیدو سره بېله دی چې له توری کار واخلي د ازبکی مشرانو سره خبروته کښیناست او ټولې ناخوالی یې د سوله ایزی لاری حل کړي، وروسته کابل ورغی او د شاه سره یوځای پېښورته ولاړي. پېښورته د تیمورشاه په رسیدوسره شهزاده عباس پرخان وډاریدی، د پلار په پښو کی ولویدی او بخښنه یې وغوښته. ارسلان خان مومند هم د شاه څخه د بخښنی غوښتلو په خاطر پېښورته راغی، مگر په سبایی سر پریکری بدن وځلگوته وروښودل سو او وروسته تیمورشاه د خپل زوی عباس سره کابل ته راوگرځیدی.^۱

څه موده وروسته یووار بیا تیمورشاه ته خبر راوړسیدی چې د بخارا پادشاه شاه مراد په تحریک ازبکاتو دښورښ پیل کړیدی. شاه مراد دڅه وخت راهیسی په شمال کی د درانیانو پر خاوره تیری کاوه. هغه وخت چې تیمورشاه وپهاولپورته په جنگ تللی وو، د شاه مراد تیری دومره حد ته ورسیدی چې تیمورشاه مجبورسو دخپلو شمالی سیمودساتنی په موخه پرېکنده تصمیم ونیسی، ځکه چې شاه مراد لدی نه مخکی پر مرو باندی برید کړی وو او د هغه ځای شعیه وگری یې په زوره مجبوره کړی وه چې شعیه مذهب پریردي او سني مذهب ته را واورې او که چیری ډاکار ونه کړي نو سرونه به یې غوڅ کړي. دا هغه ته ورته یو کار وو چې صفوی شاه اسماعیل دخپل واک پر مهال د

۱ - موهن لال، همغه اثر، ج ۱ ص ۶۴، الفنسټون، همغه اثر، ج ۲، ص ۲۷۷، تیمورشاه درانی، ج ۲، ۶۳۷ مخ

۱۵۰۲م کال وروسته د ایران د سني مذهب وگرو او دهغو په پله کی د مروی د سني مسلمانانو په هکله کړی وو.

د ۱۷۸۹م کال په پسرلی کی تیمورشاه دیوه لښکر سره چي الفستون یی شمیر سل زره او غبار ۳۰ زرو په شا وخوا کی بنودلی ، دکابل څخه دبلخ په لور روان شو . شاه څه موده په کندز کی پاته شو او وروسته د آقچي پرخوا چي ازبکانو لاندی کړیوه ووخیدی . شاه مراد هم داموتر رود راتیر سو او کلفت ته راغی. ده خپل ورور عمر قوش بیگی دیوه واره پوخ سره آقچی ته ولیږه . الله وردی ته یی دنده وسپارل چي پر تیمورشاه باندی د خوراکي موادو د رسولو لاره بنده کړي ، مگر د تیمورشاه پوخ چي سردار پاینده محمد خان یی محوری تکی وو ، هر خای چي به د دینمن سره مخامخ شو هغه به یی ډیري وری کړ. شاه مراد ډار ونيوی او یو شمیر ملایان او روحانیون د قران شریف سره تیمورشاه ته د بختنی په خاطر ولیږل او پدی بهانه چي د مسلمانانو وینی توی نشي د سولی وړاندیز یی وکړ، پدی خبرو کی د آمو رود د پخوا په شان د افغانستان او بخارا تر منځ سرحد پاته شو او تیمورشاه کابل ته راوگرخیدی.^۱

دموهن لال په قول پر تیمورشاه باندی پاینده محمد خان دخپل خان په ډول گران وو. داسي ورځ به نه وه چي په انعام به یی نه ستایه . تیمورشاه په ۱۸۳۹م کال د می په شلمه د نړی نه سترگی پتی او په کابل کی خاوروته وسپارل سو.^۲

رښتیا خبره داده چي دبارگزیانو اقتدار دتیمورشاه په وخت په کابل کی ریښی وځغلولی او د سلطنت ترلاسه کولو پوری وځغیدلی. پاینده محمد خان به هیڅکله هم دا فکر نه وه کړي چي دده تر ټولوکشر زوی دوست محمد به یو وخت د کابل پر تخت ناست وي او د برتانیی سفیر به یی دربارته ورځي . داحمد شاه دراني هغه تاج او تخت چي د حاجی جمالخان په مرسته یی ترلاسه کړی وو

^۱ پیرس ،عروج بارگزیایی ۹-۸مخ ، غبار- افغانستان در مسیر تاریخ ، ۳۷۶مخ ،الفستون - افغان ،ترجمه فکرت تر ۵۰ مخ پورته

^۲ - دکابل سلطنت بیان، دداکترکاکرژباره، ج ۲ ، ۲۷۷مخ، موهن لال ،زندگی امیردوست محمدخان، ج ۱، ۶۴مخ

، دده د اولادې په لاس په پای کی رانسکوره شو. دا د پاینده محمد خان د هلوخلو میوه وه چې وروسته بچیانو ترلاسه کړه .

لنډه داچې سردار پاینده محمد خان د تیمورشاهی دولت په ټینګښت او ټکاو کې نه ستړی کیدونکی هلی ځلی وکړی، دده پر ضدی هغه توطیه چې دارسلان مومند په تحریک د ده زوی شهزاده عباس په لاره اچولی وه ، د بیخه خنډ کړه. د تیمورشاه دولت مخالفان یی په پېښور، کابل، کشمیر، بلخ او نورو ولایتونو کی ودی ته اړایستل سوتر څو مرکزی دولت اطاعت ته غاړه کېښودل. په پای کی پاینده محمد خان د تیمورشاه خای ناستی زماښاه په امر اعدام شو.

د پاینده محمد خان رول دشاه زمان په واکمن کیدوکی:

په ۱۷۹۳م کی کله چې تیمورشاه وفات شو ، دخان دپاره یی د خای ناستی په هکله وصیت نه و کړی . دده لویه کورنی او دیرمیراث خوران پاته شول. دده د ۲۴ زامنو له ډلی نه شهزاده همایون په کندهار ، شهزاده محمود په هرات او شهزاده زمان چې پنځم زوی یی وو د پلار په ژوند کې د کابل صوبه دار ټاکل شوی وو. کله ناکله چې به تیمورشاه دکابل نه سفر وکړ، شهزاده زمان به یی د ولیعهد په توګه پرېښود. دده اخلاق او کړه وړه درباریانو ته ډیر د منلو وړ وه . دده مور د تیمورشاه تر ټولو ګرانه ماندینه وه.^۱

د تیمورشاه تر وفات وروسته دغې ښځې د موقع نه ګټه پورته کړه، وپاینده محمد خان ته چې د تیمورشاه وزیر وو ورغله د خپل زوی لاس یی دده په لاس کی کېښېښود او هیله یی تری نه وکړه چې د تخت په کېښناستلو کی مرسته ورسره وکړي. داچې پاینده محمد خان یو پښتون وو او د پښتونولی په دود ښه بلد وو ویی نه کړای شو ، دیوی ښځې هیلو ته چې هغه ملکه هم وي، منفی ځواب ووايي. پدی توګه یی ددی غوښتنه ومنل. دنورو دراني او قزلباشانو ځاناتو او قومی مشرانو څخه یی د شهزاده زمان د پاره یی بیعت واخیست او

^۱ - فریه دشهزاده زمان مور دیوسفزو له قومه بللی، مګر اصف هنگ بیا دا ښځه د چنډاول قزلباشانود قوم نه بللی ده او وایی چی ددی پر مهر باندی دابیت لکل شوی وو :
فلک رشک برد بر بزرگی جاهم --- کنیزفاطمه ومدارزمان شاهم

هغه پر تخت کښیناست.^۱

پاینده محمد خان د زماشاه مورته د وعدی له مخی دقاضی فیض الله خان دولتشاهی هروی^۲، ملا عبدالغفار چي د تیمورشاه وزیران او باوری کسان وه، ورسره یی وکتل. دوی په گډه داسی پریکړه وکړه چی د شاه دمیرنی تر اعلانولو دمخه باید ټول خانان او د قوم مشران و سلطنتی دربار ته گویا د شاه په امر را وغوښتل شی، کله چي دوی ټول حاضر شول، ددربار د صالون دروازی وتړل شوی، وروسته یی دوی ته د تیمورشاه د وفات خبر اعلان کړ. پاینده محمد خان احساس کړه چی قاضی فیض الله خان په زړه کی د شهزاده عباس پلوی دی، کله چي پاینده محمد خان پدی پوه شو چي قاضی ښایی د شهزاده عباس پلوی وکړي، نو یی دخبرو لړي پخپل لاس کی واخیسته او ویی ویل:

«دمیت د ښخولو دمخه پکار ده چي دشاه د زامنو څخه یو نفر د پاچا په توگه وټاکل شی. داباید داسی یوڅوک وی چي ددغه مقام لیاقت ولری او تاج و تخت ورباندی ښکلی ښکاره سي. په یوه لاس دوی توری نسي کارول کیدلای. مور چي شخصی اغراض او موخي نلرو، یوازی اویوازی د هیواد ښیگنی اوپرمختگ غواړو او د سلطنتی کورنی خیر مو ارزوده، باید د شاهی دپاره د غسی د ښوصفتونو لرونکی څوک وټاکو. تاسی ټول چي پخپله هم د لوری

^۱ پپیرس، همغه اثر

^۲ - دیادونی ورده چی قاضی فیض الله خان د تیمورشاه استاد او د لمانځه امام یی هم وو، ده په فقه او حدیثو کی لوی لاس درلود، ډیر خوش طبیعت او زړور سری وو. داحمد شاه بابا د مرگ نه وروسته کله چی شاولی خان خپل زوم شهزاده سلیمان پر تخت کښیناوه، فیض الله خان پدی کار راضی نه وو او د تیمورشاه هرکلی ته چي د هراته راخویدلی وو، فراه ته ورغی. د احمدشاه بابا د وخت وزیر شاولیخان هم دده سره ملگری وو. په بکواکی یی هغه د نوموړی د یوه دښمن پلاس وواژه او پخپله د تیمورشاه خدمت ته حاضر شو. قاضی فیض الله پر تیمورشاه باندی ډیر گران وو. ده په کابل او شاوخوا کی ډیری ځمکی درلودی او اوس هم (گذرقاضی) او (قلعه قاضی) سیمی دده په نوم یادیري. د اولادو څخه یی ځینی کسان په گذرقاضی اودکابل چاردهی کی میشت دی. دده قبر په عاشقان او عارفانو کی دی. دده ورور ملا ادریس هم یو عالم او فاضل سری وو. ده د احمدشاه په اردو کی د قاضی دنده درلوده. یوځل هم تر شاولیخان بامیزی وروسته د (دیوان اعلی وزارت) مقام د څه مودی د پاره وده ته سپارل شویدی اما یو کال وروسته په ۱۱۷۹ کال کی وفات شو. (تاریخ احمدشاهی، د محمودالحسینی تالیف، ص ۵۷۴و، ۴۶۵)

کورنی شهزاده گان یاست باید په دغو غوښتونو کې زموږ سره همېرغی اوسی . شهزاده زمان میرزا چې د ټولو دغو شمیرل شوو صفتونو او شرطونو در لودونکی دی ، دخپل علمیت ، لیاقت او په سلطنتی چارو کې د فعالیت له کبله تر خپلو نورو ورونو برلاسی دی ، باید د شاه په توگه وټاکل شي . دهمدی لامله زه پر تاسي باندی ږغ کوم چې وده ته بیعت ورکړي» .

دده تر وینا وروسته نورو وزیرانو هم هر یوه په نوبت سره د پاینده محمدخان د خبرو په تایید د زمان میرزا په پلوی نور دلایل هم چې دده دصفتونو ښکارندوی وه ، راوړل . دا ټولی خبری دناستو کسانو لخوا دتایید وروگرځیدی او شهزاده زمان د پاچا په توگه وټاکل شو ، وروسته فاتحه ولوستل شوه اود تیمورشاه دجنازی چاری پیل سوی .

پاینده محمد خان لکه څنگه چی مو ولیدل دشهزاده زمان سره پر تخت دده د کښیناستلو په چاروکی لویه مرسته وکړه ، مگر بیا هم پاینده محمد خان د شهزاده عباس لخوا بیغمه نه وو. دده دا تشویش پرځای راوخوت. د فاتحی مراسم لا پای ته نه وه رسیدلی چی شهزاده عباس ټول ورونه د چهلستون (دامانی تیمورشاه جوړه کړی) په قصرکی راټول کړل ، د هغوی څخه یی بیعت واخیست او خان یی پاچا اعلان کړ. کله چې پاینده محمد خان او نور دزمانشاه پلوه خانان خبرشوه ، دمیر اصلان خان جوانشیر او جعفرخان جوانشیر په مشری یی یوشمیر عسکر ولیرل څو د چهلستون مانی محاصره کړي. شهزاده عباس یی د ټولو ورونو سره ونیوی او د شاه زمان حضورته راویستل ، زمانشاه د خپل سکنی ورور شجاع الملک پرته (چې یوازی دری ورځی بندی وو) نور ټول ورونه تر غضب اوشکنجو لاندی ونیول. په پای کی مجبور سول چې بڅښنه وغواړي او ده ته بیعت ورکړي. ده هم هغوی ټول وبخښل او په بالا حصار کی یی ځای ورکړ.^۱

د پاینده محمد خان نظامی خدمتونه دشاه زمان دپاره:

^۱ پیرس ، هم هغه کتاب ، ۲۰مخ.

کله چې شهزاده همایون په کندهار او شهزاده محمود په هرات کې د زمانشاه د پاچا کیدو څخه خبر شول ، هریوه پشورېش ته ملا وتړله .همایون په کندهار کې دپاچهي اعلان اوسکه یی پخپل نوم باندی ووهل. وروسته یی د شاه زمان سره د جنگ د پاره تیاری ونیوی. شاه زمان هم د پاینده محمد خان په مشری قوتونه د کندهار په لور ولیرل . دواړی قواوی د کندهار په څلور میلی واتن کی په (باغ بېرو) نومی خای کی سره مخامخ شوی. دهمایون د لښکرو قوماندان مهرعلی خان د مددخان اسحاقزی د میرمنی ورور(دده اخیستی) وو، د جنگ تر پیلیدو وړاندی پاینده محمدخان دهغه سره اړیکی ونیولی او هغه یی د خپلو منطقی خبرو تر اغیز لاندی دومره راوست چی په ډیره خوښی سره د همایون د پلوی نه واوبست او د زمانشاه د عسکرو سره یوځای شو. پدی کارسره همایون ماته وخورل او بلوچستان ته وتبیتیدی او هلته د بلوڅ نصیرخان سره یوځای شو او پر کندهار باندی د راتلونکی برید په هیله کښیناست.

سردار پاینده محمد خان کندهارته ورغی ،خاتان اومشران یی ارایستل څو زمانشاه ته بیعت ورکړي. دده دغو صادقانه خدمتونو دشاه زمان په وړاندی دده قدر او درناوی نورهم زیات کړ اوده ته یی د کاله ۸۰ زره روپی معاش وټاکه . دبارگزو او غلجو برسیره یی د قزلباش د قواوو مشرتوب هم دده پر غاړه واچاوه.^۱

زمانشاه د کندهار د چارو د سمون وروسته خپل وړوکی زوی قیصر چی ۷ کلن ماشوم وو، د عبدالله خان نورزی تر سرپرستی لاندی د کندهار حاکم وټاکه اوپخپله یی د قواوسره د هرات په لور حرکت وکړ. شهزاده محمود هم تسلیم شو. په هرات کی د چارو د سمون وروسته کابل ته راغی اوپه هند کی دفتوحاتو په هیله پېښورته روان شو. همایون چی د فرصت منتظر وو ، د بلوچستان څخه یی پرکندهار برید وکړ اوکندهاری ونیوی. وړوکی قیصر یی زندان ته واچاوه ،مگر عبدالله خان دیحیی خان نسقچي باشي سره یوځای خان

^۱ موهن لال، دامیر دوست محمدخان ژوند. لومړی ټوک ، ۶۵مخ ، بیړس - ۱۲مخ.

په پېښور کې شاه زمان ته ورساوه. همایون یو وار بیا خان پاچا اعلان اوسکه یی ووهل. په دغه وخت کې د عبدالله خان نورزی ورور احمد خان نورزی د خپلو قواوسره پر ښار حمله وکړه. مگر عبدالکریم خان (یا عبدالکبیرخان) دپاینده محمد خان د ورور رحیمدادخان زوی چې د همایون قوماندان وو، و دفاع ته راووت او خونړی جگړه ونښته. په پای کې احمدخان زخمی اوماته یی وخورل. دنښتی پر وخت یی ډیرې وینې ضایع کړی، ضعف ورباندې راغی اود اس نه ولوید. ملا حسن درویش چې یو فقیر سړی وو ورباندې پېښ سو، کورته یی بوت اودرملنه یی ورڅخه وکړه. همایون ورباندې خبر شو، نفر یی ورپسی ولیول اوخاتنه یی وغوښت. نیت یی و چې له منځه یی یوسي، مگر د یوشمیر درانی خانانو دمنځگړیتوب له مخی یی د وژلوڅخه تیرشو او د خپلو قواوسر قوماندان یی وټاکه.

دهمایون لخوا دکندهار د نیولو څخه چې زمانشاه ته خبر ورسیدی، هغه مجبورسو څو پېښور پرېږدی، کابل او وروسته بیا کندهارته حرکت وکړی. د دواو خواوو لښکرې یوواربیا د کندهار په ۴۰ کړوهی کی سره مخامخ سوی (۱۷۹۴ پسرلی). د زمانشاه د لښکرو قوماندان داخل هم پاینده محمد خان وو، خو همایون بیا د شاه زمان پخوانی قوماندان احمدخان نورزی د خپلو قواوو قوماندان ټاکلی وو چې ورور یی عبدالله خان نورزی دلته د شاه زمان په پلوی جنگ ته راغلی وو. داخل پاینده محمد خان جنگ بېله وینو توپولو وگتی. د احمد خان سره یی اړیکې ونیولې هغه یی خپلی خواته رامت کړ، همایون بیا ماته وخورل او وتښتیدی. همایون دا پلا هرات مخ ونیوی څود شهزاده محمود سره یوځای شي. فتح خان بارکزی (د پاینده محمدخان زوی) تر ګرځک پوری دهغه پسی ولاړ، خو گیر یی نگر او بیرته کندهارته راستون شو.^۱

شاه زمان وکندهارته د رارسیدو سره سم شهزاده محمود ته یولیک واستاوه چې همایون نیسي او لاس تړلی یی وده ته راولي، مگر همایون د فراه څخه د ریګستان دلاری وبلوچستان ته تللی وو. دهغه ځایه دسند تر څنډو

^۱ پیرس، هغه کتاب، ۱۳-۱۲ مخونه

رسیدلی وو او دهغی ډلې سره مخامخ شو چی دده د نیولو د پاره ټاکل سوی وو. دلته یی ماته وخورل اودسند و ختیخو غاروته وتبیتیدی، هلته یی ونیوی چی د شاه زمان په امر روند کړل شو او پاته عمر یی په زندان کی تیر کړ.

د پاینده خان د میرمنی لویه ادی سر بنندنه:

لویه ادی د وزیر فتح خان مور وه چی هوبنیاری او دلاوری کی تر خپل خاوند پاینده محمد خان کمه نه وه . اصلا دا د گرشک اود نادعلی په یوی شتمنی کورنی پوری یی اړه درلوده . د نادعلی کلا د لښکرگاه لویدیز ته یوپیژندل سوی خای دی . ددی خای نریدلی کلا د «ادی قلعه» پنامه یادیري . دگرشک د لویدیز په ۱۵ کیلومتری کی د «مالگیر» پنامه کلی کی د «ادی باغ» پنامه هم یو خای هلته سته چي نریدلی دیوالونه یی تر اوسه هم پاته دی . پدی کلی کی هم بارگری اوسیري . هغه مهال چی خلکو لا د جنگ د پایلو په هکله خبر نه درلود ، دغی غیرتمنی بنخي خپله بوغره (برقع) واغوستل او توره یی تر ملا وتړل، پراس سپره شوه ، د بنار پر زندان یی برید وکړ او ۸ کلن قیصر د شاه زمان زوی یی له زندانه ازاد کړ، بیرته یی د حکومت پر یوی چوکی کښیناوه ، پدی توگه نوموړی پتمنی بنخي د شازمان سره خپل ملاتړ وښود ، د قیصر ازادول یی د جارچی د لاری د خلگو تر غوړونو ورسول.

دی میرمنی همدارنگه د جنگ د پایلی تر مالومیدو پوری د بنار امنیت ته پاملرنه وکړل چي په غلا او چپاول لاس پوری نسی، یوخل دی ته خبر ورسیدی چی ددی زوم مرتضی خان غواری په بنار کی تجارتخانی او دکانونه چورکړي . لویی ادی هغه ددی کارنه منع کړ او اخطار یی ورکړ چي که دا کار وکړي نو سربه یی پری کړی . هغه ددی خبری ته غوړ ونه نیولی او په چور یی لاس پوری کړ . لویی ادی حمله پر وکړه او په توره یی داسي وواهه چي د مخکی راپورته کیدای نسو، وروسته یی زندان ته واچاوه . په پای کی یی دیوه روحانی سری عبدالستار په شفاعت هغه وبخښی او له زندان نه یی راوایست. خوورخو وروسته شاه زمان د خپلو لښکرو سر د کندهار بنار ته ننوت . کله چي یی خپل وړوکی د همایون په جنگ کی زخمی سوی زوی قیصر ژوندی ولیدی ، ډیر

خوشحاله سو، د لویی ادی څخه یی مننه او درناوی وکړ. قیصر یی بیا هم په کندهار کی پریښود. دا زړه وره بڼخه تر اوسه هم د درناوی سره ملگری ده. دگرشک د نجونو لیسه ددی په ویاړ نومول سویده.

لویه ادی د سردار پاینده خان میرمن او دمشهور وزیر فتح خان مور او دارو ابناد عبدالرؤف بینوا له لیکنی سره سم "دبارکزی کلان خان لور وه" په دغه کلا(نادعلی) کی دلوی اختر دکیچری پخول تر ډیره وخته پوری دمحمذیو په کورنیوکی یو دود وو. اروا بناد بینوا لیکی دی: "دمحمذیو په کورکښی چه هرځای وی، دلوی اختر په ورځ ضرور او هر ورومرو کیچری خوری. د دی کیچری په فلسفه ځینی خبرنه دی او تقلیدی روان دی، او ځینی نی داسی بیان کوی، وایی: دوزیرفتح خان تر مرگ وروسته "لویی ادی" خپل نور زامن دلوی اختر په ورځ راټول کړه او کیچری نی پوخ کړی و؛ چی تر همدی کیچری خورلو وروسته د وزیرفتح خان د انتقام اخیستلو په عزم ټول ملا وی تری او لویه ادی دپښتونوالی مراسم "دبره ایشول" پرځای کوی څو له دی ځایه څخه دمحمذو دکورنی دسلالی تشکیل جوړیږی."۱

دپاینده محمد خان په وړاندی د شاه زمان بی پروایی :

کله چی شاه زمان د کندهاره وکابل ته راستون شو او سلطنت یی ټیکاو وموند، دقومی مشرانو سره یی بی پروایی خپله کړه او کرار کرار یی د مطلق العنانی (زورواکی) لاره یی ونيول. شاه زمان ته چی خپل نظر ډیر پرځای ښکاریدی، نه یی غوښته چی نور خلگ پرده باندی د خپلو خدمتونوپه خاطر منت واچوی او یا داچی د خپلی قومی ونډی له مخی د هیواد په اداره کی شریک او اغیز ولری. په همدی موخه یی د خپل سلطنت په دریم کال (۱۷۹۶م) کی سردار رحمت الله خا د سردار فتح خان پوبلزی زوی چی د ملتان د میشتو ابدالیانو څخه و، د افغانستان په لویو ښارونو لکه کابل، کندهار او نورو کی یی قومی اغیز نه درلود، د«وفادارخان» په لقب سره خپل صدراعظم وټاکی. له بده

۱- معصوم هوتک، دناوی دانشور، دکندهار منور، دزنگوات مخور، گاپ کندهار ۲۰۱۲، ص ۱۱

مرغه پدی وخت کی دده وزیر هم یو عصبی او بد خوږه قهرجن سړی وو چی د قومی مشرانوسره یی بڼه سلوک نه کاوه اوتل یی ددغو مشرانو په وړاندی شاه زمان بد بڼه کاوه.^۱

ددغو سردارانو او قومی مشرانو په ډله کی یو هم پاینده محمد خان د بارگزو مشراو د دربار د نژدی کسانو څخه وو. سره لدی چي پاینده محمد خان د شاه محمود سکنی ماما وو، مگر په داخلی جنگونو کی یی د شاه زمان پلو ونیوی. بڼکاره ده چي ده ددی ټولو خدمتونو په خاطر هیله درلوده څو د صدارت چوکی ورکړل شی. همدارنگه قزلباش مشرانو لکه میر اصلان خان جواشیر او جعفرخان جواشیرچی دده د سلطنت د ټینګښت په خاطر یی ډیری هلی خلی کړی وی ، دوی هم د زمان شاه څخه ډیری هلی درلودی.

کله چی وفادارخان پدی پوه سو چی زمانشاه یی د مکاری په جال کی گیر شویدی ، وده ته یی د درواغو راپورونه ورکول چي گویا پاینده محمد خان د شاه شجاع پخاطر فعالیت کوی څو پرتخت باندی یی کښیږی. پدی توګه یی شاه د ټولو قومی مشرانو په خانګری ډول د پاینده محمد خان په هکله بد بین کړ. دا خبره تر هغه خایه ورسیده چی شاه به په څرګنده د نوموړی کسانو په وړاندی مخالفت کاوه . د همدی کبله سرداران او قومی مشران د شاه څخه ناراضه شول او غوښتل یی په مناسب وخت کی غبرګون وښیی.

دنظر خاوندان وایی چی شاه زمان یو په بل پسې دوی سیاسی تیروتنی وکړی: لومړی داچی دکم عقل وفادارخان په دسیسه او تحریک یی فرمان صادر کړ چی له مخی یی ټول بارگزیان ددولتی مقامونو او امتیازاتو څخه بی برخی کیدل، دوهم داچی هغه مقام چی د خپل خدمتونو په مقابل کی د پاینده محمد خان حق وو(وزارت اعظم) ،هغه یی ویی کفایته وفادارخان ته ورکړ.

پیرس لیکي، چی وفادارخان یو حریص او ځان غوښتونکی سړی وو، ده کوښښ کاوه چی ټول د شاه اقتدار پخپل لاس کی ونیسی. دی د خپلو کښتو کسانو (زیردستانو) په وړاندی ډیر مغرور اوتر ځان د لوړو کسانو (بالادستانو)

^۱ فرهنگ، افغانستان در پنج قرن اخیر ، چاپ ایران، ۱۹۵ مخ

په وړاندې ډیر نرم، چاپلوس او ډارن وو. ده د هر چل او نیرنگ نه کار واخیست خو زمان شاه یې د خپل لاس آله وگرځاوه. لدی نه وروسته چی هر څه ده غوښته، زمانشاه هم هغه کول.^۱

الفسنون وایی، پدی خاطر چی شاه زمان د خپلو عزیزانو له ډلی نه یو ډیر بی کفایته سړی ته واک سپارلی وو، دا کار هم دده د برباد کیدو لامل شو او هم یې ملت د سترو بد بختیو سره مخامخ کړ.

سردار پاینده محمد خان او د مخفی انجمن جوړیدل :

له هغه نه وروسته چی زمانشاه پاینده محمد خان او نور قومی مشران له دندو لیری کړل، پاینده محمد خان گرشک او په نادعلی کی د ادی قلعه ته راغی چی د شاه او د بد غوښتونکو رقیبانو څخه لیری وی. داچی ده غوښته یانه غوښته، په هلمند کی دبارگزو د ناوی مشران به یې مجلس ته راتلل. وفادار خان داخبره و زمانشاه ته ورسول او دده ذهنیت یې لا نور هم د نوموړی په هکله خپر کړ.

دقومی مشرانو په اړوند دشاه دی ډول نارضایتونو هغه ولسي متل ور یاداوه چی (خدمت کرده گناه لازم) یا (هندو ستړی، خدای ناراضه. ژباړه). دا حالت د دوی د پاره د منلو وړ نه اوباید د حل یوه لاره یې لتولی وای. په (۱۷۹۹م) کال، کله چی شاه د خپلو لښکرو سره کندهارته راغلی وو، قومی مشرانو پخپلو کی مشوری سره کړیوی او پریکړه یې وکړه چی زمانشاه له تخته راوپرزوی او وزیر یې له منځه یوسي.

نوموړی قومی مشران د میا غلام محمد هندی په کورکی چی یو روحانی سړی وو (دخینو روایتونو له مخی دی یو هندی سوداگر وو. ژباړه). سره راتولیدل. دغه هندی میا غلام محمد چی په کندهار کی اوسیدی، پاینده محمد خان دده په اجازه خو پتی جلسي د نوموړی په کورکی وکړی او لازمی پریکړی هم ونیولی شوی. ددغه پت (مخفی) انجمن غړی لاندی کسان وه :

^۱ - پیرس، هم دغه کتاب

- ۱ - پاینده محمد خان بارکزی ،
- ۲ محمد رحیم خان علیزی،
- ۳ - اسلام خان پوپلزی،
- ۴ - حکمت خان سرکاتی،
- ۵ -سلطان خان نورزی،
- ۶ - میراصلاتخان جوائشیر،
- ۷ - محمد عظیم خان الکوزی،
- ۸ - جعفرخان جوائشیر،
- ۹ - زمانخان رکاب باشي،
- ۱۰ - خضرخان علیزی.

د تاریخ سلطانی لیکونکی د زمان خان رکاب باشي پر خای د یوسف علی خان خواجه سرا نوم اخلی او د زمانشاه خسر نورمحمد خان بابری چی د امین الملک لقب یی درلود هم د نوموړو کسانو په ډله کی راوی ۱.

دهغو پریکړو په لست کی چی دمخفی سازمان غړو د پاینده محمد خان په مشري د هغه هندی روحانی په کورکی د جلسی په وخت کړی وی ، یوه پریکړه یی داوه چی د تاج وتخت د پاره به شاه پسله دی نه په انتخابی ډول غوره کیږی او میراثی دود به نور د منځه یوسی. بله پریکړه داوه چی دشاه انتخاب به یوازی د سردارانو حق وی او که چیری شاه بی کفایته ثابت شو، د هغه لیری کول به همدارنگه د سردارانو لخوا تر سره کیږی. دجلسی غړو د سردار پاینده محمد خان دا وړاندیز هم تایید کړ :

لومړی باید ترهرڅه دمخه ډیر ژر وفادارخان اعدام سی ،
دوهم - شاه زمانشاه به د سلطنت نه لیری کیږی ،

دریم - دزمانشاه ورور شاه شجاع به دسلطنت پر تخت کښینول کیږی.^۲
ددی پریکړو د عملی کولو د پاره سبا ورځ چي پنجشنبه وه وتاکل شوه

۱ - فرهنگ، هغه کتاب تر ۱۹۶مخ پوری او تاریخ سلطانی ۱۶۸ مخ

۲ - پیرس ، هغه اثر، ۲۱مخ

او محمد عظیم الکوزی ته د وفادار خان وژل ور د غاری شوه . نوری چاری پاینده محمد خان پر غاړه واخیستی.^۱

د شاه زمان په فرمان د پاینده محمد خان او نورو قومی

مشرانو وژل کیدل :

دبشپړ احتیاط سره سره بیا هم د انجمن راز افشا سو. منشي باشي میرزا محمد شریف خان قزلباش چي پخپله یی هم په دغه توطیه او تړون کی لاس درلود ، ده و وزیر اعظم ته راپور ورکړ او هغه شاه ته . شاه زمان لومړی خپل ساتونکی گارد بدل کړ او پر خای یی نور کسان وگمارل . هر یوه ته یی یوه اندازه پیسې بخششي ورکړی چي دده بڼه ساتنه وکړي . په راتلونکی ورځ یی د انجمن غړی یو یو په جلا ډول په شاهي ماڼي کي خپل حضورته راوغوښتل . وروسته یی دوی پدی بهانه چي د وزیر د وژلو دپاره یی پلان جوړ کړی وو، اعدام کړل او امر یی وکړ ددوی جسدونه د نورو د عبرت او ډار پخاطر د بنار په څلورلاری کی تماشاً ته کښیږدی. وروسته یی هندی میا غلام محمد هم ونیوی او اعدام یی کړ. د اعدام شوو مړي دری ورځي تماشاً ته پراته وه او هیچا جرئت نه کاوه څو هغوی بنځ کړي. په پای کی قاضی محمد سعید خان بازگزی دشاه په اجازه د پاینده محمد خان مړی واخیست ، د ډاکر کلی ته یی یوور او هلته یی دده د پلار حاجی جمالخان د قبر څنگ ته بنځ کړ.

تاریخ پوهان لیکي، محمد عظیم خان الکوزی ددی ډلی تر ټولو خطرناک گنل کیدی ، دده تر نیولو وروسته یی یو صاحب منصب د پاینده محمد خان د نیول د پاره دهغه کورته واستاوه . د تصادف له مخی صاحب منصب پر فتح خان پیین سو او صاحب منصب ته یی وویل چي پلار یی په کور کی نسته ، خو بیا به هم یوځل ولارسي څو پوښتنه وکړي چي هغه چیری دی. کله چی فتح خان کورته ولار او پلار یی په موضوع پوه کړ، ده ته یی مشوره ورکړه چی وتښتی او خان پت کړي. فتح خان داهم ورته وویل چی زه به صاحب منصب د ورسره

^۱ - تاریخ سلطانی، ۱۶۸مخ، پښتانه د تاریخ په رڼا کي ، ۹۰۴مخ

راغلو ملگروسره ووژنم.^۱

پاینده محمد خان د زوی خبره ونه منل او ویی ویل چې بڼه خبره داده چې شاه ما ووژني، نه داچي خلک ما ډارن وبولي، بچیانوته می پیغورونه ورکړی او هغوی تل زما په خاطر خجل وگرځي. پاینده محمد خان داچي روژه یی وه او ما بنام نژدی وو، د ما بنام لمونځ یی وکړ او د روژه مات په خاطر یی اوبه وغوښتی. دوست محمدخان چی ۷ کلن هلک وو، د اوبو ظرف نی راوړه. لاسونه یی ریږدیدل، پاینده محمد خان ظرف تری واخیسته، لږ اوبه یی وځکلی او دوست محمد ته یی د خیر دعا وکړه. وروسته دصاحب منصب سره د زمانشاه دربار ته ولاړ، هلته جلادان ورته منتظر وه او د زمانشاه په اشاره سر یی ورڅخه پریکړ.^۲

د پاینده محمد خان او نورومشرانو اعدام اودا موضوع چې جسدونه یی دری ورځي تماشا ته پراته وه، د هغوی کورنیو او پاته کسانو ته خورا ډیر تشویش پیداکړ.

پیرس لیکي، شاه زما ن پدی کار سره یو ډیر احمقانه عمل وکړچي د خپل یوه وزیر په خاطر یی نور قومی مشران اعدام کړل. دده دی کار دومره ناوړی پایلي درلودی چې نه یوازی یی دده له سره شاهي تاج وتخت واخیست بلکه په هیواد کی د لویي غمیزی لامل وگرځیدی.

دزمانشاه لویه تیر وتنه پدی کی وه چې د خان څخه یی د قومی مشرانو د نارضايت دلامونو او ریښو په هکله فکر ونکړ او دخپل دی کار پایلي یی تر اعدامولو د مخه ونه سنجولی. وروسته یی پدی خاطر چې د انتقام څخه مخنیوی وکړی، امر یی ورکړچي د بارکزو ټول سرداران او مشران ونیول سي. ددی نه یی اصلی موخه دفتح خان اود هغه د ورونو نیول وه.^۳

په رښتیا هم زمانشاه د پاینده محمد خان او دده د ملگرو په وژولو سره یو ناوړه او نه سنجونکی کار تر سره کړ. ځکه چی هغه داسی سړی نه وو چی

^۱ پیرس، هغه اثر، ۲۱مخ، فرهنگ هم هغه کتاب.

^۲ - سراج التواریخ، ج ۱، ۵۹ مخ، پیرس، هم هغه کتاب، حیات افغانی - ۱۲۸ مخ

^۳ - پیرس، هم هغه کتاب

مرگ یی بی انتقامه پاته سي. شاه زمان او وزیر یی په بیغمه زره سلطنت وکړي. دپاینده محمد خان قومی زور د زمانشاه تر قومی زور زیات وو. دده دغه کار دبارگزو ټول قوم ناراضه کړ او دده شل زمان یی چي تکړه جنگیالی وه خپل پر ضد راواپارول.

دسردار پاینده محمد خان داعدام په خبریدوسره دده زمان ، دوستان او خپلوان د کندهاره ووتل او د گرشک نادعلی ته یی خاونه ورسول خو په هلمند کی د ناوی د بارگزیانو څخه د پاینده محمد خان په غچ اخیستلو کی مرسته وغواری . دلته بارگزیانو ترهرڅه دمخه د پاینده محمد خان مشر زوی فتح خان دخپل قوم دمشر په توگه وټاکي او وروسته یی پریکړه وکړه چي دده د هر تصمیم په عملی کولو کی به مرسته ورسره کوي. فتح خان که څه هم لا شل کلن سوی نه وو، خو ددی کار د پاره مناسب سړی او پوره وړتیا یی درلوده . هغه پلان چي ده د غچ اخیستلو په موخه په پام کی درلود ، ډیر ژری نتیجه ورکړه . د غچ اخیستلو بشپړجزئیات به په وروستیو برخوکی ولولو. خو اوس به پښه داوي څو پخپله د پاینده محمد خان د شخصیت په اړوند څو خبری وسي.

سردار پاینده خان د خپل قوم یو متنفذ او پیژندل شوی سړی وو چي په ۱۶ کلنی کی د قوم په مشری وټاکل شو. دخپلی پوهی او لیاقت له مخي یی د تیمورشاه په دربار کي لور مقام تر لاسه کړ. ده د سلطنت د ټینګینت په لاره کی ډیری سرښندنی وکړي او د تیمورشاه په وړاندی یی په کندهار ، پېښور ، کشمیر او بلخ کی دده ضد بنورښونه شند کړه او یاغیان یی واطاعت ته اړایستل .

د تیمورشاه تر مړینی وروسته دده د تخت دپاره د شهزاده زمان په غوره کولو کی پوره مرسته وکړه، په کندهار، کابل او هرات کی یی دده ضد بنورښونه و خپل چی ددی ټولو خدمتونو په وړاندی یی خان دقدر وړ مقام ته خان مستحق گانې، مگر زمانشاه دا ټوله هیر کړه او د خپل صدراعظم په دسیسه یی لومړی دی د دولتی دندو څخه گوښه او وروسته یی دده د سپکاوی څخه هم مخ نه اړاوه . د زمانشاه دی ډول کړنو ، دی اړایست څو د نورو قومی مشرانو سره په گډه یوه دحل لاره پیداکړی. په پای کی تصمیم ونیول شو چی شاه راوپرخوی او پر خای یی د هغه ورور کښینیوي . له بده مرغه دا پلان افشا شو او زمانشاه

پدی پلان کی ټول گډ کسان په یوه نا سنجول سوی عمل سره د وفادار په تحریک سره په بیره اعدام کړل . دی کار د زمانشاه او هیواد د پاره ډیری ناوړی پایلی درلودی. ددغو دوو لویو کورنیو (بارکزو او سدوزو) تر منځ د دښمنی او کورنی جنگ داسی اوربل سو چي نژدی دری لسیزی یی دوام وکړ. پدی اورکی نه یوازی د شاه زمان تخت وسوخیده بلکه د سدوزو د تیر څخه سلطنت د محمد زو و کورنی ته واوښت.

د زمانشاه تیر وتنی :

تاریخ پوهان دده لومړنی تیروتنه د صدراعظم په توگه د جاهل او بی کفایته وفادار خان ټاکل بولي چي دقومی مشرانو او سردارانو ناخوښی یی منځ ته راوستل او د شاه څخه یی دوی مریجن کړل. دوهمه تیروتنه یی چي د نوموړي څخه ریښی اخلي ، هغه دپاینده محمد خان او نورو مشرانو بیړنی اعدام کول وه . دریمه تیروتنه یی داوه چي خراسان یی ببله دفاع څخه و فتحلی شاه قاجارته دلاسه ورکړ. ددی ټولو تیر وتنو سرچینه هم هغه لومړی تیروتنه ده چي په پایله کی یی خپلی سترگی او سلطنت هم دلاسه ورکړ. دالفنستون په اند زمانشاه سره ددی چي په سیاست کی تیروتنه وکړه ، که یی یو کار نه وای کړی ، دومره تاوان به ده او ملت ته رسیدلی نه وای . هغه کار داوو چي یی کفایته وفادار خان ته یی چي دده د قریبانو څخه وو ، د بیرو صلاحیتونو او اختیارونو سپارل وه .

وفادارخان یو سدوزی سردار وو چي په مرموزو او ارامو کړو وړو سره یی کرار کرار د شاه اعتماد پر خان باندی ترلاسه کړ. ده د شاه د اعتماد او باورڅخه دسرفرازخان (پاینده محمدخان) اود نورولور رتبه کسانو په کمزوری کولوکار واخیست . ښکاری چي ده د شاه روحیات درک کړی وه ، دهغه د ټول غرور سره سره به یی په غوړه ژبه او چاپلوسیو کار کاوه . دی پوهیدی چي فعالیت او هلی ځلی د شاه ډیری خوښیږي خو په چاروکی د جزئیاتو دښه تنظیمولو د پاره پوره حوصله او زغم نلری .

وفادارخان ډیر خان غوښتونکی وو. هرڅوک چې په نظر به یی حریف ورغی، دښمنی به یی ورسره کول، مگر په مجلسونو کی یی چې کله به د خطر سره مخامخ کیدی، غرور او پرخان باور یی په ډار او بی جرنتی اوبت او پدی سره به یی حقارت او نفرت هم تر دی خانگریاو برسیره شول. ومقام ته د رسیدلو وروسته، دده د کړنو له مخی درانیان ورڅخه بیزاره شوه. ده هم داچی درانیان یی خپل حریفان گڼل نو کوښښ یی کاوه د شاه او د درانی مشرانو ترمنځ درزونه راوی. دده حریصوالی هم دده تر خان غوښتنی د دولت د پاره لږ تاوان نه درلود. په دولتی ادارو او سیمه ایزو ارگانو کی به یی پخپله گټه کار کاوه. داچی دده گمارل شوو کسانو به تل اختلاس کاوه، د دولت عایدات او شتمنی دومری کمی شوی چې دزمانشاه د سترو پلانو دلگښتونو دپاره بس نه وو. زمانشاه د خپل پلار په شان نه وو چې اقتصادی چاری یی ډیری ښی تنظیمولی، ځکه نو پخپلو پلانونو کی د ستونخوسره مخامخ کیدی.^۱

شاه زمان په دی توگه د خپل دربار او درانی مشرانو تر منځ واټن زیات کړ، دخراسان په ساتلو او دفاع کی یی جدی عمل ونکړ. د هند د فتوحاتو کوښښونه یی هم بی وخته وه او هم یی ښه تنظیم کړی نه وه، ځکه یی نو په زړه پوری پایلی نه درلودی. ددی ټولو پیره دده په هغه تیروتنه کی وه چې وفادارخان ته یی دده د کفایت نه لوړ صلاحیتونه ورکړی وه. شاه زمان ته په کار وه چې د قومی مشرانو اعتماد یی تر لاسه کړی وای. داکار د فتوحاتو په هکله دده سترو پلانونو ته گټور تمامیدلای شو. که یی داکار کړی وای هر څه به سم سوی وای. خراسان ته باید په خارجی سیاست کی لومړی ځای ورکړه شوی وای، ځکه چې د ایران شاه ډیر فعال سړی وو او د خراسان نیولو ته یی ملاتړلی وه. په لویدیز کی د خراسان ساتل په ختیځ هم دده د لښکرکښو په گټه وه. لنډه داچی ده باید د قومی مشرانو باوردلاسه نه وای ورکړی او د دربار سره یی د هغو واټن زیات کړی نه وای. خراسان یی باید په ټینگه ساتلی وای او د هند دفتوحاتو پلانونه یی ښه تنظیم کړی وای او وفادارخان ته یی ډیر صلاحیت

۱ - الفنسټون، افغانان، د فکر ت ترجمه، ص ۵۰۶ - ۵۰۷

نه وای ورکړي.

دامهال د احمدشاه بابا د وخت په پرتله هم په هندوستان او هم په ایران کی ډیر بدلونونه راغلي وه . په هندوستان کی فتوحاتو د اوږده وخت دپاره اوپرله پسی لښکر کښیوته اړتیا درلوده. په ډهلی کی نوری هغه خزانی پاته نه وی چی د دومره لښکر کښیو په رنځ او عذاب وارزی . د پنجاب نیول بیا په تلوار سره اسانه کار نه وو. د احمدشاه بابا پر وخت د پنجاب سیکانو تاکتیک داسی وو، کله چی به د احمد شاه پوځ راورسیدی ،سیکان به د پنجاب نه وتښتیدل او کله چی به نوموړی پوځ تر فتحی وروسته بیرته خپل هیواد ته روان شو ، سیکان به هم بیرته راوگرځیده او پنجاب به یی لاندی کړ. پدی توگه د پنجاب د ساتلو دپاره یوه پوځ ته اړتیا وه چي باید هم هلته پاته او میشت اوسی. دا کار هغه وخت امکان درلود چي د هیواد لویدیز سرحدونه خوندی وای او د هغه خایه د حملو او تیریو امکان شتون نه درلودلای^۱.

تاریخ پوهان لیکي چي شاه زمان یو زورور، مغرور او د قوي ارادی خاوند وو. ده زړه سوی نه درلود ،په بیره به یی تصمیم نیوی او عملی کاوه به یی . « ده د بشری عاطفی او کرامت څخه لیری جزاگانی چي په هند او ایران کی رواج وی ، مگر سدوزی شاهانو په افغانستان کی نه کارولی، دلته عملی کولی. دبیلگي په توگه خپل ورور همایون یی روند کړ. د درة الزمان کتاب لیکوال د«تاریخ احمدشاهی» او «حسین شاهی» له قوله لیکي چی زمانشاه «به دگیدی د څیری کولو ، پزی پریکولو او سترگو کښلو جزاگانی هغو کسانو ته ورکولی چي تمرد به یی کاوه او عامه نظم به یی گد ود کاوه. په مذهبی چاروکی یی هم زمانشاه دومره متعصب اوسخت گیر ووچي په هر خای کی به یی محتسبان مقرر کړیوه او امر یی کړی وو چي هندوانو ته پر اس باندی د سپریدو اجازه ورنه کړي چي په ښار اوشاوخوا سیموکی وگرخي اوکه چیری دوی پر اس باندی سپریری نو د سپریدو اس یی باید زین ونلري^۲ . دده

^۱ - الفستون، افغانان، ترجمه فکرت، ص ۵۰۶- ۵۰۷

^۲ - پوپلزانی، دره الزمان فی التاريخ شاه زمان، ص ۲۴۲، طبع ۱۳۳۷ش کابل

فیودالی ضد سیاست چي په بیره یی خپل کری وو ، دی یی د سلطنت نه راواچاوه او د سترگو د دید څخه یی هم خلاص کړ^۱.

دپاینده محمد خان د قبر پر تخته ویرنه (مرثیه) :

دهغه وخت یو معاصر شاعر د پاینده محمد مرگ یو نړیوال ماتم ، پخپله دی یی د میرانی نړی او دمرگ لامل یی د یاغیتوب یو تور بللی دی .نوموړی شعر په لاندی ډول دی :

جهان ز ماتم پاینده خان فغان برداشت	که آن جهان مروت جهان نواز آمد
چه خوانی آنکه ز تیمور شه لقب او را	ندیم دولت سردار "سر فراز" آمد
چه بود باب وزارت وزیر شاه زمان	به او زحبت ریاشد به کینه باز آمد
غرض که از پی تمهید قتل او در دل	به جمعی از امراء هم به کینه باز آمد
شهید ساخت همه را بجرم تهمت بغی	ولی چوشمع خودش نیز درگداز آمد
بزرگوار خدایا به بی نیازی خویش	به او ببخش که سویت بصد نیاز آمد
ز سال رحلت او گفت هاتف غیبی	"شهید اکبر و پاینده سرفراز آمد" ^۲

په لور شعر کی د (شهید اکبر و پاینده سرفراز آمد) نیم بیټی که د جمل په حساب و شمیرل شي نو به ۱۲۱۴ ورځه جوړشي چی دا سنه د میلادی (۱۷۹۹) سره سمون خوری (دجمل حساب چي اجد یی هم بولي په شعر کی د یوی نیټی د را وړلو پخاطر کارول کیږي . پښتو ژباړونکی) علامه حبیبی د پاینده محمد خان د اعدام نیټه د همدغه ۱۲۱۴ کال د روژی د میاشتی ۱۳ یاد کړیده^۳ .

سردار پاینده محمد خان د مرگ پر وخت د ژوند یو څلویښتم پسرلی ته رسیدلی وو. په اوه کلنی کی د پلار د میني څخه بی برخی سو . سردار رحمدل خان د سردار پاینده محمد خان زوی په ۱۲۴۱ کی دسنده راغی او په کندهار کی د خپل ورور سردار شیردلخان تر وفات وروسته په (دهله) کی حاکم وټاکل شو. ده د خپل بل ورور سردار مهر دلخان مشرفی څخه هیله وکړه چی د پلار د

۱ - فرهنگ، افغانستان در پنج قرن اخیر، ج ۱، ص ۱۹۶-۱۹۹

۲ - سراج التواریخ، ج ۲، ۱۹۶، مخ وروسته

۳ - حبیبی، تاریخ مختصر افغانستان، ص ۲۷۹

قبر پر ډبرینه تخته باندی د لیکلو په موخه یو ویرنه (مرثیه شعر) ولیکي .
 سردار مهر دلخان مشرقی هم چی یو پیاوړی شاعر وو ، پنځه بیتونه یی د پلار
 د پاره مرثیه او دوه بیتونه یی هم د رحمدلخان په خاطر ولیکل اوده ته یی
 وسپارل چي پر نوموړی تخته باندی یی حک کړی . هغه بیتونه دادی:

از سعی وتلاش سرور دین پرور سردار زمانه رحمدل کان هنر
 شد ساخته این لوح مزار انور یارب تو نگهدارش از رنج خطر

* * *

زیا فتاد چو بر خاک سرفراز جهان بلند ناله و افغان شد از همه افغان
 شهید خنجر بیداد ظلم گشت افسوس دور و عصر وفادار عهد شاه زمان
 نشان لطف وسخاوت شد از جهان معدوم نماند درهمه افغان مروت واحسان
 ز بهر ماتم این کان جود و بحر سخا سیاه پوش شدند اهل هند وترکستان
 ز آتش غم رویش جگر کباب شده ز شور ماتم او دیده ها بسی گریان
 امیر دوست محمدخان چي د پاینده محمد خان وروستی زوی وو ، دده

سلطنت پر وخت دده د سپینو زرو(نقری) په سکوکي لاندی بیت نقر شوی وو:

سیم وطلا به شمس و قمر میدهد نوید
 وقت رواج سکه پاینده خان رسید

پاینده خان د هغه درناوی له مخي چی د تیمورشاه په اړه یی درلود ،
 پرخیل مهر باندی یی یو بیت لیکلی دی چی هلته یی خپل لقب «سرفراز» د
 تیمورشاه نوم اوخیل نوم ورپکښی یاد کړیدی:

تا که مهر طالع از اوج شرف تابنده است
 «سرفراز» خدمت «تیمورشاه» پاینده است

دزمانشاه اوسردار پاینده خان شجره نسب

زیرک

بارک

الکو

پوپل

نورالدین	حبیب
سیفل	بامی
دارو نیکه	گنجی
نیک	بهلل
اسماعیل	معروف
خضرخان	عمرخان

اسدالله(سدوزی له دغه سړی نه ریشه اخلی)

محمدخان (محمدزی له دغه سړی نه ریشه اخلی)	خواجه خضرخان
اختیارخان	شیرینخان
یعقوب خان	سر مستخان
سرورخان	دولتخان
یوسف خان	محمدزمانخان
حاجی جمالخان	احمدشاه بابا
پاینده خان	تیمورشاه
وزیرفتح خان	زمانشاه

د سردار پاینده خان اولادونه :

۱- وزیر فتح خان (۱۷۸۰-۱۸۱۸م) اصلی نوم یی فتح علی وو د(نوای معارک) د کتاب له مخی دی له یوی پېښوری میرمنی څخه چي د قاضی خیلو د قوم وه دسر بلند په نامه یو زوی او یوه لور درلوده . زوی یی په وړکتوب کی مړ شو او لور یی نواب زمانخان ته واده وه.
د فتح خان مور د گرشک د بارگزو دنصرت خیلو څخه وه چی دلوی ادی په نامه مشهوره وه.

۲- تیمورقلی (۱۷۸۱ - ۱۸۸۲م) - دی د فتح خان سکنی ورور وو.د تاریخ معاصر افغانستان)له مخی دده زوی سردار محمدسرورخان سیا د دری ژبی پیاوړی شاعر تیرسویدی(۱۳۰۰ش).

۳- محمد عظیم خان (۱۷۸۵ - ۱۸۲۳م) - دی هم د وزیر فتح خان سکنی ورور وو. زامن یې: حبیب الله خان ، سمندر خان، سلطان احمد خان سرکار، محمداکرم خان او محمد عمرخان. د فاروق عثمان کورنی د محمد عظیم خا په کورنی پوری تړاو لری او ډاکتر رسول زلمی د اولسمشر کرزی دخارجه چارو وزیر هم د سلطان احمد خان سرکار د زوی سردار عبد الله خان دلاری د محمد عظیم خان سره تړاو لري .

لور درې واړه وروڼه دیوی مور څخه وه.

۴- نواب اسد خان - دده مور یې بارگزی وه، زامن یې نواب محمد زمانخان (دانگریزانو په لومړی جنگ کی د مجاهدینو مشر وو) ده دوه زامن درلوده : شکرالله او شجاع الدوله (دا هغه شجاع الدوله دی چي په ۱۸۴۲م کال یی د انگریزانو گوډایي شاه شجاع دسیاه سنگ په جبه زارکي وواژه) .شکر الله دوه زامن درلوده : جنرال غلام حسین خان او غلام علی خان.

۵- نواب عبد الصمدخان (۱۷۸۵ - ۱۸۲۷م) - دنواب اسد خان سکنی وروردی . زامن یې : محمد غوث خان او عبدالقادرخان نومیدل . د عبدالقادر خان زوی محمد نادرخان نومیدی او دده زوی بیا عبدالرزاق حامد د ډاکتر صمد حاد پلار وو.

۶- نواب طره باز خان - ددغو درو واړو وروڼو مور بازگزی وه چی د ملک دین زایی د بناخ څخه وه.

۷- کهندلخان (۱۷۹۷ - ۱۸۵۵م) - دی په هرات کی وفات سوی اود «جامی» په مزارکی بنخ دی .(زامن یې: محمد صدیق خان ، سلطانعلی خان،محمد عثمان خان،محي الدین خان،عبد الله خان او محمد عمرخان). ددی کورنی پاتی شونی دهلمند په گرشک او میوند کی میشت دی. دده مور غلجی وه اود هوتکوپه قوم کی د ایدوخیلو د بناخ څخه وه.

۸- پردلخان(۱۷۸۵ - ۱۸۳۰م) - دکهندلخان سکنی وروردی. (زامن یې : میرافضل خان، عبدالرسول خان او عبدالاحد خان دی.) سردار عبدالوهاب خان او دده زامن عبدالرحمن خان او حبیب خان د امانی د وخت د دوهمی مشروطه

غوښتونکو څخه وه. احمد رحمانی او رحمت رحمانی د افضل خان د اولادې څخه دی.

۹- مهردلخان (۱۷۹۳ - ۱۸۳۴م) - تخلص یې مشرقی اود فارسي ژبې تکړه شاعر اود مثنوی مولوی بیتونه یې شرح کړيدي . زامن یې خوشدلخان ، منورخان او شیرعلی خان دی . د پردلخان سکني وروردي .

۱۰- رحمدلخان (۱۷۹۶ - ۱۸۶۰م) - دی هم د پردلخان سکني وروردي په فارس کې وفات شوی او په نجف کې ښخ سوی دی. زامن یې : محمدعلم خان ، محمدسرورخان او غلام محمد طرزی د محمودطرزی پلاردي .

۱۱- شیردلخان - د پردلخان سکني وروردي .

۱۲- عطا محمد خان (۱۷۸۶ - ۱۸۲۹م) - دده مور الکوزی وه .

۱۳- یار محمد خان (م. ۱۷۹۰-۱۸۴۸م) د عطا محمد سکني ورور دی .

۱۴- سید محمد (۱۷۷۹-.....) - دی یې هم سکني وروردي .

۱۵- پیر محمد خان (۱۸۰۰ - ۱۸۷۱م) - د عطا محمد سکني وروردي .

۱۶- سلطان محمد خان (۱۷۹۰ - ۱۸۴۸م) - دی په «طلایی»

مشهوردي . د عطا محمد سکني وروردي . زامن یې : یحیی خان او ۴۹ تنه نور . سرداری یحیی خان د سرداریوسف خان پلاردي . نادرخان ، شاولیخان ، محمد عزیزخان ، محمد هاشم خان او غازي شاه محمود خان دیوسف خان زامن دي . وروسته نادرشا (۱۹۲۹ - ۱۹۳۳م) پوری او دده زوی محمدظاهرشاه (۱۹۳۳ - ۱۹۷۳م) د افغانستان پاچا وو . سردار محمد داود خان د سردار محمد عزیزخان زوی د (۱۹۷۳ - ۱۹۷۸م) دافغانستان لومړی جمهور رئیس تیر سویدی .

۱۷- نواب جبار خان (۱۷۸۲ - ۱۸۵۴م) - دی د پاینده محمد خان د

یوی کوهستانی صورتی مینخي څخه زیږیدلی دی . زامن یې : محمداکبرخان ، محمد افضل خان ، عبدالغنی خان ، عبدالغیاث خان او حبیب الله خان دی .

۱۸- جمعه خان - مور یې یوه تاجکه صورتی مینخه وه . زامن یې رحمت

الله خان او نوردي .

۱۹- اسلم خان - مور یې یوه نورستانی صورتی مینخه وه .

۲۰- دوست محمد خان (۲۳ دسمبر ۱۷۹۲ - ۹ جون ۱۸۶۳ م) - دده مور د سیا منصور فارسی د خلگو څخه وه او د هرات په (گازرگاه) کی خاوروته سپارل سویده. دوپنځوس اولادونه، زامن او لورگانی یی درلودی.^۱

۲۱- امیر محمد خان - دامیر دوست محمد خان سکنی وروردی. زوی یی سردار شمس الدین خان درنجیت سنگ سره یی د جمرود په جنگ کی او د انگریزانو سره یی د افغانانو په لومړی جنگ کی ډیره میرانه کړیده. سردار محمد عزیز خان د سردار شمس الدین خان زوی په ۱۳۱۰ش کی د دری ژبی یوتکره شاعر وو.

لکه څنګه چی موهنلال روایت کوی، وزیرفتح خان دپاینده محمد خان لومړنی زوی وو. فتح خان، تیمورقلی او محمد عظیم خان دری سره د بازرګزی د قوم څخه دیوی مور دی. نواب اسد خان، نواب صمد خان او نواب طره باز خان هم د بللی مور دی چې همدارنګه بارګزی وه. د پاینده محمد خان اوم زوی عطا محمد خان وو چی یار محمد خان، سلطان محمد خان، سید محمد خان او پیر محمد خان دده سکنی وروڼه دی او مور یی الکوزی وه. دوولسم زوی یی پردلخان وو. دده سکنی وروڼه شیردلخان، کهندلخان، مهردلخان او رحمدلخان دی چی مور یی دهوتکو د ایدوخیلو څخه وه. جمعه خان هم د پاینده محمد خان بل زوی دی او دده مور هم مینځه وه. اسلام خان یی هم دیوی صورتی مینځی زوی دی، دوست محمد خان یی شلم زوی دی او امیر محمد خان دده سکنی ورور دی چی ددوی مور د سیاه منصور د کورنی څخه ده چی د فارسی قوم یوبناخ ګڼل کیږي. ټول یی ۲۱ زامن دی.^۲

دنوموړو کسانو د نسب نوری سجری د دغو سرچینو څخه تر لاسه سویدی: سراج التواریخ، حیات افغانی، درزوایای تاریخ افغانستان، افغانستان در قرن ۱۹، زندگی امیر دوست محمد خان، د بناغلی صدیق رهپو طرزی یادابښتونه (از اعقاب سردار پاینده محمد خان بارګزي).

^۱ - تاریخ مختصر افغانستان، ۲۸۷مخ

^۲ - موهن لال، زندگی امیر دوست محمدخان، ج ۱، ص ۷۰-۷۱، ۷۳

دویم فصل (د رحمت آریا ژباړه)

د شاه محمود په حکومت کې د وزیر فتح خان تاریخي رول

وزیر فتح خان (۱۷۸۰ - ۱۸۱۸ ز)

قرنها صبر بیايد که تا مام وطن

چون فتح خان وزیر باز بزاید پسری

«سیستانی»

(پیری پیری زغم و پېڅ باید وگالل سی چی د هېواد مور ،

د وزیر فتح خان په شان زوی نری ته راوړي)

وزیر فتح خان د ابو مسلم خراسانی د تیر یو مېرني:

وزیرفتح خان زبنت فعال، نوښتگر، تېنگ، سیال، په خبره ولاړ، دروند، پیاوړی، ژمن، هېواد پال، لاسپراخی، تورکین او بی باکه جنگیالی شخصیت وو چې د سدوزي شاه محمود د واکمنی د پیر په کورنیو شخړو او جگړو کې یې په سرلوری او بریالیتوب سر پورته کړی او له همدې کبله ورته د شاه محمود د پوځي ځواکونو د نابغه اتل لقب ورکړل شوی دی. وزیرفتح خان د خپل برخلېک له مخې له ابو مسلم خراسانی، بابک خرّمین او د سپمی له نورو سترو تاریخي څېرو سره یو شمېر ورته والي لري.

د بېلگې په توگې، ابومسلم خراسانی د خپلي خوانی د سباوون په شپو ورځو کې له امویانو څخه د خلافت واگې د خپلي توري په زور واخېستلي او عباسیانو ته یې ډالی کړلي خو په پای کې د ناشکره عباسي خلیفه (منصور دوانیقي) په لاس په خنجر توتي توتي شو، د پولادي هوډ خاوند وزیرفتح خان هم، دوه ځله د سلطنت واگې له شاه زمان او شاه شجاع څخه د خپلي توري په زور واخېستلي او هغه یې د سدوزي شاه محمود په ورغوي کې کښېښودلي خو په پای کې د همدغه ناشکره پاچا په لارښووني لومړی په دواړو سترگو وړاند او بیا بند په بند توتي توتي شو.

هماغسې چې ابومسلم خراسانی په ۱۹ کلنی کې خپله پښه د سیاست پر ډگر کښېښودله او ۱۸ کاله یې د عباسي خلافت د واکمنی لپاره توره ووهله، په ۳۷ کلنی کې یې خپل سر د دغو ټولو خدمتونو په هیداد "پاداش" کې له لاسه ورکړ، وزیرفتح خان هم کت مت په ۱۹ کلنی کې د سیاست پر ډگر پښه کښېښودله او د سدوزيو د واکمنی د تېنگښت او تمرکز لپاره یې ۱۸ کاله توره ووهله خو د کښه کېن او ناپوهه شهزادگي کامران په لاس لومړی وړاند سو، ورپسې یې د خپل پلار شاه محمود په لارښووني د گڼیو "نیشکر" د لښتی په څېر بند په بند توتي توتي کړ. فتح خان پرته له دې چې له ستوني کومه آه را پورته او یا څگېروې وکړي او یا د چا د زړه سواندی غوښتنه وکړي، مرگ یې

له کوکارو پرته په مېراني پر خان ومانه.

سره له دې چې د وزیر فتح خان مړینه د هغه د اوسپنيز پياوړي زغم او مېراني له اړخه په درېمي پېړۍ کې د بابنک خرمدين او د خراساني خداهش له مړینې سره ورته والی لري خو د هغه مړینه زموږ د هېواد او د گاونډيو هېوادونو د تاريخ او پېښليک د پياوړو مخورو څېرو له مړینې څخه لا هم پرتمپنه ده. د نړۍ په تاريخ کې به داسې څوک ونه موندل شي چې د وزیرفتح خان په شان دې له انساني هېښي « طاقت » پورته د شکنجو او خور په گالني او د بي ساري زغم جوگه وگرځي. د عيني شاهدانو له خولو روايت شوی : کله چې وزیرفتح خان بې واژه، د لښکر ټول بولندويان او مشران د شاه محمود په لارښوونې په لښکره ودرېدل ، هر يوه په خپل وار لومړی د وزیرفتح خان د لاس گوتي بيا لاسونه تر اوږو پورې او بيا بې د پښو گوتي تر زنگنو پورې بند په بند بېلې کړلې؛ خو وزیرفتح خان دغه ټولې له هېښي او توان پورته شکنجې او ريرې په دومره مېراني وزغملې چې له خولې بې يوه وړوکي آه هم را ونه وتله؛ خو له دومره رير او خور وروسته بيا هم ژوندی وو او له دې چې ژوندی وو نو ککره بې ورته له غاړې پرېک کړه او په دې توگې بې پر ژوند د پای ټکي کښېښودل شو. له دې پېښې څو مېاشتې مخکې کامران ميرزا د فتح خان په سترگو کې ځکه دوه ځله خنجر وهلی وو چې د هغه له روند تابه څخه ښه ډاډمن سي؟!

ښايې دداسې وحشي وژنې وېل په ويکو او غونډلو « جملاتو» کې آسانه وي خو د بند په بند پرېکولو او دداسې قصابې په څېر د يوې شدي پېښې انځورول زينت گران کار دی. که د همدغې پېښې څرنگوالی پوازي د يوې شېبې لپاره په سترگو کې را وگرځوو چې څنگه د يوه ژوندي سري د بدن بندونه پرېک کېږي، لومړی بې يو لاس ۱۸ ځايه په چرې پرېک کېږي بيا بې بل لاس ۱۸ ځايه بند په بند له يو بله بېلېږي ؛ بيا بې وار پښو ته را ځي او هره پښه بې په پېنځلسو ځايونو کې بند په بند پرېک کېږي او بيا بې د غوړونو او شونډو د پرېکولو وار رسېږي او هغه هم په ډېرې شدتيا ورڅخه پرېک کېږي او په پای کې بې ککره د يوې چوگې په شان له غاړې بېله او

پر ژوند ېې د پای ټکی اېښودل کېږي، نو ددغه ناتار په تل کې به د شاه محمود او شهزادګي کامران په برمانته ګرۍ او شديلتابه بڼه پوه سو. شرم دي وي په داسې زړه سړولو او سخت زړۍ!

وزیر فتح خان د یوه زړور او ویاړمن انسان په توګې ژوند وکړ او د خپل اعدام پر مهال ېې هم د یوه ننگیالي او سرلوري افغان په توګې له شديلتابه او خور سره جوګه مړینه د لښکر د هغو مشرانو له لاسه په نه مننونکي مېراني او سرلوري ومنله چې څومېاشتي مخکې ېې دده تر لاس لاندې کار کاوه او په خپلې مړینې ېې هغو کساتو ته چې دده د بدن غړي ېې بند پر بند په خنجر وربېلول څرګنده کړه چې په خپل پیاوړي اوسپنېز زغم کولای شي ټول دردونه او ټپونه د البلو، کوربلو او زاریو له وپلو پرته وزغمي خو هېڅکله به د شاه محمود او کامران په څېر د ناپوه پلار او زوی خان مننونکو غوښتنو ته سر تېبته نه کړي. یوه شاعر ویلي دي:

در جهان نتوان اگر مردانه زیست

همچومردان می توان مردانه مرد

ژباړه: که دنیا کې د نارینه وو په څېر ژوند نه سو کولای؛ نو د نر په

شان خو مړه کېدلای سو.

په جهان د نارینه دي دا دوه کاره

یا به وځوري ککړۍ یا به کامران شي

خوشحال خان خټک بابا

بابک خرمدين، مازيار طبرستاني، خداس خراساني، استاد سييس بادغيسي او نور به د عباسي خلافت د واکمنۍ پر وړاندې د خپلو اوږد مهالو جګړو او هڅو په ترڅ کې نېول شوي او د پردیو عربو له پلوه به ټوټې ټوټې شوي وي، خو وزیر فتح خان هېڅکله د نېولو، رنديدلو او د بند په بند بېلېدلو تر ورځې پورې نه د خان او نه د خپلې کورنۍ لپاره د واکمنۍ او پاچاهۍ د نېولو کومه هڅه نه ده کړې؛ فتح خان پوازې د شاه محمود د پاچاهۍ او د سدوزي سلطنت د قلمرو د ځمکنۍ بشپړتيا لپاره توره وهلي مګر ددغو ټولو سرښندنو په بدل

کې، پرته له دې چې کومه وړوکی دوکه او خیانت پې کړی وي پوازي د دربار د یوشمېر رځورو "کېنه ناکو" خانغوښتونکو او بد سترگو درباریانو په خانګرې توګه د سردار عطا محمد خان باميزي او شهزادګي کامران د رځي او سځي په کرس کې لومړی روند او بیا د خپلې ترورۍ 'عمه' د زوی شاه محمود له پلوه په ډېرې بېرحمۍ بند په بند بېل او ووژل سو.

دشمن اګرمیکشد به دوست توان گفت

با که توان گفت که دوست مرا کشت؟

(که دښمن می وژني نو خپلو ته به ووايم / چا ته به ووايم چې خپلو ووژلم؟)
لویډېخو تاریخپوهانو د سردار پاینده خان زامن د بارکزیو وروڼو په نامه یاد کړي دي، د بارکزیو وروڼو په منځ کې وزیر فتح خان د مشرۍ، پوهې، کار، هوښیاری، خیرکۍ، میرانۍ، زورورتیا، لوی لاسۍ، ژمنتابه، ټېنگښت او غچ اخیستې له اړخه چې (د افغانانو یوه خصیصه ده) خانګرې پوهه او وړتیا درلودله او د ټولو وروڼو په منځ کې مخکین وو. فتح خان د فعالو او پېاوړلو روحیاتو څښتن وو، نوښتګر، له شور و خوره ډک هنګامه پې او انقلابي وو. دغو ټولو خانګرتیاوو چې په خټه کې پې هېواد پالنه، د هېواد له ځمکنۍ بشپړتیا ننگه او د هېواد په کورنېو چارو کې د پردېو د لاسوهنې له منځه وړل اخیښل شوي ول، فتح خان ته داسې مشخصات وربخښلي ول چې انګلیسانو "کینگ میکر" یا پاچا جوړونکی باله او کولای شو وزیرفتح خان "تاج بخښونکی" وبولو، په دې مانا هر چا ته چې د فتح خان زړه غوښت هغه ته پې تاج پې وربخښه او چې نه پې غوښتل تاج پې ورڅخه اخیسته. او دغه ځواک او خانګرتیا د دغه ملي سردار په چلند کې له سره تر پایه برېښنده او روښانه وه.

د هلمند د دغه نومیالي بچي چې د خپلواکۍ غوښتنې، سرلورۍ او افغاني پرتم وپنه پې د هلمند د څپانده سیند د څپو په شان په هر رګ کې خوټېدله او په خټې کې پې مېرانه، زورورتیا او لوی لاسۍ پروت وو، سره له دې چې نومیالیتوب پې هر چېرې په درنښت یادشوی، بیا هم لا تر اوسه هغه په سمه نه دی پېژندل سوی. ددغه پولادي هوډمن او زغموال نومیالي د

برخلېک بیا پېژندنه به زموږ راتلونکو حق پېژاندو نسلونو ته له شک پرته د ستړي زده کړې نوې کړکۍ پرانېزي او پوه به شي چې د هېواد د تاریخ او پرگنو لارښوونکو په څومره مېړانې او ویاړ خپل ژوند تېر کړی دی. په دغې شننې کې به هڅه وسي چې د هېواد د تاریخ ددغې ځلاندي او نوميالی څیړي بیا پېژندنه له ټولو اړخونو وکړو :

د زمانشاه پر وړاندې د فتح خان پاڅون او د سلطنت پر گدی د شاه محمود ناسته

مخکې مو ولېدل چې د قوم د مشرانو پر وړاندې د وزیر او په خپله د زمانشاه د نامطلوبه چلند له کبله د قوم د مشرانو او سردارانو په منځ کې ناراضانیتي رامنځته شوي وه؛ د زمانشاه دغه چلند نورو قومي سردارانو او مشرانو ته د منلو وړ نه وو نو له دې کبله یې په ۱۷۹۹ ز کال کې د هغه د پرخولو او د وزیر د وژلو هڅه تر لاس لاندې ونېوله؛ خو د مشرانو او سردارانو دا توطئه کشف او پرته له دې چې د هغوی د ناراضانیتېو لاملونو ته پاملرنه وشي ټول یې له یوې مخې له منځه یووړل؛ په دې ډلې کې یو یې هم سردار پاینده محمد خان وو چې زمانشاه یې د سلطنت تر گدۍ پورې رسولی وو او د بېلا بېلو پرگنو په ځانگړې توگې د ډراني سردارانو او د خپل قوم په منځ کې له ځانگړي گرانېت و منښته برخمن وو.

د سردار پاینده خان د وژني د خبر له خپرېدا سره سم زوی یې فتح خان، سره له خپلو وروڼو او د بارکزیو له یو شمېر خاندانو لکه : عبدالسلام خان، عبدالواحد خان، امین الملک محمدرحیم خان له دوه وو تنو نورو سره د اتو ساعتو په اوږدو کې د آس په سپرلی نادعلي (د وزیرفتح خان مورنی کلا) ته چې د کندهار د لوېدیځ په ۱۵۰ کیلومتری واټن کې پرته ده ورسېدل او د بارکزیو د تېر نور مشران یې د گرشک په نادعلي کې د زمانشاه له دغه گام څخه خبر کړل. د زمانشاه ددغې وحشي کړنې پر وړاندې په گرشک او د هلمند په ناوې کې د مېشتو بارکزیو په منځ کې د کرکې کچه زبڼته ډېره لوړه شوي

وه نو له دې کبله ټول پارکزي له زمانشاه څخه د غچ او د پاینده محمد خان زمانو ته د مرستي لپاره چمتو ول. زمانشاه د فتح خان او د هغه د وروڼو د نېولو لپاره یو شمېر سرتېري سېمي ته ولېږل خو د هغوی د هېڅ یوه په نېولو بریالی نه شول او بېرته تش لاس کندهار ته ستانه سول.

د سردارانو له وژني وروسته د زمانشاه او د هغه د وزیر تر ټولو بد کار لا دا وو چې د پارکزيو سردارانو او د نورو د غچ له وېرې بې د ټولو پارکزي سردارانو او قومي مشرانو د نېولو حکم هم ورکړ. د دغه حکم بنسټپزه موخه فتح خان او د هغه وروڼو ته نېغه وه؛ ځکه د سردار پاینده محمد خان له وژني وروسته فتح خان د پارکزيو د قوم رئیس پېژندل کېده.

هلمند مېشتو پارکزي سردارانو د سردار پاینده محمد خان مشر زوی فتح خان د خپل قوم د رئیس په توگې وټاکه او بیا بې خپل اختیار د هغه په پرېکړې او هوډ پورې تړلی وبله. فتح خان هم د بارکزيو د قبیلې د مشرتابه له آزمېښته بریالی ووت او له شاه او وزیر څخه د غچ اخیستې لپاره بې خپله طرحه شوي نقشه پلي کړه چې غوره پایلې بې ترلاسه کړلې.

فتح خان خپله نقشه په دې توگې اېستلې وه چې د زمانشاه ورور شهزادگي محمود دې بېرته خپل مرور ورور ته د ورور لاس وغځوي؛ شهزادگي محمود په ۱۷۹۷ز کال کې د خپل ورور پر وړاندې پاڅون کړی وو خو هغه مهال بې ماته خورلې وه او له ماتې وروسته بخارا، خوارزم او (فارس - ژ) ایران ته تښتېدلې وو. الفنسټن لېکي : شهزادگي محمود په لومړیو کې د خپل ورور واکمنی ته د وخت له غوښتنې سره سم غاړه کېښودله خو کله چې خپل ورور بې له کندهاره لېرې ولېد نو پاڅون ته بې لاس واچاوه او یو پیاوړی لښکر بې د کندهار پر لور وخوځاوه. زمانشاه هم د ورور پر وړاندې د یوه پېنځلس زره کسپز لښکر په مشرۍ له کابله راووت. دواړه وروڼه د هلمند د رود په دې غاړې کې د ګرځک په سېمي کې له یو بل سره مخامخ سول؛ سخته جگړه ونښتله؛ نېردي وو چې زمانشاه ماته وخوړي مگر په پای کې سوبه د هغه په برخې سوله. محمود د جگړې له ډگره وتښتېد

او خان ېې روغ رمت هرات ته ورساوه. زمانشاه د فراه د نېولو لپاره یو خواک ولېږه خو په خپله، لومړی کندهار او له هغه ځایه پېښور ته ستون سو.^۱

شهزادګي محمود په ۱۷۹۷ز کال کې پو ځل بیا پاڅون وکړ او له ماتې وروسته (فارس - ژ) ایران ته وتښتېد او خان ېې د تهران دربار ته ورساوه چې فتح علیشاه ورته په ورین تندي تود بڼه راغلاست ووېل. محمود د ۱۷۹۸ز کال په پسرلي کې کاشان او له هغه ځایه اصفهان ته لاړ او د ۱۷۹۹ زکال تر پسرلي پورې په اصفهان کې پاتې شو؛ په هماغه کال کې پر خراسان د تېري لپاره د (فارس - ژ) ایران د پاچا بدرګه سو. له خراسانه د شاه له سنډېدا وروسته محمود په خراسان کې پاتې شو او پرهرات باندې د يرغل لپاره ېې د هغه ځای د مشرانو د پام اړولو هڅه وکړه. په ترشيز او طیس کې بريالی نه شو خو وېي کولای شول د قاین او بیرجند د حاکم مهرعلیخان ملاتړ ترلاسه او د هغه له لس زرو سرتېرو سره یو ځای د هرات پر لور را ودرومي. په سبزوار کې له یوه لښکر سره مخامخ شو. دغه لښکر د زمانشاه زوی شهزادګي قیصر له کندهاره د هغه د مخنېوی لپاره لېږلی وو خو لښکر هېڅ ونشو کولای او ماته ېې وخوړله او محمود په بربالیتوب پرمخ لاړ او هرات ېې کلابند کړ. وفادار خان یو چل وکړ چې محمود ېې پر مهرعلیخان شکمن کړ. شهزادګي د شپې په تیاري کې له لښکرکوته وتښتېده او د بخارا پرلور ېې ودرومل؛ مهرعلیخان هم په نا چاری خپله مخه بېرته ونېوله او خپل قلمرو ته په شا سو.

شهزادګي محمود په بخارا کې په تودې غېږې ومنل شو او په یوې سلطنتي ماتی کې ورته ځای ورکړل شو. محمود تر هغه مهاله دلته دېره وو چې د بخارا د پاچا، شاه مراد دربارته د زمانشاه سفیر ورسېد؛ سفیر، د زمانشاه نېوکه شاه مراد ته ورسوله چې ولې ېې محمود ته چې د خپل ولیمعت پر وړاندې ېې پاڅون کړی په خپلې غېږ کې پناه ورکړې او د محمود د سپارلو غوښتنه ېې وکړه. سفیر ته د محمود د سپارلو په بدل کې د بخارا پاچا ته د ګران

۱ - الفندستن ، افغانان، آصف فکرت ژباړه ، د مشهد ایران چاپ ، ۵۰۴ پ

بېه سوغات د ورکړې واک هم ورکړل سوی وو. ډېري کسان په دې باور دي چې نېردي وو شاه مراد ، محمود، سفير ته وسپاري خو محمود وويل چې د حج د سفر تکل يې کړی او په دغې ديني پلمې يې د مذهبي پوهانو ملاتړ تر هم لاسه کړی وو، خو ښو بل روايت چې ډېر رېښتيا برېښي وايي : شاه مراد نه غوښتل چې هم شاه زمان له خانه خپه کړي او هم يې نه غوښتل خان مېلمه ته د خيانت په تور نوم بدی کړي. له دې کبله يې محمود ته په پټه د رامنځته شوي گواښ په اړه خبر ورکړ او ورڅخه يې وغوښتل چې په خپل تگ دې د ټولو ستونزو ټغر ټول کړي. شاه محمود له بخارا څخه خوارزم (اورگنج) ته لار او له هغه ځايه بيا د « فارس - ژ » ايران پر لور وخوځېد^۱. په دغو شپو ورځو کې محمود د « فارس - ژ » ايران د کرمان په سوخندي تودوخي کې دېخوا آخوا لالهانده گرځېده.

فتح خان له شهزادگي محمود سره د ښو ځا کېدلو په هېلي د « فارس - ژ » ايران پر لور و خوځېد او د سيستان له لارې يې د سيستان - کرمان تر منځ يې اوبو او وښو وچه دښته د اته گروه (فرسخ) په واټن ووهله او کرمان ته چې محمود په کښې ديره وو ورسېد او هغه يې د زمانشاه پر وړاندي د سلطنت نېولو ته وهڅاوه. دواړو د قرآن مخته سوگند وکړ چې له ښو بل سره د همکارۍ په کولو به هېڅکله يو بل ته خيانت ونه کړي. له سوگند وروسته دواړه له پېنځوس سپرو سره يو ځای د سيستان پر لور وخوځېدل. دواړه په لنډې مودې کې د هغه وخت د سيستان مرکز ، جلال آباد ته ورسېدل. سيستان ته په رسېدلو د سيستان حاکم، ملک بهرام کياني، افغانانو ته په ورين تندي غېږه پرانېستله او د دوستۍ د لا زياتېدلو په هېلي يې خپله لور د شاه محمود زوی شهزادگي کامران ته په نکاح ورکړه او ژمنه يې وکړه چې د کابل د سلطنتي گدۍ په نېولو کې به عملاً د شاه محمود ملاتړ وکړي. خو فتح خان سلا ورکړه چې په اوسمهال کې دغه ملاتړ د هغوی په گټه نه دی او د محمود له لښکر سره د بهرام کياني د لښکر له ښو ځای کېدلو څخه لاس پر سر شو

۱ - الفنسټن ، افغانان ، ۵۱۱ پ

خو ملک کیانی د هغوی ملا، په وسلو او پېسو وتړله.

د کندهار په نبونگ کې د فتح خان رول:

مخکې له دې چې فتح خان وڅوڅېږي خپل دوه وروڼه یې له سیستانه د ۱۸ سپرو په بدرگي د دراني سردارانو په ځانگړې توگې د فراه د بارکزیو د تېر د مشرانو د ملاتړ د راخپلولو لپاره فراه ته واستول. ورپسې فتح خان له محمود او کامران میرزا سره یوځای فراه ته راغی. محمود او فتح خان د شاه زمان او د هغه د ناتار او خانغوبښتنې په اړه د فراه مشرانو ته کېسې وکړې؛ په پای کې د فراه د درانیو یو شمېر خلکو د فتح خان او محمود په رکاب کې د خپل چوپړ تیاری څرگند کړ.

محمود له دغو ځواکونو سره یوځای د کندهار پر لور مارش وکړ او څرگنده ده چې د گرشک او هلمند د ناوې د سېمې بارکزیو هم ددغه ځواک ملا لا پیاوړې کړله. کله چې محمود د بارکزي سردارانو په ملتیا کندهار ته رانېږدې سو، د کندهار والي مهرعلیخان اسحاقزي چې د شاه پسند خان په لقب هم یادېده د څلور زرو سپرو په ملتیا د کندهار دفاع ته ودرېد، خو فتح خان له داسې بوي چلوتې کار واخېست چې د والي ځواکونه یې د هغه پر وړاندې را وپارول او والي د خپل ځان له وېرې له ښاره وتښتېد. فتح خان ښار کلا بند کړ او له ۴۲ یا ۴۳ ورځو کلابندۍ وروسته یې ښار ونېو. شیرازي وایي چې فتح خان لومړنی سړي وو چې د ښارد دېواله سر ته د څرمن د بوي رسی په مرستې وڅوت او شاهي نغاړه یې په خپل بوت و دنگوله او په لور غږ یې ووېل چې اوسنی دور، د محمود دور دی! دفتح خان په دغه غږ سره د ښار دروازي پرانېستل سوي او محمود سره له خپلو سرتېرو ښار ته ننوت او د ښار ساتونکو (ساخلو: تورکي ویی دی) محمود ته پوځي سلام وکړ.^۱

^۱-تاریخ سلطاني، سلطان محمدخالص بارکزی، تاریخ سلطاني، چاپ ۱۲۸۹هجری = ۱۸۸۱ز، بمبئی، ۱۲۳ پ، پیرس، عروج بارکزانی، ژباړه: پژواک اوصدقي، پ ۲۴، ۳ ټوک

خو الفنسټن په دې باور دی چې فتح خان په پوازې سر ښار ته ننوت او د عبدالله خان په نامه د ښار له یوه تن مشرانو څخه یې مرسته وغوښتله. عبدالله خان د محمود په پلوی را پورته او د ښار دروازه یې د محمود پر مخ پرانېستله او مهرعلي خان له بلې لارې وتښتېد او د کندهار د پرځېدنې خبرې په سنده کې شاه زمان ته ورساوه.^۱

د یو بل روایت له مخې دغه کار د یحیی خان بارکزي له پلوه (ظاهراً د قاضي محمد سعید خان بارکزي په سلا) ترسره شو چې وختي یې خان فتح خان ته رسولی وو او د هغه د سلا پر بنسټ ول چې فتح خان پرېمانه پوری « زینې » را ټولی او بیا یې پر ښار یرغل وکړ او ښار یې په زور ونيو.^۲

وزیرفتح خان پر دغه مهال ۱۹ کلن وو. شهزادګی حیدر له یارمحمد خان او د زمانشاه له نورو خاتانو سره یو ځای بنديان شول. فتح خان له شاه محموده وغوښتل چې عبدالرحیم خان سدوزی او د هغه پلار دې اعدام کړي او بیا دې خبرتیا خپره کړي چې د درانیو په کړو وړو به هغه مهال ډاډمن سي چې د زمانشاه له ملاتړه لاس واخلي او خپله پالوالي یا وفا دې عملاً څرګنده کړي، شاه محمود کټ مټ همداسې وکړل.^۳

شاه محمود په دغه وخت کې فتح خان ته د وزیر څوکی ورکړه او د " شاه دوست" لقب یې ورته غوره کړ او د کندهار قاضي القضا، قاضي محمد سعید خان ته یې د " خان علوم" لقب [چې د پوهاندې له رتبې سره برابره ده]

دالی کړ.^۴ د فتح خان د مهر پسونې ته یې په لاندیني بیت رسمیت ورکړ:

طالع محمود را نازم کزوست	سرفرازملک ودولت شاهدوست
طالع محمود را نازم کزوست	سرفرازفتح ونصرت شاهدوست

۱ - الفنسټن، افغانان، دري ژباړه فکرت، ۵۱۴ پ، پښتو ژباړه لومړی ټوک؛

حسن کاکړ، د افغانستان د علومو د اکاډیمي چاپ، ۱۳۶۱ ل پ ۲۹۴

۲ - موهن لال، حیات امیردوست محمدخان، لومړی ټوک، ۲۷ پ

۳ - پیرس، عروج پارکزي، ۲۴ پ

۴ - عزیزالدین وکيلي پوپلزاني، تیمورشاه دراني، ۲ټوک، ۳۲۶-۳۲۷ پ،

تاریخ سلطاني له ۲۰۱ پياښي وروسته.

او د قاضی محمد سعید بارکزی مهر ته بی د لاندینی بیت په پسونتی :
محمدسعید از فضل حق مشهود شد قاضی القضاة شاه محمود شد^۱

د کابل پیرانیستنه:

د کندهار له نیولو وروسته شاه محمود د خپل لښکر د پیاوړي کولو لپاره پېسو ته اړتیا درلودله. ددغه کار چاره بی وزیر فتح خان ته پرېښودله. فتح خان د شاهي خزاني له ضبطولو وروسته د ښار له یو شمېر مشرانو او شتمنو څخه پېسي راټولي او د لښکر اړتیاوې بی پرې برابرې او د خپلو جنگیالیو شمېر بی پېنځوس زرو ته لوړ کړ.^۲

پر دغه مهال زمانشاه سنده ته نېږدې وو او پرهندوستان بی د یرغل تکل درلود خو د مهر علیخان اسحاقزي (ساکزي) له خولي بی خبر تر لاسه کړ چې شاه محمود کندهار نېولی دی. زمانشاه خپل ورور شاه شجاع په پېښور کې پرېښود او په خپله بی د سترگو په رپ کې د کابل پر لور د خوځېدا تکل وکړ، خو کابل ته له خوځېدا مخکې بی د کشمیر د والي عبدالله خان الکوزي د غوړونو د تاوولو پرېکړه وکړه. زمانشاه د ډېرو تلفاتو په گاللو وکولای شول عبدالله خان ونېسي او لاس او پښې بی په ځنځیر ور وتړي. د زمانشاه دغه خوځښت شاه محمود ته گټه ورسوله، ځکه د عبدالله خان الکوزي ورور سیدال خان الکوزی په کندهار کې وو او د زمانشاه د دغه گام په خبرېدلو له خپل ټبر سره یو ځای او د شاه محمود په چوپړ کې ودرېد.^۳

زمانشاه په خپلي ټبر وتی کابل ته له رسېدا وروسته پوه شو او د ډراني سردارنو په اړوند بی له خپلو ټبرو کړو وړو څخه پښېماني څرگندوله خو اوس وار له واره ورڅخه ټبر وو او د پښېماني څرگندولو نوره گټه نه درلودله. زمانشاه په ډیرې خواری دوه لښکره جوړ کړل، یو لښکر بی د احمد

^۱ - پوپلزانې، هماغه اثر، ۶۶۵-۶۶۷ پ

^۲ پیرس، عروج بارکزانی، ۲۴-۲۵ پ

^۳ - الفندستن، بیان سلطنت کابل، ۲ ټوک، ۲۹۴ پ، پښتو ژباړه نصرالله سوېمن،
دري - فارسي ژباړه فکرت، د مشهد ایران چاپ، ۵۱۴ پ

خان نورزي او د خپل زوی شهزادگي ناصر تر مشرۍ لاندې د کندهار پر لور او دوېم لښکر ېې تر خپلې مشرۍ لاندې چې له لومړي لښکر څخه دوه منزله شا ته وو د غزني پر خوا وځوخواوه. احمد خان نورزي چې نه ېې له وفادار خان څخه کوم بڼه چلند لېدلی وو او نه ېې له شاه زمان څخه بڼه زړه درلود د کندهار لاره ېې په ځمبېدو او پېښماتي زړه نا زړه وهله. فتح خان چې انگليسي " پيرس " ېې د " محمود د ځواک نابغه " بولي، د احمد خان په زړه او رخه بڼه خبر وو، ځکه فتح خان پوهېده که د جگړې له پېښېدلو مخکې نوموړی له خان سره يو ځای کړي نو د شاه زمان لاسونه به له شا ورو تړي، فتح خان پوهېده چې:

به شمشیري یکی تا صد توان کشت

به رأی، لشکری را بشکنی پشت

ژباړه : په توري به له يوه تر سلو ووژني

خو په پوهي به د لښکر ملا ورماته کړي

فتح خان دغې موخې ته د رسېدا لپاره د احمد خان د ورور عبدالله خان نورزي په اړه چې اوس د شاه محمود په لښکر کې وو او په احمد خان زېښت گران وو ، سوچ وکړ او بيا ېې له شاه محمود سره سلا وکړه، څرگنده ده چې شاه محمود د فتح خان ددغه سوچ ملاتړ وکړ. فتح خان په بېرې عبدالله خان په يوې پلمې بندي او داسې ېې څرگنده کړه چې گنې نوموړي، پاچا ته خيانت کاوه او بنيایي چې اعدام شي ، يوازې هغه مهال د مرگ له منگولو خلاصېدای شي چې ورور ېې احمد خان د زمان شاه له لښکر را بېل او له شاه محمود سره يو ځای شي. کله چې احمد خان نورزی د (غزني او مقر، قلات) ترمنځ د " سر اسپ" سېمې ته ورسېد نو د شاه محمود له ځواکونو سره مخامخ او د خپل ورور له برخلېکه خیر شو؛ احمدخان د سترگو په رپ کې له خپل لښکر سره چې شمېر ېې پېنځلس زرو سرتېرو ته رسېده د فتح خان له لښکر سره يو

خای شو؛ شهزادګي ناصر دغه خبر، د جبهې د شا د لېکي له خوا خپل پلار زمانشاه ته ورساوه^۱.

د فتح خان دغه تکتیک د زمانشاه پر روحياتو مرګوني اغېزه وکړه؛ همدا چې د احمد خان نورزي او د هغه د زوی د تسلیمېدلو خبر ورته ورسېد، نو زمان شاه او وزیر ېې وفادار خان په وېره کې ولوېدل او د خان د ژغورني او تېبنتي په فکر کې سول. د زمانشاه لښکر هم خور و ور او وتېبنتېد. شاه او وزیر دواړه لومړی غزني او بيا له هغه ځايه کابل ته په شا شول چې بل ځواک راټول کړي، خو د هغوی نقشي بدلون وموند او د نوي لښکر د راټولولو پرځای چې له وزیرفتح خان سره ېې جګړې ته چمتو کړي، خپل بدرګه لښکر ېې هم له لاسه ورکړ. خبره ان تر دې ځايه ورسېدله چې د زمان شاه د دربار له کړۍ څخه له وفادارخان او زمان خان پوپلزي (باميزي) او له لښکره ېې له دوه سوه تنو سپرو او څلور سوه پليو جنگياليو پرته، نور څوک ورپاتې نه سول. زمانشاه له همدغه شمېر سره يو ځای د جلال آباد پر خوا وخوځېد.

مخکې له دې چې شاه محمود کابل ته ورسېږي لومړی ېې فتح خان د دوه زورو سپرو په ملتيا کابل ته ولېږه؛ فتح خان هم د مقر، غزني او کابل ترمنځ لاره په چټکۍ ووهله. د کابل دروازي د فتح خان پرمخ دوه وو تنو قزلباشانو: مير اصلان خان او جعفرخان جوانشیر پراښتلي؛ دواړه قزلباشان په دې له شاه زمانه خوا بدي ول چې د هغوی دوه تنه سرکرده ېې وژلي ول ځکه له دې مخکې ېې له محمد زيو سره خپلوي کړي وه؛ په دې توګې شاه محمود د کابل د بالاحصار په ماڼۍ کې د واکمنۍ پرګدۍ ډه ډه ووهله.^۲ ۱۸۰۱زکال، جولای.

له شاه زمانه غچ اخیستنه:

^۱ - الفندستن، هماغه اثر، پ ۱۵۵

^۲ - تاریخ سلطاني، پ ۱۷۳، الفندستن، هماغه، پ ۲۹۶

وزیر فتح خان ترهغو په کرار کېږي نه ناست چې شاه زمان او د هغه بد چاری وزیر وفادار خان ېې د خپلو کړو وړو په سزا ونه ورسول. وروسته له دې چې شاه محمود د کابل د واکمنۍ پرگدۍ ډه ډه ولگوله، د لښکر پوه برخه ېې د زمان شاه د پل د نېولو لپاره په زمانشاه پسي ولېږله. د شاه محمود د لښکر د مخکښ ډلگي او د شاه زمان د خواک ترمنځ د جگدک د " وچي پاني" په سپمي کې لنډه نښته ومېنښته او څرگنده ده چې پایله ېې د شاه محمود په گټه وواېنښته؛ د زمانشاه خواک هر لور ته خور او وور او په تېښتو وتېښتېد. لا لهانده زمان شاه له خپلو څو تنو پاتو ملگرو سره په گډه د پټخي په لټون کې وو. ملا عاشق شينواري له وفادارخان سره له پخوا پيژندگلوي درلودله او د جگدک په سپمي کې د پوي کلا څښتن وو. بدمرغه پاچا دومره خوار شوی وو چې د لا لهاندې په نړۍ کې دې ته اړ شو چې د يوي شپې لپاره د ملاعاشق کلا ته پناه يوسي. ملا عاشق لومړی خپل ور په ورين تندي د خپل مېلمه پر مخ پرانېست، خو کله چې خبرشو چې شاه محمود د کابل د واکمنۍ پر گدۍ ناست دی نو د شاه زمان د نېولو په هڅې کې شو ځکه بېرېده چې سبا ورځ به شاه زمان ته د پناه ورکولو په تور د نوي پاچا د خاوبدۍ او قهر تر متروکو لاندې وډبول سي، نو د کلا دروازه ېې د شا له لوري وتړله او د شپې په اوږدو کې ېې د خپلو زامنو له لارې شاه محمود ته پيغام وليږه چې يو څوک دې ور ولېږي او خپل بندي دې دده له کلا تسليم سي^۱.

زمان شاه او ملگري ېې په لنډ وخت کې پوه سول چې د ملاعاشق په منگولو کې يرغمل دي. شاه زمان او ملگرو ېې د خپل خان د ژغورنې لپاره ډېره هڅه وکړه خو بريالي نه شول. نور نو راييسار شوي شاه زمان او ملگرو ېې ځانونه تقدير ته سپارلي ول او سترگو ېې د هرډول پېښې د رامنځته کېدلو لارې څارلې. کله چې ددغسې نابېرې پېښې خبر کابل او پېښور ته ورسېد، له يوي خوا شاه محمود د خپل سيال د نېولو لپاره مټي بد وهلي؛ له بلې خوا شاه شجاع د خپل ورور د ژغورنې په هڅې کې سو. له کابله د وزير فتح خان ورور

^۱ - پوپلزانۍ، دره الزمان في التاريخ شاه زمان، چاپ ۱۳۳۷ ل، مخ ۱۸۲

نواب اسد خان له یوه جراح سره وڅوڅېد او له پېښوره عبدالکریم خان د بندي پاچا ژغورلو ته ودانگل. له دې چې د کابل او جگدک ترمنځ واټن لږ وو، نو نواب اسد خان له ټولو مخکې کلا ته ورسېد. زمانشاه د پاچاهۍ د پانگې ټول سره زر چې په هغه کې د کوه نور الماس هم وو د کلا په یوه سوري کې پټ کړل او فخرج [د یوه یاقوت نوم وو] یې د کلا ترڅنګ پوښ ویاړی ته وغورځاوه. د سباوون سپېدې لانه وې چاودلې چې نواب اسد خان کلا ته ورسېد او پاچا یې ونېو او د شاه محمود په امر یې د زمانشاه سترګې رنډې کړې، ورپسې یې په سترگو روند سوی زمانشاه د هغه له نورو ملګرو سره یو ځای کابل ته سوټ موب تړلې راووست. زمانشاه د کابل زندان ته ولېږل سو او د هغه وزیر او ورور یې د کابل حاکم محمد خان د سردار پاینده خان په غج کې اعدام او زمان خان پولزی د حاضر خان د وژنې په تور قصاص شو.^۱

دغه پېښه د ۱۸۰۱ ز کال د جولای په مېاشت کې ریکارډ شوې ده.^۲ د شاه محمود د پاچاهۍ لومړی پیر او درې کاله وروسته په (۱۸۰۳ ز کال) کې د زمان شاه د میرې زې شاه شجاع له پلوه پای ته ورسېد، د شاه شجاع لومړنی کار، ملا عشق شینواری ته د سزا ورکول ول، هغه یې راووست او له ستوني یې وځړاوه او د کوه نور الماس چې تردغه دمه د ملا عاشق د کلا په سوري کې پټ ول د شاه شجاع لاس ته ولوېد او کلا یې ونړوله.^۳

شاه شجاع ته د ماتې ورکړه:

د کندهار د ښار د دېواله پر لور غاښي باندې د فتح خان د پورته کېدنې له زړورتیا ډک گام او د خلکو غوږونو ته پیغام رسول چې دا دور د محمود دی! او په پای کې د شورشیانو پر مخ د ښار د دروازو یو په بل پسې

^۱ - تاریخ سلطانی، ۱۷۲-۱۷۳ مخ، کهزاد، رجال ورویدادهای تاریخی، ۱۳ مخ

^۲ - پیرس، هماغه اثر، ۲۶-۲۸ مخ

^۳ - کهزاد، رجال ورویدادهای تاریخی، پ ۱۵، علیقلی میرزا، تاریخ وقایع و سوانح افغانستان، ۶۱ پ، چاپ ۱۳۷۶ تهران

پرانېستنه، ټول د فتح خان د لا کرانېت او منېت لامل سول. دا د فتح خان لومړنی بريالی جگړه وه چې د زوروتيا، مېراني او پوهي انگازې يې د شورشيانو او قومونو په منځ کې د هر چا په ژبې جاري او د شاه محمود په سلطنت کې يې د وزارت مقام ته لوړ کړ.

که د کندهار په پرانېستنه کې د فتح خان مېرانه پوي خوا ته کېنېدو نو د مقر په شاوخوا کې د زمانشاه د ځواکونو پر وړاندې د فتح خان تدبير بايد په ياد ولرو چې څنگه يې د تورې له کارولو پرته د خپل ميرځمن ځواک خائنه تسليم او دېمن يې له محتومې ماتې سره مخامخ کړ. ورپسې يې د مقر، غزني او کابل تر منځ لاره په بېره ووهله او د شاه محمود پر مخ يې د کابل د بالاحصار دروازي پرانېستلې او په هغې سلطنتي گډې يې کېنېناوه چې ژمنه يې ورسره کړې وه. د وزير فتح خان همدغه څپرکي او زوروتيا ده چې انگليس تاريخپوه يې د «د محمودي ځواک د نابغې» په نامه يادوي او هر ځای د هغه له زوروتيا، پوځوالي او مېراني څخه يادونه کوي.^۱

شاه شجاع، د کابل د پېښو له خبرتيا وروسته، د لښکر په راتولو پيل وکړ او د پېسو په زور د لسو زرو سرتېرو له برابرولو وروسته د کابل پر لور وخوځېد. کله چې شاه محمود خبر شو نو وزير فتح خان او شهزادگي کامران يې د يوه درې زر کسبېز لښکر په مشرۍ د هغه د مخنېوې لپاره ولېږل. دواړه لښکري جلال آباد ته نېږدې د سرخرو د په سېمې کې له يوه بل سره مخامخ شوي. د شاه شجاع سرتېرو په دې گومان چې ددوی شمېره د شاه محمود تر سرتېرو ډيره ده نو ځانونه يې وار له مخه برلاسي سوېمن گڼل. خو د شاه شجاع سرتېرو د هغه پر پانگې چې له پېښوره يې له خان سره راوړي وه ودانگل او لومړی يې غوښتل خپل پاچا لوت کړي.

وزير فتح خان د شاه شجاع د لښکر پر دغې په خپل سرې او گډوډۍ پوه شو او له همدغسې شېبې څخه په گټې اخیستنې يې خپل لښکر ته بولنه ورکړه چې د شاه شجاع پر گډو وډو جنگياليو يرغل وړ وي. د شاه شجاع د

^۱ - کهزاد، رجال ورويداتهای تاريخی، پاڼې ۲۴ - ۲۸

لښکر لښکي د سترگو په رپ کې ماتې شوي؛ د خان بچوني په سوچ کې ډوب شجاع د سپمي نېرډو غرونو ته په خټني هلته پناه يو وره، خو وسله او پانگه يې د فتح خان د ځواکونو لاس ته ورغله. فتح خان د شاه شجاع له خزانې څخه تر لاسه شوي پېسي د خپلو جنگياليو په منځو کې ووېشلي او د پېښور پر لور يې خپل پرمختگ ته دوام ورکړ. د پېښور دروازي په لنډې مودې کې د فتح خان د لښکر پرمخ پرانېستل سوي او له څېرمو سپمو څخه يې د مالېبې راټولونه پېل کړه.

د غلجيو اله گوله :

وزیر فتح خان په پېښور کې وو چې له کلاته تر زابله او له زابله تر لوگره مېشتو غلزيو په اله گولې لاس پورې کړ. لومړی يې عبدالرحيم خان چې يو آرام او بې پرې سړی وو د خپل پاچا په توگه وټاکه ، ورپسې د شهاب الدين خان توخي تر مشرۍ لاندې بوي ډلې پر کندهار برېد وکړ. سره له دې چې د وزير فتح خان د تره زوی عبدالحنان خان بارکزي او سيدالخان الکوزي د ښار د ساتنې لپاره ډېر ساتونکي نه درلودل بيا هم د ښار د دفاع لپاره راووتل؛ د دواړو خواوو ترمنځ د کندهار د پل سنگی په سپمي کې نښته پېل سوه ؛ په نښتې کې له درانيو څخه دوه سوه تنه او له اله گوله کونکو څخه زر تنه ووژل شول، په پای کې اله گوله کونکي اړ شول چې په شاي.^۱

د پاڅون بله ډله د عبدالرحيم خان غلجي تر مشرۍ لاندې د غزني پر لور پرمخ لاړه؛ دې ډلې د خپلې لارې په اوږدو کې پراته کورونه ، بانډې، کلي او کلاگانې لوت او د غزني پرېښار يې برېد وروړ خو د غزني ښار له خانه دفاع وکړه او پاڅونوال اړ شول چې د شلگري او زرملي له لارې په لوگر واړوي. گڼ شمير غلجي د لارې په اوږدو کې له هغوی سره ځای شول ، ويل شوي چې شمېره يې تر شلو زرو تنو ډېر وو. شاه محمود له ډېرو ستونزو وروسته درې زره تنه جنگيالي چمتو کړل او د (شاه وليخان باميزي، د

^۱ - کهزاد، هماغه اثر، ۳۱ ب

احمدشاه دراني د سر وزیر) زوی شیرمحمد خان مختارالدوله ېې له بند څخه خلاص^۱ او د اله گوله کوونکو د ټکونی لپاره ېې ولېږه. دغه مجرب سړي د درو زره تنو اله گوله کوونکو په وژلو وروسته پاڅونوال له پښو وغورځول، او د شاه محمود په امر ېې د بلخ غونډی ته نېږدې د هغوی له ککرو څخه کوپړی - منارونه جوړ کړل.^۲

د ۱۸۰۲ ز کال په مارچ کې ول چې له کلاته نېولي تر جلال آباده پورې مېشتو غلجیو بیا اله گولي ته لاس واچاوه او په پام کې ېې نېولي ول چې له درو خوا خواوو یعنی له لویديځ، سویل او سویل ختېځه پرکابل یرغل وړ وي. د اله گوله چیانو شمېر پښخوس زره اټکل سوی دی.^۳ وزیر فتح خان او شهزادګي کامران دواړو په بېرې له پېښوره د کابل خوا ته مخه کړه؛ د وزیرفتح خان د تره زوی عبدالواحد په خپل ټول ځواک او امکان سره د کابل د اله گوله چیانو په شا تمبولو ته ودانګل. په خپله وزیرفتح خان د غلجیو د قوم د جبارخیلو او احمدزیو د تیرونو د جنگیالیو پر وړاندې چې مشري ېې محمد خان بابکرخیل کوله او شمېر ېې لسو زرو ته رسېده ودرېد، او هغوی ته ېې ټېنګه ماته ور کړه او بیا ېې خپل پام د اله گوله چیانو بلي بلي ته چې مشري ېې عبدالرحیم خان کوله واراوه؛ دې بلي غوښتل له ختېځه پرکابل یرغل وکړي. عبدالرحیم خان د خپلو لسو زرو جنگیالیو په ملتیا د وزیر فتح خان مخې ته ودرېد (۱۸۰۲ ز کال د می د مېاشتې ۱۱). په دې جګړې کې وزیر بیا پر خپلو مخالفینو لاس بری شو، عبدالرحیم خان سره له دوه وو زامنو ونېول شو او بیا اعدام شول.^۴

دا د ۲۲ کلن ځوان وزیر فتح خان پېنځمه بريالی جګړه وه. د درېمې بلي د ټکولو لپاره دواړه شیرمحمد خان او احمد خان نورزی گومارل شوي ول

^۱ - داسې پرېښي چې له شاه شجاع سره د پټې اړیکې د لارو په جرم نېول او بندي سوی وو. (القدس، ۲ ټوک، ۳۰۱-۳۰۴ پاڼې)

^۲ پیرس، هماغه اثر، ۳۱ پ، القدس، ۲ ټوک، ۳۰۴-۳۰۵ پ

^۳ پیرس، هماغه ځای، پوپلزانی، درة الزمان، ۲۰۲ پ

^۴ - پیرس، هماغه اثر، ۳۲-۳۳ پ، القدس، ۲ ټوک، ۳۰۵ پ

چې د کندهار او د هغه د ورڅېرمو سېمو د تېکاو خونديتوب وساتي. د لښکر دغو دوه وو مشرانو د خپلي لارې د اوږدو په دواړو غاړو کې د غلجیو ټولي کلاگانې وپجاري او له خاړو سره پې پو او د غزني، کلات او کندهار ترمنځ د پرتو سېمو د تېکاو له تېنگولو وروسته کابل ته راستانه شول.^۱

شاه محمود خپل ټول پام د کابل د ورڅېرمو سېمو خونديتوب ته اړولی وو چې شاه شجاع پو ځل بیا د خیبر د وگړو له منځه یو شمېر د پېسو او سوغاتونو په بدل کې خاتنه راوهڅول او یو ۱۲ زربز لښکر پې جوړ او پر پېښور پې یرغل ورو ورو خو د پېښور ساتونکو د شجاع گن شمېر جنگیالي له پښو وغورځول او شاه شجاع یو ځل بیا په تېښتي و تېښتېد. د همدغه ۱۸۰۲ ز کال په لړ کې ول چې د آمو د سیند د بلي غاړې وزیکو پر بلخ برید وکړ خو د بلخ په ورڅېرمو سېمو کې د وزیرفتح خان د لښکر شوي ځواک له پلوه پې ماته وخوړله او اړ سول چې بېرته د آمو د سیند بلي غاړې ته په شاسي.^۲

له کابله د وزیر فتح خان لیري کی دل او د شاه محمود

پرخي دنه :

د وزیرفتح خان پرله پسې بریاوي د شاه محمود د دربار پر بوه نېږدې او مخور غړي اکرم خان الکوزي باندې ډېرې درنډې پرېوتلي او له وزیر فتح خان سره پې تربگني پېل کړه. وروسته پرېکړه وسوه چې محمد اکرم خان دي په کابل کې پاتي سي او وزیر فتح خان دي پېښور ته لارسي. وزیر فتح خان پېښور ته لار او د هغه ځای له پرگنو څخه پې د خپل لښکر د لگښتونو لپاره ماليه را ټوله کړله. د کشمیر حاکم ورته پېنځوس زره روپي ولېږلي، بیا پې د

۱ - هماغه آثار، هماغه ځایونه

۲ - پیرس، عروج بارکزانی، ۳۴ پ

کوهات، بنو او دامان په لور ودرومل او له هغو خایونو څخه یې هم مالیه را ټوله کړه ، ورپسې یې د وزیرستان د نېولو تکل وکړ. د وزیرستان له نېولو وروسته، د ۱۸۰۳ زکال دویې وو چې کندهار ته ستون سو^۱.

وزیر، کندهار ته د ستنېدا په لارې کې خبر سو چې شهزادګی قیصر د فارسیانو - ژ / ایرانیانو په مرستې پر کندهار د برېد تکل لري ، پر دغه مهال کندهار د کامران میرزا په لاس کې وو. وزیر په بېرې خان کندهار ته ورساوه او له شهزادګی کامران سره یې پو ځای د شهزادګی قیصر په تمبولو پېل وکړ. د دواړو خواوو ترمنځ په کوکران کې دېره کلکه خونړی جګړه ونیستله چې په پای کې قیصر ماته وخوړله. د قیصر د لښکر بولندوی اکرم خان په دغې جګړې کې ووژل شو، قیصر ونېول شو او کابل ته یې ولېږه. څه موده وروسته وزیرفتح خان له خپل ورور دوست محمد خان سره کابل ته راغی. شاه شجاع، کابل ته د فتح خان له ورتګ څخه په ګټې اخیستې چې دګرې تش لېدلی وو یو ځل بیا پر کندهار برېد وکړ خو وزیر فتح خان له خپل ورور سره پو ځای د کامران ملاتړ ته ودانګل او یو ځل بیا یې شاه شجاع ته ماته ورکړه ، شاه شجاع بېرته پېښور ته وتښتېد. په دغه ځای کې وزیر فتح خان د غفورخان بارکزي، سیدالخان الکوزي او خواجه محمد خان سدوزي پر پالیالی او صداقت باندې شکی شو او دواړه یې زندان ته ولېږل^۲.

د وزیرستان د سوبې او د کندهار په کوکران کې د قیصر د ماتې په پام کې نېولو سره دا د شاه محمود د حکومت د مخالفینو پر وړاندې د وزیر فتح خان اتمه بریالی جګړه وه ؛ د فتح خان نهمه جګړه د کابل په قلعه قاضي کې د شاه شجاع پر وړاندې وه چې د شاه محمود د ژغورنې لپاره یې تر سره کړه. وزیر فتح خان په کندهار کې وو چې اکرم خان الکوزی په کابل کې مړ سو؛ له بلې خوا مختارالدوله شیرمحمد خان هم له شاه محموده د وزارت د ځوکی غوښتونکی وو؛ خو شاه محمود دا ځوکی د وزیر فتح خان حق ګاڼه او په

۱ - الفستن، د آصف فکر تېاره ، ۵۲۲ پ

۲ - موهن لال، حیات امیر دوست محمدخان، ۱ ټوک، ۸۱ پ

پر دغې څوکۍ کې د شیرمحمد خان له گومارني څخه ډډه وکړه. شاه محمود خپل زړه پر قزلباشانو باندې تړلی وو او هغوی هم د خلکو پر خپتو او برخلېک باندې واک چلاوه؛ په دې توگې شاه د سنیانو په سرټکونو او شکایاتونو خپل غوږ هم نه گراوه.

د شاه محمود پر وړاندې د کابل د پرگنو سرکښی:

د شاه محمود او د هغه پر شا و خوا د را تاو شوېو قزلباشو پر وړاندې د خلکو نارضانیتي د هرې ورځې په تېرېدلو مخ په ډېرېدو وه. په دې لړ کې مختارالدوله شیرمحمد خان د بنار له یوه ستر روحاني سید احمد سره اړیکه ونېوله چې د شاه پر وړاندې یې راوپاروي. سید احمد د میرواعظ آغا په نامه پیژندل کېده، د هغه د علمیت او قدسیت انگازې د هېواد په هر گوټ کې خپرې وې.

میرواعظ څو ځلې د حج په سفر تللی وو او د کابل په وگړو کې یې د یوه پاک لمني روحاني په توگې دروند نوم درلود؛ هغه د سنیانو په منځ کې ډېره پیاوړې اغېزه درلودله؛ میرواعظ چې له پاچا وېره نه درلودله په روڼا ورځ به یې پر شاه گوټ نیونې کولې. میرواعظ به وگړو ته وېل چې پاچا له قزلباشانو څخه ملاتړ کوي او سنیان سپکوي. په دې ډول د شاه پر وړاندې د پرگنو کرکه ورځ په ورځ ډېرېدله او خبره د سنیانو او شیعه گانو ترمنځ د نښتو او جگړو د پېل کچې ته په رسېدلو لوړه سوه.

د تاریخ سلطاني لېکوال لېکي: یوه قزلباش، یو سني مذهبه تنکی ځوان خپل کاله ته مېلمه او ورپسې یې ور سره لواطت وکړ؛ تنکی ځوان کاله ته له ستنېدا وروسته، پېښه خپلې کورنۍ ته ووبله. د ځوان هلک پلرگنی شاه محمود ته د سرټکونې لپاره خپل گربوان څېري او پاچا هم پېښه د بنار قاضي ته ورسپاري. قاضي د جرم د زباد لپاره شاهدان غواړي چې دا کار د مدعي لپاره نا شونی وو، د هلک پلرگنی د جمعي په ورځ د پل خشتي جومات ته ځي، هلته یو ځل بیا خپل گریوانونه څېري او له میرواعظ آغا څخه د مرستې

غوښتنه کوي. میرواعظ د قزلباشانو پر کورنو د پرغل او د هر قزلباش د وژني بولنه ورکوي. خلک د پل خشتي له جوماته راپاڅېږي او پرچنداوول چې د قزلباشانو استوګنځی وو ور اوږي، او د چنداوول په لارو او کوڅو کې چې هرڅوک یې مخي ته ورځي په تورو، چرو او سوتیو وهي، یا یې وژني او کورونو ته یې اور ور اچوي.

خو الفنسټن په ۱۸۰۹ز کال کېنې داسې روایت کوي: د یوه قزلباش پر لاس په روڼا ورځ د یوه تنکي کابلي ځوان وژني، د وګړو ځوابدي خپلې لورې کچې ته ورسوله. ناورینوالو د وژل شوي هلک مری د یوه شهید په توګې بدرګه کاوه چې د قزلباشانو یوې ډلې د مړي پر بدرګې ناورینوالو باندې ډزي وکړې؛ دغه سپکاوي د وګړو ډېره ترخه کرکه را و پاروله او د پاچا د مریانو (قزلباشانو) په نشتوالي کې چې د پاچا په چوپړ کې ول، د قزلباشانو پر استوګنځایونو یې برېد وکړ او د هغوی سپمه یې له لږ مقاومت وروسته لوت کړله. په سبا ورځ یې جګړه لا توده شوه. د کابل له نورو ورځېرمو سپمو څخه خلک د سنیانو مرستې ته را ودانګل؛ په دې کې د کوهستان د پیرانو له ډلې څخه د یوه تر مشرې لاندې د کوهستان ګڼ شمېر توپکوال هم په همدې موخې پر کابل را مات سول. مختارالدوله او د درانیو نور مشران د رامنځته سوي اله ګولې په منځ کې لېدل کېدل چې په برالا یې خلک جګړې ته هڅول. میرواعظ خلکو ته د جنت ژمنې کولې او د مشرانو پر مخونو یې سپېڅلې اوبه (زمزم) شپنډلې او سنیان یې جګړې ته هڅول. خو د کابل د دوبي د لمر د سوځندو وړانګو له کبله د جګړې دواړو سترو ستوماتو خواوو لنډ مهاله اوربند غوښت. دغې خونړۍ نښتې د ۱۸۰۳ ز کال د جون د مېاشتې په ۴ او ۵ نېټې (د غبرګولي د مېاشتې په نېمپایو کې) تر دوه وو ورځو پورې دوام وکړ. د شاه سترګو د وزیر فتح خان د راتګ لارې څارلې چې له خپل لښکر سره یو ځای له کندهاره د کابل پر لور را خوځېدلې وو، له بلې خوا د مختارالدوله سترګو د

۱ - تاریخ سلطانی، ۱۸۲-۱۸۳ پ، واقعات شاه شجاع، ۱۳۳۳ل، ۹-۱۱

شاه شجاع د راتگ لارې څارلې چې د پاچاهي د گډې نېولو ته يې رابللی وو.^۱ د غبرگولي د مېاشتې ۱۵ نېټه وه چې وزير فتح خان کابل ته ورسېد او د هغه له راتگ سره سم د دواړو خواوو ترمنځ د جگړې د اور په وژلو، سوله وسوه. د سراج التواريخ لېکوال په دې باور دی: " کله چې د قزلباشانو د برخليک لمر نور د دوبيدا ژي ته نږدې سو وزيرفتح خان له خپلو وروڼو سره يو ځای د سلطنت د ساتلو او د فساد د له منځه وړلو لپاره ملا وتړله، د دواړو خواوو پر وړاندې يې خپلې تورې له تېکې را واپستلې او د تورې او مت په زور يې د شرگدي اور لمبې ووژلې او قزلباشان يې د شوني گواښ له قهرژلو لومو څخه وژغورل."^۲

په مجردې چې وزير فتح خان له کابله د باميانو پر لور د مالپې د راټولو په تکل ووت يو ځل بيا په کابل کې د شرگدي اور لمبې بلې سوي. شاه محمود د شر گدي اور د وژلو لپاره دواړه مختارالدوله او احمدخان نورزی ولېږل؛ خو هغوی په خپله ددغه اور پر سر نوري خخلي ماتې کړلې؛ شاه محمود غوښتل چې شيرمحمد ونېسي خو نوموړی د شاه په تکل خبر سو (د جولای ۸ ، ۱۸۰۳ ز کال) او مير واعظ ته يې د اور د بلولو لارښوونه ورکړه او مير واعظ هم کت مت هماغسې چې ورته وېل سوي ول وکړل، پېنځه ورځې وروسته (د ۱۸۰۳ ز کال د جولای په ۱۳ نېټې) شيرمحمد خان له شاه شجاع سره يو ځای کابل ته راغی.^۳

الفنستن وايي: مختارالدوله چې په سياست او پوځ کې يې لور دريځ درلود، د خپل شخصيت د ځانگړتيا له اړخه هم په خلکو گران او منلی سړی وو. ان د هغه په وزارت کې تيب درېڅو خلکو هم د هغه کاله يا ديوان ته په آزاده سر تگ راتگ کاوه او په آسانی يې کولای سول هغه ته ورسې. دېرې وختونه به له ساتونکو پر ته دباندې راووت، کله کله به د باندې پلې په پښو روان وو.

۱ - الفنستن، د فکرت ژباړه ، ۵۲۶ پ

۲ - د درة الزمان پر بنسټ، ۲۱۴ پ

۳ - الفنستن، د فکرت ژباړه ، ۵۰۷ پ

تل د نورو مرستو ته چمتو وو. که ېې نه سواى کولای خپل مقابل لورى په زغم و پېڅ خوښ وساتي نو د ژمنې په ورکولو به ېې کار پای ته رساوه. که له چا سره ېې ژبه او ژمنه کوله نو له هغه ېې د پالیالۍ يا د وفا پروا هم نه کوله. له دېمنانو سره ېې ټوکي او نرمښت کاوه؛ نه يوازې د مېرځمنو پخوانۍ گناهانې به ېې وربخښلې بلکه پر هغه مهال چې دده په منگولو کې ول پرته له دې چې کومه سزا ورکړي هغوى ته به ېې د مزاحمت پيدا کولو شېبه هم ورکوله. دغو خانگړتياوو دده پر شپول هغه کسان خائنه راکاږلي ول چې په آسانۍ ېې نه سواى کولای د هغه پر خواک - غوښتنې، بې انظباطۍ، د سېسه گړۍ او چلوټو باندي پوه سي. هغه له مذهب څخه په گټې اخېستنې د اله گولو په راپارولو کې خانگړۍ استعداد درلود. نوموړى د خپل پلار شاه ولي خان له مړينې سره سم اړ شوى وو چې بلوڅستان ته پناه پوسي، خپلې ورځې او شپې ېې له کور کهوله لېرې په زده کړو تېرې کړې وې چې وروسته د افغانانو په منځ کې نامتو عالم سو. له ډرانيو سره په پرتلي، د عباداتو په ښو کې ېې پروا وو، مگر تل ېې له خانه د اهل سنت د مذهب پر وړاندي تعصب ښکاره کاوه، يا ښايې همداسې احساس به ېې کاوه. علم او روحانيونو ته ېې درناوى درلود او د "ميرواعظ" په نامه سيد احمد سره ېې چې هم عالم او هم روحاني وو، ملگرتوب درلود.

مخکې له دې چې شاه محمود د رامنځته سوي کرکېچ پر وړاندي خپل چمتووالى ونېسي پر هغه باندي د ډار وربخې له ورايه خپرې سوي وې. هغه د خپل خان امن يوازې د مختارالدوله په نېولو کې لېده خو نوموړى د شاه محمود په نيت خبر سوى وو. مختارالدوله د جولای په اتمې له کابله وتښتېد، خو له تېښتې مخکې ېې سيد احمد ته د شرگډي اور د بيا بلولو لارښونه وکړه او مير واعظ هم له لارښوونې سره هماغسې وکړل چې ورته وېل سوي ول. خو د خلکو د خېنم او قهر مخه په ډېرې هوښيارۍ له شيعه گانو څخه د شاه پر لور چې د هغوى ملاتړى او ساتندوى وو راتاو سوه. دا گامونه په دومره هوښيارۍ پورته شوي ول کله چې د جولای د مياشتې په ديارلسمې نېټې مختارالدوله له شجاع الملک سره يوځاى کابل ته راستون سو نو شاه محمود

بې په بالاحصار کې د خلکو د کلابندی په کړۍ کې ولېږد. خو نه دی او نه شاه شجاع کابل ته ننوتل.^۱

په خپله شاه شجاع وایي: " لومړی می د بابر په بڼ کې استوگنه غوره کړه ورپسې قلعه مدد خان ته لارم. شاه محمود می په بالاحصار کېښي کلابند کړ. " مگر شاه شجاع دې ته اړ وو چې لومړی له وزیر فتح خان سره خپل زور وازمائي او بیا دې د کابل پر سلطنتي گدی ډډه ووهي، وزیر فتح خان په دې مهال بامیانو او ډایکنډۍ ته د مالیاتو د راټولو لپاره تللی او د راستنېدا په درشل کې وو. وزیر فتح خان د خپل ورور دوست محمد خان په ملتیا د اتو زور سپرو په بدرگي له بامیانو او ډایکنډۍ څخه د کابل پر لور راروان وو؛ کله چې د کابل د ښار په (څلور مایلی واټن کې) د قلعه قاضي سېمي ته ورسېد د شاه شجاع له ځواکونو سره مخامخ سو. د دواړو ځواوو تر منځ خونړی جگړه ونښتله، دا جگړه د سباوون له سپېده دمه تر ماښامه روانه وه، داسې برېښېدله چې سوبه د فتح خان د لښکر په برخي ده، ځکه د جگړې په وروستېو شېبو کې فتح خان له خپلې ځلاندي توري سره راووت او پر دښمن بې یرغل وروور، دښمن ونه سو کولای خان تېنگ کړي، نو فتح خان او د هغه بدرگه جنگیالیو ته بې لاره ورکړه او د ښار پر لور بې خپل پرمختگ ته دوام ورکړ، خو په همدې لړ کې د فتح خان د لښکر یوه مشر د جبهې له شا د شاه شجاع په پلوی د فتح خان له لېکو ووت او د فتح خان د لښکر شاتینې برخه له گډوډۍ سره مخامخ سوه. کله چې وزیر د نوموړي افسر له خیانته خبر سو دې ته اړ سو چې له خپلو ورونو او یو شمېر بدرگه ملگرو سره په گډه ددښمن لېکه د توري په زور ماته او د کندهار پر خوا وخوځېږي.^۲

که څه هم وزیر فتح خان په دې جگړې کې ماتې وخوړله مگر دې ماتې ونه شو کولای د هغه پر پېاوړو روحیاتو او تېښنگ هوډ باندي کومه ناوړه اغېزه وشپنډي، ځکه فتح خان د پېاوړو روحیاتو څښتن وو او دې ماتې ونه

^۱ - الفندستن، افغانان، ژباړه فکرت، ۵۰۷ پ

^۲ - الفندستن، افغانان، ژباړه فکرت، ۵۲۵ پ، واقعات شاه شجاع، ۱۱ پ

سو کولای د واکمنی په بیا لاسته راوړنه کې یې نهیلی کړي.

شاه محمود د وزیر فتح خان د توري او تدبیر تر سیوري لاندې د درو کالو لپاره په بالا حصار کې سلطنت وکړ خو له دې چې نوموړی چرچه مار، آرام خوښی او ضعیف النفسه سلطان وو، وگړي د وزیر فتح خان په نشتوالي کې د هغه پر وړاندې راپاڅېدل او شاه شجاع یې د پاچهی پرگدی کښېناوه (۱۸۰۳ زکال، جولای)

په هغه مهال کې چې وزیر په پېښور او کندهار کې وو، د هغه په نشتوالي کې پرگنو له شاه څخه دومره کرکه کوله چې د هغه په کړی پورې له څو تنو په گټو مینو او شرگڼو راتاو وو کسانو پرته بل هېڅ چا له شاه څخه بڼه زړه نه درلود. له همدې کبله یې شاه شجاع په شور او ږور د سلطنت پر گدی کښېناوه او مختارالدوله شیر محمد خان د هغه د وزیر په توگه وگومارل سو. شاه محمود زندان ته ولوېد او شاه شجاع پرېکړه وکړه چې د شاه زمان د ړندولو په جرم نوموړی هم ړوند کړي خو شاه محمود د خان د شفاعت لپاره قرآن وړاندې کړ او له شاه شجاع یې د بخښنې غوښتنه وکړه. شاه شجاع هم د مختارالدوله شیرمحمد په منځگړبتوب له خپلې کړې پرېکړې څخه لاس په سر سو او د کابل په بالا حصار کې یې د شاه محمود پر حبس بسنه وکړه.^۱

د سلطنت پر گدی د شاه شجاع ناسته او له فتح خان سره د

هغه د پیوستون او بیلتون لاملونه :

شاه شجاع له ډېرو کړانوونو، جگړو او ماتو وروسته د لومړي ځل لپاره د کابل د سلطنت پر گدی ډه ډه ولگوله او تر شپږو کالو له ۱۸۰۳ز تر ۱۸۰۹ز کال پورې یې سلطنت وکړ. د هغه لومړنی گام د ملاعاشق شینواري او د هغه د نېرېدو خپلوانو او انډیوالانو نیول ول. ملاعاشق یې اعدام کړ او ورپسې یې د کوه نور د الماسو د تر لاسه کولو لپاره د ملاعاشق کلا ونړوله او الماس یې

^۱ - تاریخ سلطاني، ۱۸۴ پ، کهزاد، بالا حصار کابل، ۲ توک، ۱۴۲ پ

ترلاسه کړ. د فتح خان ورور نواب اسد خان چې د زمانشاه د نېولو دنده یې په غاړه درلودله، بندي سو. خو د شاه شجاع د وزیر مختارالدوله شیرمحمد خان لومړنی کار دا وو چې له شاه غوښتنه وکړي چې نواب اسد خان له بنده خوشي کړي. دهغه غوښتنه ومنل سوه او نواب اسد خان د وزیر له پلوه په ډېر درنښت او درناوي وپالل شو. وزیر غوښتل د بارکزیو او سدوزیو د دوه وو سترو کورنیو ترمنځ د کښې پر اور باندي د پای د ټکي په اېښودلو دښمني ورکه کړي نو په همدې هېلي یې د دوست محمد خان خور (وفا بیگم) د شاه شجاع په نکاح کې راوستله. خپلوي رامنځته سوه، شاه شجاع له نواب اسد خان او د خپل د وزیر له ورور گل محمد خان څخه وغوښتل چې کندهار ته لار سي او فتح خان کابل ته راولي او ورته وايي چې د شاه شجاع په دربار کې به د خپل پلار په شان له سرلوری او درنښته برخمن اوسی. په دې پلاوي کې شهزادګي حیدر، احمدخان نورزي او عظامحمد خان بارکزي هم ګډون درلود، شاه شجاع د وزیرفتح خان د ډاډیني لپاره یو ژمنلېک هم د پلاوي په لاس ولېږه.

کله چې پلاوی په کندهار کې دېره فتح خان ته ورسېد او د شاه شجاع د درنښت او هېلوسلامونه یې ورته وړاندي کړل نو فتح خان هم کابل ته مخه کړه او د کابل پر لور راوخوځېد؛ له بلې خوا کامران میرزا د وزیر فتح خان دغه ګام د اړیکو د پرېکون په توګې وګاڼه او دهرات پر لور وتښتېد او د هغه پرځای د زمانشاه زوی قیصر د کندهار د حاکم په توګه وټاکل شو.^۱

له دې خوا، وزیر شیر محمد خان واورېدل چې وزیرفتح خان د کابل په تکل را خوځېدلی نو د هغه مخې ته تر غزني پورې د ښه راغلاست لپاره ورغی او وزیر فتح خان یې په ډېر تاوده هرکلي کابل ته د پاچا دربار ته راووست. خو شاه شجاع له خپلې کړې ژبې او ژمنې پېښمانه او منکر سو. په خانګرې توګې شاه شجاع هغه مهال له خپلې ژبې واوښت چې ګوري فتح خان له وزیر شیرمحمد خان سره په پوه کور کې ژوند کوي. اکرم خان چې د شاه

^۱ - الفنسټن، هماغه، ۵۲۷ پ، پیرس، عروج بارکزانی، ۴۷ پ

شجاع بل وزیر دی، پاچا ته وړاندېز کوي چې دی د پېښور ته ولېږي؛ شیر محمد خان او فتح خان به هم له خان سره بوزي او دی به پي هلته بنديان وساتي او په دې توگي به شاه د هغوی له سرخوړی خلاص سي. شاه شجاع هم دغه وړاندېز ومانه او پېښور ته د تگ او تاييا امر پي ورکړ. خو شیرمحمدخان له هر سوري چې وو خبر شوی وو چې پاچا ورته کوم پخلی په پام کې نېولي دی؛ شیر محمد دغه خبره له فتح خان سره گډه کړه او پرېکړه وسوه چې فتح خان دې په کابل کې د پاتي کېدلو لپاره يوه پلمه جوړه کړي او د پاچا د نه شکمنېدلو لپاره به شیرمحمد خان له اکرم خان سره پېښور ته لار سي.

شیر محمد خان له فتح خان سره ژمنه وکړه چې د وزیر فتح خان دوست به دده دوست او دښمن به پي دده دښمن وي او تل به له پو بل سره په سلا ددښمن پر وړاندې په گډه جنگېرېږي. بيا پي وزیر فتح خان ته اويا زره روپي ورکړي چې د خپلو موخو د پلي کولو په لاري کې پي د اړتيا پر مهال ولگوي. شاه شجاع تيزين ته رسېدلی وو چې د خپل وزیر له دروهي "دسيسي" څخه خبر سو او وېرېد چې ښايي ياده دسيسه د وزیر فتح خان له پلوه پلي نه سي. شاه د خپلو سرتېرو يوه ډله په بېره کابل ته ولېږله چې فتح خان له نورو سردارانو سره په ده پسي د بندي په توگي پېښور ته راولي. کله چې فتح خان د پاچا له دغه گام څخه خبرېږي د سترگو په رپ کې بندي سرداران له زندانه خلاصوي او له هغوی سره يو خای د لوگر له لاري د کندهار پر لور خوځېږي.^۱

د فتح خان د له منځه وړلو لپاره د قيصر او زمانشاه دسيسي:

د شپي په نېمپايو کې ول چې وزیر کندهار ته ورسېد، کله چې د ښار دروازي پي ترلي ولېدلي نو د دروازي ساتکونو ته پي بډي ورکړي او د

^۱ - موهن لال، زندگي امير دوست محمدخان، ۱ توک، ۸۷ پ

شهزادګي قصير له خواجه سراي " آغا ادراک " سره ټي ولېدل. خواجه سراي په بېرې قيصر ته ورغی او له خپلې کتنې څخه ټي قيصر ته کېسه وکړه؛ وزير غوښتل چې د کابل د واکمنۍ د ګډۍ په نېولو کې له قيصر سره مرسته وکړي. شهزادګي د دغه په زړه پورې خبر په اورېدلو د فتح خان مخي ته د بڼه راغلاست لپاره د ښار دروازي ته ورغی او ورسره ټي ولېدل.

فتح خان له قيصر سره په دې شرط ژمنه وکړه چې که له احمد خان نورزي څخه لاس پر سر او ژمنه و سپاري نو فتح خان به د ژوند تر وروستۍ سلګۍ پورې د شهزادګي په ګټه جګړه وکړي او که شهزادګي د ده له مرستې ډډه وکړي نو له کامران ميرزا سره به يوځای سي. شهزادګي قيصر له دغې ژمنې ډير خوښ شو. وروسته فتح خان امر وکړ چې د دوست محمد خان تر مشرۍ لاندې دې دوه زره سرتېري چمتو کړي او احمد خان دې ونېسي. په خوب بېده احمدخان تر تلټک لاندې خرناس واهه چې کور ټي کلا بند اولاس او پښې تړلې ټي په څښېدلو د قيصر د دروازي شا ته ودراره. کله چې د احمد خان سترګې پر وزير فتح خان ولګېدلې پوه شو چې له وزير سره د ماتې شوي ژمنې او ژبې په سزا له هغه څخه غچ اخېستل کېږي. احمد خان د قيصر زندان ته ولوېد او په سبا سهار چې سردارانو او خانانو فتح خان د قيصر تر څنګ تر ټولو نېږدې وليد نو په خپلو خانونو وډار سول او له هرې لارې چې ورته شونې ول قيصر ټي له وزير فتح خان سره له يو ځای کيدنې وډار کړ او هغه ټي و هڅاوه چې وزير فتح خان ونېسي. قيصر هم خپله د پروڼ شپې کړې ژمنه هېره کړه او يو پلان ټي جوړ کړ؛ قيصر ، فتح خان ته ووېل چې خانان غواړي په يوه بڼ کې ستا مېلمانه سي ؛ قيصر د همدې مېلمستيا په پلمې د فتح خان د نېولو تابيا ونېوله. فتح خان چې د قيصر په کړو وړو شکمن شوی وو د مېلمستيا د چمتووالي لپاره ټي دوه ورځې و غوښتلې ؛ له دغه څنډ څخه د هغه موخه دا وه چې د خان او د خپلو وروڼو د ژغورنې لپاره لاره وپلټي. له دې کبله ټي سردار دوست محمد خان ته دنده وسپارله چې بڼه تکره ساتونکي برابر او د مېلمستيا د سېمالبنټ چارې په خپله په لاس کې واخلي.

دوست محمدخان هم د ښه خرپ او درب مېلمستیا تاييا په لاس کې ونېوله او خان ېې له سره تر پښو په وسلوسمبال او د پېنځه سوه وسله والو مشري ېې په لاس کې واخېستله او د شهزادګي قيصر تر سترګو لاندې ېې مېلمنو ته ښه راغلاست ووپل. د هغه همدغه هوښياري او وېښتوب بس وو چې شهزادګي قيصر پوه کړي چې هغوی د هر ډول پېښې د رامنځته کېدلو لپار بشپړ چمتووالی لري. له دې کبله شهزادګي او ملګرو ېې وزير فتح خان ته په ډاګه کړه چې د احمد خان نورزي د خلاصون په بدل کې به ورته سل زره روپۍ ورکړي. فتح خان دغه وړاندېز ومانه او بيا ېې د خاتانو د يوه وړانديز پر بنسټ د بندي احمد خان يوه لور قيصر ته ور په نکاح کړه او احمد خان له زندانه خلاص شو او يو ځل بيا د کندهار د ښار د ساتني په دندې وگومارل سو.

له هغه وروسته شهزادګي قيصر، فتح خان، دوست محمد خان، خواجه محمد خان او عطا محمد خان نورزي له خپلو لښکرو سره په ګډه د کابل پر لور وخوځېدل، خو کله چې کلات غلزاني ته ورسېدل، عطا محمد خان نورزي له يو شمېر نورو خاتانو سره بېرته کندهار ته ستون سو؛ فتح خان له دغه ناڅاپه بېلتانه او ژمنې ماتېدنې څخه ونه بېرېد او د کابل پر لور ېې خپل پرمختګ ته دوام ورکړ. پر دغه مهال شاه شجاع له پېښوره بېرته کابل ستون سوې وو او د کابل په قلعه قاضي کې ېې د کندهار د لښکر د راتګ لپاره لاره څارله. کله چې فتح خان د توپ کلا ته ورسېد د شپې په نېمې کې د فيض الله خان پوپلزي په نامه يو بل ځمکوال، سره له خپلو پېنځو زرو جنگباليو د فتح خان له لښکره جلا او له شاه شجاع سره يو ځای سو. دغې پېښې د فتح خان پر لښکر بده اغېزه وکړه او د خپل ورور دوست محمد خان په سلا ېې پرېکړه وکړه چې بېرته کندهار ته ستانه سي. خو کله چې ښار ته نېرېدې سو، ورته خير ورسېد چې کامران ميرزا پرېښار منګولي ښځې کړي او ښار ېې په لاس کې دی، له دې کبله فتح خان اړ سو چې بېرته کامران ته ورسې. کامران يا دلېونتوب يا د ناپوهې او يا د کېنې له مخې د فتح خان او د هغه د وروڼو په سپکاوي پېل وکړ. دغه چال چلند فتح خان کلک خوا بدې کړ، دلته بيا فتح خان د قيصر په ګټې له خپلې وړتيا څخه کار واخېست او دوي

مېاشتي وروسته ، فتح خان ، کامران میرزا، له ښاره تېښتي ته اړ کړ او د هغه پر ځای ېې قیصر د ښار حاکم کړ.

لږ وخت وروسته شاه شجاع د یوه ځواک په مشرۍ د کندهار پر لور وخوځېد ؛ کله چې د چشمه شادي کلي ته ورسېد، فتح خان او وروڼه ېې فراه ته په شا سول، قیصر لومړی په ډهلي (ډالي) کې او له هغه ځایه ېې مرکزي غرونو ته پناه پوره. شاه شجاع د کندهار ښار ته راغی ؛ ډېره هڅه ېې وکړه چې قیصر ونېسي، خو گوتو ته ورنغی. په پای کې شاه شجاع له بارکزیو وروڼو سره سوله غوره وبلله او فتح خان او وروڼو ته ېې پیغام ولېږه چې له هغه سره دې یوځای سي. فتح خان او دوست محمد خان بېرته کندهار ته را ستانه سول اوله هغه ځایه د پېښور د یاغیانو د ټکولو په تکل د پېښور پر لور ېې خوځېدا پېل کړه. د ۱۸۰۵ز کال په اپریل کې پېښور ته ورسېدل، په دغه وخت کې شاه شجاع د غازيخان په ډېرې کې میر علم خان له واکمنۍ گوښه او پر ځای ېې عطا محمد خان نورزی وگوماره. فتح خان د پاچا مخې ته ودرېد او وېې غوښتل چې دا کار ونه کړي خو پاچا ونه منله. د پاچا دغه کار بارکزي وروڼه خوا بدې کړل او په خوابدي زړه د هرات پر لور وخوځېدل. د هرات والي حاجي فیروزالدین داسې سړی نه وو چې په کابل کې د سلطنت د نېولو لپاره ملا وتړي، له دې کبله فتح خان او ورور ېې دوست محمد خان یو ځل بیا کندهار ته ، قیصر ته ورغلل .^۱

دا ځل قیصر د خپل رانده پلار زمانشاه په لارښوونې د هغوی د له منځه وړلو هڅه وکړه. ددې توطیې داستان هم په زړه پورې دی چې په گډه به ېې ولولو.

د زمانشاه د توطیې پر بنسټ د فتح خان زنداني کېدل:

مخکې مو وویل چې وزیر فتح خان او دوست محمد خان دواړه له

^۱ - موهن لال، حیات امیر دوست محمد خان، ژباړه داکتر هاشمیان، ۱ ټوک، ۹۰ -

هراته، کندهار ته قیصر ته ورغلل خو دا خل فتح خان او دوست محمد خان د قصیر په دربار کې د خواجه محمد او میرعلم خان له پلوه سپک او سپېره سول. دغه ژبني شخړه او سره جگړه د قیصر د پلار د زمانشاه ددسېسي له کبله په لاره اچول سوې وه. له دې کاره د زمانشاه موخه د فتح خان د نېولو لپاره د لارې چارې جوړول ول. زمانشاه میرعلم خان او شهناواز اڅکزي ته دنده سپارلې وه چې فتح خان ته ووايي چې شهزادګی غواړي د هغه مېلمانه شي، خو چابک دوست محمدخان دومره بې خبره نه وو چې د شاه له دې پلانه دې ناخبرې پاتې سي. دواړو وروڼو وکولای سول ددې فرمایشي مېلمستيا په اړوند د شاه د رالېږلي پلاوي پر وړاندې خپله بدګوماني پټه وساتي؛ هغوی ظاهراً پلاوي ته څرګنده کړه چې دوی به د شاه له دغې پاملرنې او پېرزوینې څخه زېنت خوښ سي.

وروسته وروڼو درې اړخپزه تیاری ونېولې. یوه برخه دواړو (فتح خان او دوست محمد خان) ته سپارل کېدله. دوېمه بې نواب اسد خان ته او درېمه بې محمد عظیم خان ته وسپارل سوه. فتح خان د مېلمستيا تابيا د مرجان په ښاښته بڼ کې ونېوله. دوست محمد خان د خپل خان او د فتح خان د ساتنې او څارنې دنده په غاړه واخېستله. له دې کبله بې د پېاوري ګارډ د ځواک را ټولولو ته متې بډ وهلي؛ په دې لړ کې بې د نابلل شويو مېلمنو خوځښت تر څارلاندې ونېو. دوست محمد خان په مېلمستيا کې له دومره خپروالي او احتياط څخه کارواخېست چې د شهزادګي قیصر او زمانشاه دواړو زړونه ډاډه او پوره سول چې د زوی او پلار راز نور برېښد سوی دی. له دې کبله له هرې هغې هڅې څخه لاس پر سر شول چې دواړو وروڼو ته بې په پام کې نېولې وي؛ زوی او پلار داسې وښودله چې د هغوی په دوستی او ملګرتوب کې د بو بڅرکي په اندازې خرڅښنه او شک نه سته. ددې خبرې د زباد لپاره پرڅېدلي شاه هغوی ته شاهانه خلعتونه ورکړل؛ شاه په تش لاس او خوړین زړه بېرته ستون سو، خو زمانشاه او قیصر د بلې لارې چارې په لټه کې سول. د مېلمستيا په سبانی ورځ بې امر وسو چې وروسته له دې هېڅ څوک نه سي کولای مانی ته له پېنځو تنو ساتونکو زیات کسان له خانه سره راولي،

خو له دې سره سره فتح خان د شاه د امر پروا ونکړه او تر شلو ورځو پورې له سلو تنو ساتونکو سره یو ځای مایې ته ور روان وو. د زمانشاه اوبه له ترڅخه وواښتلي او د بلې دروې په لټه کې سو. هغه خپل ساتونکي د مایې د ونو په یوې گوښې کې ځای پرځای کړل او بیا یې امر وکړ چې قومي سران او مشران دې د شاهي احترام او سلام لپاره د شاه لېدنې ته راسي. کله چې د فتح خان وار ورسېد او د مایې دننه یې په درشل پېښه کېښودله، نو سیف الدوله میرعالم خان د شا له لوري پر فتح خان را ودانگل او پرځمکه یې وپوښت. د ونو تر شا پټو کسانو د سترگو په رپ کې په فتح خان برېد وکړ، فتح خان په زړورتیا د خان دفاع او مقاومت کاوه. په دغه اخ وېد کې د فتح خان دوه غاښونه مات سول. نواب اسد خان او د فتح خان ملگري میرزا محمد رضا او آقا مهدي چې له فتح خان وروسته مایې ته ننوتلي ول هغوی هم د فتح خان په برخلېک واوښتل او زندان ته ولوېدل.

د فتح خان د ژغورنې لپاره د دوست محمد خان زړورتیا :

دوست محمد خان چې پوه او هوښیار وېښ زلمی وو، له خپل مشر ورور سره یوځای د پاچا لېدنې ته لار نه سو او خپل تگ یې لږ شاته وغورځاوه؛ د دوست محمد خان دغه لېرېد او عاقبت سنجونه د هغه د خان او د پېنځو سوو نورو بدرگه ملگرو د ژوند د ژغورنې لامل شو. کله چې دوست محمد خان د خپل ورور د نېولو له دروې خبرشو، خپل بدرگه ملگري یې د فتح خان ژغورنې ته وهڅول او د یو زړور او بې باکه برېد په ترڅ کې چې د مایې له هرې لوري ځنډې پرې پرله پسې ډزې کېدلې وکولای شول د مایې لومړی دروازي ته دننه لاره ومومي، فتح خان د زندان په دېوالونو کې د ډېرو ساتونکو تر څار لاندې وو او ساتونکو د مایې له کنډرو څخه په پرله پسې ډول پر دوست محمد خان ډزې کولې، نو ځکه اړ شو چې کرار کرار شاته سي. خو مایې یې تر کلابندۍ لاندې ونېوله؛ په دې لړ کې قیصر، خواجه محمد خان او نورو کسانو ته دنده وسپارله چې د ښار ټولې دروازې دې وتړي او

ساتونکي دي په کلکه د ټولو دروازو ساتنه او څارنه وکړي ، ورپسې دي دوست محمد خان او د هغه بدرگه ملگري ونېسي.

محمد عظيم خان د خپل يوه ملگري له لاري خپل ورور دوست محمد خان ته د قيصر له دغه گامه خبر ورکړی وو. دغه خبر د دوست محمد خان په پياوړو روحياتو هېڅ اغېزه ونه کړه او په داسې گواښجنې شېبې کې يې خپله زړورتيا له لاسه ورنه کړه. خپل وروڼه او ملگري يې را وغوښتل او ورته يې وويل : اوس موږ په خپله کلابند يو، د ماتي کلا بندي نه زموږ په گټه ده او نه زموږ د ورور فتح خان د ژغورني لپاره کومه گټه کولای سي. له دې چې قيصر زموږ د تباهي او يا د نېولو تکل لري نو يوازېني کار چې کولای سو دا دی چې د خپل خان د خلاصون لپاره له سرښندنې ډک يوه کار ته لاس واچوو او هغه دا چې په ډله پيژه توگه به د ښار پر دروازي يرغل وروړو او هر څومره ساتونکي چې زموږ د لاري خنډ گرځي بايد د خپلو تورو او چيرو له خولو څخه تېر او بيا به د گرځک پر لور وخوځېږو.

د دوست محمدخان ملگرو د هغه خبره ومنله؛ ورپسې دوست محمد خان خپله توره له تېکي را واپستله او په خپل ټول زور او زړورتيا د خپلو انډيوالانو په سر کې ودرېد او د ښار پرېوي دروازي يې برېد وکړ. د هغه بدرگه انډيوالانو هم په گډه له ساتونکو سره د لاس او گريوان جگړه پېل کړه. دوست محمد خان چې د ۱۵ - ۱۶ کلونو ځوان وو، د ښار د دروازي څو تنه ساتونکي له چيرو تېر کړل ، په پای کې په دې بريالی شو چې دروازي پرانېزي او له هماغې دروازي يې د گرځک پر لور تېښته وکړه.^۱

زمانشاه چې د فتح خان او د هغه د وروڼو د نېولو لپاره خپل پلان نېمگړی ولېد، نو قيصر ته يې امر وکړ چې فتح خان دي دهغه د پاچاهي د ړنگولو او د سترگو د ړندولو په غچ کې ووژني، خو د هغه وزير، مختارالدوله شيرمحمد خان، ددغه کار مخه ونېوله او قيصر يې ددغه بې باکه گام له پايو

۱ - موهن لال، حیات امير دوست محمد خان، ژباړه داکتر هاشمیان، ۱ ټوک ، ۹۰ -

څخه خبر کړ او ورته یې ووېل چې ښایي په راتلونکي کې د فتح خان د وروڼو له ورته غچ سره به مخامخ سي او اړ یې کړ چې د دغسې ناسنجول سوي گام له اوچتولو څخه لاس پر سر سي.

دوست محمدخان او وروڼه یې په گرشک کې د خپل مشر ورور د ژغورني په لټه کې ول خو د لښکر د برابرولو لپاره یې پېسې نه درلودلې. یوه ورځ د هغوی له بخته پو کاروان له فارسه د کندهار پر لور روان وو چې باید له گرشکه تېر سوی وای. دوست محمد خان له خپل ورور محمد عظیم خان سره سلا وکړه چې په داسې یوې تنگسې کې داسې ناڅاپه غیبې پاتگه یوازې خدای دوی ته ورکړي او باید را خپله یې کړي، دواړه وروڼه په پوې سپمې کې په پټه کابو کښینستل او ناڅاپه یې پرکتار چاپه ووهله او له هغه څخه یې څلورلکه روپۍ وشکولې.^۱

دوست محمد خان په همدغو پېسو یو لښکر جوړ کړ او د کندهار پر لور وخوځېد او ښار یې کلابند کړ. کلابندي تر درو مېاشتو پورې وغځېدله؛ د ښاریانو او د قیصر د سرتېرو ټولې زیرمې پای ته ورسېدلې. شهزادگي قیصر له روان کلابند حالته اوتر اوتر وو؛ نه پوهېده چې د خان او د ښاریانو د خلاصون لپاره څه وکړي؟ وزیر شیر محمد خان قیصر ته سلا ورکړه چې که فتح خان له بنده خلاص کړئ نو ښار به له کلابندی وژغورل سي، پرته له هغې به دوست محمد خان ټول ښار درې وړې کړي. همدا ډول شیرمحمد خان شاه شجاع ته خبر ورکړ چې قیصر ته دې د فتح خان د خوشې کېدلو امر ورکړي. شاه شجاع شرط کښېښود چې دا کار هغه مهال شونې گرځي که محمد عظیم خان او غلامخان دواړه کابل ته د تضمین په ډول وروولېږل سي؛ په دې توگې فتح خان له بنده خوشې سو.^۲

خو الفنسټن په دې باور دی چې فتح خان قیصر په پوې غونډې کې ولېد او د خپلو پخوانیو خدمتونو په یادوني او د راتلونکو ژمنو په کولو، قیصر

^۱ پیرس، عروج بارکزانی، ۴۸ پ

^۲ - الفنسټن، ژباړه فکرت، ۵۲۹ پ

پي دومره تر خپلي اغېزې لاندې راووست چې نه يوازې هغه پي له زندانه خوشي کړ بلکه خپلي ټولې پخواني اړيکي پي له سره ورسره ژوندی کړلې. د فتح خان په خلاصېدلو د کندهار ښار هم له کلابندی خلاص سو او فتح خان له خپلو وروڼو سره يو ځای گرشک ته لاړ چې له شاه شجاع سره د يوې بلي جگړې لپاره د چمتووالي له نېولو وروسته پر کابل يرغل وروړي. کله چې ټولې چارې سمې او سمبال شوې، فتح خان د کندهار پر خوا وخوځېد، کندهار ته له رسېدا سره سم پوه شو چې (سیف الدوله) ميرعلم خان پرکابل باندي د برېد لپاره د قيصر سوچ او دريځ په بل مخي اړولی دی. فتح خان د قيصر له ژبي ماتولو څخه خوابدی سو او پرېکړه پي وکړه چې کامران له فراه څخه را وغواړي او د قيصر پر ځای پي کښېنوي.

فتح خان، د کندهار نېولو ته کامران راوباله او کامران هم د کندهار پر لور په خوځېدو سو. په دې ترڅ کې يوه شپه يوه هېښنده پېښه رامنځته سوه چې پېښو ته پي بل رنگ ورکړ. قيصر چې د کندهار پر لور د کامران په خوځېدا او له فتح خان سره په يوځای کېدا خبر سوې وو، غوښتل وټښتي. قيصر د شپې په تېاري کې د يوه شهلېت (مشال) له څنگه په پټه تښتېده، په همدې شېبې کې فتح خان هم نابېره له همدغه خايه تيرېده. په لومړيو کې پي پو بل وپېژندل او د ښکښلو، سپکو او سپورو په وپلو پي پو بل ته ښه راغلاست ووپل خو کله چې د تراخي ژبي او سپکو سپورو د وپلو له اوره ساره سول، خبرې پي تودې او پو بل ته په گېلو سول.

قيصر، فتح خان ته ووپل آيا په دې ارزي چې پوازې د خپل خان د ژغورنې او د کامران په ملاتړ کولو، ما تښتې ته اړ کړي؟ فتح خان د قيصر پر مخ د هغه ژمنه او ژبه ماتول او د هغه ډارنتوب را واپست. قيصر دا ځل بيا سوگند او لوړه وکړه چې نور به د فتح خان له نظر او سلا څخه پرته بل هېڅ کار ونه کړي او اوس هر څه چې دی واپي هماغسې به وکړي. په دې توگي دښمني او کېنه په سولې او پخلاښې واوښتله او قيصر ته پي ډاډ ورکړ چې د کندهار د حکومت واگي به بېرته ده ته ورستني کړي. ډېره موده لا نه وه تېره سوې چې کامران ميرزا د ښار د دروازو شا ته لښکرکوټ واچاوه. فتح

خان کامران ته خبر ورکړ چې له خپلې پخوانۍ پرېکړې لاس پر سر شوی او دی باید بېرته فراه ته ستون سي، کامران د فتح خان خبره ونه منله نو ځکه فتح خان اړ شو چې پر کامران برېد وکړي؛ له کامرانه لاره او گودر دواړه ورک ول، د فراه لاره ورڅخه هېره سوي وه چې کوم لور ته ده، لنډه دا چې کامران له ډېرو ستونزو او کړاوونو وروسته خان فراه ته ورساوه.^۱

فتح خان د شاه محمود د بیا واکمنولو په لټه کې:

فتح خان چې قیصر تکنی او زره نا زره ولېد نو پو ځل بیا پي کامران ته د پیغام په لېرلو نوموړی پر کندهار او کابل برېد ته وهڅاوه. کامران میرزا چې د فتح خان په پوهې او پیاوړتیا ډاډمن وو، لومړی پي په هرات کې له خپل اکا څخه مرسته وغوښتله، اکا پي هم خپل زوی ملک قاسم د درو زرو جنگیالیو په بدرگي کامران ته ولېږه. کامران او فتح خان له خپلو ځواکونو سره یو ځای د کندهار پر لور وخوځېدل. د کندهار له لوري، قیصر هم له خپلو څلورو زورو جنگیالیو سره یو ځای ددوی مخي ته راووت. دواړه ځواکونه د محمد عظیم خان د کلا په شا وخوا کې له یو بل سره مخامخ سول او خونړی جگړه پېل سوه؛ قیصر په داسې حال کې د جگړې له ډگره وتښتېد چې د دواړو لورو دوه زره وژل شوي جنگیالي د ځمکې پر مخ پراته ول، په دې توگې قیصر ماته وخوړله او کندهار د کامران منگولو ته ورغی.

ددې پېښې خبر په لنډ وخت کې په پېښور کې شاه شجاع ته ورسېد. شاه شجاع نوی له کشمیره راستون شوی وو؛ شاه شجاع د مختارالدوله شیرمحمد خان په لاس، کشمیر د عبدالله خان الکوزي له منگولو (چې د یار محمد خان الکوزي پلار وو) خلاص کړی وو؛ شاه شجاع کندهار ته د تگ لپاره خپل وزیر شیر محمد خان ته پیغام ورکړ چې ډېر ژر دې له خپلو ځواکونو سره یو ځای د کابل پر لور وخوځېږي. خو وزیر په هره خبره چې ول له دغه لښکري یون څخه غاړه وغړوله او شاه شجاع اړ سو چې په پوازي سر د

^۱ - موهن لال، زندگی امیردوست محمدخان، ۱ توک، ۵۷-۵۸ پانی

کندهار پر خوا و خوځېږي. ^۱.

په دې مهال کې فتح خان او د کندهار لښکر ټولو په گډ غږ وړاندېز وکړ له دې چې دوست محمد خان په جنګي عملیاتو کې له خاتنه زښته ډېره وړتیا ښودلې نو د لښکر د بولندوی په توګې دې وگومارل سي، او بیا دې د کابل پر لور مارش وکړي. دواړه لښکري د غزني په قره باغ کې له پو بل سره مخامخ سوې. پوه بی باکه او تېنګه جگړه ومېنله؛ گڼ شمیر جنګیالي په وېنو او خاورو کې لیت پیت رغېنټلي ول چې پو ناڅاپه دواړه ځواکونه د پو بل پر وړاندې چوپ او ساړه ودرېدل. لامل یې دا وو چې (فارسیانو - ژ) ایرانیانو پر هرات برېد کړی وو او د هرات په دفاع کې د هرات حاکم فیروزالدین خان د فارسیانو پر وړاندې د خپل لښکر شوي لښکر د ملاتړ لپاره له کندهاره مرستندوی لښکر ته کلکه اړتیا درلودله؛ له دې کبله خپل زوی ملک قاسم ته یې د پیغام د لښکر په ترڅ کې امر کړی وو چې ژر تر ژره دې هرات ته راستون سي. نوموړي بگاري/ قاصد د هرات د حاکم پیام د غزني په قره باغ کې د هغه زوی ته ورساوه او ملک قاسم هم له خپلو ځواکونو سره پو ځای د هرات پر لور وځوځېد. په همدې لړ کې احمد خان نورزی هم له خپلو ځواکونو سره پو ځای د جگړې له ډگره ووت. څرګنده ده چې دوست محمد خان او فتح خان هم د لږو وړپاتې شویو جنګیالیو په مټ نه شوای کولای کوم کار تر سره کړي، له دې کبله اړ سول چې خپل پلرني ټاټوبي گرشک ته په بېرته ستنېدلو بلي شوني شېبې ته شپې - ورځې وشماري. په دې توګې شاه شجاع پرته له کوم څنډه کندهار ته راغی، او وروسته له دې چې د کندهار اداري چارې یې د زمانشاه بل زوی محمد یونس ته وسپارلې خپله له قیصر سره یو ځای کابل ته ستون سو.

د فتح خان او شاه شجاع بیا پیوستون او بیلتون:

شاه شجاع له کندهاره کابل ته په رسېدلو پوه سو چې وزیر یې شیر

^۱ - الفندستن، افغانان، د فکرت ژباړه، له ۵۱۳ پاڼې وروسته

محمد خان د بتار له نامتو روحاني ميرواعظ سره په گډه د هغه پر ضد د پردی تر شا کار کوي. له دې کبله شاه شجاع د فتح محمد خان او دوست محمد خان د همکارۍ په فکر کې سو او د مدد خان اسحق زي (ساکزي) او احمد خان نورزي په گډون د شاهي کورنی د پو شمېر غړو په بدرگي کې يو پلاوی په دې هېلي فتح محمد خان ته گرشک ته ولېږه چې گرشک ته له رسېدا سره سم بارکزي وروڼه له خان سره راگډ کړي. له کابل څخه رالېږل شوی پلاوی له يو شمېر خاتانو او مخورو سره د بارکزيو وروڼو د ډاډمنولو لپاره کندهار ته لار او د فتح خان په مشرۍ کې له بارکزيو وروڼو سره وکتل؛ پلاوي ژمنه وسپارله چې هېڅکله به له بارکزيو وروڼو څخه خپل ملگرتوب او همغږي ونه سپموي او د دغه هوډمن تکل د ريښتونولي په موخي فتح خان کې " د سردارانو سردار " ونوماوه او دوست محمد خان ته کې پوه جوړه ويارمنی خلعتي، د سرو زور له لاني (يراق) سره يو خای پو خاصه آس، او يو لک نغدي روپي د لگښت لپاره ورکړي .^۱

وزیر فتح خان چې يو خل بيا له شاه سره يو خای شوی وو، شاه ته کې سلا ورکړه چې که غواړي د افغانانو په منځ کې درنښت او گرانښت ومومي نو فعاله پوخي ژوند دې غوره کړي، مگر شیر محمد خان د فتح خان ددغه لېدلوري مخالف وو. هرگوره، شاه د فتح خان وړاندېز تانید کړ او له بارکزيو وروڼو او (د شیر محمد خان له بل مخالف) سردار محمد اکرم خان سره يو خای د پېښور پر لور وخوځېد چې د سنده له آمړينو او نورو سپمو څخه ماليه راټوله کړي.

په کابل کې پاتی سوی شیرمحمد خان په دې لټه کې سو چې د قیصر په زړه کې د کابل د سلطنت د واگو د راخپلولو هېلي او غوټی وغوروي، له دې کبله د شاه شجاع پر ضد کې په کارونو کې د خنډ او ځنډ په رامنځته کولو پېل وکړ. کله چې شاه شجاع سنده ته ورسېد سندهيان چمتو ول چې يوازي پينځه

^۱ - موهن لال، زندگي امير دوست محمد خان، د علمی ژباړه، ۱، ټوک، ۵۷ - ۵۸

لکه روپی ورکړي او له هغه پورته د ماليي ورکړه يې رد او د شاه شجاع پر وړاندې يې مقاومت پېل کړ او د شاه د ټاکل شوي ماليي له ورکړې څخه يې غاړه وغړوله.

اکرم خان شاه ته سلا ورکړه چې له سندهيانو څخه دې (د پخواني ټاکل سوي ماليي) د پېنځو لکو روپيو په اڅپستني بسنه وکړي او له جگړې دې ډډه وکړي، مگر فتح خان او دوست محمد خان د اکرم خان د نظر مخالف ول او له شاه يې وغوښتل چې دا خبره دې د هغوی زوروتيا او پوهې ته ورپېرېدې چې له سنده څخه به دېرش لکه روپي د وسلې له کارولو پرته ترلاسه کړي، مگر شاه د اکرم خان په سلا عمل وکړ او هغه ته يې اجازه ورکړه چې له سندهيانو سره خبرو اترو ته کښېني. اکرم خان د سندهيانو کمپ ته لار او بېرته پېنځه لکه روپي په لاس راستون سو.

وروسته له دې چې د فتح خان گټوره سلا د شاه له خوا ونه منل سوه، فتح خان له شاه خوابدې او کندهار ته د بېرته ستنېدا په فکر کې سو. بارکزيو وروڼو حيدر آباد ته په رسېدا خپله لاره د شکارپور پر لور کړه کړه. شاه شجاع له خپلې تېروتي پېښمانه سوي وو او شکارپور ته لار، په شکارپور کې يې له بارکزيو وروڼو څخه بڅښنه وغوښتله او يو ځل بيا يې ژمنه وکړه چې د هغوی له سلا مشورو څخه به غاړه ونه غړوي. دوست محمد خان زړه چې په مېراني مين وو د شاه له دغه المتاس او بڅښني څخه په ولولو سو او وېې منله چې د شاه په چوپړ کې به پاتي سي. شاه له شکارپوره خپله پاملرنه د غازيخان د دېرې پر خوا واړوله. په همدغه ځای کې شاه او ورېدل چې د شير محمد خان او قيصر کسان د شاه پر ضد پاڅېدلي او پېښور د هغوی لاس ته لوېدلي دي. په دې لړ کې شير محمد خان، فتح خان ته يو لېک و لېکه او په لېک کې يې له خپلې پخواني ملگرتيا او د شاه شجاع له لاني / بدژمنی څخه يادونه کړې وه. له دې کبله ول چې فتح خان او وروڼو د کندهار لاره ونېوله او د کندهار پر لور وخوځېدل. شاه شجاع هم د خپل بخت په ازمويلو په پېښور بريد وکړ او پېښور يې بېرته ونېو. (۱۸۰۸ ز کال)

د کابل له بالاحصاره د شاه محمود ژغورنه :

وزیرفتح خان څو ځله له شاه شجاع سره یو ځای شو او بیا یې ورسره پرېکون وکړ. هېڅ شک نشته چې له دغو یوځای کېدنو او پرېکونونو څخه د وزیر موخه د سدوزیو په کورنی کې د داسې یوه ور او پوه سړی موندنه وه چې د احمد شاه دراني په څېر د هېواد د چارو د پرمخ بیولو لپاره پیاوړي وړتیا په کېنې نغښتې وي. او دا هغه ځانگړتیاوې وې چې نه د شاه شجاع ، نه د کامران ، نه د قیصر او نه د حاجي فیروزالدین خان په ځان کېنې لېدل کېدلې. له دې کبله د کار چاره یې د شاه شجاع له زندانه د شاه محمود په خلاصون او یو ځل بیا د کابل پر گدی د هغه په کېښونلو کې ولېدله.

وزیرفتح خان هېڅکله ستړیا نه منله او خپلې موخې ته د رسېدا په لارې کې یې د هر راز گواښ په منلو وپره نه درلودله، له همدې کبله د شاه محمود له پرځېدا وروسته، وزیر په یوه ځای کې نه تم کېده. کله به کابل، کله کندهار، کله فراه او هرات او کله پېښور، سنده او شکارپور ته د آس پرشا لالهنده په تگ راتگ وو؛ د همدغه تگ راتگ په لړ کې به کله له لښکر او کله به له خپلو وروڼو او ملگرو سره د کابل او فراه ترمنځ خنډونه د خپلې لارې له سره لېرې کول؛ په پای کېنې یې محمود له زندانه خلاص کړ او د کابل پر تخت یې کېښناوه. فتح خان، پرته له دې چې د سلطنت په لاس ته راوړنه کې خپله وړتیا او ځواک د ځان لپاره په کار واچوي ، خپل ټول ځواک او توان یې د سدوزیو د سلطنت د تېښت په لارې کې په کار اچولی وو ، تر دې چې په همدې لارې کې یې خپل سر هم بایلود.

په هغو شپوورځو کې چې د مختارالدوله شیر محمد خان له لاسه د چارو واگې واخېستل سوې او گوښه په کور کېښنول سو او له میرواعظ سره یو ځای د شاه شجاع د راپرځولو لپاره یې هلې ځلې پېل کړې وې، فتح خان خپل ورور شیردل خان ته دنده وسپارله چې د قزلباشانو په مرستې دې د کابل له بالاحصاره د شاه محمود د ژغورنې په لارې کېنې کوښښ وکړي. څرگنده ده چې له بالاحصاره د شاه ژغورنه دومره آسانه نه وه او زښتې ډېرې چابکې او

خپرکی ته یې اړتیا درلودله.

د بارکزیو وروڼو په منځ کې له وزیرفتح خان وروسته شیردلخان په ډېرې پوهې، پوځوالي او خیرکتابه سمبال وو، هغه وکولای شول د ۸ ساعتو په اوږدو کې د کارپوهو ورهنګرو " ماهر کاسبینو " په مرستې، د کابل تر بالاحصار لاندې پو کیندوی / نقب ووهي او بندي پاچا ورڅخه را خلاص کړي. شاه محمود تر پوې مودې پورې په شهدای صالحین کې د پوې مقبرې تر څنګ تر هغې شېبې پورې پټ سو چې ښاري گزمه د هغه له لټون څخه نومېده شوه. شاه محمود د شپې په تېارې کې پر آس کښېناست او له څو تنو سره یې پو ځای په تېښتې د هرات پر لور ودانګل. شاه محمود ته په هرات کې د هغه ورور فیروزالدین په خوښې ښه راغلاست وواپه، خو ورور یې په لنډ وخت کې خپل چلند بدل کړ؛ ښايې فیروزالدین په خان بېرېدلی وي چې ورور یې هرات دده له منگولو ونه باسي.

شاه محمود د خپل ورور په چلند کې د بدلون په لېدلو له هراته فراه ته راغی او په کندهار کې د فتح خان او د هغه د وروڼو د راتلونکي په پام کې نېول سوي گام اوچتولو ته سترګې په لارې کښېناست. په حقیقت کې بارکزیو وروڼو په کندهار کې د ځواک له راټولولو سره سم شاه محمود ته پیغام ولېږه چې کندهار ته راسي، بیا یې د کابل پر لور تگ ته ملا وتړله. کابل ته د لارې په اوږدو کې په کلات کې له شاه محمود سره د بدرګه لښکر په منځ کې بېلتون رامنځته سو، نورمحمد خان او عظامحمد خان بامیزی د شاه محمود له لښکره بېل سول؛ له شاه محمود سره یوازې فتح خان او دوست محمد خان سره له خپلو نورو وروڼو پاتې شول، بارکزي وروڼه پوه سول چې له لښکر پرته نه شي کولای کوم کار تر سره کړي، له دې کبله دوی هم خپله مخه بېرته د گرشک خواته تاو او په گرشک کې ډېره سول.

شاه شجاع چې تر کلاته مخته راغلی وو، له هماغه ځایه بېرته پېښور ته لاړ چې د الفنسټن تر مشرۍ لاندې انګلیسي پلاوي ته ښه راغلاست وواپي. انګریز پلاوی د ۱۸۰۹ ز کال د فبرورۍ د مېاشتې په ۲۵ نېټې پېښور ته ورسېد او د شاه شجاع له پلوه ورته په تودو ولولو هرکلی ووېل سو، پلاوی

ځکه راغلی وو چې شاه د روسیې او فرانسې له نوي گډې تلوالې څخه خبر کړي؛ له همدې کبله ول چې د بریتانوي هند او د کابل د سلطنت تر منځ لومړنی گډ دفاعي تړون لاسلیک شو؛ د تړون تر ټولو مهمه موخه دا وه چې د کابل له لارې دې هند ته د فرانسویانو د ورتگ مخه ونیول شي.^۱

په ۱۸۰۹ ز کال کې ول چې شاه محمود یو ځل بیا د وزیرفتح خان د زوروتیا، پالیالی او کارپوهی او د هغه د ورونیو دوست محمد خان او شیردلخان په میرانې اوورتیا په مت په دې بریالی شو چې د دویم ځل لپاره د واکمنی پرگدی ډه ډه ووهي. لومړنی گام یې دا وو چې فتح خان او د هغه ورور محمد عظیم خان دې د کابل پر لور د شاه شجاع مخه ډب کړي. د محمد عظیم خان د لښکر شمېره لږ وه او د جلال آباد په بالاباغ کې د شاه شجاع له ځواک سره مخامخ شو، مقاومت یې ونه شو وکولای او بېرته په شا سو.

د کابل د سلطنت پر گدی د شاه محمود بیا ناسته:

شاه شجاع په پېښور کې وو چې بارکزي وروڼه له گرشکه تر فراه او سبزواری پورې پرمخ لاړل؛ په سپمې کې دېره بارکزيو او ډرانو قومونو ته د مخ په اړولو یې نښېدرې درې زره جنگیالی راټول کړل، بیا یې په خاشروډ کې په درو کاروانونو چاپه ووهله او له لاسته راغلو پېسو یې خپل جنگیالی په وسلو سمبال او د کندهار پر خوا یې مارش وکړ. د کندهار والي شهزادگی یوسف وتښېد او د کندهار عسکري بولندوي میرعلم خان تسلیم سو. له هغه وروسته یې د فتح خان ورور پردلخان د کندهار د والي په توگې وگوماره او د کابل پر لور پر مخ لاړل. په کابل کې هم له کوم مقاومت سره مخامخ نه شول او شاه محمود د ۱۸۰۹ ز کال د اپریل د مېاشتي په ۱۷ نېټې د کابل بالاحصار ته راغی او د دویم ځل لپاره یې خپل سلطنت اعلان کړ.^۲

په دې توگې شاه محمود په ۱۸۰۹ ز کال کې یو ځل بیا د وزیر فتح خان

۱ - الفښتن، افغانان، د فکرت ژباړه، ۵۳۴ پ

۲ - پیرس، پ ۶۱، الفښتن، ت پښتو ژباړه، ۲ توک، ۳۲۳ پ

او د هغه د وروڼو دوست محمد خان او شیردلخان د پالیالی، زوررتیا او کارپوهنی په مټ د کابل د سلطنت د تاج او گدی په بیا نېولو بریالی شو. د فتح خان لومړنی کار د شاه شجاع پر وړاندې د خپل ورور سردار محمد عظیم خان لېږل ول چې کابل ته د هغه د راتگ مخه ونېسي. مگر سره له دې چې محمد عظیم خان مرستندویه ځواک په خپل واک کې درلود، د جلال آباد په بالاباغ کې دده او د شاه شجاع د ځواکونو په لومړنی نښتی کې یې مقاومت ونه شو کولای او اړ شو چې بېرته په شا شي.

د شاه محمود د ځواکونو شمېره له درو زورو پورته نه وه، مگر د شاه شجاع د سرتېرو شمېر ۲۵ زرو تنو ته رسېد چې په یوې توپخانی هم سمبال ول. دوست محمد خان په کابل کې د شاه محمود د پوځي ځواک د بولندوی په توگې وگومارل شو. موهن لال وایي: فتح خان، دوست محمدخان او د پوځ څو تنو نورو مشرانو د شاه محمود په کېږدی کې یوه غونډه جوړه کړله. دوست محمد خان چې "په تدبیر، سیاست او زوررتیا یې تل ډاډمنه ډډه لگول کېدله" مشرانو ته وړاندېز وکړ: تر هغه مهاله چې دښمن په بشپړ ډول نه وي خوځېدلی او نه وي رانېږدی شوی، باید په ورو ډلو ونه وېشل شي، ددښمن پوځ باید پو ځای او په پو بل راټول وي او نه دې پر دښمن د لوت او تالا برېد وشي، ځکه دا کار زموږ په لښکر کې هم زړه نازره توب او گډوډي رامنځته کوي او دښمن له دغه حالت ګټه اخلي. هغه زیاته کړه که دښمن تر دوی برلاسی ښکاري دوی نه باید له دې خبرې کومه وپره ولري او نه دې له دښمن سره پو ځای سي، که څوک له دښمن سره یو ځای کېږي نه یوازي خان او خپل قوم شرموي بلکه زموږ د لښکر روحياتو ته به هم کلک تاوان ورسوي. موږ باید پېاوړی ایمان ولرو او ومنو چې زموږ لښکر به گټونکی او سوېمن سي. ددوست محمد خان ویناوې او سلاوې د شاه محمود، فتح خان او په غونډې کې د نورو ناستو ځانانو له خوا په خوښی ومنل سوي او د سولې او

۱ - موهن لال، زندگی امیردوست محمدخان، ژباړه، ډاکټر هاشمیان، ۱ ټوک،

جگړې ددگر ټولې چارې پې هغه ته وسپارلې. "دشاه شجاع د لښکر پر چنداول/پیشقراول باندې د گندمک په ورځپرمو سېمو کې د دوست محمد خان له پلوه څو پرله پسې برېدونه تر سره سول او دروند تاوان پې ور وړاوه.

موهن لال وايي: "د جگړې په ډگر کې بشکېلو کسانو را ته ويل: په دغسې ستري جگړې کې د دوست محمد خان د پوځي پوهې ستاينه لکه چاپکي، هوښياري، زورورتيا، ټپنگوالي او مقاومت، لارښوونه او سرمشري دومره ډېره ده چې هر څوک به پې په ستاينې ستري سي. جنگېالېو په سترگو لېدل چې دوست محمد خان به د دښمن پر پوه کتار ور ننوت، ددښمن نفودي لښکر به پې ماته او بېرته به په شا سو او خپل جنگيالي به پې پرغل او جگړې ته هڅول. بله شېبه به مو لېدل چې دوست محمد خان به د بو شمېر بې دسپلينو سرتېرو په بېا سمبالولو بوخت وو او د يوه لارښود او مشر په توگې به پې کار کاوه. مدد خان او اعظم خان چې د لسو زرو سرتېرو مشري پې په غاړه وه، په خپل لښکر کې د خپل پوځي مقام او درېخ نري والي ته په پاملرنې په وحشت کې لوېدلي ول چې څنگه دوست محمد خان د دښمن د لښکر ډېر سرتېري وژل. په پای کې دوست محمد خان په دې بريالی شو چې د دښمن سرلښکرې او مخکښه برخه درې وړې او شا تگ ته پې په دې توگې اړباسي چې د پوځي توکو او خاني تلفاتو د شمېر له اړخه پې درانده تاوانونه ور رسولي ول."^۱

ورپسې جگړه په نملې کې رامنځته شوه په دې جگړې کې فتح خان په خپله دومره زورورتيا او مېړانه وښودله چې شاه شجاع ته پې ماتي ورکړه او شجاع پې ټېبښتي ته اړ اېست، د هغه وزير اکرم خان ووژل شو او د شاه شجاع ټول پوځي توکي د فتح خان د لښکر لاس ته ورغلل، هغه سره زر او د گرانېبو کاڼو او ډېرو پانگه چې د فتح خان د خواک لاس ته ورغلي وه دوه

^۱ - موهن لال، زندگي اميردوست محمدخان، ۱ ټوک، ۱۰۱ پاڼه

میلیون پونده اټکل شوی ده.^۱

له هغه وروسته فتح خان جلال آباد ته لاړ او خپل ورور محمد عظیم خان ته یې چې لومړی دنده وسپارله له شهزادګي کامران سره یو ځای پېښور ته تګ و و چې د شاه شجاع له منګولو یې خلاص او مالیه راټوله کړي. محمد عظیم خان او شهزادګي کامران د پېښور پر لور لاړل او ښار یې ونېو. محمد عظیم خان د پېښور د حاکم په توګې پاتې او شهزادګي کامران کابل ته راستون سو. په دغه ټول اړودور کې فتح خان د یوې شېبې لپاره د خپل لښکر له پالنې او غمخوړې څخه یې خبره نه وو، د همدې پالنې او ساتنې په مټ ول چې د کورنېو مخالفانو او باندنېو دښمنانو پر وړاندې اکثریتو جګړو کې بریا دده په برخې وه.

شاه شجاع په نملې کې له ماتې خوړولو وروسته د خېبر پرلور وټیټېد ، موده وروسته یې د لښکر د راټولولو تکل وکړ چې پرکندهار برېد وکړي. شاه شجاع همداسې وکړل؛ د نورزیو له خاتانو سره یو ځای یې پرکندهار برېد وروړ؛ په دغو خاتانو کې د میر علم خان پلار، عبدالله خان هم وو چې د شاه محمود له پلوه زنداني او بیا وژل شوی وو. سره له دې چې پردلخان د کندهار له ښاره په زړورتیا دفاع وکړه بیا هم ښار د شاه شجاع لاس ته ورغی، له دې پېښې وروسته د وزیر فتح خان په امر پو لښکر د شهزادګي کامران په ملتیا په لنډ وخت کې د کندهار پرلور وخوځېد؛ د دواړو خواوو ترمنځ جګړه ونښتله، په پای کې شاه شجاع د وزیر فتح خان له لاسه بیا ماتې وخوړله او شجاع راولپنډی ته وټیټېد. وروسته د کشمیر حاکم عطا محمد خان چې د کوه نور الماسو ته یې سترګې غلې کړې وې شاه شجاع ته ژمنه وکړه چې پېښور به بېرته د محمد عظیم خان له منګولو څخه خلاص او ده ته به یې وسپاري، سره له دې چې پېښور د یوې لنډې مودې لپاره د محمد عظیم خان له منګولو ووت مګر محمد عظیم خان وکولای سول بېرته پېښور د شاه شجاع له لاسه وژغوري.

^۱ بیرس، هماغه اثر، ۶۱-۶۲ پ

شک نشته چې که د کابل د واکمنۍ پرگدۍ مین شاه شجاع چې د هغه لپاره یې بی شمیره لالهاندۍ او سربدلای ولېدلې، د شاه محمود له بندي کېدلو او له وزیر فتح خان سره له یوځای کېدنې وروسته، وزیر فتح خان یې له خانه نه وای خوا بدی کړای او پرېبېښي نه وای چې وزیر فتح خان د هغه له دېمنانو او سیالانو سره یو ځای شي، نو شاه شجاع کولای سوای د کابل د سلطنت واگې تر ډېرې اوږدې مودې پورې په لاس کې ولري. خو شاه شجاع گومان کاوه چې کولای سي فتح خان په آسانه وغولوي او ددې پرځای چې فتح خان ته ارزښت ورکړي، پارکزي خانان یې له خانه خوا بدی کړل چې ددغه سیاست بېه په خپله شاه شجاع ته گرانه پرېوتله.

خو شاه محمود چې د خپل سلطنت دویم پړاو یې هم د فتح خان او د هغه د وروڼو د هڅو په مټ گټلی وو، د هیواد د ادارې ټولې واگې یې وزیر فتح خان او دهغه وروڼو ته چې ورته د ډېر ډاډ وړ کسان ول، وسپارلې. شاه محمود، وزیر فتح خان د سر وزیر په توگې وټاکه او له درنښت ډک د (اشرف الوزراء) لقب یې ورکړ. د پاچا د همدغه ډاډ له کبله بارکزیو وروڼو هم تر وسي وسي هڅه وکړه چې د افغانستان د ستر احمد شاه بابا د پړاو ځواک، برم و پرتم بېرته راژوندی کړي. دغې موخې ته د رسېدا لپاره وزیر فتح خان د افغانستان د گڼ شمېر ولایتونو د ولایتي چارو واگې د خپلو وروڼو په منځ کې چې خپل ټول ژوند یې د شاه محمود د سلطنت د بیا ترلاسه کولو په لاره کې په سرښندنې ډالۍ کړی وو وسپارلې، هغوی هم په نه ستړې کېدونکې توگې د هیواد اړوندې چارې په زړورتیا پر مخ بوتلې.

پردلخان د کندهار د ولایت والي، سلطان محمد خان د پېښور والي، شیردلخان او کهندل خان د بامیانو او غزني والیان، رحمدلخان چې ډېرې وختونه په شکارپور کې اوسېده د بلوڅستان د ولایت د والي په توگې وټاکل سول. نور وروڼه یا د نوموړو والیانو تر لاس لاندې او یا د مشر ورور فتح خان تر لاس لاندې په کابل کې په کار بوخت شول. دوست محمد خان چې د مېراني، زړورتیا او تېنگوالي خانگري خانگرتیاوې یې درلودلې او په جنگي چارو کې د جلا خصوصیاتو لرونکو نوښتگر جنرال وو او د چارو په ادارې او د

پېښو په وړاند ویني ، متانت او سیاست کي د نورو وروڼو په منځ کي ممتاز وو، له وزیر وروسته رتبه یې درلودله، په کابل کي د وزیر د چارو اداره، او د سردار محمد عظیم خان، نواب اسد خان او د نواب جبارخان د کورنیو د پالنې او ساتنې چارې ده ته ور په غاړې وې.

هرات یوازینی ولایت وو چي د سدوزیو له کورنی څخه د شهزادګي فیروزالدین په لاس کي پاتي وو او هغه هم له دې کبله ول چي د فتح خان ځواک په ختېځو ولایتونو کي د ټیکو او امن او د چارو په بیا سمبالولو بوخت وو ځکه تل د شاه شجاع او رنجیت سنگه له پلوه پکي خنډونه رامنځته کېدل.

د پېښور او کشمیر د نېولو لپاره لښکري یونونه:

شاه شجاع خپل د سلطنت لومړی پړاو له ۱۸۰۳ تر ۱۸۰۹ ز کال پوري پرمخ بوت او په (۱۸۰۹ ز / ۱۲۲۴ ق) کي د نملې په جګړي کي یې ماته وخورله؛ د شجاع له دې ماتې وروسته شاه محمود د وزیر فتح خان د سرېښدنیو هڅو په مټ د کابل د سلطنت د چارو واګي د دویم ځل لپاره په لاس کي واخېستلې. چرچه مار شاه محمود چي خپله ناوړیتا یې د خپل سلطنت په لومړي پړاو کي په زباد رسولي وه، د دویم ځل لپاره د سلطنت د واګو له اخیستلو سره سم یې یو وار بیا یو شمېر خلک له خانه خاږدي کړل او د سلطنت پر وړاندې یې ودرېدل. د هغه سیال، شاه شجاع چي د نملې له ماتې وروسته د خټکو کوهستان ته تښتېدلی وو د کابل د نېولو لپاره د کندهار له لارې را وړاندې سو (۱۸۱۰ ز - ۱۲۲۵ ق)، خو بیا یې د وزیر فتح خان له لاسه ماتې وخورله او هند ته لاړ او له هغه ځایه یې پر پېښور برېد وکړ او پېښور یې د څو مېاشتو لپاره په منګولو کي ونېو، خو د وزیر فتح خان ورور، سردار محمد عظیم خان بېرته پېښور د شجاع له لاسه خلاص کړ. شاه شجاع دا ځل د ملتان، راولپنډی او لاهور پر خوا لاړ او شاه محمود یو ځل بیا په چرچو بوخت سو او فتح خان اړ سو چي د هېواد ټولې چارې هم له اداري او هم له پوځي اړخه پر مخ یوسي.

وزیرفتح خان هم، په خپلې پوهې او څېړکوالي د افغانستان د چارو په سم پرمخ بېولو بوخت شو او د هېوادنيو چارو په پرمخ بېونه کې ډیر ښه وځلېد. د وزیر فتح خان د بریا اړخ د هغه په پوهې، سیاست، لیرلېد او په خپلو ورونيو په ډاډ او دوه اړخېز درناوي پورې تړلی وو، نورو ورونيو ورته د مشر ورور په سترگو ډېر درناوی کاوه او خبرو ته یې غاړه اېښودله.

هېوادنی چارې په دې ډول پرمخ تللي خو په کشمیر کې عطا محمد خان باميزي د څو کلني واکمنۍ له شامته خان د پياوړي واکمن په هېنداره کېښې، هغه دومره خان پېاوړي گانې چې شاه محمود ته یې د درناوي سر نه ټيټاوه او کابل ته یې د مالپې له رالېږلو ډه ډه کوله، نوموړی ان په دې فکر کې هم ولولېد چې پېښور د شاه محمود له سلطنتي کړۍ څخه بېل او خان خپلواکه سلطان اعلان کړي. له دې کبله فتح خان خپل وروڼه سمندرخان او جهانداد خان د یوه درې زره کسېز لښکر په مشرۍ پېښور ته ولېږل چې پېښور ونېسي، د دواړو خواوو تر منځ جگړه ونښتله، عطا محمد خان ماته وخورله او پېښور بېرته د سمندرخان او جهانداد خان لاس ته ورغی.

د یادوني وړ ده چې عطا محمد خان باميزي د کشمیر د څوکلن حکومت واگې د شاه شجاع د فرمان له امله ترلاسه کړې وې مگر اوس هغه مهال رسېدلی وو چې نوره د شاه شجاع واکمني ړنگه او بې نوم او بې نښانه په لاهور کې لالهانده گرځېده، خو عطا محمد خان لا تر دې دمه د کشمیر خپلسري او خپلچارې والي وو. کېدای شوای چې شاه شجاع او عطا محمد خان یو بل ته نېږدې سوي وای خو د دواړو ترمنځ د پلاروژني تریگني پرته وه، د عطا محمد خان پلار مختارالدوله شیرمحمدخان او تره یې خواجه محمد خان د قصیر د اله گولې پر مهال په پېښور کې د شاه شجاع په لاس وژل شوي ول.

هر گوره، له یادې شوې تریگني سره سره عطا محمد خان د پوه لېک په لېږلو، شجاع الملک و هڅاوه چې له لاهوره ووځي او د پېښور تاج او تخت دې ونېسي. شاه شجاع هم د سلطنت د نېولو په هېلې پېښور ته راغی، خو عطا محمد خان، سمندرخان او جهانداد خان ته یې په پټه خبر ورکړ چې د هغه د پلار وژونکی، شاه شجاع دې بندي او کشمیر ته دې لاس او پښې تړلی ورولي.

همدا وو چې هغوی هم شاه شجاع د یوې مېلمستیا په ترڅ کې ونېو او عطا محمد خان ته یې ور ولېږه؛ عطا محمد خان، شاه شجاع د کشمېر په بالاحصار کې بندي کړ. (۱۸۱۲ز)^۱

په نملې کې د شاه شجاع له ماتې نېولې، په بالاحصار کې د هغه د بندي کېدلو تر پړاوه پورې د پېښور د واکمنۍ دريځ په درو ټکیو د درو ځواکونو : د شاه محمود ځواک (مرکزي دولت)، د (کشمیر د حاکم) عطا محمد خان بامیزی او (په لاهور او راولپنډۍ کې) د لالهانده شاه شجاع تر منځ پېچلې اوبدل سوی وو او تل له ادلون بدلون سره مخامخ وو؛ له دې کبله دلته غواړم همدغې سکالو ته د « واقعات شاه شجاع» د لېکوال له انده په لنډېر یوه کتنه وکړم.

شاه شجاع په نملې کې له ماتې خورلو وروسته پېښور ته په شا تگ وکړ او له هغه ځایه د کندهار پر لور وخوځېد؛ شهزادګي ایوب خان او اسد خان پارکزي د شاه شجاع پر وړاندې مقاومت ونه شو کولای، شاه شجاع ښار ونېو، خو د ښار له نېولو وروسته کندهار ته ورڅېرمه د چکان د سېمې په جګړې کې یې بیا ماتې وخوړله او له هغه ځایه ډېره جات ته په شا سو او له ډېره جاته یې د راولپنډۍ پر لور مخه تاو کړه. دلته یو شمېر بلوڅ خانان لکه خان اڅکزي، یحیی خان بامیزی او غلام احمد خان، شاه شجاع ته وایې چې پېښور د سردار محمد عظیم خان له منګولو چې د شاه محمود له خوا هلته حاکم ګومارل شوی، په آسانه نېول کېدای شي، ان غلام محمد خان له خپل ورور عطا محمد خان څخه له کشمېره زر تته سپاره راغواړي او د پېښور پر لور خوځېږي او له یوې لنډې جګړې وروسته پېښور نېسي. شجاع پېښور ته راځي خو محمد عظیم خان له کابله له خپل نوي ځواک سره راځي او شاه شجاع یو ځل بیا له پېښوره شړي او اړ کېږي چې د راولپنډۍ لاره ونېسي. دا ځل د عظامحمد خان بل ورور جهانداد خان او سمندر خان بامیزی له درو زرو سپرو سره شاه شجاع ته راځي او د پېښور نېولو ته یې هڅوي،

^۱ - نوای معارک، ۸ پ

شجاع د سردار محمد عظیم خان له ځواکونو سره مخامخ کېږي، د سردار محمد عظیم خان ورور عطا محمد خان بامیزی په دې نښته کې وژل کېږي، له دې سره سره شجاع د پېښور په نېولو نه بريالی کېږي او له ماتې وروسته بېرته د راولپنډۍ پر خوا تښتي.

د کشمیر ناظم عطا محمد خان بامیزی یو ځل بیا خپل ورور غلام محمد خان له خپل معتمد نوکر آندرام سیکه سره د دوه نیم زرو سپرو او پليو جنگیالیو په ملتیا شاه شجاع ته ورلېږي. د شجاع او سردار محمد عظیم خان تر منځ جگړه نښلې او په دې جگړې کې سردار محمد عظیم خان ماته خوري او د کوهات او بنگښو له لارې کابل ته راځي، په دې توگې پېښور ظاهراً د شاه شجاع لاس ته ورلوېږي خو عملي واگې یې د کشمیر د حاکم د عطا محمد خان د واک او اغېزو په کړۍ کې پاتې کېږي. شاه شجاع خپل زوی شهزادگي حیدر دېره جات ته د نواب جبار خان پر وړاندې جگړې ته لېږي، په دغې شېبې کې چې د شجاع زوی حیدر خان په دېره جات کې په جگړې بوختېږي جهانداد خان او سمندر خان بامیزی د کشمیر د حاکم عطا محمد خان په لارښوونې او امر شاه شجاع بندي کوي، لومړی یې د اټک کلا ته راولي او له هغه ځایه یې کشمیر ته لېږي او د کشمیر د کوه ماران په کلا کې بندي کېږي.^۱

په دې توگې د بارکزیو ورونو او شاه محمود پر وړاندې عطا محمد خان دریم لاس شمېرل کېده او څرگنده ده چې عطا محمد خان له خپل شته پیاوړي درېځ څخه په گټه اخیستلو کابل ته د مالېې له ورکړې څخه غاړه غړوي. وزیر فتح خان د ولایتونو د حاکمانو په چارو په ځانگړې توگې د هغو ولایتونو په چارو کې چې د پردېو اغېزو ته نږدې پراته ول زښت ډېر حساس وو؛ وزیر فتح خان د عطا محمد خان په لاس د شاه شجاع د بندي کېدلو خبره د شاه له غوړه تېروي او په پای کې شاه هم دې ته چمتو کېږي چې له وزیر فتح خان سره په گډه د یوه ستر لښکر په ملتیا د کشمیر پر لور وخوځېږي.

ددغه خبر په اورېدلو جهانداد خان او سمندر خان و تښتېدل او شاه

^۱ - واقعات شاه شجاع، چاپ ۱۳۳۳، ۴۰ - ۵۰ پاڼې

محمود پېښور ته راغی. کله چې د کشمیر والي د شاه محمود له پرېکړې خبر شو، پاچا ته یې پیغام ولېږه چې د کشمیر د والي د پاتې کېدو په آر/شرط، په کال کې د درو لکو روپيو د مالې وړکړې ته چمتو دی. پاچا او وزیر دواړو دغه وړاندېز وماته او د مالې د راوړلو لپاره یې خپل کسان کشمیر ته ولېږل. د پاچا کسان بېرته په تشو لاسونو راغلل او د عطا محمد خان له ناوړې، ناخوښې او سرغړې چلنده یې وزیر فتح خان ته سرټکونه وکړه. په دغه وخت کې پاچا په ملتان کې وو او کله چې د عطا محمد خان چال چلند یې د خپلو کسانو له خولې واورېد، هک پک شول، له دې کبله پرېکړه وشوه چې کشمیر ته لاړ شي او د عطا محمد غوږونه کلک ورتاو کړي.^۱

په هغوشېبو کې چې لښکر د اټک پر لور د خوځښت په حال کې وو، نابیره هر څه سرنسکوره شول، ځکه خبر ورسېد چې سید اشرف او سید عطا د کوهستان له پو شمېر وگړو سره د شاه محمود د ورور شهزادګي عباس گرد چاپېرېه را ټول او د هغه د پاچاهۍ غوښتونکي دي، څرګنده ده چې دغه خبر د کشمیر پر لور د تللو پر وړاندې خنډ را منځته کړ. د هغه ترڅنګ د شاه محمود د سرتېرو په منځ کې ګنګوسي خپرې شوې وې چې د شيعه ګانو او سنيانو ترمنځ جګړې رامنځته شوې ده؛ د دغه خبر په اورېدلو په لښکر کې د قزلباشو سرتېرو برخه سخته وپېرېدلې وه او له پاچا یې وغوښتل چې بېرته دې کابل ته ستانه شي ترڅو له خپلو کورنیو سره مرسته وکړي.

په پای کې پرېکړه وشوه چې پاچا او وزیر به پېښور ته لاړسي او دوست محمد خان او محمد عظیم خان دې د اله ګولي د غلې کولو لپاره کابل ته وخوځېږي. دوست محمد خان او محمد عظیم خان دواړه په شونې چټک وخت کې کابل ته ورسېدل، شهزادګي عباس یې زندان ته واچاوه او د لسو ورځو په لړ کې یې بنورېن غلې کړ. سید اشرف او سید عطا چې د اله ګوله پاروونکو پېژندل شوي څېرې وې ونېول شول او د فیل تر پښو لاندې ووژل شول. دا دوېم ځل دی چې پاچا د کشمیر د والي د را پرځولو او له هغه سره د

۱ - همان اثر، ۶۶ - ۶۷ پاڼې

حساب او کتاب د چاټولو لپاره له کابله خوځېږي او تر پېښوره رسېږي خو د هېواد په پلازمېنه کې د ناڅاپو پېښو د رامنځته کېدلو له کبله بېرته پلازمېنې ته په ستنېدلو اړ کېږي. لومړی ځل کشمیر ته د خوځېدلو خبره د شاه شجاع او امین الملک محمد اکرم له پلوه وه خو هغه مهال و ځنډول شوه چې کابل د فتح خان په لاس وپرځېد او شاه محمود پاچا شو، مگر دا دې دا ځل شاه محمود او وزیر فتح خان په خپله د شهزادګي عباس د ستونزې له کبله اړ کېږي چې د عطا محمد خان خبره په کشمیر کې پر خپل حال پرېږدي او بېرته د هېواد پلازمېنې ته راستانه شي.^۱

په لومړي ځل شاه شجاع او امین الملک محمد اکرم خان، هغه مهال کشمیر ته د تګ خبره وځنډوله چې کابل د فتح خان په لاس راوپرځول سو او د کابل په گندمک کې شاه محمود د سلطنت پر گدی کېښاست. دا ځل دا دی شاه محمود او فتح خان د شهزادګي عباس د ستونزې له کبله اړ کېږي چې د کشمیر خبره شاه ته پرېږدي او پلازمېنې ته راستانه سي. کله چې وزیر فتح خان کابل ته ورسېد سرغړو او اله گوله کوونکو ته یې سزا په لاس ورکړه او پلازمېنه خپل عادي حالت ته وگرځېدله، مگر بیا هم په کوهستان کې اوضاع نا آرامه وه. وزیر فتح خپله پاملرنه د یوه لښکر په مشرۍ کوهستان ته واړوله. وزیر لومړی د نرمېنت، د پېسو، انعام او اعزازي القابو د ورکړې د هڅې له لارې له خلکو وغوښتل چې آرامه سي، مگر کله چې دا چلند اغېزمن او گټور ونه خوت، نو دوست محمد خان یې د کوهستان د حاکم په توګې وګوماره او خپل بل ورور نواب اسد خان یې له دوست محمد خان سره په نوي دندې ولېږه.

دوست محمد خان په دې سېمې کې د تېکاو د تېنگېنت په لارې کې خپله ټوله وسه په کار واچوله، د نرمېنت، لور او پېرزوېنې، پېسو، بخشش، سوګند، ودونو او خپلوۍ او قهر له لارې وګولای سول په کوهستان کې امن

^۱ - پیرس، هماغه اثر، ۷۴-۷۵ پ

تېنګ کړي.^۱

په بل کال ېې (۱۸۱۲ز) وزیر فتح خان او دوست محمد خان د یوه ۸ زره کسپز لښکر په مشرۍ د کشمیر د ستونزې د هوارلو لپاره له کابل څخه د کشمیر پر لور وخوځېدل. د ۱۸۱۲ز کال د نوامبر په وروستيو کي افغان لښکر د اندس له سپنده تېر شو. وزیر له هرڅه لومړی له رنجیت سینګه سره د خپلو اړیکو بڼه کول اړین بلل. له دې کبله ېې له خپلو وروڼوسره چې شمېر ېې ۱۸ تنو ته رسیده سلا - مشوره پېل کړه. د وزیر یوه ورور وړاندېز وګر چې د رنجیت سینګه ټغر دې په هماغې لومړۍ شونې شېبې کې ورتول کړي خو وزیر وړاندېز ونه مانه او هغه ېې د یوه ناسم او بې سنجشه ګام په ګڼلو د کشمیر پر لور د خپلې نقشی پر وړاندې یوه ګواښجنه کړنه وبلله. وروسته ېې د خبرو اترو لپاره یو بګاری /قاصد رنجیت سینګه ته ولېږه. رنجیت سینګه خبرو اترو ته د چمتووالي په بندولو د افغان لوري خبرو ته غوږ ونېو او هېله ېې څرګنده کړه چې خبرې اتري به د پام وړ پاملې ته ورسېږي. خبرې پېل سوي او رنجیت سینګه ومنله چې د سیکهانو تر ولکې لاندې سېمو کې افغان لښکر ته د تېرېدلو د آسانتیاوو د برابرولو تر څنګ به د خپل پوځ یوه برخه د افغانانو د مرستې لپاره په افغان لښکر کې ورګډه کړي خو شرط ېې دا دی چې د کشمیر له سوې وروسته دې د کشمیر د مالې یوه پر دریمه برخه سیکهانو ته ورکړل شي. په عاقبت پوه او خیرک وزیر د اوسمهال لپاره د دغه وړاندېز په منلو د کشمیر د نېولو په موخې د کشمیر پر لور وخوځېد.^۲

وزیر فتح خان د سیکهانو بدرګه لښکر ته سترګې په لاره پاتې نه شو او د ۱۸۱۳ز کال په فبرورۍ کې کشمیر ته ورسېد. د دواړو خواوو تر منځ څو خونړۍ جګړې ونښتلې، په پای کې عطا محمد خان "د بامیزيو د خانانو په سلا د خپل ځان د ژغورنې لپاره، د سپېڅلي او مجید قرآن مصحفات شفیع راوړل،

^۱ - موهن لال، زندگی امیر دوست محمدخان، ۱ ټوک، ۵۷-۵۸ پاڼې

^۲ - موهن لال، هماغه اثر، ۵۷-۵۸ پ

په لوخ او برېنډ سر ، رسی په غاړې او توره په لاس د فیض دستور (شاه شجاع) حضور ته ودرېد او د عرض اقدس غوږ ته یې ورسول چې قبله عالم او عالمیان دې د همدغه الهي کلام په تصدیق او پیرزوینې ددغه خطار کار عذر په خپل فیض خپروونکي نظر منظور کړي. ^۱

هر گوره ، عطا محمد خان ځان وسپاره او وزیر فتح خان د عطا محمد خان د پلار مختارالدوله شیرمحمد خان د هغو مرستو په بدل کې چې په کندهار کې یې د قیصر پر لاس د ده د وژلو مخه نیولې وه ، وبخښه او تاوان یې ور ونه رساوه او هم د قوم د مشرانو په شفاعت او په خپله د شاه شجاع د مختورتوب په پېڅې یې آزاده پرېښود او ورته یې وویل چې هرچېرته چې ځي ، لار دې شي . لنډه دا چې عطا محمد خان له کشمیره ووت او د ډېره جات له لارې په کندهار کې کامران ته ورغی او د هغه په زړه کې یې د نومیالي وزیر پر وړاندې د رځې او سځې اور دوه ځله نور بل کړ ؛ د نوموړي راتلونکې کره وړه څرگندوي چې په هېوادنېو چارو کې د یوگرو کسانو لاسوهنه او رځه او سځه تر کومې کچې په خپله هغه ته او د هېواد گټو ته تاوان ورساوه .

د کشمیر د چارو له سمبالولو وروسته اشرف الوزراء فتح خان ، محمد عظیم خان چې په جگړو کې د وزیر ترڅنگ ولاړ وو ، د کشمیر د والي په توگې وټاکه او سیکه سرتېري یې چې د کشمیر د سره ژمي په واورو پوښلو غرونو کې هېڅ کار نه وو تر سره کړی ، د سوغاتونو په ورکولو رخصت کړل . رنجیت سینگه چې ژمنې شوي ونډې ته سترگې په لارې وو څه ترلاسه نه کړل نو د یوه لک روپيو په بدل کې یې د اټک کلا د عطا محمد خان باميزي له ورور جهانداد خان څخه وپېرودله او سیکه سرتېري یې هلته ځای پرځای کړل . ^۲

وزیرفتح خان ، شاه شجاع ته وړاندېز وکړ چې شاه محمود ته غاړه کښېږدي او یو ځای دې کابل ته ورسره لاړ سي ، خو بد مرغه پاچا د افغان

^۱ - تاریخ سلطاني ، ۱۹۳ - ۱۹۵ پاڼې

^۲ - واقعات شاه شجاع ، ۴۲ پ ، کهزاد ، در زوایای تاریخ معاصر افغانستان ،

وزیر دغه وړاندېزو نه مانه او د سیکهاتو له سرته پرو سره یو ځای لاهور ته لاړ. کله چې شجاع لاهور ته ورسېد، د رنجیت سینګه منګولو ته ورغی او بڼه یې وزبینه چې د عطا محمد خان له زندانه د هغه د ژغورنې په بدل کې دې د کوه نور الماس ده ته د سوغات په توګې وروسپاري چې تر دغه دمه د ده یا هغه د میرمنې په ولکه کې وو. خو شجاع د کوه نور د الماسو له ورکړې ډه ډه وکړه. رنجیت سینګه شاه شجاع ته د مرګ د ګواښونو او شهزادګي تیمور ته د وهلو او ټکولو تر څنګ ژمنه وکړه چې په پنجاب کې به ورته جاګیر ورکړي او د کابل د سلطنت په لاس ته راوړلو کې به ورسره مرسته وکړي؛ په دې توګې یې د کوه نور الماس ورڅخه واخېست. په دې ډول شاه شجاع په لاهور کې د یوه نېمه یرغل په توګې شپې ورځې سبا کولې او رنجیت سینګه هڅه کوله چې له شاه شجاع څخه پاتې د سرو زرو پانګه او پېسې چې له سوداګرو سره وې، راخپله کړي. په پای کې شاه شجاع په دې وتوانېد چې خپله میرمن له لاهوره، لودهپانې ته ولېږي او په خپله د یو هندي جوګي په جامو کې له لاهوره ووت او د کشمیر او تبت له لارې لودهپانې ته لاړ. (۱۸۱۶زکال)^۱

د اټک د کلا د بیا نیولو لپاره د فتح خان لښکري یونونه:

په هغو شېبو کې چې د سیکهاتو د لښکر سردار ملکهم چند له وزیر فتح خانه د کشمیر له سوې وروسته بېلېده هېله وښودله چې د عطا محمد خان ورور، غلام محمد خان پوپلزي ته دې اجازه ورکړي چې له ده سره لاهور ته لاړ شي. فتح خان د سیکهاتو د سرلښکر دغه غوښتنه و منله او هغه یې خوشې کړ، خو دوست محمد خان د غلام محمد خان په خوشې کېدلو خوښ نه وو او پاېله یې وزیر ته ګواښجنه بلله. د دوست محمد خان دغه اټکل پر ځای وو، ځکه، کله چې غلام محمد خان خپل ورور، د اټک د کلا حاکم، جهان داد خان ته ورسېده، هغه یې وهڅاوه چې د اټک کلا دې د جاګیري (تیول) په بدل کې پر سیکهاتو و پلوري. هغه هم کټ مټ همدغسې وکړل او رنجیت سینګه د

^۱ - پیرس، عروج بارکزانی، ۷۹ پ

اتیک کلا د یو لک روپو په بدل کې ونېوله. د اتیک د کلا د بیا نېولو لپاره د وزیر فتح خان د لښکري خوځښت په تړاو د تاریخي سرچینو خبرې تر یوه بریده له یو بله توپیر لري. پیرس، د "عروج بارکزایي" کتاب لپکوال په دې باور دي چې فتح خان د کشمیر له سوېي وروسته، پېښور ته د راستنېدلو په لارې کې، د رنجیت سینګه له دغې معاملي په خبرېدلو، گواښ کوي چې د وسلو له کارولو مخکې دې سیکهان بېرته د اتیک کلا افغانانو ته ورپرېږدي، خو سیکهانو د لوی لښکر په راټولولو ځانونه جګړې ته چمتو کړي ول. افغان لښکر د اتیک کلا ته نېږدې د لښکر کوټ په اچولو کلا تر تېنګې کلابندۍ لاندې ونېوله. رنجیت سینګه د اتیک د کلا بولندوی ته بولنه ورکړه چې له کلا دې دباندې ووځي. د جولای د مېاشتې پر ۱۲ نېټې سیکهان د اتیک له کلا ووتل او د اتیک د سیند د غاړې په ځنډو کې یې خپل خوځښت ته دوام ورکړ.

وزیر فتح خان خپل ورور دوست محمد خان ته دنده وسپارله چې د دوه زرو افغان ملیشو تر مشرۍ لاندې دې د سیکه د لښکر پر چنداول/پیش قراول یرغل وړ وړي. دوست محمد خان حیدر آباد ته نېږدې د سیکهانو پر لښکر پیاوړی یرغل وړ وړ چې له تېنګې ماتې وروسته یې تېښتې ته اړ کړ. یو شمېر وسلې د دوست محمد خان لاس ته ورغلې. افغانان په دې گومان چې بشپړه سوبه یې ورپه برخه شوي، نو د ولجو په راټولولو بوخت شول. په دې شېبې کې چې افغان جنگیالي د ولجو په راټولولو بوخت دي د سیکهانو د لښکر سردار چې دوه توپک یې په لاس او پر فیل باندي سپور وو پر افغانانو گولی و وړولي. د توپک د ډزو له کبله د دوست محمد خان ځواک خور و وور شو.

دوست محمد خان خپل ورور ته چې اتیک ته نېږدې وو پیغام ولېږه او د مرستې غوښتنه یې وکړه. بگاري / قاصد لاره ورکه کړه او خبر هېڅکله وزیر ته ونه رسېد. له بلې خوا وزیر ته خبر راغی چې دوست محمد خان او افغان جنگیالي وژل شوي دي. وزیر هم د پېښور د هماغې ورځې د بورنونوونکي تودوځي په ترڅ کې د دښمن د نابیره برید له کبله په شا شو. له بلې خوا دوست محمد خان ته خبر ورسېد چې وزیر وژل شوی دی. هغه هم په لنډ

وخت کې خان د خپل ورور لښکرکوټ ته ورساوه. له دې چې د افغان لښکر وسلې او بارونه د اور د لمبو او لوگيو په منځ کې له منځه تللي ول، دوست محمد خان هم د څو دانو وسلو په را اخیستلو کابل ته وخوځېد. دواړه وروڼه د لارې په اوږدو کې د رنجیت سینگه له چلوټي خبر شول؛ له دې چې دواړه ژوندي ول، بیا هم خوښ ول او له رنجیت سینگه څخه د غچ اخیستې چاره یې بل وخت ته په شا وغورځوله؛ کله چې کابل ته ورسېدل، شاه محمود ور ته تود بڼه راغلاست وواپه.^۱

په راتلونکي کال یې چې رنجیت سینگه د کشمېر نېولو ته شونډې ځتلي، د مالېې د بوي برخې د اخیستلو په پلمې یې د ۱۸۱۴ز کال د جولای (۱۲۳۰ ل) په مېاشت کې د سردار محمد عظیم خان پروراندې لښکر راواېست. په لومړي يرغل کې چې په يادې پورتنۍ نېټې وشو، شپږ زره سیکهان ووژل شول؛ ورپسې د سیکهانو یو یا دوه نور بریدونه هم په شا و تمبول شول او په کشمیر کې د سردار محمد عظیم خان حکومت پیاوړی سو. وزیر فتح خان چې د رنجیت سینگه د پراختیا غوښتنې له نقشي څخه خبر وو د اټک د کلا نېونه یې د افغانستان په خاوره کې یوه لاسوهنه بلله.

فتح خان د یوه ملي ولسي مشر په توگې د بهرنیو لاسوهنو په وړاندې تل د ډېرو کوټلو او عملي گامونو اوچتولو ته چمتو وو او په خپلې خاورې کې یې د پردېو یوه وړوکي لاسوهنه نه سواي زغملای. د اټک پر کلا باندې د سیکهانو برلاسي د هغه تر پښو لاندې سور اور بل کړی وو او سترگو یې د وړندې شېبې لپاره لارې څارلې، تر څو چې پر کشمیر باندې د رنجیت سینگه د برېد خبر یې تر غوړو سو.

وزیرفتح خان یو ځل بیا په ۱۸۱۴ز کال کې، له رنجیت سینگه سره د جگړې په موخې لښکر چمتو او تر ملتان په پرمخ لاړ؛ د غازيخان په ډبرې کې شاه شجاع ته له ماتې ورکولو او د غازيخان د ډبرې د حاکم په توگې د خپل

۱ - فرهنگ، افغانستان در پنچ قرن اخیر، ۱۴۹ پاڼه، نوای معارک، ۱۰ - ۱۱

پاڼې - پیرس، ۸۶ پاڼه

رور نواب جبار خان له گومارلو وروسته ېې د اټک کلا ته د نېولو په تکل مخه تاو کړه. مگر له دې چې غرغرانده سیند په څپو وو افغان جنگېالیو ته له سینده تېرېدل ناشوني وو؛ له دې کبله پرته له دې چې جنگېالي ېې د رنجیت سینګه له لښکر سره مخامخ شي، بېرته کابل ته ستون سو.

وزیر فتح خان په ۱۸۱۶ زکال کې د افغانستان په خاورې کې د رنجیت سینګه لاسوهنه د اغېزمنو مخورو قومي مشرانو مخې ته کېښېښودله او له هغو مشرانو ېې چې د مرستې هېله درلودله، د مرستې غوښتنه وکړه. دا سکالو د هغه لېک له مخې بڼه څرګنده ده چې وزیر فتح خان نائب امین الله خان لوګری ېې د لېک د لېرولو له لارې مرکز ته د قومي جنگېالیو په استولو او په ملي او دیني جګړې کې د ونډې اخېستلو لپاره رابللی دی؛ د لېک د کلماتو له مخې کولای سو ددغه ملي لارښود په ملي احساساتو بڼه پوه سو. دا دی نائب امین الله خان لوګری ته د وزیر فتح خان لېک :

" عالیجاه رفیع جایگاه دوستی آگاه امین الله خان، قرین صحت و عافیت بوده به کام باشد. بعد ها مشهود میدارد که چون رنجیت سنگ نقض عهد و میثاق نموده مصدر فساد و تعدی مسلمانها شده، محض حمایت و رعایت مسلمین کمر همت برتخت بتان کفر ضلال و انهدام اساس مخالفان شقاوت خصال بسته در جمع آوری مردم و لشکر اطراف و جوانب ساعی می باشم. از آنجا که آن عالیجاه مسلمان و ننگ دین براو لازم است باید کمر همت و مردانگی بسته موازی سیصدسوار و چهارصد پیاده از طایفه لهوگردی جوانان قچاق مکمل یراق اسب و اسلحه و تفنگچی کاری زبده سرانجام موجود و مهیا نموده به زودی به اتفاق عالیجاهان رفیع پایگاه هان اخوی ام طره بازخان و ارجمندی محمدزمان خان که بادیگر لشکر طلب حضور نموده ایم روانه نماید که بدون ملاحظه گرما و سرما خود را برسانند که وقت همت و مردانگی و دوستی و خدمت و اخلاص همین وقت است و از این وقت بهتری به دست آن عالیجاه نخواهد آمد که هم نفع دنیا و هم ثواب آخرت هردو حاصل و عاید او خواهد شد

و در فرستادن این مردم آنچه آن عالیجاه خرج کند و بدهد به او مجری داده خواهد شد و در عوض این خدمت به نوعی به او مهربانی و شفقت خواهیم نمود که بین الامثال والاقران سرفراز خواهد شد و در این باب به هیچ وجه اهمال و مسامحه و خود داری ننمایند و به همه وجوه مطمئن و خاطر جمع باشید، زیاده چه قلمی گردد. مهر شاه دوست." ^۱

ژباړه :

" هېله مند یم په دوستی خبر ښاغلی امین الله خان دې روغ رمټ او بریالی اوسئ. غواړم ور څرگنده کړم له دې چې رنجیت سینګه ژبه او ژمنه ماته کړې او پر مسلمانانو پې تېرې او ناتارونه پېل کړي نو ما د لار ورکو کفارو او د شقاوت خصالو مخالفانو د بنسټ د ړنگولو لپاره ملاتړلي ده او له هرې خوا د پرگنو او لښکر د راټولو په لارې کې هڅې کوم. له دې چې تاسو ښاغلی مسلمان یاست او د دین ننگ پر تاسو لازم دی باید د همت او مېړانې ملا وتړئ او ورسره د لهوگردي طایفې له منځه درې سوه سپاره او څلور سوه زروړ خوانان چې اسونه پې په بشپړ یراق سمبال وي، زېده توپک وپشتونکي راټول او چمتو کړئ او ډېر ژر پې زما ښاغلو او منلو وروڼو طره باز خان او گران محمد زمان خان ته چې له هغوی مې نور لښکرونه غوښتي دي راولېږئ او سړي او تودې هوا ته په نه کتلو دې ځانونه راورسوي، همدا وخت د زروړتیا، مېړانې، دوستی، چوپړ او اخلاص دی او تاسو ښاغلي ته به تر دې بل بڼه وخت په لاس در نه شي چې هم به د دنیا او هم به د آخرت گټه او ثواب در په برخې شي؛ ددغو خلکو په لېږلو کې که هر څومره لگښت تاسو ښاغلی لگوئ د هغه مجری به درکړل شي او ددغه چوپړ په بدل کې به په دې ډول پر تاسو پېرزوڼه او مهرباني وکړل شي چې بین الامثال والاقران به سرلوري شئ او په دې اړوند هېڅ ډول ناغیري او ځان سپمونه ونه کړئ او له هرې خوا ډاډه او زړه پوره اوسئ، نور څه د لېکلو نه سته. د شاه دوست مهر."

^۱ - کهزاد، در زوایای تاریخ معاصر افغانستان، چاپ ۱۳۳۱ ل، ۴۷ پ، چې په افغان جرمن آنلاین انټرنټي متن کې له ۴۴ پاڼې سره سمون خوري.

په دې لېک کې وزیر فتح خان، د رنجیت سینګه برېډونه او د کشمیر د حاکم د سردار محمد عظیم خان پر وړاندې د هغه له دېمنې لک ګامونه " ژمنې و ژبې / عهد و میثاق " ماتونه بللي او د هېواد له ګوت ګوته د لښکر په راټولو کې د هغه د هڅو څرګندونه کوي. وزیر فتح خان او دوست محمد خان دا لوی لښکر له خان سره واخېست او د پېښور پر لور وخوځېدل.

پېښور ته له رسېدا سره سم وزیر فتح خان د خپل لښکر د لا سمبالښت او چمتو کولو په موخې نواب اسد خان کشمیر ته د مالېي د راټولونګ لپاره چې شمېر یې څه له پاسه شلو لکو روپيو ته رسېده ولېږه او ورته وویل شول چې د مالېي له راټولونګ وروسته دې ډېر ژر راستون سي. سردار محمد عظیم خان د رنجیت سینګه پر وړاندې جګړه پلمه او د مالېي له ورکړې څخه یې ډډه وکړه؛ دې خبرې نېږدې وو د دواړو وروڼو ترمنځ وروړي خرابه کړي؛ له دې کبله یې سردار دوست محمد خان ته له کشمیره د مالېي د راوړلو دنده وسپارله. دوست محمد خان هم کشمیر ته لاړ او له خپل ورور سردار محمد عظیم خان څخه یې ۱۳ لکه روپۍ ترلاسه او بېرته پېښور ته راستون سو. وزیر فتح خان د خپل لښکر له رغښت او پیاوړي کولو وروسته بولنه ورکړه چې د اټک کلا دې په هره بېي چې وي د سیکهانو له منگولو خلاصه کړي. زښته خونړۍ جګړه ونښتله او سیکهانو ته درانده تاوانونه واوښتل، سیکهان اړ شول چې د اټک کلا افغان ځواک ته تشه کړي. له همدغې جګړې وروسته رنجیت سینګه تر هغه مهاله چې وزیر فتح خان ژوندی وو، بیا یې دا زړه ونه کړ چې بیا دې پر اټک یا کشمیر برېد وکړي، خو همدا چې په ۱۸۱۸ز کال کې یې د شاه محمود په لاس د وزیر فتح خان د وژل کېدا خبر تر لاسه کړ نو سمدلاسه یې پر کشمیر برېد وکړ او هغه یې د محمد عظیم خان د ورور سردار نواب خان له منگولو راخپل او وېي نیو (۱۸۱۹ز/۱۲۳۵ ل).^۱ او پر دغه ښکلي ټاټوبي یې د وروستي افغان واکمن دواکمنۍ لاس لاند کړ.

۱ - هماغه اثر، هماغله

د هرات پر لور د فتح خان لښکری یون او د (فارسیانو) پر

وړاندې جگړه :

کله چې وزیر فتح خان د هیواد (ختیځه دروازه) د سیکهاتو له منگولو بېرته ونېوله، فارسیانو ژ / ایرانیانو د هېواد پر (لویدېځې دروازې) د یرغل په لړ کې د هرات د نېولو تکل کړی وو. وزیر فتح خان په چټکۍ ځان له خپتخو پولو د هېواد لوېدېځو پولو ته ورساوه، د هرات والي حاجي فیروزالدین یې له کاره گوښه او هرات یې له کابل سره ونښلاوه او په غوریانو کې یې د ایرانیانو مخه ډب کړه.

ددې پېښې جزئیات په دې ډول دي چې پر کال ۱۸۱۸ز/۱۲۳۳ل کښې ایرانیانو یوځل بیا هرات کلابند کړ. د هرات والي د شاه محمود ورور حاجي فیروزالدین ایرانیانو ته د غوریانو د کلا په ورسپارلو، د پو شمېر غراماتو په ورکړې او د فارس د شاه « فتح علیشاه قاجار» په نامه د سکې او خطبې په منلو غوښتل فارسیان د هرات د ښار له کلابندۍ څخه منصرف کړي. حاجي فیروزالدین خپل ورور شاه محمود ته مخه کړه او له فارسیانو څخه د غوریانو د کلا په بېرته اخیستنې کې یې ورڅخه د مرستې غوښتنه وکړه شاه محمود د هرات د مرستې لپاره وزیر فتح خان ولېږه.

وزیر فتح خان د یوه ۱۲ زره کسبزو لښکر په ملتیا د هرات پر لور وخوځېد؛ په کندهار کې له لنډې تم کېدنې او شهزادګي کامران سره د اړیکو له نېولو وروسته یې خپل خوځښت ته د هرات پر لور دوام ورکړ؛ کله چې هرات ته ورسېد، د ښار په دوه مایلي واټن کې یې کېږدې ووهله. حاجي فیروزالدین چې له وزیر څخه په ډېره وېره کې وو، په چټکۍ وزیر او د هغه ملګرو ته د تاوده بڼه راغلاست وپلو لپاره راووت. د وزیر فتح خان لس ورځې، له ښاره د باندې، د هرات له مشرانو او خانانو سره د " فارسانو- ژ " / ایرانیانو پر وړاندې د جګړې د څرنگوالي په اړوند په خبرو اترو ولګېدلې.

وزیر چې لا مخکې یې د همداسې یوه لښکري خوځښت موخه ټاکلې وه، یوه شپه یې د هرات ټول خانان او د حاجي فیروزالدین پلویان خپلې کېږدې

ته را وبلل. کله چې خانان محرمي او د وزیر خانگري کېږدي ته وروستل سول ، وزیر فتح خان، دوست محمد خان او نور وروڼه يې له يو شمېر جنگياليو سره د ښار پر لور وخوځېدل ؛ کله چې د حاجي فيروزالدين ماتي ته ورسېدل نو د هغه ساتونکو ته يې وويل چې د حاجي فيروزالدين د لېدنې او د هغه د مېلمه پالنې د مننې لپاره دده ماتي ته راغلي دي. کله چې وزير او ملگرو ته يې ماتي ته د ننوتلو اجازه ورکړل شوه، حاجي فيروزالدين اسير او ماتي د وزير د کسانو گوتو ته ورغله.

دوست محمد خان او څو تنه خدمتگاران يې چې "جايي سنگ" هم ورسره ملگري وو، د حاجي فيروزالدين په حرمسرای ننوتل او د حرمسرای ښځې يې لوت کړلې^۱. له دې کار وروسته، پرته له دې چې له خپلو عملياتو څخه وزير ته خبر ورکړي، د وزير له وېرې له خپلو څو تنو خدمتگارانو او له هغو شيانو سره يو ځای چې له حرمسرای څخه يې ترلاسه کړي ول د کشمير پر لور وتښتېدل. کله چې وزير د خپل ورور له ناپوهۍ ډک کار څخه خبر شو نو ډير سخت په قهر شو او خپل ورور سردار محمد عظيم ته يې لېک ولېږه چې دوست محمد خان ونېسي او زندان ته يې وغورځوي. سردار محمد عظيم هم همدغسې وکړل او دوست محمد خان يې دکشمير د ماران پزندان کې بندي کړ^۲.

د حاجي فيروزالدين په نېولو او کابل ته د هغه په رالېږلو ، د وزير فتح خان لومړنۍ هېله چې کابل سره د هرات نښلونگ و و تر سره سوه. ورپسې، وزير له فارسانو - ژ / ايرانيانوسره د جگړې لپاره د جنگي وسايلو په راټولو تياري ونيو او په بېرېره يې په ترڅې تدافعي ژبې فارسانو / ايرانيانو ته خبر

۱ - پيرس، عروج بارکزانی، ۸۸ پ، وېل شوي چې دوست محمد خان هغه سره گانډه چې د حاجي فيروزالدين ښځو، لوڼو او ننگوري د شهزادگي کامران خور د (ملک قاسم ښځې) رقيه بيگم اغوستې وه واخېستله او ان د رقيه بيگم له ملا څخه يې يو دانه نښانه کمربند چې ارزښت پينځوس زره تومانه کېده خلاص کړ، جامي ورځپېرلي وي او سپکاوي يې کړی وو.

۲ - مير محمد صديق فرهنگ، افغانستان در پينج قرن اخير، د امريکا چاپ ۱۴۹

ورکړ چې شاه محمود هغه یوازینی پاچا دی چې په هرات کې به سکه په خپل نامه وهي او مالیه به راټولوي او په خطبو کې به یې نوم یادېږي نه د فارس/ ایران د پاچا او یا د بل چا نوم...!

د مشهد حاکم، شجاع السطنه حسن علي ميرزا، دغه خبره د جگړې د رابلنې په توگه وگڼله او له مشهده د یوه ۱۴ زریز لښکر په مشرۍ د هرات د غوریانو پر لور راوخوځېد. له دې خوا وزیر فتح خان له خپل دیرش زره کسپز لښکر سره یو ځای د غوریانو پر خوا وخوځېد^۱. کله چې شهزادگی حسن علي د هرات پولو ته ورسېد، خپل یو بگاری / قاصد یې وزیر فتح خان ته چې لا وختي غوریانو ته رسېدلی وو ولېږه او له وزیر فتح خانه یې وغوښتل هغه شرایط چې مخکې حاجي فیروزالدین منلي ول، دی دې هم ومنې؛ مگر وزیر فتح خان په کلکه وغندل. وروسته، دواړه لښکرونه رامخته شول او د کهسان د کلي په ځنډو کې یې د پو بل پر وړاندې مورچلونو ونېول.

وزیرفتح خان چې تورې جامې یې اغوستې او پر یوه مست غښتلي آس ناست وو، د لښکر په زړه کې و درېد، له بل لوري شهزادگی حسن علي په سلطنتي جامو کې د خپل لښکر په منځ کې ځای پرځای شو. مخکې له دې چې جگړه پېل سي، وزیر د عمل نوښت په لاس کې واخېست او حسن علي ميرزا ته یې خپل بگاری ولېږه او ورته یې وویل چې که د غوریانو له کلا څخه په شا شي، نو دی به ورسره جگړه ونه کړي. ټولو فارسي - ژ / ایرانی مشرانو له ذوالفقار خان پرته، دغه وړاندېز وماته، د هغوی له منځه یو تن د ميرزا عبدالوهاب په نامه ووبل موزر ټول موافق یو. وزیر ته یې دا ځواب راوور، ورپسې وزیر فتح خان قاجاریانو ته بل پیغام ولېږه او هېله یې وکړه چې قاجاري سرتېري دې له مورچلونوڅخه هم په شا شي. بیا هم ميرزا عبدالوهاب ځواب ورکړ چې باید همداسې وشي. خو ذوالفقار خان له دغو خبر

^۱ - کله چې وزیرفتح خان د جنگ په موخې د هرات له ښاره دباندې وت، د ښار کلي یې د حیدر آباد د حاکمانو وکیل میراسماعیل او حاجی شیرمحمدخان د سندھ د حاکمانو وکیل ته وسپارله. (نوی معارک، ۶۵ پ)

په تنگ راغی او په ترڅه ژبه یې وویل چې دا د فارسیانو ننگ او پرتم ته سپکاوی دی او (افغانانو ته د څو سپکو سپورو) او بښکولو په وپلو یې قاجاري توپچي ځواک ته د افغانانو پر وړاندې د اور د ډزو بولنه ورکړه. له څلورو قاجاري توپونو څخه د ډزو غرمبهار پېل سو او بگاری په چټکۍ افغانانو ته راستون سو. څرگنده ده چې افغان لوري هم قاجاري لوري ته په ډزو ځواب ورکړ او د سترگو په رپ کې جگړه پېل شوه. سردار شیردلخان، سردار کهندلخان، او سردار پردلخان له سردار یار محمد خان الکوزي سره یو ځای، هر یو د افغان لښکر په مشرۍ کې د تالندې او برېښنا په څېر او په ځلاندو تورو د قاجاري لښکر پر کښې ډډې باندې چې ذوالفقار خان یې مشري کوله برېد وکړ او د وپنې بهوونکي اخ و دب یوه ویرونکي ننداره یې رامنځته کړله. قاجاري توپچي ځواک مدافعه پېل او یوشمېر افغانان یې له پښو وغورځول. خو د قاجاري توپچي ځواک گولی خلاصې شوې او لاره ورڅخه ورکه سوه. د نوای معارک په وینا، شیردلخان د پوه قهرژلي زمري په شان د دښمن پر لښکو برېد وکړ او د هغوی څو توپونه یې ونېول.

د قاجاري لښکر ښی اړخ د افغان ځواکونو د سپاره ځواک د برېد له امله خور او وور شو او په تېښتې یې لاس پورې کړ. د شهزادګي حسن علي آس تپي شوی وو او ژغورنه یې تر بېرکي گواښ لاندې راغلي وه؛ سره له دې چې نوموړي د خپلو سرتېرو د تېښتې په مخنښوي کې ډېره هڅه وکړه، خو هېڅ گټه یې ونه کړه. په پای کې یو قاجاري سرتېری د هغه د ژغورنې لپاره راغی، خپل آس یې ورته ورکړ او شهزادګي هم په تېښتې ځان مشهد ته ورساوه.

افغان سپاره ځواک د مخ په تېښتې قاجاري لښکر شا ونېوله، د جگړې په دې غاړې کې پوه خواشپنووونکي پېښه رامنځته سوه، پوه ناڅاپه گولی

^۱ - میرزا عطا محمد شکارپوری، نوای معارک، چاپ ۱۳۳۱ ۲۰ ب، پیرس، ۹۶-۹۷ پاڼې د سلطاني تاریخ په (۱۹۹ پاڼې کې) د جگړې د پیل نېټه د ۱۲۳۳ هـ ل کال د ذی الحجې د مېاشتې ۲۸ ورځ ښيي چې د ۱۸۱۸ ز کال د اکتوبر له ۲۹ سره سمون خوري.

چې د دوست یا د دښمن وه د وزیر فتح خان په خوله کې ومبستله؛ وزیر د گولی د نابیره درانده ټکان له کبله یې هوبڼه سو او د زین له سره پرخمکه پرپوت. د افغان جنگیالیو جرئت په دې گومان کم سو چې گټې لارښود یې ووژل سو او د دښمن له تعقیب او جگړې څخه لاس په سر سول، مخه یې د هرات پر لور راتاو او وتښتېدل.

په دې توگې د افغانانو د سوبې څرگنده او خلانده فضا د ماتې او تېښتې په تڼو وریخو کې توره او ډوبه سوه. وزیر فتح خان څو شېبې وروسته بېرته په هوبڼ راغی او د خپلې تورې په ښورولو یې خپل جنگپالي او سرتېري جگړې او مقاومت ته را وبلل خو هېڅ چا هغه ته پام ونه کړ؛ هغه هم له ناچارۍ ښار ته راغی او د قاجاریانو د ماتې او د افغانانو د سوبې خبر یې هراتیانو ته راوړ.

سره له دې چې له قاجاري لښکر څخه د جگړې د ډگر پر مخ لس زره مړي پاتې ول نورو تښتېدلو جنگپالیو په مشهد کې د بریا په نامه جشنونه ونښول؛ په هرات کې هم بېرې او وحشت خپل ځای، خوښېو، اتڼونو او خوشالیو ته پرېښود، او ښار یې د سوبې د لمانځنې په څراغونو روښانه کړ.^۱ ددغې بریا زېری شاه محمود ته ورسول سو او هغه هم له کابله د هرات په تکل و خوځېد. وزیر فتح خان هم پوه شو چې نور نو قاجاریانو د فارس له دولت سره د هرات د نیلولو په اړوند خپل فکر بدل کړی دی، له دې کبله یې خپله پاملرنه د ښار د استحکاماتو تېښتو او د ادارې او مالي چارو سمون ته واړوله.

افغان څیړونکي باري جهاني په خپل کتاب کې په دې اړوند داسې لېکي: " فریر چې د فارسانو - ژ / ایرانیانو پر وړاندې له جگړې څو کاله وروسته هرات ته تللی وو ددغې جگړې په تراو یې له وزیر فتح خان او عیني شاهدانو سره مخامخ خبرې اترې کړې، او د وزیر د شخصیت په اړه داسې وایي: هغه چې یو منور او عادل حکمران وو په لنډې مودې کې یې د هرات د پرگنو زروڼه

^۱ - پیرس، ۱۹۷، پ تاریخ سلطاني، ۱۹۹ پاڼه

لاس ته راوړل. ما له هغو هراتیانو سره خبرې اترې کړې چې وزیر یې له نېږدې پېژانده، هغوی ټولو خپل وزیر په زېنت درنښت یاداوه. هماغومره چې نوموړی زړه ور او توریالی وو، هماغومره سپېڅلی، پاک لاسی او پاک لمنی هم وو. خپل ټول ژوند یې د هېواد د گټو، پرمخ او سرلوری لپاره خار کړی وو. پر فارسانو - ژ / ایرانیانو باندې د هغه وروستی بریا د وزیر نومیالیټوب تر آسماتونو لوړ کړ او د خراسان د سوبې لپاره یې خان چمتو کاوه. خو په خواشېنی یوې بورنونوکی پېښې افغانستان د یوه پوه او وړ انسان له شتون څخه یې برخې کړ او هغه عالی نقشه چې ده د هیواد لپاره په پام کې درلودله، له منځه لاړه. که د فتح خان نقشه پلې شوې وای نو افغانستان به یو ځل بیا د احمد شاه بابا د دور پرمخ او عظمت ته رسېدلی وای.^۱

انگلیس څیړونکی پیرس وایي: د هرات له پرگنو سره د وزیر فتح خان ښه چلند او د هغه د ادارې او واکمنۍ د چلولو ښه له دومره دروندوالي او وقار سره ملگري وه چې ډېر ژر یې د هرات د قدر پېژاندو پرگنو په زړونو کې لاره وموندله؛ هراتیانو وزیر ته د هېواد د بې ساری سرښندویه بچي په سترگو کتل او د هغه اوامرو ته یې د زړه له تله غاړه اېښودله. وزیر د قاجاریانو پر وړاندې د بلې جگړې په فکر کې ولوېد غوښتل یې د فارس له دولتته د خراسان په بېرته نیولو کې خپله توره او بخت وازمیی، ددغې موخې د ترسره کېدا لپاره یې لښکر را ټول او هوډ یې کړی وو چې ډېر ژر به د خراسان او مشهد پر لور مارش وکړي؛ خو په خواشېنی چې بخت له افغانانو سره یاري ونه کړه، شاه محمود په کندهار کې د حاجي فیروزالدین له خولې د هغې کرغېرنې پېښې په هکله خبر شو چې د دوست محمد خان له پلوه د هغه کورنی ته ور اوښتی وه او ورته څرگنده شوه چې د فتح خان ورور د نغو او ښځپنه وو سرو گانو د تر لاسه کولو لپاره د شاه محمود لور د رقیه بیگم په گډون یې د فیروزالدین د حرم کالي له ځانه اېستلي ول. ددغه خبر په اورېدلو شاه وترهېد او شهزادګي کامران ته یې امر ورکړ چې هرات ته لاړ سي او وزیر ته سزا

۱ - عبدالباری جهانی، هرات، پښتانه او ستره لویه، ۲۲۷ پ

ورکړي^۱.د اشرف الوزراء فتح خان د رنډېدلو څرنګوالی :

کامران میرزا چې له پخوا ېې د وزیرفتح خان پر وړاندې له کېښي ډک خوړین زړه درلود او هغه ېې د خپل پرمختګ او ځانغوښتنې پر وړاندې پو خندا ګاڼه ژر تر ژره د هرات پر لور وځوځېد؛ هرات ته له رسېدا سم ېې له شاهي ارګه دباندي ، باغ شاه (شاه لمار) کې استوګنځی غوره کړ، وزیر فتح خان به هره ورځ د درناوي د دود د پرځای کولو او لارښوونو لپاره لېدلو ته ورته. سره له دې چې وزیر ته د خپلو پلویانو له خوا توصیه کېدله چې له شهزادګي کامران څخه دې ځان لیرې ساتي، خو وزیر د خپلو دوستانو خبرو ته غوږ نه نېوه او پرله پسې به د خپل درناوي د وړاندې کولو او د لارښوونو د ترلاسه کولو لپاره هره ورځ د کامران لېدلو ته ورته؛ وزیر د خپلو لېدنو کتنو او خبرو له لارې غوښتل شهزادګي ته ډاډینه ورکړي چې دده له صادقانه سرپېندنو څخه موخه د سدوزیو د کورنی له لوړوالي او پیاوړتیا پرته بله موخه نه لري، مګر برعکس د کامران له پلوه ېې لږ درناوی لېده.

په همدې لړ کې کامران د خراسان له والي شجاع السطنه (حسن علي میرزا) سره د لېکونو د راکړې ورکړې لاره پرانېستله او د منصور خان په نامه ېې یو تن حسن علي میرزا ته ولېږه او پیغام ېې ولېږه چې د « فارس – ژ» ایران د دولت پر وړاندې وروستنی جګړه د شاه محمود له رضائیته پرته د وزیر په نوښت تر سره شوی ده. اوس پاچا چمتو دی چې هغه سکېنده / جبران او د « فارس – ژ» ایران له دولته بڅښنه وغواړي. فتح علیشاه قاجار چې په دې وخت کې مشهد ته راغلی وو د کامران بګاری ېې رخصت او په ځواب کې ېې کامران ته پیغام ورکړ چې د دښمنی د پای ته رسولو لپاره دې وزیر فتح خان چې د دواړو هېوادونو ترمنځ د جګړې پازوال دی یا دې

^۱ - تاریخ سلطاني، ۲۰۰ پ

محبوساً د « فارس - ژ » ایران دربار ته راولېږل سي او يا دي هماغلته په افغانستان کې دواړه سترگي ورړندي سي.^۱

کامران همدغه غوښتنه پلمه کړله؛ په هرات کې له درې مېاشتېښې استوگنې وروسته، يوه ورځ چې وزير فتح خان دده لېدو ته راته، په بي خبري کې ونېو او د (ايران د پاچا په غوښتنې او لارښوونې) پي د هغه دواړه سترگي رنډې کړي.^۲

د (عروج بارکزايي) د کتاب لېکوال پيرس لېکي : " وزير فتح خان د پخوا په شان د خپل درناوي د وړاندې کولو لپاره د کامران لېدلو ته ورغلی وو، عطا محمد خان (د کشمير پخوانی حاکم چې د وزير فتح خان په لاس خلع شوی وو) هم هلته وو. خبرې اتري پېل سوې او په ترڅ کې د « فارسيانو » / ايرانيانو پر وړاندې د جگړې خبره رامنځته سوه. د سردارانو په منځ کې يو تن په سپکه ژبه د جگړې له ډگر څخه د وزير فتح خان د تېښتې خبره د فتح خان پر مخ وويشتله او پيغور پي ورکړ، بل سردار هم د لومړي سردار خبره تائيد او نورو، کامران ته خپله غوره مالي په خندا او مسخرو څرگنده کړه.

وزير چې هره شېبه پي وقار او حيثيت ته سپکاوی کېده هر بوه ته په توندو او ترڅو کتل او سپکي او سپوري پي زغملې. په دې لړ کې کامران راوړاندې سو او وزير ته پي په پيغور وويل : څنگه دي د يوه بېرېدونکي لښکر پر وړاندې چې ستا تر لښکر کم زوری او کم جرئته وو د افغان نژاد نوم پر ځمکه وواهه؟ وزير د شهزادگي خواب په ډيرې ترڅې ژبې ورکړ او ورته څرگنده پي کړه چې هېڅکله پي د افغانانو نوم پر ځمکه نه دي وپشتلی او د افغانانو د تېښتې او هغوی ته د رسېدلي تاوان پازوالي يا مسووليت هم نه لري. وزير په ترڅې او قهرژلې ژبې شهزاد گي ته په خواب ويلو وويل هېڅکله پي د افغانانو پت او حيثيت پر ځمکه نه دی غورځولی او د افغانانو د تلفاتو او تېښتې پازوال هم نه دی. وزير شهزادگي ته ور په ياد کړه چې د

۱ - فيض محمد کاتب، سراج التواريخ، ۱ ټوک، ۹۷ پاڼه

۲ - فرهنگ، هماغه اثر، ۱۴۷ پ، سراج التواريخ، ۱ ټوک، ۹۷ پاڼه

قیصر پر وړاندې د کورنیو جگړو په لړ کې ېې خپنې وختونه د کامران په وړاندې کله نا کله جگړه کړې خو په ډېرېو وختونو کې ېې خپله توره دده او د هغه د پلار په ساتنه کې وهلې ده. دغو یادونو او پېغورونو کامران را وپاراوه او د وزیر د نېولو بولنه ېې ورکړه. ټول، کامران - پلوي سرداران یو ناڅاپه په یوه وار راپورته او د برېد په لړ کې ېې وزیر ونېو. عطا محمد خان د کامران په نغوټې را وړاندې او خپل خنجر ېې د وزیر په سترگو کې ننه اېست^۱ (یو کال وروسته د عطا محمد خان سترگې په کابل کې د دوست محمد خان په امر د وزیر فتح خان د سترگو په غچ کې له گاتې را واپستل سوي)^۲.

تاریخ د کامران د جنایت دغه نېټه ۱۲۳۳ ل/ ۱۸۱۸ ز کال ریکارډ کړې ده^۳. کامران میرزا د خپل ژوند په ورستېو کې د خپل وزیر یار محمد خان په لاس ډېر دردناک وهل، خورول او ټکول ولېدل، په داسې حال کې چې دده په ژوند بڼخې او لوبې ېې د دولت د مشرانو تر منځ ووېشل شوي او ورباندې تېرې وسول، دې په خپله له ډېرو شکنجو او وزیر یار محمد الکوزي ته د خپلې پانگې او شتمنۍ له بڼدولو وروسته د هرات د ارگ په زندان کې له ستوني زندې او د شاه محمود د کورنۍ ټغر هم ورټول سو^۴.

د وزیر فتح خان د رنډېدلو پر مهال، پردلخان او شیردلخان دواړه د هرات د شاهي ماني په چارباغ کې د شطرنج په لوبې بوخت ول چې پر ورور باندې ېې د راغلي ناورین خبر د هغوی د یو تن خدمتگار له پلوه راوړل سو. د دې خبر په اړوند د ورونو باور لانه وو بشپړ شوی چې د کامران کسانو د هغوی د نېولو لپاره د چارباغ او شاهي ماني چاپېره سېمې په چټکۍ کلابندې کړلې. د ورونو په لاسونو کې یوازې یوه توره او ستوه «پیش قبضه» وه او په کلک شدت ېې په گډه پرساتونکو چې ددوی د نېولو تکل ېې

۱ - پیرس، هماغه اثر، ۹۹-۱۱۰ پاڼې

۲ - پیرس، هماغه اثر، ۱۰۱-۱۱۰ پاڼې

۳ - پیرس، هماغه اثر، ۱۰۱-۱۱۰ پاڼې

۴ - پیرس، هماغه، ۱۰۱-۱۱۰ پاڼې

درلود برېد وکړ او په دې ډول ېې خائنه د مانی تر یوه کوره د تېبنتي لاره پرانېستله. ورپسې ېې خائونه په بېرې په وسلو سمبال او پر گړندیو آسونو کېنېناستل او له ښاره د وتلو د دروازي پر لور ېې ودانگل؛ خو هلته د کامران میرزا له یوې دوسوه کسپزې ډلې سره مخامخ شول چې ددوې د نپولو لپاره ېې لېکه جوړه کړې وه. پرته له دې چې د هر سپاره زړه ته کومه څرخښنه او وېره ولوېږي یا د پوښل شا ته سي، په گډه ېې د کامران میرزا پر سر تېرو یرغل ورو وور، ددوې په منځ کېنې پووازي پردلخان چې لېشاته ناروغه وو د روان اخ وډب په دورو کې ېې آس د توپک په گولۍ تپي سو، آس ېې پرخمکه پریوت او دې په خپله یرغل سو؛ مگر پاتې دوه تنو وروڼو د خپلې توري او مېراني په څرگندوني خائونه وژغورل او خپل مورني ټاټوبي، د گرشک لويديځ د ناد علي کلا ته وتښتېدل.

یرغل سوی پردلخان د کامران مخې ته ودرول سو، لومړی بندي او بیا خوشي شو خو خوشي کېدل ېې د کامران د ځانگړو شرطونو پر بنسټ ول، مگر پردلخان هم چې غیرت او همت ېې د خپل ورور وزیر فتح خان خبرو راپاراوه وکولای شول له هراته وتښتي او له خپلو وروڼو سره په هلمند کې یو ځای شي.

فريه لېکي: « شیردلخان او ورور ېې له هراته په تېبنتي وروسته، خان د گرشک په ۲۳ مایلي واټن کې د نادعلي پیاوړي ستراتیژیک کلا ته، چې د وزیر فتح خان د مور، لویې ادې استوگنځی دی، رسوي. دواړه وروڼه له همدغه ځایه د سپمې ټولو قومونو ته چابک او گړندي بکارۍ (پیکونه) لېږي چې د شاه محمود او کامران میرزا پر وړاندې پاڅون وکړي. گڼ شمېر بارکزي د هغوی غوښتنې ته مثبت ځواب وایي او د یوه وړوکي لښکر هسته جوړوي، د شاهي ځواک له لېکو څخه ډیري سر تېري تښتي او د نوموړي لښکري هستې کړۍ لا پسې پراخوي.

^۱ پیک: په اوستا کې پدیکا ویل شوی چې د پلي یا پیاده تلونکي په مانا ده. او مجازاً د بکاري یا قاصد په مانا هم کارول کېږي. که د پښتني شاعر له سترگو ورته ووینو نو پتنگ یا کاغذ باد ته ېې هم پیک ویلي دي. - ز

په دې لړ کې شهزادګۍ کامران په چل او دوکې پښه وړاندې کوي، پردلخان له بنده خلاصوي او ورته وایي چې د وزیر لور مقام به ورته ورکړي خو په دې شرط چې شیردلخان او کهندلخان یو ځل بیا خدمت ته چمتو شي. پردلخان د شهزادګۍ کامران له دې وعدي څخه مننه کوي خو پر شهزادګۍ شک لري چې ورباندې ډاډ وکړي؛ له دې سره سره پردلخان خپله بشپړه پالیالي شهزادګۍ ته څرګندوي او داسې بڼې چې ګڼې په خپلې ژبې او ژمنې ولاړ دی مګر دوه ورځې وروسته تبینې او په ناد علي کې له خپلو وروڼو سره یو ځای کېږي. هلمند ته د پردلخان رسېدل د پاڅوانوالو د روحيې د لا پیاوړي کېدلو لامل ګرځي او د پاینده خان په زمانو کې ورته د لور استعداد او د لورې وړتیا د خاوند په سترګه ګوري؛ هرکله که د قومونو تر منځ کومه ناندري یا شخړه رامنځته کېدله نو پردلخان به تل د یوه منځګري په توګه پښه وړاندې کوله. په همدې لړ کې د حاجي فیروزالدین خان وزیر میر افضل اسحاقزي نوی له پارسه هلمند ته راستون شوی وو او په هلمند کې د خپلو قومونو تر منځ یې « خان نشین» ته نېږدې ژوند کاوه، د میرافضل اسحاقزي او د پردلخان د مشر ورور تر منځ پخوانی دښمني پرته وه، پردلخان پرته له دې چې له دغې دښمنۍ کومه اندېښنه په زړه کې ولري، میرافضل اسحاقزي ته ورځي او ورڅخه مرسته غواړي، میرافضل خان هم دغه غوښتنه مني او له محمدزیو سره یو ځای کېږي. ^۱ «

کله چې کامران د پردلخان په تبینې خبرېږي، تر پښو لاندې یې سور اور بلېږي او د خپل غضب د اور د سړولو لپاره امر کوي چې د وزیر فتح خان په سترګو کې دې چې تپونه یې لږ مخ په بڼه کېدو راغلي ول یو ځل بیا خنجر ووهي او هغه غوښي چې دده د سترګو په ګاتو کې پاتې دي را ودي باسي. ددغه جنایت دنده د قاسم په نامه یوه تن ته وسپارل شوه؛ هغه هم خپل خنجر د وزیر په تپي سترګو کې بیا دننه وړ وور او د سترګو له ګاتو څخه یې پاتې غوښتي را واپستلي.

^۱ - فريه، تاريخ افغانها، ژباړه: سهيل سبزواري، دولسم څپرکي

پیرس لېکي :

" ننگېالي او پېڅپالي (صبور) وزیر خپل برخلېک ته په چوپه خوله ، پرته له دې چې کومه آه له خولي وباسي او يا پې پو وييکي يا کلمه له خولي ووځي، هر کلی وواپه." ^۱

له دغه جنايت وروسته، کامران وزير فتح خان او د هغه وراره امين الملك له خانه سره کندهار ته راووستل. د تاريخ سلطاني د لېکوال په وينا، په کندهار کې نامتو خان علوم قاضي القضاات (ملا محمد سعيد خان بارکزي) د هغه پالنه کوله.

له بلې خوا کله چې شاه محمود پوه شو چې په کابل کې د وزير وروڼه د هغه د حکومت د راپرځولو لپاره تېنګه پرېکړه کړې نو د پو لوی لښکر په ملتيا له کندهاره د کابل پر لور وخوځېد. همدا چې شاه محمود له خپل لښکر سره د کندهار له ښاره ووت بارکزيو وروڼو له خپلو ځواکونو سره يوځای د کندهار پر ښار بريد وکړ. د کندهار والي گل محمد خان پوپلزي ، بارکزيو وروڼو ته وړاندېز وکړ چې لږ تر لږه دې د کابل د برخلېک تر څرګندېدلو پورې ورته وخت ورکړي، که پاچا کوم برياليتوب تر لاسه نه کړ نو ښار به له جنگ و جگړو پرته دوی ته ور وسپاري. د وزير وروڼو دغه وړاندېز ظاهراً ومانه او تر ټولو لنډې مودې پورې سترګې په لاره پاتې سول خو پر کلا باندې پې د بريد هڅه وکړه.

وروسته له دې چې د وزير وروڼو د ښار پر دېوالونو او لورو مورچلونو باندې د پورته کېدلو لپاره پرېمانه پورې يا زیني کېښېښودلې، نو ناڅاپه پې يوه شپه پر کلا کلک بريد وکړ او د سترګو په رپ کې پې د ښار دېوالونه ونېول. لومړنی تن چې د کلا پرسر وخوت ميرداد خان نومېده، چې د بارکزيانو په شاه برج پورته وخوت او ورپسې نور ورشپوه سول. کله چې والي گل محمد خان له رامنځته شوي پېښې خبر شو پرته له دې چې مقاومت وکړي ، وتښتېد او خان پې په غزني کې شاه محمود ته ورساوه او هغه پې د

^۱ پیرس، هماغه، ۹۹- ۱۰۰ پاڼې

کندهار له پېښې خبر کړ. شیردلخان د کندهار د چارو واگي پر غاړه واخېستلي او میرداد خان ته چې له خانه یې مېړانه او سرېښنده څرگنده کړي وه، د ایشیک اقاښي^۱ لقب ورکړ^۲. دغه سړی وروسته له امیر دوست محمد خان سره بخارا ته لاړ خو هېواد ته د راستنېدا پرمهال د بخارا د پاچا له سرتېرو سره په یوې نېټې کې ووژل شو^۳. نوموړی د کابل د شاغاسیانو غور نېکه دی.

د اشرف الوزراء فتح خان د وژل کېدلو څرنګوالی:

کله چې شاه محمود د وزیر د ورونو له پاڅون او په کابل او کندهار کې د هغوی له بریاوو څخه خبر شو د کابل او غزني د لارې په اوږدو کې یې هڅه وکړه چې وزیر فتح خان روغې جوړې ته اړ باسي. له دې کبله شاه او شهزادګي دواړو وزیر تر دباو لاندې ونېو چې په کابل او کندهار کې دې خپلو ورونو ته لارښوونه وکړي چې له جګړې او پاڅون څخه لاس واخلي، مګر وزیر چې زړور او مغرور سړی وو د شاه او د هغه د زوی د ژمنو او د رېرجن زېښن پر وړاندې مقاومت وکړ او ځواب یې ورکړ چې دی نور ددنيا او سیاست له چارو سره کومه لېوالتیا نه لري او نه له خپل مرګ او عقوبت څخه کومه وېره.

کله چې شاه او لښکر یې د ودرګو سعید اباد ته ورسېدل یو ځل بیا یې وزیر فتح خان تر زېښن او کړاو لاندې ونېو چې خپلو ورونو ته لږک و لږکي او له جنگ او مخالفت څخه یې منع کړي. شاه ژمنه کوله چې ده او ورونو ته به یې هماغه پخواني درېځونه او منصبونه ورکړي او خپلو پخوانیو حکومتونو ته به یې ولېږي. وزیر د پاچا په ځواب کې وویل: "ته هغوی ته

^۱ - ایشیک اقاښي چې ایشک اقاښي هم لېکل کېږي یو ګډوله تورکي وییکی دی چې ایشیک د دروازي او اقاښي د سردار په مانا کېږي. او له ایشیک اقاښي څخه موخه د باتدنی دروازي رئیس یا د دربار حاجب ده. ژ

^۲ - فیض محمد، سراج التواریخ، ۱، ټوک، ۱۰۲ پاڼه

^۳ حمید کشمیری، اکبرنامه، ۱۳۳۰، له ۱۶۵ پاڼې وروسته

هغه څه ورکوي چې ستا په لاس کې نه دي ، او نه ستا مال دی ، خو په دوه وو سترگو تپ روند سړی پي کولای ټول مال خپل کړي. مخکي له دې چې د وزیر فتح خان سترگي دې له روڼا بې برخي کړي وای تا پي باید عاقبت سنجولی وای ، او هغه څه چې ته اوس کوي ، د هغه توپان لپاره چې تا په خپله راپارولی دی څه گټه کوي؟ خو ما له هرڅه او له هرې پایلي چې را منځته کېږي نور لاس مېنځلی او هغه څه به په ورین تندي ومنم چې په تقدیر کې مې لېکل شوي وي."^۱

ورپسې شاه امر ورکړ چې د لښکر ټول سرلښکر او مشران دې د وزیر فتح خان په وژنه کې برخه واخلي او هر پو دې په خپل وار د وزیر فتح خان د بدن پو پو غړی له هر بند څخه پرېک کړي. شاه په خپل دغه کار غوښتل چې سرداران له بارکزیو وروڼو سره له هر ډول نښردي والي څخه لږي وساتي او د هغوی ترمنځ د دښمني ابدې تخم وکړي. کېدای شي یو شمېر سردارانو په خپلو زروڼو کې له وزیر څخه څه ناڅه خوابدي درلودله او یو شمېر پي ښايي د وزیر په وړاندې هېڅ ډول کېنه ، خوابدي یا زره بد والی نه درلود ؛ کېدای سي پوازې د څب ذات د سانقي له کېله پي په دغسې پي ساري تاریخې جنایت کې برخه اخیستی وي.^۲

د تاریخ سلطانې لېکوال لېکي : " کله چې شاه محمود د دوست محمد خان له پلوه د کابل په نېولو خبر سو نو ډېر نهیلی سو او له خان سره پي فکر وکړ داسې نه سي چې له دوست محمد خان سره د مخامخ کېدلو پر مهال خپني قومي مشران او د لښکر پو شمېر سران وزیر فتح خان وژغوري او دوست محمد خان ته پي وسپاري او له دښمن سره پو ځای سي. له همدې کېله او ددې لپاره چې د بارکزیو وروڼو او د لښکر د مشرانو تر منځ پي ابدې کېنه رامنځته او ددښمني تخم پي شپندلی وي ، د لښکر ټول مشران ، که چا غوښتل یا پي نه غوښتل ، راټول او هغوی پي د وزیرفتح خان وژني ته اړ اېستل. پي

۱ - پیرس، عروج بارکزانی، ۱۰۹ پ

۲ - سراج التواریخ، ۱، ټوک ، ۱۰۰ پاڼه

ساری وزیر بی، د گنیو (نیشکرو) د لښتني په شان بند پر بند پرېک کر خو زړور زمري له خپل ډېره غیرته ان یوه آه له خولي را ونه اېستله او د شهادت او د طبيبي د سپڅلي کلمي په وپلو بی خپله خوله جاري وساتله او د شهادت درجه ور په برخي سوه.^۱

پیرس وايي: " فتح خان په میراني ، زوررتيا او زغم دغو شکنجو او خورونو ته خان وسپاره او د مرگ تر دمه بی یوه وړوکی آه له خولي ونه وتله او نه بی له چا بڅښنه وغوښتله او نه بی په خپلي سزا کی د کمښت غوښتنه وکړه او له سره تر پایه بی خپل وقار او پرتم تر پښو لاندې نه کر او د خدای له نامه پرته بی بل څه ونه ویل او د ویارلي مرگ غېږي ته بی خان وسپاره."^۲

« فریه » وايي: « د فتح خان سترگي د هغه له وژني اته مېاشتي مخکي له گاتو اېستل شوي وي» کله چی شاه محمود د رانده فتح خان د وژلو امر ورکوي نو کامران میرزا تر ټولو لومړی پري وردانگي، او د وزیر پر خان خپل خنجر ننه باسي، له هغه وروسته، نور هم خپل خنجر ونه راباسي او زښته ډېر شکنجه ورکوي. هغوی فتح خان ژوند له پوسته کر، د بدن غري بی یو په یو له تنه ور پرېک کرل، په پای کی د هغه سر له تنه بېلوي او په دې توگي د هغه پر رنځ او کړاو د پای تکی ږدي. د هغه جسد چی د بدن له پرېک شويو غرو پرته بل څه نه وو عمومي جلادانو ته سپارل کېږي چی نور بی هم ټوتي ټوتي کړي، بیا بی په یوه جوال کی اچوي او غزني ته بی لېږدوي او خاورو ته بی سپاري. فتح خان د دغو ټولو وحشتناکو شکنجو په لړ کېني له خپلي خولي د یوې آه په اندازې کومه چیغه نه باسي او نه کوم شکایت کوي؛ فتح خان دغه ټولي شکنجي د یوه اتل په زړه ورتيا او د سپېڅلي وجدان په آرامی زغمي. ددغه ستر مېرني د وژونکو پر وړاندې د افغانستان په گوټ گوټ کی د عمومي خښم کړېکي پورته کېږي ، هغه کسان چی سدوزیو ته پالیاله پاتي

^۱ سلطان محمدخالص بارکزائی، تاریخ سلطاني، چاپ ۱۲۸۹ هجری = ۱۸۸۱

ز، بمبئی، ۲۰۳ پ

^۲ پیرس،هماغه اثر، ۱۰۹ پ

شوي ول، هغوی هم ورته شا کوي؛ ان د شاه د شخصي دوستانو « زره سواندي هم راپارېږي» او دداسې پالیاله سړي په دې ډول وژني خاتونه له شاه لېږي او یوازې یې پرېږدي؛ یوازې څو تنه سرداران پاتي ول چې رخه او سڅه یې د فتح خان د ژوند په داسې دردناکه پای باندې بیا هم پای ته نه وه رسېدلې

«^۱

د " حیات امیردوست محمد خان" د کتاب لېکوال موهن لال لېکي چې : " زموږ په پیر کې هېڅ بله داسې تراژیکه پېښه نه سته چې په خپلې شذلتیا او وحشت کې دې د وزیرفتح خان له وژني سره پرتله سي. روند ، بی وسه او کړېدلی وزیر یې په تړلو لاسونو، خنځیرونو کې پېچلی او په غرب او غراب تړلی د شاه محمود دربار ته راووست. دی هماغه وزیر وو چې همدغه پاچا یې د سلطنت پرگدی کښېنولی وو. پاچا وزیر ته امر وکړ چې خپلو سرغاړو او باغي وروڼو ته ولېکي چې پاچا ته غاړه کښېږدي. وزیر په جرئت د پاچا غوښتنه وغندله او وېې وېل: زه اوس روند او یرغمل یم او پر خپلو وروڼو هم کومه وسه او کنترول نه لرم. شاه محمود قهرزلی سو او امر یې وکړ چې ودې وژل شي. له دې سره سم د [پاچا او شهزادګي په مخکېنۍ ویل شوي نغوټي] سلطنتي درباریانو، وزیر فتح خان په ډېرې شذلتیا په داسې بڼې قصابي کړ چې لومړی یې د لاس ګوتي، بیا یې لاسونه او پښې بند په بند ور بېل کړل ، بیا یې غوړونه، پوزه او شونډې ور پرېک کړې. د وزیر مېړانه او زورتیا دومره لوړه وه چې نه یې د زجر او درد له کبله کوم خګېږوی وکپښ او نه یې له قصابانو څخه د زره سوي غوښتنه وکړه، او په همدې ډول یې تر هغو وکړاوه چې له توتې توتې بدن څخه یې سر هم جلا کړ."^۲

په دې توګې یې بی وسې او کړېدلی وزیر بند پر بند توتې توتې کړ؛ له دې چې په دې هم وزیر په دغه کار مړ نه سو، نو د ټول بدن پاتې برخې یې د

^۱ - فريه، تاريخ افغانها، ژباړه : سهيل سيزواري، دولسم څپرکی

^۲ - موهن لال، حیات امیردوست محمدخان، ۱ ټوک، ۱۲۶ پاڼه

یوه پسه په شان له یو بل څخه بېلې او ټوټې یې په یوې لویې کڅورې کښې واچولې. د وزیر ټوټې ټوټې شوی مری د (علمي د کورنی د نېکه) قاضي محمد سعید له پلوه^۱ غزني ته یووړل سو او د شیخ رضی الدین علی لالا د زیارت ترڅنگ خاورو ته وسپارل سو.^۲

د وزیرفتح خان د شخصیت پرتم:

^۱ - د وزیر فتح خان د پلار جسد هم همدغه قاضي محمد سعید خان بارکزي د زمانشاه په اجازې د کندهار ډاکر ته یووړ او خاورو ته یې وسپاره. فر هنگ، ۱۳۳ پ)
^۲ - د وزیر فتح خان د مزار د ډبر لېکې پر مخ یو شمیر شعري بیتونه کېنډل شوي چې د هغه د ژوند د تاریخ د لوړو ژورو څرگندونه کوي او والامقامه شهید اکبر یې بللی دی. دغه ابیات دا دي:

ساخت ساقی اجل آخرزمرگش تلخ کام
 چون پدر بُد پادشاه و بود از نسل کرام
 از هرات آواره و صبح امیدش شد تمام
 در بدر صحرا بصحرا در رکاب او مدام
 آمد و آورد شسه را در مقام انتقام
 بستد از اعدا به تیغ و داد از عدل انتظام
 کرد ایاز خاص موسومش ز روی احترام
 در حدود مشهد آمد با کمال احتشام
 کز زبان ها نام حاتم محو شد مالاکلام
 نام رستم را نمی گیرند مادام القیام
 دشمنان بد درون تیره روز خیره فام
 الغرض شهزاده از گفتار از اهل اهتمام
 بخت سودای دوام سلطنت زان فکر خام
 در سعید آباد از مشهد شهادت یافت کام
 آنکه باشد با محمد دوست در کابل مدام
 جا دهش از مرحمت در سایه خیر الانام
 شد بسان آب شهید اکبر آن والامقام (۱۲۳۴)
 کس ندید و کس نگوید در جهان خاص و عام

آه از جور فلک که نواب فتح خان
 بود بارکزانی و درانی و سردار قوم
 ساخت چون بعد از پدر محمودشه راشهزمان
 آن وزیر نامور اندر عراق و فارس بود
 آخر از تانید حق آن مصدر فتح و ظفر
 قندهار و کابل و سند و خراسان راهمه
 شاه محمودش وزیر اعظم و شه دوست خواند
 بهر ده سال دگر از بهر تسخیر عراق
 بخششی در آن ولایت کرد آن کان عطا
 کرد با قاجاریان حربی که اهل آن دیار
 با غنایم بعد فتح آمد چو در ملک هرات
 ساختند از تهمت طغیان به بغیش متهم
 هردو چشم او کشید از خدمتش پوشیده چشم
 همره آوردش به نابینایی اندر چشم شاه
 داشت نواب صمد خان و از احوالش خبر
 یارب آن جاجشم او بگشای با دیدار خویش
 سال فوتش هاتف غیبی بمد آه گفت
 آن اسیر نادر و این ناسره تاریخ او

(دونا بغه سیاسی- نظامی افغانستان، ۱۱۵ پ)

وزیر فتح خان په ۱۹ کلنی کی د خپل پلار سردار پاینده محمد خان له وژل کېدلو وروسته د سیاست ډگر ته راوډانگل او په ۳۸ کلنی کی ووژل سو. په دې شمېرنې، وزیر فتح خان د خپلو سرېښندویو هلو ځلو په لړ کی ۱۹ کاله د هېواد د ټېنگښت او پرتم لپاره زېښت اړین کارونه تر سره کړل. په ټول هېواد کی ېې ټیکاو یو ځل بیا ژوندی کړ؛ د بلوڅستان، سنده، کشمیر او هرات په څېر د لېرې پرتو ولایتونو والیان ېې اړ کړل چې مرکز ته غاړه کېښېږدي او له مالیاتي گټو څخه دې د مرکز ونډه مرکز ته ولېږي.

وزیر فتح خان د ملي واکمنی د ټېنگښت او د هېوادنی ځمکنی بشپړتیا په لاری کی سرېښندویه هلی ځلی کړي دي؛ هر کله چې د هېواد پر سپېڅلي حریم باندي د پردیو د لاسوهنو، د هېواد د دفاع او د ولس د ننگ او شرف خیره را پورته شوې نو خپله توره ېې د هېواد د دښمنانو، یاغیانو او باغیانو پر وړاندي په مېراني له ټپکه را اېستلی چې له کشمیر، سندهه او بلوڅښتانه نپولي د هرات تر وروستېو پولو پورې سېمې، د هېوادنی ځمکنی بشپړتیا او د ملي گټو د خونديتابه په لاری کی، دده د ځلاندي توري ډگر او د هغه د مېراني زانگو وه.

د وزیر فتح خان په شخصیت کی د مېراني او لوی لاسی/ سخاوت دوی خانگړتیاوې را ټولې وې، پرگني ېې تر دې کچې ځانته راوکاږلي وې چې ان د پاچا او د هغه د کورنی نوم، پرتم او درېڅ ېې پېکه کړی وو. د " فریه" په وینا د فتح خان نوم په منځنی آسیا کی د پرگنو په ژبو خپور وو، افغانانو فتح خان ته خانگړي لېوالتیا درلودله، خو په بل اړخ کی ېې پاچا ته په سپکو کتل.^۱ وزیر فتح خان هېڅکله د سلطنت ادعا ونه کړه خو دومره واک او ځواک ېې درلود چې یا به ېې پاچاهان د سلطنت پرگدی کېښنول یا به ېې را کوزول. شک نسته چې د هغه د بریاوو یوه برخه، د بارکزیو د سردار په توگی د هغه په ټولنېز درېڅ پورې اړه لري چې د خپل شمېر او اهمیت له مخې د درانیو یو ډېر مهم تېر دی؛ مگر د وزیر فتح خان شخصي خانگړتیاو او

۱ - پیرس، ۶۶ مخ

خصایلو هم د هغه په بریا او ولسمنلي درېځ باندې بنسټپزه اغېزه شپېندلی وه.

وزیرفتح خان چې د سلطنت گدی ته د شاه محمود په رسونه کې لومړنی او بنسټپزه ونډه لوبولې وه د وزارت مقام یې د خان او خپلې کورنۍ څرگند او پرېکند حق گاڼه. ددې ترڅنګ، له دې چې ډېر فعال، خیرک او ټولمنلی مشر وو نو د شاه له چرچه ماری او لت توب څخه په گټې اخیستنې یې سلطنتي ځواک وزارت ته را ولسپرداوه. وزیر هڅه کوله هغه پرتمین ځواک بېرته راژوندی کړي چې هېواد د احمدشاه په پیر کې درلود.

نومیالی پوه ارواښاد علامه حبیبی د وزیرفتح خان د شخصیت په اړه لېکي: " فتح خان یو غښتلی، هوښیار او اغېزمن شخصیت وو چې د درانیو د قبایلو په منځ کې له فراه تر کندهاره پورې یوازې غښتلی تورکین او د پرگنېز ځواک خاوند بلل کېده. فتح خان، گن شمېر وروڼه درلودل، فعال وو، له شاهي کورنۍ وروسته، د افغاني ځواک یوازېنی سرچېنه وه. ^۱"

انګلیسی الفستن چې له وزیر فتح خان سره هممهاله تېر سوی، د هغه په اړه داسې لېکي: د عالي روح څښتن وزیر فتح خان، د لورې مېراني او افغاني غرور خاوند دی او تر دې دمه د درانیو په ټولو وزیرانو کې تر ټولو نومیالی او مخور مشر دی. له دې چې په یوه کار کې ناکامي وزیر نه نهېلی کوي او اطاعت ته یې نه اړ باسي، نو تل د پېاوړو معنویاتو په لرلو په اعلی حد خوځښت او فعالیت سمبال دی. ټول د هغه په کفایت، اهلیت او جرئت اعتراف کوي، پلویان یې په ځوانۍ، مېراني او سخاوت کې د حاتم طائي په نامه یادوي؛ له دې چې د خپلې ډلې پر اوږو باندې هېڅ ډول خنډ او بندېز په زوره نه باړوي نو هغوی یې زښت ډېر ځانته نښېږدي کړي دي. هېڅکله د خپلې ډلې په گټو کې بې پروايي نه کوي او که داسې پېښې هم شي نو په چټکۍ یې په سکینده / جبرانولو کې هڅه کوي. وېل کېږي چې ډنگر، د لورې ونې خاوند او زښته بڼکلی څېره لري، نرم او له تواضع ډک چلند لري، دغه

^۱ - حبیبی، تاریخ مختصر افغانستان، ۱۳۴۹ کابل، ۲، ټوک، ۱۰۴ پ

خانگرتیا د هغه له کره طبیعت اوختي څخه چې له وېرې، شرم او حیا سره پردیتوب کوي تضاد لري.^۱

د تاریخ سلطاني د کتاب لېکوال چې له امیردوست محمد خان سره هممهاله تېر سوی، د وزیرفتح خان د سرښندنو او سخاوت په اړوند داسې لېکلي: " نیک چاری وزیر فتح خان په خپلې زروتیا کې دومره بې ساری وو چې د مقاتلې په مقابله کې بې زال رستم ورته د زال په شان ښکارېده، هر کله چې د بخشش او سخاوت لاس بې پرانېسته، هماغسې چې په زیاد رسېدلې څېړنې ښيي، هرات ته د هغه سفر چې تگ او راتگ بې د هلال نهه مېاشتی ونېولې، د سرتېرو پر ټاکلې مېاشتېښی تنخوا سربېره د هغه د سخاوت د لگښتونو شمېر، چې محاسبانو د وزیرفتح خان له بندي کېدلو وروسته د شهزادګي کامران په فرمان ولېکل، ۹۹ لکه روپۍ او دوه مقاله سول.^۲ "

فریه، د وزیرفتح خان په اړه لېکي: " د لورې ورتیا څښتن وزیرفتح خان د فوق العاده نبوغ ترڅنګ د حکومت کولو او جنگېدلو وړ توب هم درلود... په فعالیت کې بې ساری نه درلود... افغانانو، فتح خان ته په خورا درندو سترگو کتل، حال دا چې خپل شاه ته بې په سپکو کتل."^۳

افغان شاعر او څېړونکی ښاغلی باري جهاني د وزیرفتح خان د شخصیت په اړه لېکي: " فتح خان په افغانستان کې هوښیار ترینه مشر تېر سوی دی. هغه یو زړور جنرال وو او له هغې ورځې چې د عمل پر ډگر او د تاریخ پر پاتې بې گام اېښی پوه ورځ په کرار نه دی ناست. هغه د خپل پلار (پاینده خان) ټول اوصاف په ځان کې په ارث راغوند کړي ول او د پلار په شان د هوښپارۍ، زړورتیا او خپل وړتوب په گناه ووژل سو. فتح خان د یوه افغان هېواد پال په توګې، ښه پوهېده چې د هغه د هېواد کره دښمن د فارس /

۱ - الفنس، بیان سلطنت کابل ۲ ټوک، ۲۹۹ پاڼه

۲ - تاریخ سلطانی، ۲۰۳ پ، خو سراج التواریخ د ۱ ټوک، په ۹۲ پاڼې کې دغه شمېره ۹۶ لکه روپۍ ریکارډ کړې ده

۳ - پیرس، عروج بارکزانی، ۶۶ پ

ایران دولت دی. او فارس - ژ / ایران هم د شاه محمود په بی کفایته دربار کی خپل دینمن بڼه پېژندلی وو؛ له همدې کبله ول چې په لومړنی ممکنې شېبې کی بی له شهزادګي کامرانه وغوښتل چې سترګي بی د روڼا له نعمته بی برخي کړي او یا دی په بندي ډول مشهد ته ور واستوي. کامران دغسې یوه پلمه له خدایه غوښتله او د فتح خان په رڼدولو بی په حقیقت کی افغانستان له هغو دوه وو ځلاندو سترګو بی برخي کړ چې د ډېرو لږو افغانانو په سترګو کی ځلېدلې.

باري جهاتي د فریر له قوله لېکي : " شاه محمود پوهېده چې دوه ځله د وزیر فتح خان د تورې په شرنګ د سلطنت پر ګدی ناست دی، له دې کبله له پاچا کېدلو سره سم بی د دولت د پوځي او اداري چارو واګې د هغه په لاس کی ورکړي او په خپله د چرچو او بندارونو پر تَغَر په چرچو، خوندونو او شخوندونو کېسېناست او خان بی له نورو چارو بی غمه کړ. څومره چې وسه بی کېدله هماغومره بی په چرچو کی ان د بوي شېبې لپاره هم بسنه ونه کړه. سره له دې چې د جنگ او سیاست چارې دواړه د فتح خان په لاس کی وې، خو وزیر هېڅکله د خان په ګټې ورڅخه ناوړه ګټه پورته نه کړه. فتح خان په لنډ وخت کی هېواد د احمدشاه بابا د مهال پرتم او ځواکمنتیا ته چې د تیمورشاه له وخته مخ په خوري روان وو، ورساوه. د فتح خان نوميالی نوم په ډېر لږ وخت کی په ټولي منځنی آسیا کی خپور سو او هر افغان د هغه نوم په ډېر درنښت یاداوه او پاچا ته بی په سپکو سترګو کتل. خو په هغو وختو کی سدوزیو ته دومره په درنښت کتل کېدل چې هېڅ چا د شاه د پرځېدلو او د هغه د لایق سپهسالار د ځای ناستي کېدلو فکر هم کاوه. ځېني کسان وایي چې فتح خان یو څوکی پال او خانمونکی سړی وو، خو کله چې فتح خان شاه ته اطاعت کاوه نو په خپل اطاعت کی صادق وو او په تېنګي گروهې بی اطاعت کاوه او په هر هغه مقام قانع وو چې شاه ورته ورکاوه. که وزیر فتح خان پاچا سوی هم وای نو له نامه پرته بی بل څه نه تر لاسه

کول، ددی پر خای به پی خاتنه نوری سختی رابوتولي وای، هر څومره چې واک پی دپریده هماغومره پی دښمنان هم دپریدل." ^۱

جهاني د خپلي دغې وراشي «بحث» په دوام زیاتوي " که شاه محمود د افغانستان د پاچا کېدلو حق درلود ، نو فتح خان چې له پاچا سره په پرتلي کې په عقل، تدبیر او توري کې سل ځله لایقه وو ولي دا حق نه درلود؟ په افغانستان کې د دیموکراسی رژیم واکمن نه وو چې فتح خان تر ټاکنو پوري سترگی په لاری ناست وای. په افغانستان کې واک د توري په شرنګ اخیستل کېده، او د فتح خان توره تر هر چا تېره وه او په عقل او تدبیر کې هم تر هر چا زینت دېر هوښیار وو. د هغه د ورونو په منځ کې لږ تر لږه شپږ تنه پی هغه کسان ول چې خپل لیاقت او خپله وړتیا پی د جگړې او ژبي په ډگر کې په زباد رسولې وه . فتح خان خپل لیاقت په هر خای کې د امن او تیکاو په تېنګښت، د مالي چارو په سېمالښت، او د مخالفانو د اله گولو په ټکولو کې په زباد رسولې وو او په پای کې د همدغه لیاقت او صداقت په جرم ووژل شو." ^۲

وزیرفتح خان د هېواد د ځمکنی بشپړتیا او د ملي واکمنی د تېنګښت لپاره خپل خان ، وروڼه او پلویان له کشمیره تر سنده او له بلوڅستانه د هرات تر وروستېو پولو پوري ډال گرځولي ول چې هېواد له تباهی او د تجزیې له گواښه وژغوري او د سدوزي دولت مخالفان او باغیان پی سره پورته کولو ته نه پرېښودل ؛ ان د افغانانو پخواني دښمن رنجیت سینهگ تر هغو چې فتح خان ژوندی وو دا جرئت نه درلود چې ډراني قلمر ته دې د طمعی او بدو په سترگو وگوري. په خواشېنی چې د هېواد دغسی یو ملي او تاریخي شخصیت د یوه ناپوهه شهزادګي د رخی او سخی او کېنې له کبله په ډېرې بېرې روند او بیا د هغه د پلار په لاس ووژل شو او په دې توګي پر هېواد باندي د سدوزیو د اتیا کلن سلطنت غورېدلی ټغر هم نور ټول سو.

^۱ - باري جهاني،هماغه اثر، ۲۳۱ - ۲۳۲ پ

^۲ - باري جهاني،هماغه اثر، ۲۳۱ - ۲۳۲ پ

د وزیر فتح خان اولاده :

وزیر فتح خان درې مېرمنې درلودلې، دوی یې د پېښور پښتنې او درېمه یې د کابل فارسي ژبه (قزلباشه) وه. له درېوارو مېرمنو یې پېنځه زمان او پوه لور درلودله. د وزیر فتح خان لور د نواب محمد زمان خان ماتدپنه وه او د زمانو نومونه یې په لاندې ډول ول :

۱ – محمد قليخان (درې زمان درلودل او نومونه یې دا دي

: سردار محمد يوسف خان، سردار محمد سرور خان او سردار

محمد حسن خان)

۲ – سريلند خان

۳ – شاه سرور خان (په خوانه خوانی کې مړ سو)

۴ – انشاء باز خان

۵ – احمدقليخان، د تور محمد حسن خان په نامه یې یو زوی درلود، تور

محمد حسن خان شعري استعداد هم درلود او د پو وخت لپاره د جلال آباد حاکم

هم وو. (محمد حسن خان د محمد رضا خان وزیري او محمد صديق خان

وزیري په نومونو دوه زمان) درلودل. محمد صديق خان وزیري په ۱۹۵۹ ز

کال کې د سردار محمد داؤد خان د صدرات په پير کې د کندهار والي وو،

نوموړي درې زمان او څلور لونی درلودلې، چې نومونه یې په لاندې ډول دي :

۱ – محمد امين خان وزیري

۲ – ډاکټر عتيق وزیري

۳ – رفیق خان وزیري

او د لونیو نومونه یې دا دي : مهریه، نوریه، برېښکی او فوزیه چې

تولي د بچیانو مېنډي دي.

دریم فصل

(د نوزادی، ژباړه)

دفتح خان د غچ اخیستني په موخه د بارکزي ورونو پاڅون او د سدوزیانو د دولت پای

دبارکزی ورونوپاڅون:

د حاجي جمال خان او سردار پاینده محمد خان په کورنی کي وزیر فتح خان او دده شل تنه ورونه د هیواد د هغو ملي او تاریخي شخصیتونو په ډله کي راځي چي په ۱۹ او ۲۰ پیړیو کي یی د هیواد په تاریخ او سیاسي جغرافیه کي د پام وړ رول لوبولی دی. همدا دوی ول چي د هلمند نه تر سینده پوري، د کشمیر د شنو درو څخه تر هرات پوري یی د هلمندي، کندهاری او کابلي جنگیالیو په رابللو او د وطن و دفاع ته د هغوي د اماده کولو په کار کي یی پوره زیار گاللی دی.

وزیر فتح خان د خپلي زیرکی، زړورتیا او جنگیالي توب له مخي د خپلو ټولو ورونو او د وخت د سیالانو په سرکي ځای درلود. دده او یو شمیر نورو ورونو د څارپوڅو ځای د هلمند د پښت رود سیمه یاني ګرښک ا دی.

^۱ - دالاتر اوسه مالومه نده چي چا او کله دی سیمي ته د ګرښک نوم ورکړیدی. پښای چي دا په یوه فارسي کلمه وی چي د ایراني صفویانو د اشغال پر مهال دا نوم ایښودل شوی وی. کیدلای سی چي اصلا دا کلمه «ګیرش کن» وی، خو د وخت په تیریدو سره په «ګرښک» باندی بدلون موندلی وی.

داسیمه تل د علم او توری والا سیاسي - نظامي څیرو زانگووه .

دسراج التواریخ د لیکوال له قوله ، نورمحمد خان علیزی او حاجي جمال خان بارکزی د هغو څوارلسو وتلو او پیژندل شوو شخصیتونوپه ډله کی راغلل چي په ۱۷۳۵ م کال کي نادرافشار په مټ د کندهار د نیولو وروسته ورته د سرداري او جنرا لي رتبی ورکړل شوي. درانی احمدشاه هم ددغه نورمحمد خان علیزی تر نظر لاندی چي په میر افغان مشهور وو، د نادرافشار تر څنگ د لښکرکښي او د هیواد د اداری چاري زده کړی دي .

نادرافشار د هوتکي سلطنت د نسکورولو وروسته ، ددغي کورني او د هغه حکومت مشرانو خمکي او جايدادونه د افغاني لښکرو قوماندانوته چي د دده پر څنگ دریدلی وه د «تیول» (جاگیر) په نامه ورکړی، داسي بڼکاري چي ددغه وخت څخه به نور محمد خان میرافغان او حاجي جمال خان د هوتکي کورني د مشرانو د خمکو د تر لاسه کولو وروسته په کندهارکي میشت سوی وی. د دوی قومونه د هلمند پر څنډو د موسي قلعه (موسی کلا) او د بارکزیانو د ناوی په سیمو کي میشت پاته شول.

مرحوم علامه حبیبی د خپلی (شل مقالی) نومي لیکني په (۵۳) مخ کی وایی چي د حاجي جمال خان بارکزي د کورني د څارپوڅو ځای د هلمند رود څنډی او په ځانگړی ډول د بارکزو ناوه او د نادعلی تاریخی کلا ده^۱. پدی توگه ویلای شو چي بارکزی سرداران کومو چي وروسته د محمدزو پاچهي په کابل کی جوړه کړه ، د هلمند د سيمي سرښندونکی بچیان وه .

کله چي د زمانشاه د واکمنی پر مهال سردار پاینده محمد خان د شاه د نظره ولوید او پر کورکښیناست ، ډیر وخت په گرشک او د لویه ادي په کلا کي میشت وو. همدارنکه کله چی د زمانشاه ، شاه محمود او شاه شجاع تر منځ واک لاس په لاس کیدی ، د لښکرو د کمښت د پوره کولو د پاره به وزیر فتح خان گرشک ته ځان را ورساوه ، ځوانان به یی ورسره مل او پر کندها به یی یرغلونه کول.

^۱ - معصوم هوتکی ، کندهاری وروڼه دریم مخ

لکه څنگه چې به وروسته هم وویږو ، دا ډول پېښې ډیری تکرارسوی ، مگر یوځل هم داسې نده شوی چې ده به د خپلو قواوو د پوره کولو په موخه د ارغستان یا معروف خپلوانو ته مخ اړولی وي.

په هر حال د سردار پاینده محمد خان زامن معمولاً د بارکزی وروڼو په نامه یاد شویږي. ددوی د پلار تر وژلو او په خانگیری ډول د فتح خان تر ویرجني وژني وروسته ، کله چې یی د سدوزی واکمنانو سره لکه شاه محمود ، کامران او شاه شجاع سره په کابل ، کندهار او هرات کې شخړی وی ، کرار کرار یی د خپلی کورني رقیبان له منځه وایستل تر څو د سدوزو واکمني یوازې په هرات کې راټوله شوه او نور ولایتونه لکه فراه ، هلمند ، کندهار ، زابل ، کابل ، پېښور او ان تر کشمیره پورې د بارکزی وروڼو په لاس کېښوول (۱۸۱۹ م).

هغه مهال چې واکمني په غیر محسوس ډول د یوی کورني څخه تربلی پورې لاس پر لاس کیده ، بارکزی وروڼه تر ډیره په درو سیمو کې لکه کندهار ، کابل او پېښور کې سره راټول او هرې ډلې یی د بنار په څنډو کې خائنه د واکمنی بنسټ کېښېښود. دا کار داسې پر مخ ولاړ چې یو شمیر یی لکه کهندل خان ، پردل خان ، شیردل خان ، رحمدل خان او مهردل خان د غلجې مور (هوتکی) زامن د کندهاری سردارانو ، یارمحمدخان ، سلطان محمد خان ، پیر محمد خان ، محمد سعید خان او عظامحمد خان د یوسفزی مور زامن د پېښوری سردارانو په نامه شهرت و موند. کابل چې ددی دوو سیمو تر منځ پروت وو ، د فتح خان او سردار محمد عظیم خان د نفوذ سیمه وگرځیدل کوم چې د بارکزی مور زامن وه . برسیره پر دې سردار دوست محمدخان ، نواب جبار خان ، نواب صمد خان او نواب اسد خان هم کابل له نظره نه ایستی . د ټولو هغو وروڼو په منځ کې چې په کابل کې راټول وه ، تر فتح خان وروسته محمد عظیم خان او دوست محمد خان تر ټولو فعال او تکره وه.

د ایرانی لښکرو تر شړلو وروسته ، کله چې فتح خان د عاقبت نه سنجونکي او کم عقل شاهزاده کامران په لاس وروند او په ۱۸۱۸م کال د وردگو په سید اباد کې د شاه محمود په لاس په ظالمانه ډول ووژل سو ، وروڼو

یې دده د غچ اخیستلو پخاطر پنبورپښونه پیل کړل ، په دی کار سره دوی داسې اور بل کړ چې له کندهاره تر کابل ، د کابل تر پېښوره او د پېښوره تر کشمیر پورې یې د سدوزویانو امپراتوری په لمبو کی وسوزیدل.

وزیر فتح خان د هیواد د زیرکو او زړه ورو کسانو له ډلې څخه وو چې د خپل پلار پاینده محمد خان په شان یې د سدوزویو د دولت په ټینګښت کی د هر ډول سرپښندو څخه خان نه سپماوه . سره ددی چې د زمانشاه په تیروتنه سردار پاینده محمد خان ووژل سو او نژدی وو د بارکزی وروڼو د پاڅون له مخې د سدوزو دولت له پښو ولویږي ، مگر د فتح خان د هوشیاری له برکته یواز بیا د هیواد د ښه اداره کولو د پاره د همکارۍ او ګډ کار امکانات برابر شول. خو له بده مرغه د شاه محمود د بی کفایتی او د شاهزاده کامران د کم عقلي او حسادت له کبله چی د وزیر فتح خان رندول او بیا وژل یې پایله شوه ، نه یوازي د سدوزو واکمني ړنګه شوه بلکه ټوله غوړیدلې امپراتوري یې هم ډری وری او په سنګر کې ناستو دښمنانو (سیکانو او بیا انگریزانو) هر یوه خاتنه خپله برخه تری نه بیله کړه.

د وزیر فتح خان سکه ورور ، سردار محمد عظیم خان د کشمیر والی کله چې د کامران په لاس د فتح خان د رندولو له فاجعی نه خبر سو، د سردار دوست محمد خان په مشرۍ یې لښکر د کابل په لور ولیرل او پخپله یې هم د کشمیر د چارو د سمولو وروسته په هغه پسې حرکت وکړ. دوست محمد خان په چټکی سره خان کابل ته ورساوه . لومړی کار چې باید کړی یې وای ، هغه د عطا محمد خان بامیزی څخه غچ اخیستل وه ، خو دا کار باید څنگه تر سره سوی وای ؟

د دوست محمد خان نظامی مهارت:

په بارکزو وروڼو کې تر فتح خان وروسته ، دوست محمد خان تر ټولو وروڼو فعال ، زړه ور او جنګیالی وو چې له هیچانه یې ډار نه درلود او د مخالفانو په وړاندي دده دغه صفتونه ددی لامل ګرځیدل چې د جنګ په ډګر کې پر هغو باندی بریالی شي.

موهن لال لیکي چي دوست محمد خان د ۱۴-۱۵ کلني څخه جنگي مهارت او تاکتيکونه زده کړل: « هغه وخت چي وزير فتح خان په هيواد کی د بنوریښونود ارامولو په کار بوخت وو، دوست محمد خان به تل دده سره ملگریټوب کاوه. دده استعداد ، ابتکارونه او زیرکي د فتح خان لپاره د ستاینې وړ وه. همدغه د فتح خان سره دده نژدی والی دنورو وړونو حسادت را وپاراوه. دی دا مهال ۱۴ کلن وو. لکه څرنګه چي دده زړه وړتیا د جنگیالیو خوبنیدل، همدارنګه یی هوبنیارتوب او ظاهری ښکلا هم د هغه وخت د میرنیو د پاره د پام وړ وه. ^۱».

ددراني سردارانو یوه ځانګړتیا داوه چي خپل نوي ځوانان به یی د ۸ کلني وروسته د جنگ ډګرته دخان سره بیول ، تر څو جنگی وړتیا او زړه وړتیا تر لاسه او دا توان په خانو کی و روزی چي تل پر دښمن باندی بری ومومي. دبیلګي په توګه دراني احمدشاه خپل ۸کلن خوی تیمورشاه د پاني پت په جګړه کي له خانه سره اخیستی ووجي په ډګر کی د جنگ تماشا وکړي.

همدارنګه وزیر فتح خان د شاه محمود د پاچهی له پیل نه خپل وړوکی ورور دوست محمد خان چي ښایی ۸- ۹ کلن به وو ، تل یی د جنگ ډګر ته له خانه سره بپوه (۱۸۰۱م). وروسته امیر دوست محمد خان هم د خپلو خامنو په هکله همدا کار کاوه.

په دی توګه دوست محمد خان د ۱۴- ۱۵ کلني عمر څخه جنگي شجاعت زده کړ او فتح خان ددی کارنه ډیر راضي وو. موهنلال دخپلو لیکنو په یوه بل ځای کي دوست محمدخان (د فیلید مارشال) په نامه یاد کړي او د شاه شجاع سره یی په جنگو کي د ډګر یو وتلی جنگیالی بللی دی. دی لیکي : « فیلید مارشال دوست محمدخان په خوش خویی، ټینګار او تدبیر سره لښکر د شاه شجاع په وړاندي ولیرول چي د غزني په قره باغ کي د هغه د لښکرو سره مخامخ شوه . سخت جنگ پیل سو او دواړي خواوي په ډار او تشویش سره جنگیدلی، مګر د شاه شجاع د لښکرو قوماندان سردار احمد خان نورزی

۱ - موهن لال، زندگی امیر دوست محمدخان، ج ۱، ص ۸۱

منځگړیتوب وکړ. ددی په پایله کې میدان یو دم په دوستي واوښت. دوست محمد خان د کندهار او شاه شجاع د کابل په لور وځوځیدل. داپېښه تر هغه وروسته منځته راغله چې دوست محمد خان د کندهار والی شاهزاده قیصر په یوه بل جنگ کې د محمد اعظم خان قلعه ته نژدی مات کړي او د ۲۰۰۰ تنو جنگیالو د وینو په تویولو سره یی کندهار د شاهزاده قیصر دلاسه ایستی وو»^۱

موهنلال بیا هم د شاه شجاع په وړاندي په یوه نابرابر جنگ کې د دوست محمد خان د بری یادونه کوي چې د فتح خان او وروڼو په لاس یی د کندهار او کابل د بیا نیولو وروسته چې شاه محمود یی د دوهم ځل لپاره پر تخت کښیناوه، شاه شجاع د ۲۵۰۰۰ نفری لښکر په مشرۍ د پېښور څخه دکابل په لور وځوځیدی. فتح خان د خپل ورور محمد عظیم خان په قوماندانۍ یو شمیر عسکر د شاه شجاع مقابلی ته ورو لیرل. محمد عظیم خان د شاه شجاع د لوی لښکر سره د جگړی توان په خان کی ونه لید او د سیمی غروته پي پناه یووړه چې کابل یی د حاله خبر کړ. فتح خان او دوست محمد خان د یو شمیر قومي مشرانو او قوماندانانو سره د شاه محمود په حضور کې په سرخاب کی یوه مشورتي غونډه وکړه. دوی وویل چې زموږ اوردو یوازي درو زرو تنو ته رسیږي او د شاه شجاع پوځ ۲۵۰۰۰ تنه دی، یوه د سپرو او یوه هم د توپچي فرقه لري، ځکه د هغوی په وړاندي دریدل عاقلانه کار ندی. دوی دا هم یاده کړه: ددی د پاره چی زموږ د جگړه ایز توان وشهرت ته تاوان ونه رسیږي، باید د مخامخ جنگ نه لاس واخلو او په احتیاط سره پتي حملی ورباندی وکړو.

دوست محمد خان چې تل یی د زړه ورتیا اوسیاسي تدبیرنه کار اخیست، قوماندانانو ته یی وړاندیز وکړ: ترڅوچي دښمن رانژدی سوی نه وي، موږ باید په وړو دلگیو ونه ویشل شو اوسره یوځای پاته شو. همدارنگه موږ باید دښمن سره د جنگ پر وخت ځانونه د دوی د مالونو په چورولو او غارت بوخت نه کړو. ځکه چې دا کار زموږ په خپل منځ کې جنجالونه را زیږوي او دښمن تری ناوړه گټه پورته کولای سي. ده زیاته کړه، پدی خاطر چې دښمن توان ډیر

^۱ دموهنلال همدغه اثر، لمری ج، ۹۴ مخ

دی، مور نه باید ددوی نه دومره وډارپرو چې د هغوی خواته ور واوړو. که د هر قوم استازی دا کار وکړي نو به هم د خپل قوم نوم بد کړي او هم به د پاتي لښکر ومورال ته زیان ورسوي. مور باید پدې باور او ایمان جنگ ته ولاړ شو چې بری مو په برخه دی.

موهنلال زیاتوي: «ددوست محمد خان وړاندیزونه او مشورې د شاه محمودخان، فتح خان او نورو خاتانو د تایید وروگرځیدی او په اوږدو چکچکو بدرگه شوی وروسته یی د جنگ او سولی ټولی چاري وده ته وسپارلی. دوست محمد خان لدی وروسته ټوله ورځ د ونو او لوڅو په منځ کی خان پټ کړ. کله چې شپه راورسیده خپل لښکرته یی د حرکت امر ورکړ. دشپې په تیاره کی یی اوږد واټن وواهه. دسهار نژدی پنځه بجی وی چی د سردار مددخان، اعظم خان او غفور خان پر پوځ یی برید وکړ. دا پوځ د دښمن د پیشقراول ډله وه چې لس زره عسکر یی د سپرو د فرقی سره یوځای درلودل. هغه کسان چې په جگره کی حاضر وه، ما (موهنلال) ته یی کیسه وکړه چې ددوست محمد خان زره ورتوب، چټکی، تینگار او جگره بیزه ورتیا دومره لوړه وه چې د هیچا ژبه به یی د صفت توان ونه لري. سپاهیانو ولیدل چې دوست محمد خان به په یوه حمله ددښمن په لوی قطار کی درز راوست او له پښو به یی واچاوه، وروسته به راوگرځیدی او پوځ به یی وبلې حملی ته و هڅاوه. مددخان او اعظم خان خپل نازک حالت ته چې دوست محمد خان یی ډیری عسکر وژلي وه، پام واراوه او وارخطا شول. پدی ډول دوست محمد خان وتوانیدی د دښمن پیشقراول د خپلو ټولو امکاناتو سره تیت او پرک کړي.^۱ کله چې شاه شجاع له دی پښی نه خبر شو، ډیر په تشویش کی ولوید او د خپل وزیر اکرم خان څخه یی چې ۵۰۰۰ لښکر یی درلود، چاره وغوښته. هغه شاه ته اطمینان ورکړ چې دوست محمد خان به د خپلو دری زره تنو سره دري وړي کړي. دیدوني ورده چې دوست محمدخان د جنگ میدان تل گټي او یوازی یی هغه وخت میدان پرېښودی

^۱-هم هغه کتاب، ۱۰۰ مخ

چې سیاسي او نظامي مصلحت به دا غوښتنه کول.^۱

شاه شجاع اکرم خان پوه کړ چې « ترڅو دوست محمدخان نیول شوی نه وی، دېرې هيله کمه ده او د شاهي تاج به دده پر سر ارام ونه لري »^۲. په پای کې د مخامخ کیدو وخت راورسید. په یوې خونړۍ جگړې کې په سل گونو کسانو چې هیڅکله یې یو بل هیڅ لیدلی هم نه وه ژوند د لاسه ورکړ. اکرم خان د دوست محمد خان د تورې له واری نه پر مخکېه پریوت او عسکر یې هرې خواته سره وپاشل سوه پدی جنگ کې هم شاه شجاع ماته وخورل. پسله دی نه شاه خپلې پښې سپکې او وتښتیدې. عسکرویی ددی حالت په لیدو سره د هغه د خزانو په لوتولو لاس پوری کړ. تردی ماتې وروسته فتح خان او دوست محمد خان دېرې په ترلاسه کولو سره کابل ته راغلل او لوی جشن یې جوړ کړ.^۳

د دوست محمدخان په وړاندې د شاه محمود ماته خوړل:

کله چې دوست محمدخان د خپل ورور فتح خان د ړندولو د غچ اخیستنې په موخه کابل ته راورسید، ترهرڅه دمخه یې د عطا محمد خان بامیزی څخه د سترگو روښنا یې واخیستله او هغه یې ړوند کړ.

عطا محمد خان د کامران د زوی او شاه محمود د لمسی جهانگیر شاهزاده د لښکرو قوماندان وو. د فتح خان د ړندولو وروسته کابل ته راولیرل سو چې د فتح خان وروڼه تا رومار کړي، مگر پخپله د دوست محمد خان په لاس ورغی او د سترگو لید یې د لاسه ورکړ.

هغه وخت چې دوست محمد خان د پېښور څخه د جلال اباد په لور وځوځید، د شیر محمد خان مختارالدوله زوی عطا محمد خان ته یې پیغام واستاوه او ښه غوړي و وعدی یې ورکړی. ده هغه ته ولیکل چې موخه یې د خپل ورور غچ اخیستنې ده او که چیرې دی د شاهزاده نه لاس واخلي او دده سره

۱ - موهن لال، همان، ج ۱، ص ۱۰۱

۲ - موهن لال، همان، ج ۱، ص ۱۰۲

۳ - موهن لال، همان، ج ۱، ص ۱۰۲

مرسته وکړي، نو تر بری وروسته به کابل ده ته وسپاري او پخپله به د کندهار په لوردشاه محمود سره جنگ ته ورودانگي.

وجلل اباد ته په رارسیدوسره د عطا محمد خان د هوکړي خواب ورته راوړسیدی او بیله خنډه یی د کابل په لور حرکت وکړ. کابل ته په رارسیدو سره، وخواجه رواش ته راغی او ددی خای نه یی بیا عطا محمد خان سره اړیکي ټینګي کړی. په برج وزیر کی یی چي د کابل په چارباغ کی پروت دی، د عطا محمد خان سره د لیدو وعده وټاکل. کله چي هغه و نوموړي خای ته راوړسیدی، د دوست محمد خان ورونو دستي حمله پر وکړه، دده په امر یی هغه روندکړ او بیا یی زندان ته واچاوه خو په راتلونکي کي بیا هم دده د شتون نه گټه واخلي. باید وویل سی چي دا هغه عطا محمد خان دی چي یو کال مخکي یی په خپل خنجر سره د وزیر فتح خان سترگي رندی کړي وی.

له دی نه وروسته دوست محمد خان د کابل بالاحصار محاصره کړ، دکامران زوي شاهزاده جهانگیرد غزني پر خوا وتښتیدی او بالا حصار د دوست محمد خان په لاس ورغی. دوست محمد خان خبر سو چي شاه محمود د کندهاره دکابل په لور راخوځیدلی دی. په کار وه چی د بنار څخه د باندي د هغه مخنیوی وسي نه د شیر دروازی د غره په لمنو کي. دی د خپل هغه وړوکی لښکر سره چي ورته پاته وو د بناره ووت او په قلعه قاضی کی یی دشاه محمود د مخنیوی دپاره سنگر ونيوی. کله چي شاه محمود ددی کارنه خبر سو، هغه بله لار ونيوله اود اوزبک آباد د لاري یی خان و چاراسیاب ته ورساوه او هلته خای پر خای شو.

دوست محمد خان هم د قلعه قاضي څخه د چهلستون هندکي ته راغي، یوه ورځ وروسته د دوی تر منځ یو وړوکی جنگ منځ ته راغی چي هیڅ یوه هم بری نه درلود. دلته دوست محمد خان د یوه جنګي چل نه کار واخیست. د رانده سوی عطا محمد خان له خوا یی د هغه د ورور غلام احمد خان په قلم یو لیک شاه محمود خان ته ولیکي. په لیک کي یادونه شوی وه چي دده د مالوماتو له مخي د شاه محمود قوماندانانو د دوست محمد خان سره داسي جوړجاری کړی چی د هغه سره یوځای کیږی، شاه او شاهزاده به دجنگ نه وړاندي ونیسي او

دوست محمد خان ته به یی لاس تړلی وسپاري . په دی لیک کي یی هغه ته مشوره ورکړی وه چي هرڅه ژر خاتونه وباسي او دا جنگ بل مناسب وخت ته پریريږي . په لیک داسی بنودل شوی وه چی عطا محمدخان گویا دالیک یی یوازي د هغه درناوی له مخي چی د شاه کورني ته یی لري، وده ته لیکلی دي. دوست محمد خان دا لیک د شپي په تیاره کي د خپل یوه باوری نوکر پلاس شاه ته ولیږه او هغه یی پوه کړ چي د هغي لاری د کمپ خوا ته ورسې خو د پیشقراول د عسکرولخوا ونیول شي. نوکر همداسي وکړه او ونیول شو. عسکرو دده څخه نوموړی لیک ترلاسه او بیله خنډه یی شاهزاده کامران ته یووړ او په حال یی خبر کړ. شاه او شاهزاده دواړه وارخطا او پر خپلو لښکرو بدگومانه شول.^۱

دبلی خوا نه صالو خان چی په شاه پسند باندي مشهور وو، دوست محمد خان ته یی امیدواري پیدا سوی وه ، وشاه محمود خان ته یی خبر ورکړچي دده د خوا دراني خانان غواري د دوست محمد خان سره یوځای شي ، ځکه به نو دده دپاره بڼه دا وي مخکي له دی نه چي د دوست محمد خان په لاس ورسې، باید لدی ځای نه خان و باسي. په همدی وخت کی چي شاه محمود لاس او پښه وو، شاغاسی دلاورخان د یوشمیر نورو خانانو سره لکه نوروز خان او اکبر خان د خپلو کسانو په ملگرتیا چي شمیر یی دری زرو نفرو ته رسیدی د شاه محمود خان څخه جلا او د دوست محمد خان سره یوځای شول.^۲ دی کارد رارسیدلی لیک اغیز نورهم زیات کړ. کامران هم امر وکړ چي شاهي اسونه هر څه ژر زین او د خیمی څنگ ته یی تیار کړي. په دی توگه د شپي په تیاره کي بیله دی نه چي خانان او سرداران خبر کړي، پلار او زوی د خپل څو خاصو نوکرانوسره وتبیتیدل او دجنوب پرخوا ولاړل. سهار مهال نورو خانانو

^۱ - دیوه بل روایت له مخي، دوست محمد خان څوجعلي لیکونه د خپلو باوري کسانو پلاس د شاه محمود تر نظام قراول پوري ورسول. هلته ویل شوی وه چي شاه محمود او زوی یی دخپلو قوماندانو د خوا نیول شوی دي . دالیگونه تر شاه محمود پوری رسیدلي اوکله چي هغه له موضوع نه خبر شو، په دارکی ولویدی، پر خپلو لښکرو بی باوره شواو دخپل خان له داره یی تپښته غوره وگنل(سراج التواریخ،لمری نوک ۱۰۱مخ،تاریخ سلطانی ۲۰۶مخ)
^۲ موهنلال، هم هغه کتاب ۱۰۴مخ

او قوماندانانو هم دده لار غوره کړه او ځانونه یې وایستل. په غزني کې دوی د عیاش شاه محمود او کم عقل شاهزاده سره یوځای شول او وروسته پدی وپوهیدل چې دوست محمد خان دوی غولولي وه. پدی توگه د شاه محمود ټول تجهیزات او مهمات د دوست محمد خان په لاس ورغلل او په بریالیتوب سره د کابل خواته راوگرځیدي .

دوست محمد خان په کابل کې د تیمورشاه یو نوم ورکی زوی چې چندانې چا نه پیژندی ، شاهزاده سلطان علي پر تخت کبښناوه او پخپله یې دده د وزیر په توگه د چارو واگي تر لاسه کړي. د بلی خواته سردار محمد عظیم خان د کشمیر څخه د کابل په لور په لاره کې د شاهزاده ایوب په نامه د تیمورشاه یوبل زوی د کابل د تخت د پاره وټاکه. کله چې کابل ته راو رسیدی ، دوست محمد خان یې اړایست څو د وزارت څخه تیر سي او د غزني په والی توب باندی غاړه وباسي . ایوبشاه یې پر تخت کبښناوه او په خپله یې د وزارت دنده پر غاړه واخیسته.

کله چې شاه محمود او زوی یې قلات ته را ورسیدل ، پدی پوه سول چې نور کندهار هم ورته د امن کور ندی. ځکه نو د روزگان د لاري هرات ته ولاړل. کامران په هرات کې خپل پلار تهدید کړ او پخپله یې د حکومت چاري پر غاړه واخیستی او یار محمد الکوزی یې خپل وزیر وټاکه. کامران څه موده په هرات کې حکمرانی وکړه او وروسته د خپل وزیر یارمحمد خان پلاس چې د کشمیر د پخواني والي عبدالله خان الکوزی زوی وو، د قدرت نه لیری اوله منځه ولاړ، پدی کار سره د هرات حکمراني د یار محمدخان پلاس ورغله، ترڅو چې په ۱۸۵۰م کې وفات شو.

د وزیر فتح خان ځای ناستی سردار محمد عظیم خان:

تر فتح خان وروسته دده سکنی ورور سردار محمد عظیم خان د کشمیر حکمران او د پېښور حاکم د بارکزي ورونو ترمنځ یو پوځ او د تجربی سړی گڼل کیدی. دا امکان ووچي د کابل په نیولوسره پر تخت کبښي. مگر سردار دوست

محمد خان چې یو موقع پیژندونکی او هڅاند سړی وو، دخان دپاره یی د لاری پرانیستلو تکل درلود .

ترهغه وخته چې فتح خان ژوندی وو، محمد عظیم خان اودوست محمد خان دواړو د هغه د لارښوونې سره سم کار کاوه. کله چې فتح خان و شاه محمود خان ته ددوهم ځل پاچاهي نیولو نیت وکړ، سردار محمدعظیم خان یی د پېښور خواته ولېږه چې شاه شجاع د ۵ ازره کسيز پوځ په وړاندي و درېږی ، مگر ده د دریدلو توان له لاسه ورکړ او دسپین غره پر خوا وتښتیدی. وروسته فتح خان او دوست محمد خان د شاه محمود سره خاتونه راوړسول، شاه شجاع ته یی په نمله کی ماته ورکړه او شاه محمود د دوهم ځل لپاره سلطنت تر لاسه کړ .

شاه محمود د سلطنت ټولې چارې فتح خان خپل اشرف الوزرا ته وسپارلی او هغه هم دده سره د مرستي پخاطر ټول مهم کارونه او د ولایتونو حکومتونه د خپلو وروڼو پلاس ورکړل. سردار محمد عظیم خان د پېښور حاکم وټاکل سو. پدی وخت کې پېښور د سدوزو د حکومت ډیر مهم ولایت گڼل کیدی. ځکه چې د یوه طرفه عطا محمد خان بامیزی د کشمیر حکمران دومره اقتدار په لاس راوړی وو چې غوښته یی پېښور هم د کشمیر سره وتړي. دېلي خوا د سدوزو بی تخت او تاجه پاچا ، شاه شجاع چې په لاهور کې کډوال وو، تل یی د کشمیر د حکمران په هڅونه د پېښور د نیولو د پاره حملی کولی.

شاه شجاع یوځل هم وکړای سوه ،چې د بامیزیانو په مرسته لکه د عطا محمد خان ورور غلام محمد خان او یحیی خان ،پېښور د ۴ میشتاتو دپاره ونیسي. سردار محمد عظیم خان د نورو قوماندانانو سره د شاه محمود دولت له خوادپېښورد بېرته نیولو په نیت حرکت وکړ.که څه هم د ده ورور عطا محمد خان بارکزی په جنگ کی ووژل شو، خو پېښوریی بېرته پلاس راوړ.بامیزیانو د شاه شجاع په مرسته بیا پر پېښور حمله وکړه،محمد عظیم خان ماته وخوړل،د کوهات او بنگېښ د لاري کابل ته راستون شو. پېښور که په ښکاره د شاه شجاع په لاس کېښووت،مگر په حقیقت کې د غلام محمد خان ، سمندر خان اوجهاناداد خان بامیزی په واک کې وو. وروسته یی د عطا محمد خان په امر شاه شجاع

ونیوی او زنداني یی کشمیر ته ولیږی. پدی توگه د عظامحمد خان واک دکشمیرنه ترپېښور پوري پراختیا ومونده.^۱

وزیر فتح خان دیاغی حکمران عطا محمد خان دا ډول کړنی د هیواد د لوړوگتوسره په تضاد کي گڼلی. دشاه او خپلو ورونو محمدعظیم خان او دوست محمد خان په گډون یی دوه ځله د کشمیر پر خوا د حرکت عزم وکړ. په لمړي ځل یی یوازی پېښور اوپه دوهم ځل یی په ۱۸۱۳م کال کشمیر هم د عطا محمد خان بامیزی له واکه وایست. داچي پدی جنگ کي سردار محمدعظیم خان میرانه بنودلی وه، نوی هغه یی د کشمیر د حاکم او ناظم په توگه وگمارل. له دی نه وروسته بامیزیانو په یوه خوراشرمونکي کار لاس پوري کړ. د عطا محمد خان ورور جهانداد خان د اټک قلعه په یو لک روپیو پر رنجیت سنگ باندي خرڅه او سیکانو وکړای شوه د سدوزی دولت په ختیځو برخو کي یوه حساسه سوق الجیشی سیمه پلاس راوړي. په پایله کي د ۱۸۱۴م کال د جولای په میاشت کي رنجیت سنگ د کشمیر په ښکلی دره کي د محمد عظیم خان په وړاندی تقویه شو.

دی کار د سیکانو د مداخلی د پاره د هغوی زړورتیا ورځ تر بلي زیاتوله، چی فتح خان ته نور د زغملو نه وه. په ۱۸۱۶م کال دکابل نه د مالیاتو د ټولولو په نیت ووت. د خپل ورور محمد عظیم خان څخه یی د کشمیر د مالیی په خاطر ۱۶لکه روپي وغوښتی. داچي هغه ددی پیسو ورکول وځنډول، نو نژدی وه چي ددواړو ورونو تر منځ مناسبات خراب شي. ددوست محمد خان په منځگړیتوب داستونزه په ښه توگه حل او محمد عظیم خان د ۱۳ لکو روپیو په ورکولو سره پر خپله دنده په کشمیر کي پاته شو. دغي دندی یی تر هغه وخته دوام وموند، ترڅو چي وزیرفتح خان یی ږوند کړ.

پدی توگه د فتح خان په ږند ولو اووژلو سره د بارکزو اوسدوزو کورنیو تر منځ مناسبات یو وار بیا په ۱۸۱۸م کال کي خراب شول. دبارکزي ورونود غچ اخیستني په پاڅون سره، شاه محمود او زوی یی کامران لکه څنگه چی

^۱ میرزا محمدخان ښکارپوری نوای معارک، ۸مخ

یاده شوه د چهلستون په هندکي سیمه او قلعه قاضي کي بيله دی چي جنگ پیل سي ماته وخورل او تیبته یی تر پاته کیدو غوره وگڼل. په همدی وخت کي پردل خان او ورونو یی د شاه محمود خان د حاکم گل محمد خان پوبلزي د لاسه کندهار هم وایست. شاه محمود خان او زوی یی مجبور شول د ارزگان او فراه د لاری هرات ته ولاړسي. دا هغه وخت دی چي شاه محمود په هرات کي حاکم او شاه شجاع د وطن نه بهر په لودیانه کي سرگردانه گرځي. پدی سره د سدوزو واکمني عملاً ختمه اود محمدزو(بارکزو) واکمني پیل شوه.

په یوه بنار کی دوه پاچهان او دوه وزیران په یوه وخت کی:

سردار محمد عظیم خان چي د وزیر فتح خان وروسته خان تر ټولو حقدار گانه، نواب جبار خان ته یی د کشمیر چاري وسپارلي. دا چي د کابل وزارت خپل حق باله، دیو شمیر عسکروسره پېښورته راغی او د هغه خای نه یی دوست محمد خان ته یو لیک ولیږه چي سلطان علي لیري، کابل وده او شاهزاده ایوب ته چي له پېښوره یی له خان سره اخیستی وو، پریږدي. دوست محمد خان هم دده غوښتنه ومنل. ددی سره سم یی شاهزاده ایوب پر تخت کښیناوه. سردار محمد عظیم یی وزیر او دوست محمدخان ته یی د غزني حکومت وسپاری.

محمد عظیم خان چي هغه وخت لاپه کشمیر کي وو، دپېښور پر خوا د حرکت نه مخکي و نایب امین الله خان لوگري ته دری لیکونه واستول او د هغه نه یی وغوښتل خو د فتح خان د قاتلانو په وړاندی د بارکزي ورونو تر څنگ ودریږي، له نیکه مرغه دا دری واره لیکونه اوس هم پاته دی چي یو یی د بیلگي په توگه رانقلوو :

« عالیجاه رفیع جایگاه دوستی وموالات آگاه خصوصیت نشان، امین الله خان قرین جمعیت فروان باشد. بعد از شوق موفور واضح آنکه حقایق و روداد آن حدود به نحوی است که دراین نزدیکی متواتر و متوالی به قلم آمده از آن قرار حالی آن عالیجاه خواهد بود. حال این صورت دارد که عالیجاه امیر الامراء

العظام اخوی ارجمند دوست محمدخان با جمعیت بسیاری روانه الکای پشاور که وارد آنجا گردیده باشد و نیز مقرر است که ارجمندی نواب جبار خان را با سوار لشکر و پیاده دراین چند یوم مرخص و مامور آن حدود خواهیم نمود، لازم که آن عالیجاه حق اشرف الوزرا را مرعی داشته در رفاقت عالیجاهان مذکور بدل و جان سعی موفور بکار برده با بچه خود یا برادر با جمعیت شایان روانه پشاورنموده و خود آن عالیجاه کمر همت و مردانگی و غیرت و فرزاندگی را بر میان جانان بسته منتظر هرگونه نامه و پیام عالیجاه اخوی یار محمدخان و دوست محمدخان بوده باشند، زیرا که این وقت وقت خدمت و اظهار حسن اخلاص است و بندگان اشرف الوزراء برای چنین روزی دوستان و هواخواهان خود را می خواست و برخود شما معلوم است که اشرف الوزرا از گروه برادران خاطر داری شما را می فرمود. الحمدلله، اگر یک وزیر گرفتار است صد وزیر دیگر موجود و برای جان نثاری آماده و حاضر، به همه باب خاطر جمع داشته بنده درگاه را با تمام برادران به جان و مال دراین مقدمه سرگرم و ساعی دانسته ان شاء الله تعالی عنقریب مخالفان را شرمندگی و ندامت حاصل و خاطر هواخواهان اشرف الوزرا از گرد و کلفت مصفی خواهد گردید و آن عالیجاه خدمت های خود را ضایع و بیجا ندانسته هر سعی و اهتمامی که دارند در خدمت و جانفشانی به ظهور می رساند و احوالات با هرگونه مرجوعات به قلم آرید چون بعد از روانه شدن اخوی نواب جبار خان خود بنده درگاه عازم آن حدود و به فضل خدا در این نزدیکی وارد آنجا خواهد گردید. دوستان و اخلاص کیشان را فراخور خدمت و غمخواری ها، مورد اشفاق و عنایت دانسته در خیر و خوبی آنها به وجهی کوتاهی نخواهد بود و به همه باب خاطر جمع داشته سرگرم دوستی بوده باشد.» [مهر یا عظیم]

دوه نور لیکونه یی هم یوبل ته ورته منځپانگه لري چي ښاغلي کهزاد د خپل (درزوایای تاریخ معاصر افغانستان)نومي کتاب په ۱۴-۱۲ مخونو کي راوري دي.

کله چي دوست محمد خان د خپل ناسکه ورور، سردار محمد عظیم خان په امر د شاه محمود څخه د غچ اخیستلو په نیت د کشمیر څخه د پېښور او کابل

په لور روان وو، په پېښور کې یې شاهزاده ایوب د تیمور شاه زوی د خپل طرف نه پادشا وټاکه او پخبله د کابل پر خوا وخوځیدل. له دې نه وروسته شاه شجاع د محمد عظیم خان په بلنه پېښور ته راغی، سمدستی یې ایوب شاه یې وشاره او دهغه ځای یې اشغال کړ. هغه وخت چې محمد عظم خان پېښور ته راوړسیدل، د شاهزاده ایوب ملاتړ یې وکړ.

دوست محمد خان چې کابل د کامران د زوی شاهزاده جهانگیر نه ونيوی، بیله څنډه یې د تیمورشاه بل زوی شاهزاده سلطان علي پر تخت کښیناوه او خان یې د هغه وزیر اعلان کړ. دغه شاه او وزیر لکه څنگه چې وویل شوه، شاه محمود او کامران یې د چاراسیاب نه د غزني په لور تښتې ته مجبور کړل او پدی سره یې په کابل او غزني کې خپل نفوذ ټینګ کړ. سردار محمد عظیم خان کابل ته په رارسیدو سره، شاهزاده ایوب د پاچا په توګه راویست او خپل خان د هغه وزیر وټاکه. پدی توګه نو د تیمورشاه دوه نوم ورکي زامن شاهان وه او دوه بارکزي وروڼو په همدغه ښار کې د وزیرانو په نامه حکمونه چلول.

ددی کار چې له نیکه مرغه ډیر وخت دوام ونه موند، لامل داوو، چې بارکزي وروڼو پدی هکله د پخوا نه جوړه شوی طرحه او پلان نه درلوده، دوی یوازې د غچ اخیستلو په موخه پاڅون کړی وو او خپلو ځانونو ته لا د واکمني په فکر کې نه وه. یوبل ډیر مهم لامل داهم وو چې د پاینده محمد خان د زامنو څخه هره ډله سکني وروڼه د خپلي مور د قومي اړیکو له مخې سره یوځای وه، بلي ډلي ته یې دومره اهمیت نه ورکاوه، ځکه نو دوی د د لور مقام پر ټاکلو باندي یو ډیل سره واحد نظر ته رسیدلای نشوه چې دخپل منځ نه یو پوه سړی د شاه په توګه وټاکي.

سردار عظیم خان چې له فتح خان وروسته تر ټولو وروڼو مشر او تر ټولو ثروتمند وو، په کابل کې یې وزارت خپل انکار نه منونکی حق ګاڼه. سردار دوست محمد خان چې د فتح خان په لاس روزلی شوی، په سیاست او د هیواد په اداره کولو کې پوه او تر نورو وروڼو زیږک وو، خان یې تر ټولو مستحق ګاڼه. په ښکاره یې خپله دا غوښتنه پټه ساتله خو د پردی شاته یې دواک تر

لاسه کولو پخاطر شپه او ورځ هلي خلي کولی. ودی موخي ته یی د رسیدو د پاره دسیاسي ډگر نه د سردار محمد عظیم خان دلیری کولو پخاطر فعالیت کاوه. پدی ډول دواړو ورونو غوښتنه چې د سدوزو د کورنی څخه یو بیکاره شاهزاده د شاه په نامه پر تخت کښینوي او دهغه تر سیوری لاندې د چارو واگي پخپل لاس کې ونیسي. دغو دواړو د شاه په نامه ټاکل شوو شاهزادگانو دخپلو وزیرانو په ملاتړ یو ډبل په وړاندې تحریکات کول. په پای کې سلطان علي شاه د ایوب شاه د زوی محمد اسماعیل پلاس دکابل په بالاحصار کې د خپل خوب په خونه کې خفه او ووژل شو. پدی سره دیوه لاسپوڅي تش پنامه شاه تفر ټول سو. محمد عظیم خان دخپل کښینول شوی شاه تر سیوري لاندی څه موده حکمراني وکړه. دوست محمد خان ته یی د غزني حکومت وسپاره. خو دهغه ټول کره وړه یی تر نظر لاندې نیولي وه. محمد عظیم خان مجبور وو چې د هیواد په ختیځ او لویدیځ کې جنگي سوقیات هم وکړي. دا یوداسي نازک حالت وو چې د سدوزو د کورنی واکمني د نړیدو په حالت کې وه او پارکزي ورونه لا هم تر اوسه پوری پدی توانیدلی نه وه چې له خپل منځ نه یو شخصیت د بدیل په توگه راوړاندې کړي. ددغه ناوړه حالت نه په گټه اخیستلو سره رنجیت سنگ وکړای شوه چې کشمیر د نواب جبار خان څخه ونیسي (۱۸۲۳ م کال) او د پینور ونیولو ته خان تیار کړي.

دپینور حاکم سردار یار محمدخان د کابل نه مرسته وغوښتل. سردار محمد عظیم چې بی شمیره ثروت یی ټول کړی وو، پر هیچا باندی یی دهغه د پرېښودلو اعتماد نه درلود، نو مجبور وو هری خواته چی سفر کوي، باید ورسره نقل یی کړي او تر خپل نظر لاندی یی وساتی. دهمدی لامله ده ونه کړای شوه دخپلو ورور و مرستي ته وروانگي او د رنجیت سنگ له شره یی وژغوري. ډبل پلوه رنجیت سنگ ویاړ محمد خان ته وعدی ورکړي وی چې که پینور ده ته وسپاري، نو دی به د پخوا په شان همدلته حاکم پاته شي. دی کار هم د نوموړی سردار ایمان منزلزل کړی وو او په ټینگه یی دفاع نه کول.

د وزیر فتح خان وژل او پر کشمیر او پینور باندی د رنجیت سنگ واکمني تر هغه وخته چې فتح خان ژوندی وو، د پنجاب واکمن رنجیت سنگ په

خان کی دا توان نه لیده چې دافغانستان د خینو برخو و نیولو ته زړه بڼه کړي. د فتح خان تر وژولو او دده د ورونو تر پاڅون وروسته په افغانستان کې گډوډی او اړو دور رامنځ ته شو. رنجیت سنگ ددی موقع نه په ۱۸۱۸م کې گټه پورته کړه او پر ملتان یی برید وکړ. په ملتان کې افغانی حاکم مظفر خان د ملتان په قلعه کې دوی میاشتی مقاومت وکړ. په پای کې دی او زامن یی د رنجیت سنگ پلاس ورغلل او ووژل شول. ملتان د سیکانو په لاس کېنیووت. تر ملتان وروسته رنجیت سنگ د پېښور د نیولو په هیله شو. له دی نه یی وړاندې د سفید رود په لودیږ کې د خیر اباد قلعه هم نیولی وه. پر پېښور یی حمله وکړه، سردار یارمحمد خان چې دده د مقابلی توان یی نه درلود، نو یی د یوسفزو قبایلو ته پناه وروړه او پېښوری رنجیت سنگ ته پرېښود. رنجیت سینګ هم د پېښور اداره وپوه افغان ته وسپارل او پخپله پنجاب ته ستون شو. دده تر وتلو وروسته یار محمد خان بیرته پېښور ونیوی.

یوکال وروسته په ۱۸۱۹م کې رنجیت سنگ پر کشمیر حمله وکړه او دا ولایت یی د نواب جبار خان څخه ونیوی. دوه کاله یی پس په (۱۸۲۱م) کې دغازبخان دیره د نواب زمانخان څخه تر لاسه کړه او بیا یی د اسماعیلخان دیره هم ونیول. پدی توگه د وزیر فتح خان تر وژني وروسته د دروکالو په موده کې دسند د پوري غاړې ټولې سیمې چې د سدوزو د امپراطوري برخې وی د پنجابي سیکانو پلاس ورغلی.

انگریزانو پدی وخت کې د خپلو قواوو یوه ټولگي د دریایی غلو د نیولو په پلمه سند ته ولیرل. د سند میران د انگریزانو دی خوځښت وپارول او د افغانستان څخه د مرستي په فکر سول. پدی موخه یی هم د شاه شجاع او هم د سردار محمد عظیم نه مرسته وغوښته. محمد عظیم خان د دوی غوښتنه ومنل او د خپلو قواوسره د کابل د کندهار په لور وخوځیدی. د غزني څخه یی دوست محمد خان هم ورسره واخیست او په کندهار کې کندهاري وروڼه ورسره ملگري او د سند په لور روان شول. پدی وخت کې انگریزان د سند څخه وتلي وه او د افغانانو مرسته په کار نه شوه. د سند میرانو یوه اندازه پیسی د خرڅ د

جبرانولو په موخه ،افغاني سردارانو ته ورکړي ، شاه شجاع بیرته هند ته ولاړ او نور سرداران افغانستان ته راوگرځیدل.

په ۱۸۲۲م کال محمد عظیم خان د سیکانو مقابلې ته پېښورته ولاړ ،مگر د خپل هیواد داخلي پېښو دی ته اړ ایست چي په چټکي سره ځان بیرته کابل ته راوړسوي. ددی خبر په اوریدو سره رنجیت سنگ د پېښور په نیت حرکت وکړ. یارمحمدخان یی تهدید کړ چي د پېښور مالیات هغه ته ورکړي . یار محمد خان څو راسه ډیر اعلی اسونه وده ته سوغات ور کړل . هغه هم د ا سوغات و مانه او بیرته پنجاب ته ولاړ. کله چی سردار محمد عظیم خان ددی سوغات نه خبر سو ، ډیر په قهر سره بیرته د پېښور پر خوا را روان شو. یارمحمد خان وډاریدی او د سوات په دره کي یی یوسفزیو ته پناه یووړه .

د سردار محمد عظیم خان جهاد دپېښور د ازادولو پخاطر:

سردار محمد عظیم خان په ۱۸۲۳م کال د سیکانو په وړاندي د جهاد ناره پورته او د قبایلو ډیری کسان ورسره یوځای شول. رنجیت سنگ هم د خپلو منظمو قواوو سره چی د اروپایی ماهرانو لخوا روزل شوی وه ، د سند تر رود را تیر شو. افغاني قواوی د کابل رود پر دووبرخو ویشلي وی .قبایلي قوتونه چي شمیر یی تر شلو زرو تنو پوري رسیدی د سید اکبر پاچا په مشرۍ چی د پیربابا (سیدعلي ترمذی) داواده څخه وو ، د رود په شمالي غاړو یی سنګر ونيوی. افغاني دولتی قواوی د محمد عظیم خان او دده د وړونو په مشري نوبنار ته نژدی ځای پر ځای شوی وی.رنجیت سنگ پر قبایلو باندی حمله وکړه او سخت جنگ و نېښت. د محمد عظیم خان قواوی ددی پرځای چي تر رود وړ واوري او د قبایلو سره مرسته وکړي ، د تماشاجیانو په توګه یی سیل کاوه .

قبایلیان که څه هم په میراني وجنگیدل او ډیر تلفات یی ورکړل ، مگر ماته یی وخورل .دی نه وروسته محمد عظیم خان بيله دی نه چي جنگ ته ورودانګي، د پېښور نه ځان وکېښ اوله هغه ځایه یی د کابل پر خوا پښی

سپکي کړی. ^۱ د محمد عظیم خان ددی ناوره عمل علت هغه غلط خبر وو چې سردار یار محمد خان ده ته ورکړی وو. هغه ده ته خبر ورکړ چې د رنجیت سنگ لښکرو په مچینی قلعه کې دده پر خزانو هجوم وړی دی. سردار د خپلو شخصي خزانو د ساتلو په نیت چې تل به یې د خانه سره گرځولی، د جنگ نه لاس واخیست او میدان یې سیکانو ته پرېښود. سردار محمد عظیم خان د پېښور څخه د کابل خواته پر لاري ناروغ سو او په ۳۸ کلني کې یې له دی دنیا نه سترگي پټی کړی چې بی شمیره خزانو یې هیڅ درد دواڼه کړ. ^۲ دده زوی حبیب الله خان چې یو بی باکه او عیاش ځوان وو، دده پر ځای کېښناست.

په هر حال دغه جنگ د پېښور راتلونکي سرنوشت وټاکه، رنجیت سنگ پېښور او اشغر ونيول او ددی ځای د چارو واگي یې د سردار یارمحمد خان او سلطان محمد خان پلاس ورکړی. ^۳

محمد عظیم خان د خپل ژوند په وروستیو ورځو کې خپل زوی حبیب الله خان را وغوښت او خپله شتمني یې چې څه باندی دوه میلیونه سکو ته رسیدل، وده ته وسپارل. دده نه یې دا وعده واخیستل چې دا ټولې پیسې به دده د ماتي خوړلو په غچ اخیسته باندې لگوي چې د رنجیت سنگ څخه یې خوړلی وه. دی پدی پوهیدی چې زوی یې ددی کار توان او لیاقت نلري نو یې خپل ورور نواب جبار دده د پاره وصي وټاکه. دده تر مرگ وروسته دده عیاش او لیونی ډول زوی هیڅکله هم دده وصیت ته پام وانه راوه او تر سره یې نکړ. ^۴ د همدغې نیتی نه پېښور د تل لپاره د کابل له واکه ووت (۱۸۲۴م). په (۱۸۲۵م کال) کې د سند میرانو د سردار رحمدل خان په وړاندې ښورېښ وکړ او هغه

^۱ - صدیق فرهنگ، افغانستان در پنج قرن اخیر. ج. ۱، ۲۳ مخ. پښتانه (پټانز) د اولاف کارو اثر، د جنرال شیر محمد کریمی پښتو ژباړه، ۱۳۷۸ش کال، پېښور، ۴۴۳-۴۴۲ مخونه.

^۲ - سردار محمد عظیم خان د لته بند په کوتل کې ومړ (۱۸۲۳م کال). د هغه مری یې کابل ته راوړ او په عاشقان و عارفان مزار کې ښخ سو.

^۳ - غبار، افغانستان در مسير تاريخ، ج ۱، ص ۵۱۲

^۴ - عروج بارکزیای، د ۱۲۸ مخ وروسته، د دبیرس په قول، سردار حبیب الله لیونتوب تر هغه ځایه ورسید چې خپله میرمن، اولادونه او ټول خپلوان یې د سند رود ته واچول او له منځه یې یووره (دبیرس، عروج بارکزیای).

مجبور سو چي کندهار نه خان وباسي .

پدی توگه د فتح خان تر وژل کیدو وروسته او د هغه د ورونو د پاڅون په نتیجه کي د درانیانو هغه وپارلی امپراطوری چي د ابدالي احمد شاه بابا په مټ جوړه شوی وه ، سره وپاشل شوه او له منځه ولاړه .ددی سره سم مرکزي حکومت هم له منځه ولاړ ، یوه ناوړه ملوک الطوائفی منخته راغله . هرولايت د سیمه ایزو امیرانو لخوا اداره کیدی چي یوبل ته یی تن نه ورکاوه . پدی وخت کي هرات د سدوزي شاه محمود او کامران پلاس کي و ، د هندوکش شمال خوا بلخ او اروندي سیمي یی دهم هغي سیمي د امیرانو پلاس کبنيوتي .کابل ، غزنی او جلال اباد د امیر دوست محمد خان لاس ته ورغلي او کندهار د کندهاري ورونو سره پاته سو .

د سید احمد بریلوی جهاد دپیښور د لاس ته راوړلو پخاطر

د ۱۸۲۰م کال په شاوخوا کي لمړی نظامي ډوله مذهبي وهابي غورځنگ د هند د نیمي وچي په شمال لویدیز سرحد کی د مسلمانانو تر منځ د سیکانو پر ضد راوتوکیدی چي مشری یی سید احمد بریلوی (۱۸۷۶-۱۸۳۱ م) کول . دسید احمد موخه داوه چي د انگریزانو سره ترجنگ وړاندي باید په شمال لویدیزو سرحدونو کي دپښتنو په منځ کي پایکاوې جوړی سي . بریلوی پدی موخه د عربستان څخه راوگرځیدی . وروسته یی کندهار او کابل ته سفرونه وکړل . سرداران یی د سیکانو پر ضد و جهاد ته راوبلل . داچي ددوی څخه یی هوکړه تر لاسه نکره نو پخپله یی د قبایلو تر منځ د جهاد د پاره د تبلیغ کار پیل کړ . ده پدی نیت د (جماعت) په نامه یو گوند هم جوړ کړ چي د خلکو تر منځ یی تبلیغات کول اصلی موخه وه . ده په دغو تبلیغاتو کي خلک ووسله وال جهاد ته رابلل . پدی توگه د لومړي ځل د پاره قبایلی مشرانو لخوا پرته د عام ولس نه جهاد اعلان سو .

پدی جهاد سره لومړی وسله وال پاڅون ، د رنجیت سنگ او سیکانو په وړاندي په (۱۸۲۷م) ترسره سو . مگر د یو شمیر خانانو د خیانت له مخي دا

جنگ د ماتې سر مخامخ شو. دڅو نورو جنگونو په ترڅ کې، بریلوی یوځل پدی وتوانیدی چې په (۱۸۳۱م) کې د سیکانو څخه پېښور ونیسي، خو رنجیت سنگ حمله پر وکړه او په جنگ کې سید احمد بریلوي ووژل سو^۱.

غلام محمد غبار لیلي: بریلوي په ۱۸۲۲ م د حج په سفر عربستان ته ولاړ. څلورکاله وروسته ډهلي ته راستون او د خلکو د رابللو په موخه یوسفزي قبایلو ته ولاړ. په ۱۸۲۷م کال کې ده وکړای شوه، په بنگېښ، سوات او تیرا کې د رنجیت سنگ پر ضد خلک راوپاروي، مگر دا پښورېښ د رنجیت سنگ د قواوو له خوا و خپل سو. بریلوي «پنجتار» ته وتښتیدی. د رنجیت سنگ قوماندانانو د پېښور د خلکو د مالیاتو کچه لوړه کړه او د لاهور پر خوا وخوځیدل. په ۱۸۲۹م کال کې بریلوی د یوسفزيو، خلیلو او مهمندو قبیلو په مرسته پر سردار محمد سعید خان حمله وکړه. وروسته یې پر سردارسلطان محمد خان باندې هم حمله وکړه، پېښور یې د سیکانو د واکه وایست، خو سلطان محمد خان یې پرېښود. مگر د رنجیت سنگ د زوی شیرسنگ په مشرۍ سیکانو په (۱۸۳۰م) حمله وکړه. د «هزاره» په جنگ کې یې د بریلوی د نفرو څخه شپږ زر تنه مړه او په پایله کې یې پېښور او اشغر بیرته ونیول^۲.

د پېښور د آزادولو پخاطر، بریلوي څوځلی جنګونه وکړل تر څو چې د (۱۳۳۰م) کال په مني کې یې دا ښار بیرته ونیوی. دوی میاشتي دده په مشرۍ غازیانو دلته د حکومت او مستقل حاکمیت دعوا کول چې د سید احمدشاه عادل په نوم یې د بریلوی پنامه سکه هم نشر کړه. قبالو سره له دې چې په جنگ کې یې دده ملا وتړل، مگر داچې دی یو هندوستا نی وو، پښتنو دده مشرۍ ځانته یو ډول توهین او سپکاوی باله، نو یې د زغم وړنه وو.

دده د بریالیتوب لوی لامل داوو چې ده د کافرو سیکانو څخه د خلکو د نجات به موخه هغوی ته تبلیغ کاوه او را پاخلو یې. د پیر بابا د کورني څخه د سید اکبر پاچا سره دده دوستي او راشه درشه کیدلای سي دده د بریالیتوب یو بل لامل وي ځکه چې یوسفزيوهغه ته ډیر اخلاص درلود او خپل پیرخانه یې گڼل.

^۱- اولیور روی، اسلام ونو کراتي سیاسي در د فغانستان، ۹۱-۹۰ مخونه

^۲- غبار افغانستان در مسیر تاریخ، ج ۱، ۵۱۵مخ

دوی دواړو یوېل ته صمیمیت او درناوی درلود . بنایي چې دواړه به ښه خلک وه ، خو ددوی دغې دوستي ترپایه پوری دوام ونه موند .

کله چې بریلوي د جنګي چارو د تنظیمولو د پاره د خلکو څخه د عشر او زکات عوښتنه وکړه، ملکاتو او د قبیلو مشرانو چې پدی کارکی یی خپله ګټه نه لیدل نو یی د شکایت ناری پورته شوي . لدی نه وروسته چې کله بریلوی خلک د نجونو په واده کولو کی د ولور پنامه د پیسو د اخیستلو څخه منع کول او ویل یی چې دا کار د انسان پلورل دي ، هم د مخالفونو او شکا یتونوسره مخامخ شو، ځکه چې قبایلو دا کار د خپل دود په خلاف ګاڼه . ددوی په نظر ، د ولور د پاره چې هر څومره ډیری پیسي وغوښتلی سی، دا کار په واده کي د نجونو قدر او عزت زیاتوي . د پیسو نه اخیستل یا لږاخیستل یی د خپلو نجونو د پاره سپکاوی باله او د نجلی کورنی ته یی یوه د شرم خبره بلل .

دهمدی کبله په قبایلي پښتنو کي دا اوس هم د ولور اخیستل یو ښه او پر خای کار بریښي . دلته پر سید احمد بریلوي باندی دا تورونه ولګول شول چې گویا دی غواری پدی توګه دخپلو هندوستانی مریدانو د پاره لاره خلاصه کړي تر څو د قبایلو پښتنی نجوني په مجاني ډول ورته واده کړی . ځکه نو خلکو دده څخه مخ واراوه . بریلوي دا ځل پېښور دیو لږ امتیازونو په بدل کي سردار سلطان محمد خان ته پرېښود او په قبایلو کی د (هزاره) سیمي ته ولاړ . هلته یی د سیکانو پر ضد څو نور جنګونه وکړل . سید احمد بریلوی په (۱۸۳۱م) د سیکانو سره د بالاکوټ په جنګ کي مر شو او مریدان یی سید اکبر پاچا د سوات په (سیتا کلا) کی خای پر خای کړه او د هري سنگ د حملو څخه یی وژغورل . پخپله سید اکبر پاچا هم د (۱۸۵۷م) کال د می په ۱۱ نیټه په سوات کي وفات سو.^۱

په (۱۸۳۴) کي رنجیت سنگ و توانیدی چې پېښور دتل د پاره د افغانستان له خاوري نه بیل کړي او د سند د رود د دواړو غاړو ټولی سیمی په پنجاب پوری وتړي . سردار سلطان محمد خان د سیکانو د مامور په توګه د

^۱-اولف کارو ، پښتانه ، ۴۵۶-۵۴۰ ، ۴۵۷ مخونه

پیښور حاکم وټاکل شو. دوست محمد خان دا وخت پر کابل باندی حکمرانی کول او په کندهار کی وشاه سجاج ته تر ماتې ورکولو وروسته ، بریالی راڅرخیدلی وو. ده د رنجیت سنگ سره د جنگ تکل وکړ چي به راتلونکی فصل کي به یی بشپړه یادونه وشي .

دبارکزی وړونو تر منځ د هیواد د ولایتونو ویش:

دمحمد عظیم خان تر مړني وروسته ، زوی یی سردار حبیب خان دده خای ناستی سو. ایوب شاه چی تر اوسه لا پرتخت ناست وو، حبیب الله خان ته یی د رقیب په سترگه وکتل. دوی دواړه یو دبل د له منځه وړلو په فکر کی وه . دا هغه وخت دی چی د بارکزیو یو شمیر وړونه لکه یارمحمد خان او سلطان محمد خان د سیکانو په خدمت کی پر پیښور حکومت کاوه او دوست محمد خان د دوی تر سیوری لاندې هلته شپي تیرولی . کندهاری وړونو بیا د کندهار څخه پر سدوزی واکدارانو باندې په هرات کي حملی کولی خو لایي په مغلوبولو باندی بریالی سوی نه وه .

د حبیب الله خان او ایوب شاه اړیکي نوری هم وړاني شوی . ایوب شاه پدی نیت شو چی خپل زورور او شتمن رقیب د خپل زوی شاهزاده اسماعیل پلاس له منځه یوسي، مگرپردل خان پر ښه وخت د کندهاره کابل ته راوړسیدی او خبره یی داسی حل کړه چی ایوب شاه یی له تخته لیري او دده زوی اسماعیل یی وواژه . پدی توگه حبیب الله خان په اسانی سره د کابل حکمران وټاکل شو او ورسره سم د هیواد په مرکز کي د سدوزو حاکمیت ببخي له منځه ولاړ.

اوس نو د محمدزو د سلطنت د پاره شرایط په بشپړ ډول آماده او هیڅ خنډ شتون نه درلود، ځکه چي دهرات ولایت نه پرته ټول هیواد د بارکزي وړونو پلاس کی وو. سردار پردل خان ددی پر خای چي په کابل کی د یوه متمرکز سلطنت څښته کښیږدی ، د حبیب الله خان د شتمنیو څخه یی خپله یوه برخه پیسي تر لاسه او پدی یی بسنه وکړه ، بیرته د کندهار پرخوا وڅوځیدی . حبیب الله خان په خپلو پیسو سره یوازی عیاشی کوله. ده د سرداری او

حکمراني وړتيا اصلا نه درلوده . برسیره پردی ده داسي لایق اشخاص لکه نواب جبارخان خپل کاکا او نایب امین الله خان لوگری د اداری چارو څخه لیری کړل . هغه وو چي سرداردوست محمد خان د پېښورنه کابل ته پدی نیت راغی چي دحبیب الله خان قدرت او ثروت دواړه ورنه تر لاسه کړي .

دکاکا او وراره اړیکو ډیري لوری ژوري ولیدی . په ښکاره یی یو د بل درناوی کاوه خو په پټه هر یوه دبل د رندولو او وژلو په فکر کی وو . څو واره یی یو دبل سره شخړي هم وکړی . په پای کی د دوست محمد خان پلویان زیات شول ځکه چي نواب جبار خان او امین الله خان لوگری هم دده پر خوا ودریدل . په هغو شیبو کی پر حبیب الله خان باندی د دوست محمدخان بری حتمی گڼل کیدی . یووار بیا د حبیب الله خان د ورور سردار اکرم خان د زاریو له مخی پردل خان د کندهار څخه د کابل په سیاسي ډگر کی راښکاره سو . مگر بیله دی څخه چي ستونزه حل شي هغه بیرته کندهارته ولاړ . د دوست محمدخان او حبیب الله خان تر منځ ستونزی د ساره او تاوده جنگ په شکل دوام وموند . هغه وو چي سردار شیردل خان کابل ته راغی . دی تر پردل خان د ستونزو په حل کی جدي او مصمم ښکاریدی . ده غوښته چي د دواړو پر نقشو خط وکاري او د کابل واک پخپل لاس کی ونیسي . دا کاری هم وکړ او پدی هڅه کی شو چي حبیب الله خان د کابله تبعید او لوگر ته یی ولیږي ، دوست محمد خان به د غزني ، کوهستان او میدان سیمو د حکومت په ورکولو او یو مقدار پیسو باندي ارام کړي . له دی نه وروسته یی په نیت کی وه چي د ټولو سردارانو یوه جرگه جوړه کړي او هلته فیصله وکړي چی ټول باید پخپلو حکومتونو او جاگړیو (ټیول) باندي قناعت وکړي ، یو د بل سره شخړي پریردی او د خارجي حملو په وړاندي یو موټی پاته شي .

دده دا پلان عملي جامه وانه غوستل . دده او دوست محمد خان تر منځ د بالا حصار ، شاه شهید ، بڼي نیزار او مرنجان په سیمو کی جگری وشوی . هغه وخت چی د دوی دواړو پلویانو یو بل تر گریوان نیولی وه ، نور وروڼه د نواب محمدزمان په خیمه کی سره را ټول سول ، تر ډیر بحث وروسته یی د پریکړی اخیری خبره نواب صمد خان ته پریښودل . په پای کی یی سردار شیردل خان د

ټولو بارکزي وړونو د مشر او رييس په توگه وټاکل سو او د پاته وړونو د واک سيمي په لاندی ډول ومنلي شوي :

داچي پيښور د پنځو تنو پيښوری سردارانو لپاره کفايت نه کاوه، نو يار محمد خان او سلطان محمد خان د کابل په حکومت کي شريک سول، عطا محمد خان او سعيد محمد خان ته پيښور او اړوندی سيمي ورکړل شوی . دوست محمد خان ته کوهستان ، دده سکني ورور امير محمد خان ته غزني، نواب جبار خان ته لغمان ، نواب اسد خان ته د ديره جاتو دحکومت پا تي برخي ، شيردل خان ، بردل خان ، کهندل خان او مهردل خان ته په گډه کندهار او اړوندي سيمي يی ، رحمدل خان ته سند ، د نواب اسد زوی نواب محمد زمان خان ته جلال اباد او په پای کي حبيب الله خان ته د لوگر حکومت وسپارل سو^۱ .

تر دی پريکړی وروسته سردار شيردل خان د کندهار په لور روان او يار محمد خان د کابل حکومت چاري پر غاړه واخيستی. پدی وخت کی سردار عطا محمد خان د پيښور حاکم وفات او يار محمد خان او سلطان محمد خان کابل اداره کاوه . سنديانو بيا پيښورښونه پيل کړه . اول رحمدل خان او ورپسی يی شيردل خان د سند پر خوا حرکت وکړ . مخکي لدی چي شيردل خان هلته ورسيدی ، ورور يی د حکومت چاری ويوه افغان يانی د الله داد خان زوی نایب سلطان محمد خان ته وسپارلي او حالات آرا م شول.

شيردل خان چي کله بيرته د کندهار پر خوا روان وو، په لاره کي ناروغ او د محرم میاشتي په (ق ۱۲۴۲) (م ۱۸۲۶) کي وفات شو. دده مړيني د سند او کابل دواړو حالات گډوډ کړل. په سند کي سنديانو افغانی حاکم وشاره او استقلال يی اعلان کړ. به کابل کي دوست محمد خان د سلطان محمد خان حکومت د خپل خان د محرومیت او همدارنگه په مرکز کي د پيښوری اوکندهاري سردارانو د اغيز د زياتوالي لامل گانډه، ځکه يی نو پرکابل حمله وکړه ، بالاخصار يی ونیوی او سلطان محمدخان يی له هغه ځايه وايستی . لدی نه وروسته ، ددی دپاره چی دشيردل خان سره پخوانی پريکړی هم په پام کی نيولی شوی وی او د وړونو

^۱ - رشنيا، افغانستان در قرن ۱۹، ص ۲۵

ترمنځ دوستانه حالات بیرته منځته راشی ، په ۱۲۴۲ هـ ق کی یی د ولایتونو د ویش په اړه یوبل تړون پکار وچاوه . پدی تړون کی د ورونو او وراره گانو هر یوه دپاره خپل حق وټاکل شو . ددی تړون اصلی نسخه د کابل موزیم د خطی اسنادو په ډله کی ساتل کیږی چی منځپانگه یی په لاندی ډول ده .

د ۱۲۴۲ هـ ق کال د تړون له مخی دهیواد دولایتونو بیا ویش :

کله چی دوست محمد خان کابل ونیوی نو د کابل حکومت یوار بیا د ټولو بارکزی ورونو د پام وړ وگرځید . ددی دپاره چی دلانورو وینی تونیدنی او مخالفتونو څخه مخنیوی شوی وی ، دوست محمدخان ټول ورونه راوغوښتل څو یوار بیا غونډه وکړی ، دهرچا د واک سیمی وټاکی او پدی اړه یو تړون لاسلیک کړی . داتړون په ۱۲۴۲ هـ ق یا ۱۸۲۶ م کی لاسلیک چی برېښتی یی نواب عبدالصمدخان د کورنی مشر وټاکل شو . په تړون کی د ورونو دپاره د دوی دحاکمیت سیمی په لاندی ډول ومنلی شوی :

« دا مهال د ۱۲۴۲ کال د ربیع الاول د میاشتی په لومړی لسيزه ده . تر هغه وروسته چی زموږ ورونو ترمنځ یو لړ شخړی او ناخوالی منځته راغلی او په پایله کی یی سردار دوست محمدخان دکابل دارالسلطنه اشغال کړه ، له همدی کبله موږ ټول ورونه او وراره گان دسولی او خپلی کورنی دخیر پخاطر سره راټول ، د دولتی چارو دسمون او دخپلی کورنی دبنسټ دتینګښت په موخه مو پریکړه وکړه چی د کوهات او انکو اړوندی سیمی به نواب صمد خان ، پېښور ، هشنغر ، خالصجات او اړوندی سیمی به یارمحمدخان او ورونو ته یی ، کابل ، کوهدامن ، خالصجات او ورسره تړلی سیمی به سردار دوست محمدخان او دده سکنی ورور سردار امیرمحمدخان ، دغلجیو قومونو (دکابل شاوخوا سیمی تر لغمان پوری) مالیات به نواب جبارخان ، دجلال اباد او دلغمان تاجکی سیمی به نواب زماخان او دده ورونو ته ، د لوگر حکومت ، څرخ ، میدان او غوربند به سردار حبیب الله خان او دده ورور سردار اکرم خان ته او کندهار به کندهاری

وړونو ته وسپارل شی. ^۱»

په تړون کی راغلی دی : « د نوی کال دپیل څخه به سردار دوست خان د نواب عبدالصمدخان په ضمانت د کابل د مالیاتو څخه هرکال یو لک روپی سردار یارمحمد خان ته په میاشتنی قسطونو باندی ورکوی . داچی نواب عبدالصمدخان سپین پیری او د ټولو وړونو مشر دی ، هغه به د نورو د اصلاح او دکورنی دخیر په موخه د دوست محمدخان سره یوځای په کابل کی اوسیږی . که چیری سردار یارمحمدخان یا سردار سلطان محمدخان یا سردار محمد سعید خان یا سردار پیرمحمدخان او یا ددوی اړوند کسان په هغو سیمو کی چی و سردار عبدالصمدخان ته ځانگیری شوی دی ، لاسوهنه وکړی ، یا داچی سردار دوست محمدخان هڅه وکړی د سردار یارمحمدخان اړوند کسان په بڼکاره یا پت ډول و دی ته وهڅوی چی دده څخه مخ واری او یا یی په مال کی لاسوهنه وکړی ، نو د عهد ماتونکی په توگه به د خدای او رسول ، ټولو وړونو او وراره گانو دښمن وگنل سی ، وړونه او وراره گان به یی په وړاندی و دریری او هر څوک چی یی په وړاندی نه دریری ، هغه به هم دخدای او رسول دښمن وی . د نوموړو یو لک روپو په اړه باید دا هم وویل شی چی دوست محمد خان دا خبره منلی څو داپسی به په میاشتنی قسطونو سره و سردار یارمحمدخان ته پر ټاکلی وخت رسوی . که دا کار ونکړی نو دی به عهد ماتونکی ، د خدای او رسول او ټولو وړونو دښمن وی او ټوله وړونه باید دښمنی ورسره وکړی او که څوک دښمنی ورسره ونکړی نو هغه به هم د خدای او رسول دښمن وی . که چیری کندهاری وړونه دغه تړون او دسیمو منل شوی ویش و نه منی او یا له هغه څخه تیری وکړی ، ټوله وړونه به په گډه د کندهاری وړونو په وړاندی دریری او دښمنی به ورسره کوی . که چیری سردار یارمحمدخان وغواړی خپلو نوکرانو او اړوندو کسان ته چی په کابل کی اوسیږی ، دده پرځمکو باندی د کار له کبله تنخواه ورکړی ، د هم هغو یو لک روپیو په حساب یی ورکولای شی . که چیری زموږ د وړونو یا وراره گانو له ډلی نه کوم څوک پدغه تړون کی دټاکل شوی

^۱ - کهزاد، در زوایای تاریخ معاصر افغانستان، ص ۲۵

ویش څخه تیری وکړی یا یی و نه منی ، دخدای په لعنت دی ککر او درسول د نفرت لامل دی وگرځی ، د جناب مصطفی د دین څخه دی بیگانه ، کافر مطلق او په څلور مذهبه دی نامسلمان وی . موږ ټول وروڼه او وراره گان ددغه تړون پر بنسټ یو ډبل سره دوستان او هغه دبنمنی او ناخوالی چی لدی نه مخکی زموږ تر منځ را پیدا شوی وی ، پسله دی نه موږ ورڅخه تیر او نور یو ډبل سره په دوستی او صمیمیت کی ژوند کوو . دا څو کلمی د تړون په توگه په قلم سره ولیکلی شوی . ربیع الثانی سنه ۱۲۴۲ هجری قمری^۱ »

څرنگه چی لیدل کیږی د دی تړون اصلی هدف اوموخه د دوست محمدخان او د پېښوری سردارانو ترمنځ بیرته اعتماد راژوندی کول دی. دا تړون وسردار دوست محمدخان دومره موقع په برخه کړه چی بالاخره دخپل امارت او د محمدزو سلطنت په کابل کی اعلان کړی.

بله خبره داچی ، امیر دوست محمدخان د ۱۸۱۸ - ۱۸۲۶ م پوری په کابل اوشاوخوا سیمو کی یی خپل اغیز په کرار کرار دومره زیات کړ چی دخپل امارت د اعلانولو دپاره یی لاره په ښه توگه پرانیستل . ده ددی دپاره چی هم یی خان پاچا اعلان کړی وی او هم یی خپل کندهاری او پېښوری وروڼه خان ته په قهر کړی نه وی ، په ۱۸۳۶م کال یی د دینی علماوو په فتوا سره د پېښور دبیرته نیولو په موخه د سیکانو په وړاندی د جهاد ناره پورته کړه . دا پدی خاطر وو چی د فتوا د انفاذ دپاره د امیرالمومنین پرمقام باندی د امیرالمومنین شتون اړین وو . ده خائنه دا مقام ظاهرا د جهاد د فتوا اخیستلو پخاطر وتاکه او نورو وروڼو ته چی پر دی مقام باندی یی دی مستحق نه گانېه ، داسی وښودل چی دخپل خان د پاره یی دا کار نه دی کړی . ددی سره سم د یوشمیر کسانو په بدرگه پر آس باندی سپور، په سیاه سنگ کی د عیدگاه مسجد ته ورغی . د مرحوم میرواعظ زوی میرحاجی چی دښار یو ډیر منتفذ سری وو، د اوربشو وړی یی دشاهی جیغی (تاج) په توگه دده پر لنگوته کښیښوده او د امارت خطبه یی قرانت کړه .حاضرو کسانو یو موټ پیسی دده پر سر وپاشلی او دتاج

۱- کهزاد، در زوایای تاریخ معاصر افغانستان، ص ۲۵- ۲۷.

ایښودلو مراسم د توپ دفیر پرته په ډیر ساده ډول تر سره شول .

امیر دوست محمد به عزم جنگ و جهاد

کمر به بست و بزد سکه ناصرش حق باد

د دوست محمد خان دلومړی ځل (۱۸۲۶ م - ۱۸۳۹ م) په امارت کی د کابل دسلطنت قلمرو د هندوکش څخه تر غزنی او زرمت او دبامیان څخه دخیبر تر غرونو پوری پراختیا درلوده . پدغه وړوکی قلمرو کی د امیر دوست محمدخان زامنو حکمرانی کول او هغه پدی توگه وه : سردار محمد افضل خان په زرمت کی ، سردار محمداکبرخان په جلال اباد کی ، سردار محمد اکرم خان په بامیان او بهسودو کی او سردار غلام حیدرخان په غزنی کی، د دوست محمدخان دسکنی ورور امیرمحمدخان زوی سردارشمس الدین خان په کوهستان کی حکومت کاوه . ددغو ټولو سیمو مالیات په گډه تر ۲۵ لکو روپیو نه زیاتیدل . د هیواد په نورو سیمو کی حالات راز راز وه : په کندهار کی سردار کهندلخان او سردار مهردلخان ، په هرات کی سدوزی شاهزاده کامران د خپل زورور وزیر یارمحمدخان الکوزی سره حکومت کاوه . د هندوکش په شمال کی میرمرادبیگ ازبک د کندز څخه پراخی سیمی اداره کولی . ده دخپل زوی شاه مرادخان په مت پرېدخشان او تالقان او دخپل ورور محمودبیگ لخوا بی پریوشمیر شمال لودیزو سیمو لکه فاریاب او جوزجان باندی حکومت چلاوه.^۱

۱- کهزاد ، بالاحصار کابل و پیشامد های تاریخی . ج ۱ ، ص ۲۲۲ - ۲۲۶

څلورم فصل (دنوزادی ژباړه)

کندهاري سرداران او دهغوی د حاکمیت سیمي

درشل :

ما پنج برادران که ازیک پشتم
دردست زمانه همچونچ انگشتم
چون فرد شویم درنظرها علمیم
چون جمع شویم بردهانها مشتیم^۱

د سردار پاینده خان د شلو زمانو له ډلي نه پنځه تنه د غلجي (هوتک) مور نه زيږيدلي وه لکه شیردل خان ، پردل خان ، مهردل خان ، کهندل خان او رحمدل خان . داچي دوي په کندهار کي سره راټول وه ، د اغيز سيمي يی د ارغنداب ، ترنک او هلمند د رود څنډی وی ، ځکه نو په تاريخ کي د «کندهاري سردارانو» پنامه ياد سويدي . ددغه نوم له کبله ، دوی د یوی ډلي ناسکه ورونو څخه چي د اغيز سيمه يی پيښور وو او د «پيښوری سردارانو» پنامه ياديدل ، جلا کيدل.

پدی کي شک نسته چي د ۱۹ پيړي په افغانستان کي د با رکزي ورونو لورتيا او پرمختگ په ټوليز(کلي) ډول يوه د پام وړ موضوع ده. دا هغه وخت دی

۱- سراج التواريخ، ۲جلد ۲۰مخ وروسته؛ بشايی دا څلوريځه به د سردار مهردل خان (مشرقی) وی.

چي واکمني د یوی کورنی (سدوزیانو) څخه وبلې کورنی (محمدزیانو) ته په کرار کرار لیرېدول کیده ، هیواد یی د بهر او دننه څخه په ژورو او اوږدو ستونزو اخته کړ. ددغو ناوړو ستونزو له مخي په هیواد کي ملوک الطوائفی منځته راغله، ختیځ، جنوبی او جنوب لویدیځ ولایتونه یو دبل څخه بیل شوه.

یوډ ډیرو په زړه پوري اثار وڅخه چي پدی وروستیو کي دیوه هڅاند کندهاري څیړونکي محمد معصوم هوتک په قلم په ۲۶۸ مخونو کي لیکل شوی او د علامه رشاد د څېړندویه مرکز لخوا چاپ سویدی د « کندهاري وړونو » پنامه یادېږي. پدغه کتاب کي د پنځو وړونو د هر یوه شجره په څو جدولونو کي راوړل سویده . د دی سردارانو و کارنامو ته په لاندې کرښو کي پام اړول کيږي:

د کندهاري سردارانو د اغیز (نفوذ) سیمه:

تر هغه وروسته چي وزیر فتح خان په هرات کي د کامران پلاس وړوند شو (۱۸۱۸م)، شیردل خان او پردل خان دهرات نه پښی سپکی او وتښتیدل. خانونه یی خپلو قومونو ته په ګرځک کي راوړسول او د فتح خان د غچ اخیستنې په موخه یی د خپل قوم او نورو خواخوږو له منځ نه جنګیالی راتول کړل. ډیر ژر یی د شاه محمود د نایب الحکومه کل محمد خان پوپلزي دلاسه کندهار وایست. دهمدغي نیټی څخه په کندهار او د هغه په اړوندو سیمو کي دکندهاري سردارانو اغیز مخ په زیاتیدو شو. او د واک چاري د سردار شیردل خان پلاس ورغلی^۱. دا هغه وخت دی چي یو شمیر نورو بارکزي وړونو لکه سردار محمد عظیم خان اوسردار دوست محمد خان د ختیځ له خوا دکشمیر څخه پاڅون پیل کړی وو. کابل یی د سدوزي شاه محمود له واکه وکښی او هغه یی دهرات په لور و تښتې ته اړ کړ. پدی توګه کابل او ختیځ ولایتونه د دوی پلاس ورغلل.

شیردل خان د کندهار تر نیولو وروسته خپل وتلي جنګیالی کسان ونازول ، هغوی ته یی سوغاتونه اومقامونه وسپارل. له دی ډلي نه یو هم میرداد خان

^۱ -سراج التواریخ، چاپ ۱۳۳۱-۱۳۳۳ هـ، ج ۱، ص ۱۴۱

بارکزی ووچي په جنگ کی یی توره کری وه د«ایشیک اقای»مقام ورته ورکړه شو^۱.

دی د لویناب شیردل خان بارکزی پلار وو چي کورنی یی د امیر دوست محمد خان او امیر شیرعلی خان دولت په ټینګولو کی ډیر خدمتونه او سر بندنی کری وی. پدی اړه به وروسته بشپړه یادونه وشي.

په ۱۸۲۲م (۱۳۳۸هجری)کی شاهزاده کامران پر فراه حمله وکړه ، هغه یی ونیوله او پر کندهار باندي د برید په لټه کی شو. شیردل خان ددی خبر په تر لاسه کولو سره دیوشمیر مشرانو په ګډون لکه عبد الله خان اڅکزی، تاج محمد خان بارکزی، نایب ملا مومن خان غلجی، رمضان خان هوتک، هوت خان غلجی، یونس خان بارکزی، میرزا احمد خان عمله باشي او نورو په ګډون دری زره تنه سپاره زره پوښ او ۱۵۰۰ پیاده د ۷میله توپونو سره فراه د بیرته نیولو په موخه ولیږل . کامران هرات ته وتښتید او خپل زوی سلطانهلی یی په فراه کی پریښود. ده هم د مقابلی توان په خان کی ونه لید او هرات ته یی پښی سپکی کری. شیردل خان چي د خپلو لښکرو په مخ کی روان وو، دفراه ښار یی بیله جنګه ونیوی. دفراه خانان او مشران ورته راغلل ، اطاعت یی وکړ او مالیات یی ورکړل.

کندهاري وروڼه پخپلو کی جرګه شول، خینو وړاندیز وکړ چی په فراه کی یو حاکم وټاکي اوبیرته کندهارته وګرځي. مګر شیردل خان فکر کاوه چی د فتح خان د غچ اخیستلو د پاره همدا ښه فرصت دی څو د کامران غوږونه تاوسي. نورو وروڼو او خانانو دده د نظر تایید وکړاو د هرات په لور وخوخیدل. دېلي لوري د هرات خانان اومشران چي د کامران شاه او دده د زوی شاهزاده جهانګیرد بی باکیو او ظلم څخه تر سرېمو راغلي وه ، جهانګیر یی د ښاره وایست او پرځای یی حاجي فیروزالدین د هرات حاکم وټاکه. کله چي کامران د فراه څخه په تښته هرات ته ورغی ، هغه ته یی د ننوتلو اجازه ورنه کړه. کامران څه موده په شاهي باغ کی پاته سواوکلنه چي د کندهار دلښکر په

^۱ معصوم هوتک، کندهاری وروڼه، ضمیمه اخیرکتاب ،

راروانیدو خبرشو، ډیر په تشویش کې ولوید. ده شمان اخوندزاده د شیردل خان خوا ته د منځګریتوب په خاطر ولیږه، اخوندزاده د فراه په خاک سفید کې شیردل خان ته ورسیدې، دسولی وړاندیز یې وکړ او یاده یې کړه چې کامران حاضرېدې د فراه کلا ودوی ته پرېږدې، پدې هکله سوګند وځوري، سل زره روپې ددوی د لښکر لګښتونه د(نعل اسپ) پنامه ورته ورکړي او ددی نه برسیره خپل یو زوی هم هغوی ته د یرغمل په توګه پلاس ورکړي. پدې ډول یې غوښته چې یو سولي قرارداد لاسلیک سي څوله مخې یې پسله دی نه ددښمنی نه لاس واخیستل سي.

کندهاري ورونو ورته وویل چې وزیر فتح خان او مور ټولو ورونو دده د کورني په خدمت کې دهیڅ ډول سر بندونو څخه ځان نه وو سپمولي، مګر دوی څه ورسره وکړه؟ ددی ټولو خدمتونو په بدل کې دوی وزیرفتح خان روند او په وحشیانه ډول وواژه. ددی ټولوسره سره دکامران پر وعدو باندې باورکول بیخایه کار او یوازی توره ده چې د جنگ په ډګر کې به پدې هکله پرېکړه وکړي. شمان اخوند زاده وهرات ته تر راګرځیدو وروسته کامران د حال نه خبر کړ، هغه ډیروارخطا دلابن او جوبین دقلعه په لور وتښتیدي. دهرات خانانو او قومي مشرانو پخپل وار وکندهاري سردارانو ته وړاندیز وکړ چې سردار کهنډل خان په هرات کې پرېږدي، دهرات ټول مالیات به څلور برخې سي، دوی برخې یې و فیروزالدین شاه، دریمه برخه به یې په هرات کې امیرانو او څلورمه برخه به یې وکهنډل خان ته ورکړل شي. کندهاري سردارانو دا وړاندیز ونه مانه او تصمیم یې ونیوی څو د جنگ د لاری هرات ونیسي^۱.

کله چې کندهاري سرداران اسفزارته ورسیدل، د بنیادبېګ هزاره لخوا شیردل خان یو دښه راغلاست لیک تر لاسه کړ. هلته ظاهراً ده دهرات په نیولو کې خپل د ملاتړ وعدې ورکړې وې، خو په پټه یې نوري موخي درلودې چې تر لاسه یې نه کړای شوی. ده دا هڅه هم کړې وه چې د هرات خانانو سره پټي اړیکې پدې هکله ونیسي، مګر هغوی ورته ویلي وه چې مور ستا پر وعدو باور

۱- میرزا عطا محمد ښکارپوري، نوای معارک ص ۶۱-۵۶

کولای نشو. بنیادبیک بله چاره ونه لیدل بيله دی چې د کندهاریانو سره یوځای شی.

هغه وو چې په میرداود کې د هغوی مخ ته ورغی او ورسره یوځای شو. دده لښکرو په (پل مالان) کې سنگر ونيوی او د کندهار لښکري دهرات کلا په ختیځ کې ددوی په نیم فرسنگ واټن کې ځای پرځای شول. حاجي خان کاکړی ته یې دنده وسپارل، ځود ښار د ځنډوڅخه خلگ په جنگ کې د مرستې د پاره راوبولي. وروسته یې د شپې په تیارو کې دښار د هرې دروازی په وړاندې دتوپک دیوه فیر په واټن د مراقبت برجونه جوړکړل چې ددغو ځایونو څخه وهرات ته د ښاریانو د ننوتلو او وتلو مخه ونیسي.

دهرات ښار په دی توگه د کندهاریانو لخوا ۴۰-۵۰ ورځې محاصره پاته شو، د شپې پر مهال به کله ناکله تیت او پرک جنگونه هم د دواړو خواوو ترمنځ سرته رسیدل. پدی وخت کې دمحمود خان کوهي پنامه یوه خان کندهاري سردارانو ته یوپیغام ولېږه او ورته ویلی یې وه چې که چیرې دوی بنیادبیک ونیسي او دوی ته یې وسپاري، دی به هم د ښار د دروازو کلی دوی ته ورکړي. نوموړي خان همدارنگه د کندهاري سردارانو په ویاړ یوه میلستیا جوړه کړه او غوښته یې چې پدی توگه دوی ونیسي، مگر شیردل ددوی ددی نیت نه خبر او د ۵۰۰ تنو جنگ ازمايلو عسکروسره وهغی میلستیا ته د گډون د پاره ولاړ. ده خان د هرې غیر منتظره پېښې دپاره تیار کړی وو. کوهي ونه کړای شوه چې خپله نقشه عملي کړي، نو یې خپل کسان ولیري سیموته دقوتونو د راټولولو په خاطر ولېږل.

کندهاری سرداران ددی د پاره چې غافلکیر نشي، خپل توپونه یې د تخت سفر څخه د میر داود خواته ترشاه کړل، اوپر ښار باندي یې د حملې تیاری ونيو. پدی وخت د کندهار څخه خبر راورسیدی چې سمندرځان بامیزی او گل محمد خان پوپلزی کندهار محاصره کړی، که ډیر ژرمرسته ور ته راونه رسیږي نو دا امکان سته چې کندهار ددښمنانو په لاس ورسې. ددی خبر په اوریدو سره شیردلخان مجبور شو هرڅه ژر کندهارته خان ورسوي. کندهاري اردو د شیندنې و اسفزار ته په رسیدو خبر شول چې د کامرانشاه زوی سلطانعلي و اسفزارته

راغلي، قوتونه یی ټول کړي، غواړی چې هرات ته ولاړشي او پردوی حمله وکړي. داچي دلته یی د مقابلی توان په خان کی ونه لید، دشاوخوا غرونوته وتبیتدل. شیردل خان ددی خبرپه اوریدو سره یو بلد سړی ورسره واخیست او دشپي یی سلطانه تعقیب کړ. ډیر ژری دوی په یوه دره کی په خوب ویده پیداکړه اوسخته حمله یی ورباندي وکړه. سلطانه د ډیری وارخطایی نه لوڅي پښی په غره کی په تبتنه سو، په لویدو او پورته کیدو سره تر هغه خایه ورسیدی چی نورنو د تلو لاره نه وه. ده ولیدل چې د شیردل خان دعسکرو تر تعقیب لاندی دی او نیولوته یی ډیر وخت ندی پاته، د مجبوری نه دی ارسوچي فریادونه یی پورته کړی ، دخپل خان د ژغورلو پخاطر قرانکریم یی شفیع کړ. شیردلخان د قران مجید د درناوي پخاطر دده دنیولو څخه تیرسو ، خودده ټول مالونه یی تر لاسه کړه، بشارته را وگرځیدی او دا مالونه یی دخپلو کسانو تر منځ وویشل. وروسته دفراه پرخوا روان شو. دفراه د رود څخه د تیریدو پر وخت یی آب بازان وگمارل چی هغه څو کڅوړي پیسی پیدا کړي چی هرات ته د تلو پر وخت ورڅخه په فراه رود کی لویدلی وی. هغه پیسی یی پیداکړی او مخ پر کندهار رهي سول . کندهارته ددوی په رارسیدو سره دکندهار محاصره ماته اوکندهار وژغورل شو^۱.

دکابل په چاروکی دکندهاری سردارانو لاسوهنه:

هغه بی شمیره شتمني چې سردار محمدعظیم خان خپل زوی سردار حبیب الله خان ته په میراث پریښی وو، اود کابل په بالاحصار کی ساتل کیده، هم یی دکندهاري سردارانو ، هم یی د پیښوري سردارانو او هم یی د کابلي سردارانو او په خانگري توگه ددوست محمد خان پام د کابل خواته اړولی وو. له دوی نه پرته ایوبشاه او زوی یی شهزاده اسماعیل هم دی شتمنیوته سترگی نیولی وی څودخپل قدرت په تینغولو کی هغه وکاروي.

په کندهارکی دهغو پیښو له مخي چې یادي موکړی، کندهاري ورونه د

^۱خوای معارک، ص ۶۱-۵۶

هرات په نیولو ونه توانیدل او بیرته کندهارته راوگرځیدل. پېښوری سردارانو لکه سلطان محمدخان او یار محمدخان د رنجیت سیک لخوا په پېښورکی حکومت کاوه. سردار حبیب الله خان او ایوبشاه هر یوه د کابل واکمنی ته خان تر نورو مستحق گانه او یو دبل پر ضد یی ددېمنی څخه لاس نه اخیست. کندهاری وروڼه هم لاس تر زنی نه وه ناست او د فرصت انتظار یی کیښ. هغه وو چی د سردار حبیب الله خان په غوښتنه پردلخان دخپل ورور مهردل خان سره کابل ته راغلل. دایوبشاه زوی شهزاده اسماعیل چي لاسونه یی د سلطانعلی په وینوهم لرلي وه، پلاری یو په بل پسې تحریکاوه څو د پردلخان تر رسیدو د مخه د حبیب الله خان سر ور پریکړي او شتمني یی ترلاسه کړي^۱.

پردلخان کابل ته په رارسیدو سره، سمدستي دایوبشاه سره د لیدو غوښتنه وکړه او شاه دده غوښتنه پدی شرط ومنل چي یوازی به راخی او بل څوک به ورسره ملگری نه وي. کله چي د بالاحصار دروازه پرانیستل شوه، دپردلخان یوشمیر ساتونکي هم ورسره ننوتل اود (محلہ عربها) پنامه خای یی اشغال کړ. د شاه د اوسیدلو په خای کي هم د دروازی په خلاصیدو سره همداکار ترسره شواو پردلخان دشاه دربارته هم د دخپل ساتونکوسره یوځای ننوت. ایوبشاه او زوی یی هرکلي ته انتظارکیښ. ددوی تر منځ عادي خبري په لور یرغ پیل شوی. د سردارانو او ورسره کسانو ترمنځ خینواشارو پلار او زوی لا نورشکمن کړل. داچي دوی دهري پېښي د پاره پوره تیاری نیولی وو، سمدستي شهزاده اسماعیل د خپل توپک میل د سردارپردلخان پرسینه برابر کړ. سردارپردلخان په چتکی سره دده دتوپک میل پرېلی خوا تیله کړ چي له کبله یی دپذیرانی سالون په یوه قتلگاه واوښت. دیوه بل ساتونکو دفییر له کبله د سردارانو یوساتونکی مراو یو زخمي شو. حالات گډوډ شول اوسرداراو ساتونکی پرشاه او شهزاده حمله وکړه. اسماعیل خای پرځای مړ اوپلار یی اسیر، او دبلااحصار په زندان کي پریوت. ده ته یی ډول ډول شکنجی ورکړي ترڅو یولک روپی پردلخان ته ور کړه اوخپل آزادی ورڅخه ترلاسه کړ.

^۱ - ایلیس پریس، عروج بارکزی، ص ۱۲۹-۱۲۸

وروسته د حاجي علي پنامه يوه نفر په بدلو جاموګي، هغه د بالااحصار دمحبس نه وقلعه وزير ته بوت. وروسته د نواب محمد زمانخان په مرسته وپنجاب ته ورسيدی. پدی کارسره دسدوزو دکورني اخيري خُراغ د پردلخان په لاس مرسو^۱.

دا خو تر لمر سپينه ده چي دسدوزيو د سلطنت پای ، دکابل وخت ته د رسيدو په خاطر محمدزو ته لاره خلاصه کړه . مگر که داکار هرڅه ژرترسره شوی وای ، دهيواد په ګټه تماميدی. له بده مرغه پردلخان ددی پرځای چي د هيواد عمومي ګټي په پام کي ونيسي اوپه کابل کي ديوه متمرکز سلطنت بنسټ کښيږدي، دسردارمحمد عظيم خان دشتمنيو څخه د خپلی یوی برخي په اخيستلو بسنه وکړه، حبيب الله خان یی د ايوبشاه پرځای کښيناوه، بيله دی نه چي د سلطنت ستونزه حل کړي، د کندهار پر خوا وخوځيدی او په لوی لاس یی د ملوک الطوايفی دپاره لار خلاصه کړه.

حبيب الله خان چي کله ميدان خالي وليد،تر وسه وسه یی د ايوبشاه ماموران دکاره وايستل او خپل شخصي انديوالان یی پرځای ورته وټاکل. ان داچي نواب جبارخان او امين الله خان لوګری چي پوه اوکاردان اوازمايل شوی کسان وه هم یی دخانه ليری کړل. دپلاره څخه ورپاته دبی شميره شتمنيوپه مت حبيب الله خان وعياشيوتو او بی باکیو ته ملاوتړل. خودی کار ډير دوا م ونه موند. دوست محمد خان چي دده د پلار سره یی هم دکابل پخاطر جنګونه کړی وه، ديوه زورور رقيب په توګه سر راپورته کړ. دی دا وخت چی په پيښورکي د خپل يوه واړه جاګير سره اوسيدی، دکابل د مساعد حالت نه یی ګټه پورته او را روان شو. حبيب الله خان د ده د را رسيدو بڼه هرکلی وکړ، مگر دلومړی سرنه دا معلومه وه چي هريو خپلی نقشی په سرونوکي لري. ډيرژر د دوست محمدخان پرشا وخوا يو زيات شمير پلويان راټول شوه. حبيب الله خان تصميم ونيوچي هغه ونيسي اوړوند یی کړي. کله چي دوست محمد خان د بالااحصار تالار ته ننوتی، حاجي خان کاکړی خپلي ګوتي پرخپلو سترګو کښيښودی او پدی

^۱ - عروج بارکزی، ص ۱۲۹

پټه اشاره سره یی دی د حاله خبر کړ. دوست محمدخان چي په اصلي موضوع خبر شو، لمړی کوهستان او بیا د هغه خایه غزنی ته ولاړ او د هغه خایه یی پرکابل بریدونه پیل کړل^۱.

دا دوه رقیبان چي کاکا او وراره وو، څوځلی یی دجنگ په میدان کي دیوبل و وژلوته و وړوانگل، ترڅو چي د ځینو مقتدرو کسانو په ملاتړ لکه نواب جبارخان او امین الله خان لوگری، د دوست محمد خان پله درنه شوه. په همدی وخت کي د حبیب الله خان او دده د ورور اکرم خان په غوښتنه دکندهار څخه سردار شیردل خان دکابل و سیاسی میدان ته راښوت.

شیردل خان د جدی تصمیمونوسره کابل ته راغلی وو. ده غوښته چي دواړه رقیبان د میدانه وباسي اودکابل واکمني پخپله ترلاسه کړي. طبیعی ده چي د هیواد په دغه څپڅپانده حالت کي دده نقشه د هیواد په گټه وه، ځکه چي ده غوښته هر ورور ته خپله برخه ورسپړي، د دښمنیو څخه لاس واخیستل شي او د خارجي تهدیدونو په وړاندي د هیواد توان زیات شي.

تر سردار محمدعظیم خان وروسته، شیردلخان تر ټولو نورو ورونو باتوره، هوښیاراو مدیر سری وو. کله چی یی ولیدل چی حبیب الله خان او دوست محمد خان دواړه د اصلاح وړتیا نلري، لمړی یی دواړه په بالاحصار کي وزندان ته واچول او وروسته یی دواړه را خوشي کړه. حبیب الله خان یی د خپل ماما خداینظرخان په ضمانت لوگریته ولیږه او دوست محمد خان ته یی د محمدعظیم خان دښمنیو څخه یولک روپی ورکړی، دکوهستان، غزني او میدان حکومت یی ورته وسپارل او هغه یی پدی کارسره خوښ کړ. ددی سره سره ستونزی په بشپړه توگه حل نشوی. لکه څنگه چي مخکي یاده شوه، دده او دوست محمد خان تر منځ یو لړ شخړی منځ ته راغلی. هغه وو چی دنواب محمد زمان خان د پریکړي له مخي سردار شیردلخان د ټولو بارکزی ورونو مشر ومنل شو او د هري ډلي سکني ورونو دپاره ددوی دحاکمیت سیمی وتاکلي شوی. لدی نه وروسته سردار شیردلخان بیرته د کندهار پرخوا روان شو.

۱- کهزاد، رجال ورویدادهای تاریخي افغانستان، نشرشده در رساتنه نی اگست ۲۰۰۶

پرکندهار باندی د شاه شجاع حمله اودکندهاری ورونو دفاع:

کندهاري سردارانو د سردار محمد عظیم خان تر مړیني او د سردار حبیب الله خان د ځایناستي کیدو وروسته، لکه څنگه چي یادونه وشوه، دکابل په چاروکی هم خان وردننه کړ. لومړی پردلخان اومهردلخان اوبیا پخپله شیردلخان دکابل په سیاسي ډگر کي رابنکاره اودیوه ترون له مخي یی دهر ورور د پاره دهغه د سکني ورونو سره ددوی د واک سیمي و ټاکلی. په پای کي دوست محمدخان پدی وتوانیدی څو دکابل سلطنت د خان د پاره خوندي کړی (۱۸۲۶م). داچي د دوست محمدخان امارت د سردار شیردلخان لارنقشه گډوډه کوله، ترهر څه دمخه کندهاري ورونه ورته په قهر شول او پردلخان د خپلو قواوو سره دکابل پرخوا وخوځیدی. دی دغزني تر قره باغه پوري رارسیدلی وو، چي دوست محمدخان یی مخامخ کیدوته را روان شو. پدی وخت کي د ویا ناروغی د دواړو خواوو په عسکروکی په چټکي سره مخ ته ولاړه چي له مخی یی دواړو ورونو د جنگ نه لاس واخیست. پردلخان ودی ته ارسو چي په کابل، غزني او کوهستان کي ددوست محمد خان واکمني په رسمیت سره ومني^۱.

دامهال د دوست محمد خان لومړنی هیله هم داوه چي کندهاری او پېښوري ورونه یی دده د حکومت سیمي ومني او د تجاوز څخه لاس واخلي. دوست محمد خان د خپل واک د ټینګښت او پراختیا د پاره هلي ځلی کولی. ده غوښته چي دیوی خوا تر زرمت او بنگښ پوري اود بلی خوانه ترتګاو، بالاباغ او جلال اباد پوری سیمي تر خپل واک لاندي راولي. لومړی یادی سیمي یی دخپل وزیر حاجی خان کاکړي په مرسته او دوهمي سیمي یی د نواب جبارخان په مت دځان تابع کړي اود بالاباغ حاکم یی تر باج لاندي راوست^۲.

پدی ترڅ کي ددوست محمدخان دوه ورونه لکه یارمحمدخان په پېښوراو پردل خان په کندهارکي دیوه کال په واتن یو په بل پسې وفات او په حق و

^۱ - عروج بارکزی، ص ۱۲۴-۱۲۳

^۲ - عروج بارکزی، ص ۱۲۴-۱۲۳

رسیدل (۱۲۴۴هجری، ۱۸۲۹م) او (۱۲۴۵هجری، ۱۸۳۰م). پدی توگه دده د واک سیمه پراخه او وروڼه یی په ختیځ کی د رنجیت سنگ او لودیزي کی دکامران تر تهدید لاندی راغلل. لدی نه وروسته، ده څو کاله نسبتاً په ارامی کی تیر کړل، تر څوچي په (۱۲۴۸ ق / ۱۸۳۲م) کی شاه شجاع یی پر کندهار لښکر مارش کړ.

په (۱۲۴۸هجری، ۱۸۳۲م) کی شاه شجاع دکابل د تخت د لاسته راویستلو په موخه د رنجیت سنگ سره خبری اتری پیل کړی. دیوه تړون له مخي یی هغه ته وعده ورکړه چي پېښوربه په ۱۸۳۳م کی ده ته سپاري. ددی سره سم یی پرسند باندی برید وکړ، هغه یی ونیوی او دسند دمیرانو څخه یی مالیات ترلاسه کړه، وروسته یی د معصوم هوتک دلیکنی له مخي د (۱۲۵۰هجری) کال د محرم په میاشت (۱۲۳۴م) بارکزي وروڼه په کندهارکی قلعه بند کړه.^۱

میرغلام محمد غبار د شاه شجاع د عسکرو شمیر ۲۲زره تنه ښودلی دی.^۲ د(نوی معارک) لیکونکی بیا وایی چي دا شمیر تر ۷۰زروتنوپوري رسیدی چي د انگریزی افسرانو د خوا سوق اواداره کیدل. دوی په نیغه پر کندهار حمله وکړه او په زاړه ښارکی یی سنگر ونیوی. کندهاری ورونو جنگ او مقاومت ته دوام ورکړ اودسردار دوست محمد خان څخه یی مرسته و غوښته. دوست محمدخان پوهیدی چي د کندهار وروسته دده نوبت دی، خکه یی نو د کهندهان د غوښتنی پرته هم د خطر د مخنیوی دپاره تیاری ونیوی. ده د ورونو او وراره گانو د اطمینان په خاطر یوه لویه غونډه راوغوښتل. دپېښور حاکم سردارسلطان محمدخان او د جلال اباد حکمران نواب محمدمانخان یی هم پدی جرگه کی د گډون دپاره کابل ته را و بلل. دوی دواړو بهانی وکړی اوخپل زامن یی وجرگی ته راولیرل. په پایله کی دوست ماحمدخان ددی پرځای چي د کندهار پرخوا ووخوځیري د جلال اباد پرخوا یی عسکر مارش کړل. دخپل زوی محمداکبرخان په مټ یی نواب محمد زمانخان ونیوی او کابل ته یی راوست.

^۱ - معصوم هوتک، کندهاري وروڼه، ص ۶۷

^۲ - غبار، افغانستان درمسیر تاریخ ص ۵۱۶، فرهنگ ج ۱، ص ۲۳۳

جلال اباد یی په کابل پوري وتړی. خپل ورور سردار امیرمحمد خان یی د جلال اباد حکمران وټاکه، محمدزمانخان ته یی دکاله ۵۰ ازره روپی دجاگیر پنامه امتیاز ورکړ او بیرته کابل ته راستون شو ترڅود شاه شجاع د مخنیوي دپاره کندهارته ولاړشي^۱.

کهندلخان، رحمدلخان او مهردلخان نژدی دوی میاشتی په نوي ښار کي قلعه بند وه ترڅوچي د (۱۸۳۴ م) په جولای کي ددوست محمد خان قوتونه کندهارته ننوتل. د شاه شجاع قوتونه ددی ویری چي ددوي پرلښکر باندی اوبه بندی نکړي، دزاره ښاره ووتل او ښارته نژدی په باغونوکی خای پرخای شول. دوست محمد خان دلودیږ دخوا د ښار محاصره ماته کړه او وروڼه یی وژغورل. میداني جنگ پیل او کندهاری سرداران هم له ښاره راووتل او جنگ ته یی سنګر ونيوی. ددوی د پلي نه سردار رحمدلخان دخپلو قواوو (سپرواو پیاده) سره د باباولي د کوتل دلاری تیرشول، دجلیران، مرغان، گونديګان له لوری یی دډښمن د شاخواته سنګر جوړکړ^۲.

یوځل دوست محمدخان پراس سپور او مخ په وړاندي یی اس په توپ واچاوه تریوه واټن وهلو وروسته یی شاته وکتل. ددی مانور څخه دده موخه داوه چي خپل د عسکروجنګي مورال وازمایي. سردار اکبرخان او سردار افضل خان هر یوه د پلار لاره ونيوله، سمدستي یی د شاه شجاع پر عسکروچي د کهندل خان په باغ کی یی سنګر نیولی وو، برید وکړ. خونړی جنگ زور واخیست. سردار افضل خان پر شاه شجاع حمله یووړه. پداسی حال کي چي د شاه شجاع قواوو په سختی سره مقاومت کاوه، سردار اکبرخان انګریزي جنرال کمپیل پخپله توره سره زخمي او ویی نیوی. نوموړي جنرال دخان له ویري سمدلاسه کلمه وویل او مسلمان شو. امیر دوست محمد خان د شیرمحمد نوم ورباندی کښیښود، هغه یی وبخښی او خپل په خدمت کی یی ومانه. د شاه شجاع قواوو ماته وخوړل او پخپله شاه شجاع دهرات په لور لابښ او جوین اوسپستان ته وتښتیدی. سردار دوست محمد خان بيله دی چي د خپلو وروڼو څخه څه

^۱ - کهزاد، در زوایای تاریخ معاصر افغانستان، عروج بارکزیایی، ص ۱۴۸-۱۴۷

^۲ - معصوم هوتک، کندهاري وروڼه، ۶۷ مخ

ترلاسه کړي، سمدستي کابل ته حرکت وکړ^۱. دوست محمد خان دوو شیانو ډیر مایوس او په تشویش کې واچاوه: یوداچي د شاه شجاع ترماتي وروسته دده څخه په تر لاسه شوو مالونو کې یې د (کلوداويد) له خاونه یولیک وموند چې د شاه شجاع څخه د انگریزانو دملاتړ بنکارندوی وو. دی کار د انگریزانو څخه دده نفرت لا نور هم زیات کړ. بله خبره داوه چې د شاه شجاع سره د امیر دوست محمدخان د جنګونو څخه رنجیت سنگ فرصت ترلاسه کړی وو او پېښوری دده د ورورسلطان محمدخان دلاسه ایستلی وو.

پر هرات باندې د ایرانيانو د برید تکل (۱۸۳۷م):

په (۱۸۳۰م) کال کې ارتور کونولی (Arthor conoly) دبرتانوي هند دڅارگرې ادارې ځوان افسر دستراتیژیکو مالوماتو د راټولولو دپاره منځنی اسیا ته لیږل شوی وو. دققاز د لیدو وروسته خيواته ورتلی چې د بخارا حالات د نژدې نه وڅاري. دی دخپل سفرپرمهال په لاره کې دغلسره مخامخ شو. هغوی وغوښتل چې دی ووژني اومالونه یې لوت کړي، خو هغه خپله پټه شتمني ودوی ته وښوده اوله مرګ نه یې ځان خلاص کړ. لدی نه وروسته یې د خیوا څخه صرف نظر وکړاود استرپاد دلاری مشهد ته راغی. دهمدی کال په سپټمبر کې هرات ته راوړسیدی. هلته دری هفتی پاته اود هند په نیت دکندهار پرخوا روان شو. کونولی چې د ښاغلي ډاکټر زمانی د مالوماتو له مخې د(ستري لوبی) داصطلاح منځته راوړونکی دی، بشپړاو ګټور مالومات یې پرهند باندې د روسانو د احتمالی حملې په هکله چې په څه ډول اود کومي لاري ترسره کیدلای شی، دبرتانوی هند چارواکوته وړاندې کړي دی.

دکونولي د مالوماتو له مخې روسانو کولای شول د دوولاروڅخه پرهند باندې په بری سر حمله وکړي. لومړی لاره دا وه چې روسان به تر هر څه دمخه خیوا ونیسي، وروسته به تر آمو رود را واورې اوبلخ به ونیسي، بیا به د هندوکش نه راتیر، دستر سکندر (سکندر کبیر) پشان به پر کابل هجوم

۱- نوای معارک، ص ۱۰۶-۱۰۱، عروج بارکزیایی، ص ۱۵۱-۱۵۰

راوړي، دجلال اباد د وادي د لاری به دخیبر د کوتل نه راتیراو پېښورته به را ورسیري. لدی وروسته کولای شي د سیند د رود نه را واورې اوپر هند حملی پیل کړي. کونولی دا لار ډیره اوږده ، دستونزو او جنگي خطرونوڅخه ډکه بللی وه چې دده په اند به ددی ټولې لارې پای کول دوه دری کالوته اړتیا ولري. دوهمه لاره د روسي جنرالانو د پاره د هرات نیول ، دهغه خایه د کندهار د لارې بیا کویټی ته خان رسول دی چی له دغه خایه بیا د بولان د لارې پر هند بریدونه کولای سي.

کونولی وایی : روسان کولای سی ایران ورسره یوځای کړي، د وچی د لاری دکسپین څخه داستراباد نه تیرسي او هرات ته ځانونه ورسوي. که چیري یوځل هرات د روسانو لاسته ورسې اوبیا ایران پخپلی خاوري پوري ونښلوي ، بیانو د دوی اردو کولای سي داوردو کلونو دپاره هلته سوق الجیش وکړي او خپلي ټولی اړتیاوي دهغه خای نه پوره کړي. هرات یاني د منځني اسیا د غله دانو گدام . دخوراکي توکو او نورو لوژستیکي چار ودبرابرولو دپاره دلته بشپړ امکانات شتون لری^۱.

کونولی ټینگار کړي چې هرات نباید دایرانیانو یا روسانو لاسته ورشي. په هر حال د روسانو د حملی په وړاندي افغانستان درپړي. دی وایی چې افغانان د روسانوڅخه هیڅ د خیر هیله نلري، مگر د روسانو د متحدینو یاني ایرانیانو سره بیاد مذهبي توپیر له مخي کرکه اودینمنی لري. کونولی زیاتوی : « داسي افغانان چې له هغوی نه گټه تر لاسته کړي، ډیر لږ مگرستاسو د ویرولو دپاره خورازیات دی. دوی د هغوکسانو په وړاندي چی د روسانو سره اړیکي لري لکه ایرانیان ، له حده زیاته کرکه اودینمنی کوي . که چیري افغانان د یوه ملت په توگه عزم وکړي چې د یوه یرغل په وړاندی ودرپړي، پدی حالت کی به یرغلگرتنه داسي ستونزي پېښی کړي چې د حل توان به یی ونلري. دوی به دخپلي وروستي سلگي پوری مقاومت وکړي اوتر اخیرني څاڅکي وینی پوري به وجنگیږي. ددښمن پرکتارونو به حملی کوي څو د خوراکي توکو زیرمي یی

^۱ - بازی بزرگ، پیترهاپکرک، ترجمه محمداسحق توخي، ص ۱۰۴

له منځه یوسي او د شا دخوا داریک ولاري پري بندي کړي. ^۱ «
که چيري افغانان سر وپاشل سي (لکه څنگه يي وروسته همداسي
وسوه) ، بيا نو روسان په اساني سره کولای شي چي يوه ډله يي د غورو
وعدواو نورو مادي امتيازاتو په ورکولو سره دبلي ډلي پرضد ودروي. کونولي
سپارښتنه کوي او وايي، مخکي لدی نه چی هرات ددغو دوو زورورو
کسانولاسته ورشي، بايد دکامران سره دوستانه اړيکي ټينگي سي. بيله دی نه
به دهند په لور دروسانو لاره پرانيستی پاته وي. کونولي ددی د پاره چي
انگريزي چارواکي يی دهرات ونيول وته هڅولي وي ، وايی چي په هرات کی
ټول پدی پوهيري چي کامران د انگريزانو پلوی دی ^۲.

امير دوست محمد خان پسله دی نه چي لښکر يی دسيکانو سره تر جنگ
وروسته د خيبر دلاري بېرته راستون شوی وو ، دهند وایسرا لارد اوکليند ته
یي چي تازه پرندده باندي گمارل شوی وو (۱۸۳۶م) یوليگ وليږه . دهغه نه یي
پرندده باندي دگمارلو په اړه د مبارکي ويلو په ترڅ کي غوښتنه وکړه چي د
پيښور په بېرته ترلاسه کولو کي، دده د دولت اود رنجيت سنگ ترمنځ په جنجال
کي مداخله اوددغي ستونزي په حل کي ورسره مرسته وکړي. ده همدارنگه د
ايران شاه ته یوليگ واستاوه ، هلته یي په پيښورکي د مسلمانانو په وړاندي
دسيکانو بيشرمانه کړنو او ظلم زور څخه يادونه کړيوه. ده همدارنگه لدی نه
وړاندي په پطرزبورگ کي روسي امپراتورته یوليگ ليرلی وو. پدی ليک کی یي
چی د ميرزا محمد حسين پلاس یي استولی وو، دنوموړي امپراتورڅخه د
سيکانو دلاسه د پيښور په آزادولوکي د مرستي غوښتنې کړيوی.

انگريزي جاسوس موهنلال چي د امير دوست محمد خان په دربارکي یي
د انگريزي هيات د رئيس الکساندربرنس دمنشي دنده درلوده ، ليکي:
«اميردوست محمدخان داسي فکر کاوه چي د هندوستان کلي دده په لاس کي ده،
که چيری یوبل رقيب هم راپيداسي نو انگريزان به داکلي دده څخه په ډيره لوړه
بيه رانيسي. په همدی هيله ده د هندی چارواکو، ايرانيانو او روسانو سره

^۱ - بازی بزرگ، پيترهاپرک، ص ۱۰۸

^۲ - هم دغه اثر، ص ۱۰۸

اړیکي ونیولی څو خان وروپیژني. دا هغه وخت دی چې دده مشر ورورسلطان محمدخان د پېښور حکمران ژوندی وو، دکوہات اوشنغر سیمي چې د پېښور برخي وی، دسلطان محمدخان په موافقه، رنجیت سنگ لاندی کړیوی. په دغسی یو حالت کي چې د امیر دوست محمد خان دواړو رقیبانو، سلطان محمدخان او رنجیت سنگ دده څخه کرکه اودار درلود، دی د پېښور دنیولو اوترلاسه کولو په فکرکي سو. په همدی موخه یی د درو لورو یادو سوو دولتونو مشرانو ته لیکونه ولیږل او د پېښورپه بیرته ترلاسه کولوکي یی دهغوی څخه دمرستي هیله وکړه. ده پخپلو لیکونو کي هغوی ته دا یادونه هم کړی وه چې که چیري دده سره مرسته وکړي، نودی به هم که اړتیا پیداشی، دهغوی سره به د اړیني مرستي څخه خان ونه سپموي^۱.

دکندهاري سردارانو تلواری اقدامات:

دکندهار سرداران چې د امیردوست محمدخان وروڼه وه، کله چې د لیکونو دلیرلو په اړوند د امیر د کړنو څخه خبر شول، د سوټفاهم له مخي پرځان وډاریدل، سمدستي یی د ایران شاه اود روسی امپراتورته لیک واستاوه اوځانونه یی دایران تر ملاتړ لاندی(تحت الحمايه) اعلان کړل. ددی سره سم د ایران استازی قمبر علیخان کندهارته راورسیدی اود سردارانو سره یی موافقه لیک لاسلیک کړ. پدی موافقه لیک کي راغلي وه چې که چیري ایران پر هرات حمله وکړي اوکندهاري سرداران پدی حمله کي دایران سره مرسته وکړي، نو ایران به هرات، دهرات د نیولو وروسته و کندهاري سردارانوته وسپاري.

ددی موضوع نور جزئیات داسي وه: کله چې د ایران قاجاري شاه ودربار ته د امیردوست محمدخان او کندهاری سردارانو لیکونه راورسیدل، دفارس دولت سفیر قمبرعلیخان د امیر د استازي محمد حسین خان سره کندهارته راغلل. کندهاری سرداران چې د امیردوست محمدخان سره یی حسادت اوهم یی ډار ورڅخه درلود، دایران سفیر یی پری نښود چې د کابل دربارته

^۱ - زندگی امیر دوست محمدخان، تالیف موهن لال کشمیری، جلد اول، ترجمه دکترخلیل الله هاشمیان، ص ۲۲۶

ولاسي. دوی نیت درلود چې د ایران دسفیر سره دیوه تړون دلاسلیک له مخي دایران دولت نه هغه ټول خیالی امتیازونه یوازي دوی ترلاسه کړي. موهن لال دنوموړي تړون منځپانگه داسي ښودلی ده :

« زه قمبر علیخان د ایران د پاچا اعلیحضرت محمدشاه (قاجار) په استازیتوب د محترموسردارانو کهندلخان، رحمدلخان او مهردلخان سره لاندې تړون لاسلیک کوم :

که چیري سرداران صاحبان یو تن له خپلو زامنو څخه داعلیحضرت ودربار ته ولیږي، ددوی ددی کار په وړاندې زه دوی ته وعده ورکوم چې :

۱. دهرات قلمروکه دفارس دقواووپه مټ اویا هم پخپله د سردارانو دلبنکرو په زور ونیول شي، په دواړو حالاتو کي به د سردارانو په اختیارکي پرینول شي اوشاهنشاه به دسردارانو څخه ددی کار په بدل کي دهیڅ شي غوښتنه ونکړي، مگر داچي د شاهنشاه خدمت او اطاعت وسي. شاهنشاه به همدارنگه په افغانستان کي ددوی په قومي چارو یا هیواد کي مداخله ونکړي.

۲. اعلیحضرت شاهنشاه به دافغانانو سره که دهر قوم اوقبیلی څخه وي که لوی یا وړوکی قوم وی، د انتلاف جوړولو څخه ډډه وکړي.

۳. اعلیحضرت شاهنشاه به هیڅکله هم د شاهزاده کامران او یارمحمد خان سره دوستانه اړیکي ټینګي نکړي.

۴. دفارس ودربارته دسردار کهندلخان د زوی په رارسیدوسره به اعلیحضرت وخپلو قواو وته امر وکړي اودهرات پرخوا به یی مارش کړي. که چیری شهزاده کامران دکندهار د نیولو عزم وکړي، شاهنشاه به دخپل حضور په مرسته د هغه دحملی مخنیوی کوي او که چیري دوی دا ونه مني، شاهنشاه به پخپله وهرات ته شخصاً راشي.

۵. شاهنشاه به کندهاری سردارانو ته د ۲۱زره نفری سپاره او پیاده لبنکرو لگښتونه د ۲۱پایو توپونوسره پرغاره واخلي. شاهنشاه به همدارنگه دهرات د نیولو په موخه دلبنکرو اضافی لگښتونه ورکړي اوکه جنگ د اوږده وخت د پاره دوام وموند، ټول لگښتونه چي ددی کار دپاره ضروری وی حتما به یی ورکړي.

۶. که چیري ددغه جنگ له اثره د سردارانو په قلمرو کي ځمکو ته زیان ورسیري، شاهنشاه به پخپل هیواد کي دنوموړي زیانمني شوی ځمکی معادل تاوان سردارانو ته ورکړي.

۷. دغه تړون چی ما همدا اوس لاسلیک کړ، پکارده چي د اعلیحضرت شاهنشاه د خوا منظورشي. همدارنگه ددی دپاره چي د سردارانو اطمینان او باورترلاسه شي، دغه قرارداد به د حاجي میرزا اقاسي، میرزامسعود(دخارجی چارو وزیر) ،د روسیې دسفیر او د انگلستان دسفیر د خوا هم لاسلیک شي. قمبرعلي^۱»

کندهار او کابل ته دقاجاري دولت د سفیر رارسیدل:

دقاجاري دولت مقاماتو، قمبرعليخان ته د راتگ نه مخکي لاندې پتي دندي سپارلي وی: «کله چی تاسی قمبرعلي دکیانیان(موخه یی سیستان دی) له سرحدونو تیرشي، هرځای ته چي رسیږي، لاندی مالومات به د خپل یادابنت په کتاب کی لیکي، اود بیرته راستنیدوسره سم به یی په تهران کي د اعلیحضرت حضورته وړاندي کړي: دبنارونو او کلیو حالات، هلته داوسیدونکو تخمینی شمیر، پدی هکله ستاسو خپل دسترگولیدلی حال، دهرقوم اوقبیلی قدرت لکه سیستانیان، بلوڅان، پبنتانه، قزلباشان، دخلکو عایدات او لکبنتونه، دبنارونو تولیدات او د کلیو مهم زراعتي توکي، دمالیاتو کچه، هغه تجارتي شیان چي له بهرته واردیږي، ایاسرکونه کنډوکیپر دی یا هوار اویا غرنی دي چي تیریدل یی دلاری ستونزمن وی(صعب العبور).

کله چي تاسي د بلوچستان څخه تیریري، باید داعلیحضرت د عطوفت، سخاوت اوبخششویو په هکله د خلکو ترمنځ تبلیغ وکړي څو د بلوچستان اوسیستان خانان وهڅول شي. که چیري نوموړي خانان د کامران پلویان وي، باید تشویق سي چي له هغه نه ځانونه لیري اود فارس حکومت ته خدمت

۱- زندگي امیردوست محمدخان، تالیف موهن لال کشمیري، جلد اول، ترجمه ډاکترخلیل الله

وکړي. دوي ته باید اطمینان ورکړه شي چې د فارس دحکومت سره به یی اړیکي په بشپړه توگه پټي وساتلي شي. په ځانگړي ډول د اعليحضرت د سخاوت څخه به عليخان (سیستاني) ته زيری ورکړي او ورته وواياست چې دده د خدمتونو خبر اعليحضرت ته رسيدلی دی. ټول خاتان باید سره يوځای شي، خپل جنگيالي او تجهيزات باید داسي اماده کړي چې د شاهنشاه د بری راورونکي لښکر په رارسيدو سره سمدستي دهغه سره يوځای او په لیکو کي یی ورگډ شي.

تاسي به په کندهار کي د اعليحضرت شاهنشاه له خوا نه فرمان، جامي اوافتخاري نښانونه وکهندلخان اود هغه ورونو ته ورکړي اود اعليحضرت د سخاوت ته به دوی نورهم تشويق کړي. تاسي هڅه وکړي چې خان کهندلخان ته نورهم نژدی اوتری نه پوښتنه وکړي چې د هغه مخکني لیک تر رسيدو وروسته مو ولي خپل ورور يا زوي تر اوسه پوري د اعليحضرت دربارته ندی ليرلي؟ کهندلخان باید لومړی خپل ورور را وليږي. پدی خبره باندي دی وپوهوي چې که چيری دی پر خپل دغه موقف باندي پاته شي نو د اعليحضرت د لښکر انتظار دی ولري. دی باید خپل پوځ تيار او اماده کړي، هرڅومره سپاره کسان چې راټولولای شي، راټول دی یی کړي، ځکه پرهرات باندي به دی حمله وکړي. کهندلخان ته وواياست چې که د فارس دولت ته د خدمت پرمهال وده ته تاوان ورسيرې، هغه ټوله د فارس دولت پرغاړه اخلي. تاسي به هلته د ټولو اغيزمنو کسانو سره دوستي ټينگه کړي. په خانکړی ډول د پښتنو او قزلباش خانانوسره او په کلي ډول د ټولو شعیه گانو سره اړیکي ونيسی او هغوی د شاه وخدمت اود هغه له خوا وامتيازونو ته تشويق کړي. که د هغوی سره د شعیه او سني ترمنځ د مذهبي توپير څخه ډار او تشویش وي، تاسي ډاډ ورته ورکړی چې اعليحضرت به هيڅکله هم داسي و نکړي چې ستاسي په هکله دمذهبي توپير له مخي عدالت ترپېښولاندي کړي. په عمومي ډول دا ستاسي دنده ده چې افغانان د اعليحضرت وخدمت ته راوبولي او تشويق یی کړی.

ترهغه وروسته چې په کندهار کي مو لوري موخي ترلاسه کړی، بيانو کولای سي د کابل پرخوا حرکت وکړي. په کابل کي به دوست محمدخان ته دغه درکړل شوی پيش قبضه د اعليحضرت د عطفوت دیوی بيلگي په توگه هغه ته

ورکړي. نواب جبارخان ته به داعلیحضرت لخوا منظور شوی افتخاري نښان
تقديم کړي. دوی ته به د داعلیحضرت د سخاوتونو په هکله اطمینان ورکړي
اوورته ووايست چې د داعلیحضرت د پوځ تر رارسیدو وروسته چې دغې سیمې
ته راوړسیري، تاسې ته به بی شمیره انعامونه او سوغاتونه درکړل شي.

په ظاهره به تاسې هغوی ته داسې وښایست چې گویا ستاسې دماموریت
اوکابل ته د راتلو اصلي موخه دامیردوست محمدخان د عریضي د خواب راوړل
دی، کومه چې ده داعلیحضرت ته لیرلی وه اوهمدارنگه داعلیحضرت لخوا د
منظور شوو جامو اوافتخاری نښانونو تقدیمول دي. اما تاسې به په پټه په
خصوصي مذاکرو کې امیر دوست محمد خان ودی ته تشویق کړي چې د فارس
دولت سره یو ځای شي. پدی هکله ډیراصرار او تاکید وکړي او هغه ته
ووايست چې که د خدای غوښتنه وه داعلیحضرت عطوفت به د دوست
محمدخان په باره کې خورا ډیر وي اوله مخې به یې ټول قلمرو دده تر تسلط او
اداری لاندې راشي او دی به کامل کنترول ورباندي ولري.

تاسې به دوست محمدخان ته ووايست چې که چیرې دی د فارس ددولت
سره دپټو(محرمانه) اړیکو د ساتلو غوښتونکی وي، باید خپل یو ورور یا زوی
داعلیحضرت دربارته ولیږي. داکار به دده دپاره خورا گټور تمام شي. لنډه
داچې باید امیر د فارس ددولت و مرستو ته تشویق شي اوپدی خبره باندي باید
دی وپوهول شي چې دده د نجات یوازی چاره د فارس دولت دی. پرده باندي باید
ډیر تاکید وشي څو خپل فوځونه تیار او آماده کړي اوپه پسرلي کې دی د
اعلیحضرت راتلو ته سترگي په لاره اوسي. که چیرې امیر ستاسې څخه دیوه
داسې سند غوښتنه وکړي چې له مخې یې د فارس سره دهغه یوځایوالی تایید
کړی، تاسې کولای سئ ده ته داسې سند ورکړي څو دهغه پر بنسټ باندي سیکان
وډاروي چې دده د تعقیب او ازارولو څخه لاس واخلي.»

هغه وخت چې قمبرعلیخان دکندهاري سردارانوسره په مذاکرو بوخت
وو، ده په ډیر مهارت د محمودخان بیات اونوروشعبه فارسی باناتوسره چې هم
یې نفوذ درلود اوهم د امیردوست محمدخان د اعتماد وړوه، د اړیکو وړ
پرانيسټ. ده ددوی د ډلي نه یو شمیر کسان د جاسوسي په موخه جذب کړه څو

دهیواد د عایداتو د سرچینو او په خانګړي ډول د نظامي تجهیزاتو او زیرمو په هکله اړین مالومات راټول کړي. قمبرعلیخان همدارنګه د کندهار د شعبه او فارسیوان سوداګرو او شتمنو کسانوسره اړیکي ونیولی او دهغوی نه یی وغوښتل چې د محمدشاه لښکرو ته د اړتیا پر مهال د خوراک اړین توکي او لوازم تهیه کړي. ده شتمنو او اغیزمنو کسانو ته د ایران د پاچا لخوا غوړي وعدی ورکړي خوډده وخدمت ته یی تشویق کړي. ده وسوداګرو اونورو کسانوته چې د شاه ملاتړ یی کاوه ، د شاه لخوا د دستور نامي یوه یوه کاپي ورکول کومه چې دشاه او صدراعظم په لاسلیک ښکلی شوی وه . ده به هغوی ته ویل چی دغه سند ورسره وساتي تر څو په ښودلوسره یی د قاجاري شتمن دولت له مقاماتو څخه د خپل ملاتړ په خاطر امتیازونه تر لاسه کړي. دکندهار ددی ډول سوداګرو په منځ کي یوهم ملانسو(نصوح) وو. دی هم شتمن سوداګر اوهم د کندهاری سردارانو د اعتماد ورمشاور وو. ده هم د نوموړي دستورنامی یوه کاپی تر لاسه کړیوه. ده ددغه سند یوه کاپي د موهن لال و جاسوس محمدظاهر ته سپارلی وه چې د قمبر علیخان اصلی دنده اوصلاحیتونه ور څخه برملا کیدل.^۱

کله چې محمد حسین خان دامیر استازی پدی پوه سو چې کندهاری سرداران دده سره وقمبرعلیخان ته دتګ اجازه نه ورکوي اوله هغه نه وروسته چې د نوموړوسردارانوسره دده د قراردادونو څخه خبرشو، نوپه پټه له کندهاره ووت، خان یی کابل ته ورساوه اوامیر یی دحاله خبر کړ. امیر دوست محمد خان یو د گیلونه ډک لیک په کندهارکي خپلو ورونو ته ولیږي. ده گيله کړی وه چې ولي یی دده دربارته دقمبرعلیخان دراتلو مخنیوی کړی دی او ولي یی امیر ددغه تړون دگټوڅخه له پامه غورځولی دی. په هر حال محمدحسین خان دفارس دشاه فرمان(ځواب) وامیردوست محمدخان ته ورساوه او ورته تقدیم یی کړ.

کندهارته دروسی قیصر د استازي ویکوويچ رارسیدل:

د روسیې استازی ویکوویچ^۱ کندهارته تر رارسیدو وروسته، د سردارانو سره په خبرو اتروکي وویل: د فارس پادشاه د برتانیې د سفیر و مشوروته هیڅ اهمیت نه ورکوي. ځکه چې خان په بشپړ ډول په روسیې پوري تړلی گڼي. روسیه هم په ښکاره ډول او هم په پټه د هغه سره هر راز اړین کمکونه کوي. پدی هکله میجرلیچ داسې گزارش ورکړیدی:

«مهردلخان دهغه روسي صاحب منصب په هکله چې همدا اوس په کابل کي دی، ماته وویل چې د امپراتور لخوا یی لاندې پیغامونه ده ته سپارلي دی:

۱. که چیری کندهاري سرداران د امیر دوست محمد خان سره یوځای

^۱ - (هم هغه د موهنلال کتاب، ۲۶۸ مخ)

پدی ځای کي یوه یادونه اړینه ده: «هنری راولینسن ځوان انگریزي افسر چې وروسته یو وتلی ځیروونکی شو، دی د امیرپه دربارکي د پطرزبورگ د استازي بشپړ نوم تورن (یان ویکوویچ) ښودلی او وایی د اربنبرگ د کارنیزون یو افسرو، په خټه لیتوانیایی، په انگریزي او فرانسوي ژبو روان پږغیدی. دی وایی چې د لومړي ځل لپاره یی ۱۸۳۷م کال د نومبر په لومړي نیټه دی هغه وخت ولیدی چې د شاه کمپ ته ور روان وو او ویتکوویچ د څو تنو روسي قزاقانو سره د ویالی پرغاره د سهار ناری کاوه. دا هغه وخت وو چې د ایران شاه پر هرات باندي د حملی په موخه د تهران نه په سل گونو کیلومتره لیري کمپ وهلی وو. راولینسن د انگریزي سفیر (مکنیل) له خوا د شاه د پاره یو پیغام اخیستی وو. کله چې د شاه کمپ ته ورسیدی، هو اتیاره او شپې وزرغورولي وو. ده باید په همدی شپه د شاه سره لیدلي وای. کله چې په کمپ کي شاه ته ورغی، شاه دده په لیدوسره وویل: «ماته یی سوغات راوړیدی.» وروسته له دی خبری نه یی زیاته کړه چې روسي تزار دا سوغات د کابل د امیر د پاره رالیرلی دی. راولینسن خبر ترلاسه کړ چې د روسیې سفیر سیمونیچ د ویتکوویچ د ډلی د تیریدو اجازه د کابل د دربارپه لور د شاه څخه په لاس راوړی وه. ددی سره سم یی تصمیم ونیوی چې هرڅه ژر تهران ته راوگرځي. کله چې د شاه د څیمی څخه د راوتلو په حال کي وو، د ویتکوویچ د ډلی سره مخامخ شو. هغوی هم نیت درلود چی ځانونه په کمپ کي ترشاه پوری ورسوي. ویتکوویچ په انگریزي ژبه خان راولینسن ته ور وپیژندی او ستری مشي یی وکړه. ده هلته په دښت کي د ویالی پر غاره د ناری په وخت دراولینسن په وړاندی د سازه برخورد له کبله بڅښنه وغوښته. ویتکوویچ د روسی، انگریزي او فرانسوي ژبو برسیره به ترکی اوفارسی ژبو په ښه ډول پږغیدلای شو. یو ډبل سره ددغو دوونو زیرکو اجنتانو مخامخ کیدل، دلوبي د هراړخ د پاره ځانگړی مانا او مفهوم درلود (بازی بزرگ، ص ۱۴۰ مخ)

سي، روسیه به مرسته ورسره وکړي چې دسیکانو سره وجنگیږي، ملتان او دیره جات ورڅخه بیرته ترلاسه او ان د سند په بیرته نیولو کې به هم مرسته ورسره وکړي.

۲. د فارس پادشاه دروسیې څخه یونیم کروړ روپۍ پوروری دی. روسیه آماده ده چې د فارس دولت ته حواله ورکړي خو دغه پیسۍ یې په برابر ډول د سردارانو او امیر ترمنځ وویشي.

۳. دروسیې دولت به د جنگیالو قوتونو مرسته ورسره ونه کړي، مگر پرځای به یې د اړتیا وړ وسلې ورکړي. ددی ټولمرستو په مقابل کې روسیه یوازې دا غواړي چې سرداران د روسیې اطاعت (فرمان برداری) وکړي او استازی یې په خپل دربار کې ومني.

۴. تاسي (سرداران او امیر) چې هر وخت مو زړه وغواړي، کولای سي جنگ پیل کړي، مگر د سولې او اوربند په هکله باید د روسیې امپراتور سره مشوره وشي او نظر یې واخیستل شی. ^۱ «

دکندهاری مشر، سردار کهنډل خان دپاره د قاجاری محمد

شاه فرمان:

« الله داد خان زموږ کمپ ته راورسیدی او ستاسي غوښتنې یې زموږ حضورته وړاندې کړي. په همدې خاطر د شاه مرحمت ستاسو په هکله زیات شو. هر څوک چې پرما باور وکړي او خان ترماپوري راورسوي، زموږ عظوفت او مرحمت به ترلاسه او خپلو موخوته به ورسپړي. که تاسي تر دا اوسه پوري پر خپله وعده باندي په صداقت ولاړیاست نود شاه لخوا به مو عظوفت په برخه وي. تاسي تل ماته خپلي موخي، غوښتنې او هیلې ولیکې او باور ولري چې دا ټوله به تر سره شی. ^۲ «

^۱ - همان اثر، ج ۱، ص ۲۶۸

^۲ - دموهن لال هم هغه کتاب

کهنډل خان ته د جنرال بروسکي ليک:

«عبدالواحد بيک او الله داد خان د قمبرعلي خان سره يوځای راورسيدل او ستاسي د موخو په هکله يی ماته گزارش راکړ . هغه څه چي کپتان ویتکوويچ تاسي ته ويلي او ستاسو د سوکالي ، هوسايي ، خير او امن دپاره گټور وه ، در پياد کړي . لدی نه پرته نور څه هم لرم چي ستاسي سره يی شریک کړم . تاسي دیر پرځای کار وکړ چي د فارس له دولت نه مو مرسته وغوښتل. ستاسی استازي الله داد خان له مانه وغوښتل چي د ليک ځواب مو درته وليکم . دی دلته زما له نفوذ نه خبر دی او هر څه يی پخپلو سترگو ليدلی دي . دی د شاه له تاوده هرکلي او مرحمت سره مخامخ شو . شاه له ده نه وپوښتل چی کندهاری سرداران له شاه څخه څه هيلي لري؟ د شاه سره ستاسي يوځای کيدل بيله گټي تاسي ته هيڅ تاوان نلري . ددی کار گټه تاسي ته دومره زیاته ده چي په قلم يی ليکلای نشم . تاسي يقين ولري چي د شاه دپاره ستاسي خدمت د هر اړخ نه ستاسي په گټه دی . شاه هر څوک د هغه د مقام او ارزښت له مخي نازوي . ستاسي مقام او ارزښت هغه ته تر ټولو لوړ دی . خپل زوی محمد عمر خان هرڅه ژر او حتما راوليري . دده څخه به په مهربايي سره تود هرکلی وشي . پدی هکله بناغلی (م.گوت). دروسيي سفير ميلمه او همدارنگه حاجي اقا سي تاسي ته ليکلي دی . په کندهار کي د قمبرعليخان لخوا لاسليک شوی تړون هم تاييد شويدي .

د شاه د وياړلي نيت له مخي ميمنه ، هزاره جات او چارادينک لکه څنگه چي هيله وه ، په بشپړ ډول تسخيرسويدي . د اصف مشهد د محراب خان والي زوی ، د شيرمحمد خان او گل محمد خان ورور او يو شمير نور کسان هم د شاه خدمت ته راځي (دگروگان په ډول) . د فارس هيواد اوس هغه پخوانی هيواد ندی . زما هيله او دعا داده چي ستاسي يوځايوالی د فارس د دولت سره هرڅه ژر تر سره سي . اعليحضرت محمدشاه د هرات پر مسلمان اولس باندي د ترحم په خاطر د هغه ولايت د اشغال څخه تر اوسه پوري منصرف دی ، مگر د پروردگار په مرحمت او د شاه د بخت د ستوري سره سم به هرات ډير ژر اشغال شی . هغه

د وزیرفتح خان او دهغه کورنی رول په... ۲۵۰

وخت به نو ټولي چاري تر اوس ډیري بڼی شي. پدی توگه به دا ډیر پرځای کار وي چي خپل زوی محمد عمر بيله خنډه راوليږي.^۱

زه به د فارس حکومت ته ليک واستوم څو ستاسي د زوی د ورتگ په هکله هر ډول خنډونه له منځه یوسي. هغه به په عزت سره د شاه له خوا ومنل شي ستاسي دا ډول اړيکي به د شاه سره بيله بڼيگنو هيڅ تاوان ونلري. دایه تاسي ته دومره گټي ولري چي قلم به یی د ليکلوڅخه ناتوانه وی. باورولري چي دشاه په وړاندي به ستاسي خدمت ، تاسي ته د هر ډول گټو لاره پرانيږي....^۲ <<

قاجاری شاه سره د کندهاری سردارانو د دوستی په هکله د روسیې د سفیر سیمونیچ تضمین لیک:

« زه د فارس د شاه په دربار کي دروسیې خانگړی استازی اوسفیر د اعليحضرت محمدشاه اوکندهاري سردارانو ترمنځ د لاسليک شوي تړون دشرابطو په اړوند په لاندې ډول تضمین کوم :

۱. دهرات ولایت به د شاه لخوا د کندهاري سردارانو د صادقانه خدمتونو پخاطر چي د هغه د پر تخت کښیناستلو راهیسی یی تر اوسه پوري سرته رسولی دی ، نوموړو سردارانوته دانعام په ډول ورکړ شي،
۲. هغه سیمی او قومونه چي همدا اوس د کندهاري سردارانو په تصرف کي او د دوی تابع دي، بيله دی څخه چي لاس وهنه پکښي وسي او يا کمښت پکښي راشي ، دپخوا په شان به ددوی تر تسلط لاندی پاته شي.
۳. د فارس دولت به هيڅکله دافغاني قومونو څخه کوم قوم که لوی يا وړوکی وی ، دخپلو اتباعو سره گډ نکري، همدارنگه به افغانان په هغو کارونو کي چی په دوی پوري اړه نلري، به کار او خدمت ونه گمارل شي. ټولي چاري او

^۱ - هم هغه اثر ، ۲۵۸ مخ

^۲ - شوهاز، د بلوڅو فرهنگي مجله ، ۱۹۸۹م کال لومړی گڼه

معاملی چي په افغاني سیمو پوري اړه لري، د فارس د دولت لخوا به کندهاري سردارانو ته وسپارل شي.

۴. شهزاده کامران او دده وزیر یارمحمد خان به د فارس دولت د ټولو رسمي مراسمو څخه محروم وگڼلي شي.

۵. که چیري شاه شجاع الملک، انگریزان او یا د کابل امیر دکندهار په وړاندي په کوم دښمنانه عمل لاس پوري کړي، شاه به د کندهاري سردارانو سره د هغوپه وړاندي مرسته وکړي.

۶. که چیری د کهندلخان زامن یا وروڼه دیوه فرعي قوت سره د شاه کمپ ته راشی، دوی ته، د دوی مالونوته او ددوی سره راغلوکسانو ته به هیڅ ډول زیان ونه رسیري او هیڅوک به یی د یرغمل په ډول ونه نیول شی. د کهندلخان یو زوی به ددی وعدی څخه بیل وي چي هغه به د تل لپاره د شاه په خدمت کي دلته وساتل شي.

۷. کندهاري سرداران به یو ۱۲ زره کسيز سپور نظام پوځ د ۱۲ ټوپونو سره د هرات د اشغال د پاره را واستوي. ددغو قواوو معاشونه او ټول لگښتونه د سردارانود خوا ورکول کیري اوکه لازم وگڼل شي دغه فوځ به د شاه خدمت هم کوي.

۸. وکندهارته ددغه قرارداد درسیدو، تصویب او لاسلیک سره سم به بیله خنده محمد عمرخان فوراً د شاه حضورته د شرفیابي پخاطر ولیرل شی (ددغو تشریقاتي جملو تر پوښ لاندې اصلي موخه داوه چي د کهندلخان نوموړی زوی به د ایران په دولت کي دیرغمل په توگه پاته وي. که چیري کهندلخان د خپلي هوکړي څخه تیر او ترخپلي کمبلې پښی اوږدی و غځوي یا سرکښي وکړي، نو د زوی سربیه یی غوڅ کیري. پښتو ژباړونکی)،

۹. د شاه په حضور کي ددغه شهزاده تر شرفیابي وروسته به شاهي کمپ ته د سپاره نظام د تنظیم په خاطر داریتیا وړ پیسی ولیرل شي. ددی کار په ترسره کولو سره به د فارس دولت او کندهاري سردارانوترمنځ د اعتماد او باور فضا را پیداشي او د فارس دولت به د سردارانو څخه ډبل هیڅ شي غوښتنه ونکړي بیله نظامي خدمت نه. که چیري شاه ددغه تړون د هري برخي په

ترسره کولو کې پاته راشي او یا یې د ترسره کولو څخه سرپېچي وکړي، زه به د روسي دولت د فوقالعاده استازي په توګه، په هر شکل او د هرې لارې څخه وي چې اړینه وګڼل شي، دی به مجبوره کړم څو د دغه تړون ټول شرایط مراعات او عملي یې کړي^۱.

دېناغلي غبار د قوله، کندهاري سرداران ترکابل دمخه د (م.کونت) سیمونېچ او د ویتکوویچ په دام کې نیوتل، دهغه تړون پر بنسټ چې په ایران کې د روسیې سفیر تضمین کړی وو، د ایران سره یې خپل یوځایوالی ومانه او پر هرات باندې یې د ایرانیانو په برید کې څلورزره تنه عسکر د ایراني قواو ومرستي ته ولېږل او دکهنډلخان زوی محمد عمرخان یې په تهران کې د شاه په غوښتنه هلته واستاوه^۲ (ترڅو د یرغمل په توګه هلته پاته شي. ژباړونکی)

پر افغانستان باندې د انګریزانو تیږی او ایران ته د سردارانو

تېښتیدل:

کله چې د فارس دولت د هرات د نیولو عزم وکړ، افغانستان پدې وخت کې د قدرت پر یوه مثلث ولاړوو: چې دوی ځنډی یې، کندهار او کابل د محمدزی سردارانو په لاس کې او دریمه ځنډه یې د سدوزی شهزاده کامران تر واک لاندې وه. دغه دریمه ځنډه د لومړیو دوو ځنډو سره په مخالفت او دېښمنۍ کې ولاړه وه. طبیعي ده چې دا حالت د هغو کسانو د پاره چې په هیواد کې د سیاسي او نظامي مرکزي واک غوښتونکي وه، خواشینونکی وو.

هغه وخت چې د روسیې استازی ویتکوویچ د روسیې د تزار پیغام امیر دوست محمد خان ته په کابل کې وړاندې کړ، انګریزان پدې تشویش کې ولویدل چې گویا د روسانو د ډیپلوماسي تر دویمې مخکې ده. دوی ویریدل چې په ایران کې به روسان دخپل نفوذ له مخې د هرات په نیولو وتوانېږي او پدې سره به کندهار هم لاندې کړي. ددی پایله به دا وي چې د کندهار او کابل د لارې به پر

^۱ - موهنلال، همدغه اثر، ج ۱، ۲۵۹-۲۴۸ مخونه

^۲ - غبار، افغانستان در مسیر تاریخ، ۵۲۱ مخ

برتانیوي هند بریدونه پیل کړي. ځکه یی نو ددی کار د مخنیوي په خاطر یو منفور او ضعیف النفسه سړی (شاه شجاع) چې تیر دیرش کاله هلته سرگردانه ګرځیدی، را پیدا کړ. دی یی د درانیانو د تاج او تخت د وارث په توګه ومانه او پرشای وټکاوه. وروسته یی د یوه دری اړخیز تړون له مخی په خان پوري وتاړه. داتړون د (۱۸۳۸م) کال د جون د میاشتی په ۲۶ نیټه د هند د وایسرا استازي مکناتن، دپنجاب واکمن رنجیت سنگ او شاه شعاع تر منځ لاسلیک شو. شاه شجاع باید د تړون سره سم د افغانستان ځینی سیمی د یو لړ نور امتیازونو سره رنجیت سنگ ته پری ایښي وای. ده د اتیا زره کسيز وژونکي اوڅوړونکي پوځ ترشا چې د پنجابیانو، هنديانو او انګریزانو څخه جوړو، حرکت وکړ. دی پوځ د (۱۸۳۹م کال) په پسرلي کي د سند او بلوچستان د لاري پر کندهار یرغل یوور. د کندهار د نیولو وروسته یی پرکابل حمله وکړه او شاه شجاع یی د خپل لاسپوڅي په توګه په بالاحصار کي پرخت کښیناوه (داګست ۷ د همدی کال) چې هندي او اروپایانو یی ساتنه کول.

هغه وخت چې شاه شجاع د نوموړي پوځ ترشا دکندهار په لور روان اورانژدی کیدونکی وو، کهندلخان د کندهار واکمن دخپلو ورونو مهردلخان او رحمدل خان په مرسته د کندهار څخه ودفاع ته تیاري ونيوه، خو د یو لړبی اتفاقیو او ملي خیانتونو په پایله کي انګریزي پوځ بری وموند. کندهاري سردارانو د ګرځک په لور و پښت رود ته مخ ونيوی. داچي تر تعقیب لاندی وه، نویی ایران ته پناه یووره اوځلور کاله هلته پاته شول.

وطن ته د سردارانو بیا راګرځیدل او د واک بیا ترلاسه کول:

د انګریزانو د ماتی په پایله کی دهند څخه د امیردوست محمد خان دبیرته راګرځیدو او د سلطنت د دوهم ځل ترلاسه کولو وروسته، سردار محمداکبرخان یو د زیري لیک په ایران کي کندهاري سردارانوته ولیزه او هغوی ته یی د انګریزانو د ماتي او شړلوڅخه خبر ورکړ. دوی یی بیرته وطن ته

راوبلل او هغوی هم سمدستي راغلل^۱.

دامیر دوست محمدخان د دوهم ځل سلطنت په لومړي کال (۱۸۴۳م کال) سردار سلطان احمد خان د سردار محمدعظیم خان زوی چې د امیر زوم هم کیدی، دامیر د دوهم ځل سلطنت سره یی مخالفت وپنود. سردار محمد اکبرخان ورسره پدی هکله څوځلی خبری وکړی خو کومه گټه یی ونکړه. بنیای ددی لامل د امیر لخوا د سردارمحمد عظیم خان دکونډي مجبورول وه چې دده سره واده وکړي. امیر په کابل کي دا کار د خپل قدرت پر مهال د سردار محمدعظیم خان د شتمنیو د ترلاسه کولوپه خاطر کړی وو.

په هر حال سلطان احمد خان د امیر ددوهم ځل پرتخت کېښاستو څخه څو میاشتي وروسته کابل پرېښود او کندهار ته ولاړ. هلته یی کندهاري سردارانو ته خان ورساوه چې کاکا گان یی وه. هغوی په عزت سره دده تود هرکلی وکړ. سلطان احمدخان په کندهار کي سرداران د امیر پر ضد تحریک کړه. پنځه میاشتي وروسته د پنځو زرو عسکرو سره د سردار مهردل خان او سردار رحمدل خان په گډون دکابل په لور د امیر دوست محمد خان سره د جنگ په نیت وڅوځیدل. امیر چې ددی موضوع څخه خبر سو، په غزني کي یی سردار غلام حیدرخان ته هدایت وکړڅو مخنیوی ته یی ورواندکي او سردار محمد اکبر خان یی هم دیوه اردو سره دکابل څخه مرستي ته ورولیږی. هغه وو چې د مقرد سرچشمه په سیمه کي دواړي خواوي یو ډبل سر مخامخ شوي. څو ورځي دواړو خواوو د یوه خونړي جنگ دپاره تیاری ونيو. نابیره د سردارانو لخوا محمد اکبر خان ته د سولي وړاندیز وشو. ده هم وړاندیز ومني اود سلطان احمدخان هلوځلو ځای ونه نیوی. دکندهاریانو پوځ بیرته د کندهار پرخوا روان شو. سردار مهردلخان د محمداکبرخان سره کابل ته د امیر حضورته راغی او بڅښنه یی وغوښته. دواړو خواوو موافقه وکړه چې مقرر به ددوی ترمنځ سرحد وټاکل سي^۲.

^۱- نوای معارک، ۱۸۸ او ۲۷۰ مخونه

^۲- فیض محمد کاتب، سراج التواریخ، ج ۱، ۱۹۹مخ

بناغلي معصوم هوتک ليکي چي د امير ددوهم ځل دسلطنت په لسم کال ياني په (۱۸۵۳م کال) په کندهار کي توخي او هوتک قومونو دکهنډلخان پرضد قيام وکړ. امير دوست محمد خان خپل زوی سردار شيرعليخان د غزني حاکم په کندهارکي د بنوربين کوونکو و خپلو ته وروليږي. شيرعليخان د زياتو تلفاتوپه منلو سره چي پخبله هم زخمي سو، دقلات د کلا په نيولو سره وتوانيدی د بنوربين کوونکوڅخه ماليات راټول اوکابل ته يی وليږل. دشيرعليخان پدی کارسره کندهاري سرداران په قهر شول او دايی د خپل حاکميت پر سيمه باندي تيری وباله. وروسته يی څلور زره کسيزپوخ دڅو عراده توپونو سره مهردلخان په مشري قلات ته وليږل. کله چي امير خبر شو، شيرعليخان ته يی په غزني کي امر وکړچي ولاړسي قلات ونيسي او مهردل خان له هغه خايه وشړي. سردار مهردلخان د شيرعليخان پر خوا د توپ فير وکړڅو ور وبنیي چي غواری د قلات نه دفاع وکړي. ددی خبري به اوريدلو سره چي مهردلخان غواري مقاومت وکړي ، امير د خپلو ورونو نواب جبارخان ، سلطان محمدخان ، پيرمحمد خان او سردار سعيدخان سره يی دقلات پر خوا حرکت وکړ. ددغو نوو قوتونو په راتلو سره د نواب جبارخان په منځگريټوب د دواړو ورونو تر منځ سوله وشوه. او د بېخايه ويني تويولو څخه مخنيوی وسو. ددواړو خواوو قوتونه پر خپله لاره ولاړل، لدی نه وروسته د کهنډلخان د ژوند ترپايه د ورونو ترمنځ نوري شخړي پيښي نه شوی.

سردار کهنډلخان په ټولنيز ډول ۲۲کاله په دوو پړاونو کي پر کندهار حکومت وکړ. لومړی ځل د (۱۸۳۱م کال) د جون څخه دسردار پردلخان د مرگ وروسته د (۱۸۳۹م کال) تر اپريل پوري چي انگریزانو پرکندهار حمله وکړه . دا پړاو يی ټول ۹ کاله وو. دوهم ځل د (۱۸۴۳م کال) څخه چي د ايران نه را ستون شو او واگي يی پلاس کي واخيستی ، تر (۱۸۵۵م کال) پوري ټولټال ۱۳کاله د کندهار واکمن وو.

دسردار کهنډل خان په حاکميت کي دده د وخت ټولنيز حالت دده د معاصر

شاعر حاجي جمعه بارکزي په لاندي شعر کي په بيله توگه انځور سويدي :

اوس نوبت دکنډل خان دئ	سره وي نغبتت کندهار
ودانی يي کړی خرابی	عالموني کړه ناتار
درست وطن پی په حصه کړ	سړي واخيست چار برار
درېدره يی مخلوق کړ	مال و ملک يی کړ سرکار
په وطن کی يی پری نېنوو	يوو درم و يوو دينار
سرو بريي سره وخور	لا دوی وړی دی نهار
که بانه يی سوه در پوری	نور پرېږده ملک و مزار
سرتورسر پښی بېلی درومه	گوره مه لیل و نهار
که دی خپل سرخنی خلاص کړ	شکر کاره په بار بار
يوخيبرات هم پرخان وکه	که په پور وی که په دار
نه اثر لری په زرو کی	نه له خدایه څخه ډار
دا عالم به وی خاونده	لا ترکومه پوری خوار
نیک وېدی دواړه خپل دی	ورسره يی خپل کردار
جمعه خپل مقصود وغواړه	څه دی کار د دوی په کار

دکندهاري سردارانو بی اتفاقی او د حاکمیت زوال يی:

سردار مهردلخان او سردار کهنډلخان په (۱۲۷۱شمسي يا ۱۸۵۵م کال) يوازي د څومياشتو په واټن يو په بل پسي وفات شول (اول يی د جمادی الثاني په ۲۷ اوبل يی د هم هغه کال د ذیحجه په ۸ نيټه) . دکهنډلخان مړینی د کندهاري سردارانو ترمنځ درز را پیدا کړ او د حاکمیت سنتي يی سستي شوي. ددغومشرانو وړونو تروفات وروسته دچارو واگي د سرداررحمدل خان پلاس ورغلی. دده لا دوی مياشتي د واگمني څخه تیری نه شوی چي وراړه يی سردار محمد صديق خان دکهنډلخان زوی ځان د حکومت وارث وگاڼه او مخالفت يی پيل کړ.

دسراج التواريخ په روايت ، دکهنډلخان تر وفات وروسته د رحمدلخان سره د کهنډلخان د زامنو سردار محمد صديق خان ، سردار سلطانعلی خان ،

سردار عبد الله خان ، سردار محمد عمر خان اوسردار محمد عثمان خان مخالفونه را پیدا شول. محمد صدیق خان او رحمدل خان هر یوه خان د حکومت دپاره مستحق او وارث گانه. پدی وخت کي سردار غلام محی الدین خان د دهراد او تیرین حاکم هم د خپل پلار له مرغه خیرسو او کندهار ته راغی او د خپلو وروڼو سره یوځای شو. دکهنلخان زامنو د ارگ په دننه د خپل پلار په کورکي ځای ونیو. دوی د نورو سردارانو سره چي د رحمدلخان پلویان وه او همدارنگه په ارگ کي دده په کورکي اوسیدل ، په جنگ اخته او یو د بل په وژلو یی لاس پوري کړ. دبل پلو نه سردار رحمدلخان د خپل یو شمیرو زامنو لکه سردار محمد علم خان او سردار غلام محمدخان طرزی د ارگ د ننه څخه ، سردار میر افضل خان ، سردار عبد الرسول خان او سردار عبد الاحد خان د پردلخان زامن ، سردار خوشدلخان ، حاجی منوردلخان او سردار شیرعلیخان د سردار مهردل خان زامن او سردار غلام محمد خان د سردار میر افضل خان زوی چي دا ټول د سردار رحمدلخان پلویان وه او ارگ ته یی په نژدی کورونو کي ژوند کاوه ، د ارگ د بهر نه یی دخپلو کورونو د بامونو څخه په ارگ کي پر هغوی فیرونه کول. پدی توگه د کاکا او وراره گانو تر منځ شخړي رواني وي. په دغو شخړوکي ددواړو خواووڅخه نژدی ۴۰۰ تنه ووژل شول. دسردارانو سپین ږیرو ، علماؤ او ساداتو د افغاني دود له مخي دا مقام د سردار رحمدلخان حق باله او پدی هکله یی یوه پریکړه لاسلیک کړه ، مگر سردار محمد صدیق خان دا پریکړه نه منل. سردار غلام محمد خان د میر افضلخان زوی هم پدغه جنگونو کي ووژل شو^۱.

دکندهار ښاریان دسردارانو ددغه ناوړو عمل څخه تر پزي پوري په تنگ راغلل. یوشمیر علماؤ او مشایخود د درودونو په ویلو او نارو سره قران شریف پر سر ونیوی ، دواړو خواووته یی مخ واراوه او دوی یی ددغه وحشیانه کارو څخه منع کول. په پای کي دواړو خواو د پریکړي صلاحیت وامیر دوست محمد خان ته وسپاره او هغه ته یی کابل ته یو لیک ولیږه . لدی وروسته محمد صدیق

^۱ میرزا علی قلی تاریخ و واقعات و سناح افغانستان ، ۱۳۷-۱۳۵ مخونه

خان ، محمد عمر خان او محمد عثمان خان د پشت رود پر خوا وگرشک ته ولاړه چې د دوست محمد خان تر راتگ پوری هلته واوسي.

کله چې امير دوست محمدخان ددی شخړي څخه خبر شو ، خپل زوی یی سردار شیرعلیخان چې د غزني حاکم وو، وکندهارته ولیږه اوپخپله یی هم د زیاتو قواوو سره د کندهار پرخوا حرکت وکړ چې د کندهاري سردارانو له خوا یی تود هرکلی وشو. سردار شیرعلیخان خپل قوتونه د کندهار په شمال لودیږ کي د انگریزانو په چوڼي کي خای پر خای کړه. وروسته یی په ډیر مهارت سره هره ورځ دسلو څخه تر درو سوو نفرو پوري دخانه سره بښارته ننه ایستل او کله چې د شپې د خوا بیرته چوڼي ته راگرخیدی ، یولو شمیر به یی ورسره بیرته راویستل اوپاته کسان به یی هلته په بښار کي پریښودل. پدی توگه یی اته سوه وسله وال کسان د بښار په دننه کي خای پرخای کړل .په همدی ډول یی شپږ عرادی غاطري توپونه (هغه توپونه چې د غاطرو په مت لیردول کيږي) هم بښار ته ور دننه کړه .پدی وخت کي کندهارته د امير دوست محمدخان د راتلو خبر راورسیدی. امير د خپلو قوتونو سره قلعه اعظم ته ولاړ. سردارانو او مشرانو د امير کبير هرکلی وکړ. لدی نه وروسته امير (ده خواجه) ته ولاړ. بله ورځ یی قاضي محمد سعید خان بارکزی چې په (خان علوم) مشهور و او دا مهال دکاره لیری شوی وو، خپل تخت روان ته د خان څنگ ته را وغوښت ،هغه ته یی ارزښناک سوغاتونه ورکړل .دکندهار د قاضي په توگه یی وټاکي او د خان سره یی پر تخت روان باندی کښیناوه ، جارچی یی وگماری څو په بښار کي اعلان وکړي چې قاضي محمد سعید خان د قاضي ملا غلام پر خای ټاکل سویدی.

وروسته یی سردار رحمدل خان ته احوال ولیږه چې غواړي د کهنډل خان او مهردل خان د فاتحی د اخیستلو پخاطر بښارته ننوځي. امير کبير د خپلو ټولو زامنو، لمسیانو اونورو سردارانو له منځ نه یوازي سردار محمد یوسف خان ورسره واخیست او بښارته ننوت. دده زوی سردار شیرعلیخان هم په بښارکي دخپلو قوتونو سره دده هرکلي ته راغی. وروسته د سردار رحمدل خان کورته ولاړل. تر فاتحی وروسته دی بیرته د خپل اردو کمپ ته راغی او

شیرعلی خان یی په بنار کي پریښود . کندهاري سردارانو د دروازو ټولي کلي گاني د امیر کساتو ته ورکړی او سردار شیرعلی خان د ټولو دروازو ساتنه خپلو وسله والو ته وسپارل .

په راتلونکی ورځ امیر دوست محمد خان د کندهار سرداران ټول خپل حضورته راوغوښتل او د هر یوه دعوا او غوښتنی واوریدی . سرداران بیرته خپلو کورونو ته ولاړل او امیر یوه موده نورهم منتظر پاته شو، داچي ددوی کښالی لا حل سوی نه وی، امیر سردارانو ته خبر وکړ چي هوا سره شوه او ټولي لاری په واورو پوښلي دی، لدی کبله نو په دغسي یوه حالت کي زما بیرته تگ کابل ته دا مهال نا ممکن ښکاري . ځکه نو ښه به داوي چي ارگ زما د اوسیدولو په خاطر خالي کړي ، څو ستاسو تر منځ سوله ایز ژوند دلته په خپلو سترگ وویښم . سردارانو ارگ خالي کړ او امیر ارگ ته نښت او سمدستي یی اعلان کړه چي کندهار پسله دی نه د کابل د سلطنت یوه برخه ده ، د اردو معاشونه او لگښتونه به دکندهار د مالیاتو څخه تر سره شي . هغه اندازه د مالیاتو پیسي چي تر نوموړو لگښتونو وروسته پاته کیږي هغه به د کندهاری سردارانوته ورکړلی شي .

پدی توگه په (۱۲۷۲ شمسي یا ۱۸۵۶ م کال) کندهار او اړونده سیمي یی د کندهاری سردارانو له لاسه ووتلی او د امیر دوست محمد خان تر واکمني لاندی راغلی . دا کار دهیواد د بیا سره ټولولو او د یوه متمرکز سلطنت د جوړولو به لاره کي یو ستر قدم ووچي باید ډیر پخوانی سره سوی وای .

کندهاري سردارانوچي د خپلو بی اتقاقیو له مخي یی د نور ویلو د پاره څه نه درلودل ، مجبوره شول د امیر د تصمیم اطاعت وکړي . امیر لدی نه وروسته امر وکړ چي د دفتر د معلوماتو پر بنسټ دکندهار د مالیاتو کچه مالومه کړي او وروسته یی د اردو د معاشاتو او لگښتونو سره انډول کړي . محاسبی وښودل چي یوازی ۱۶ لکه روپي زیاتي پاتیري . دغه پیسی امیر د سردارانو تر منځ ددوی د مرتبو په پام کي نیولوسره ددوی تر منځ داسي وویشلی : پنځه لکه روپي سردار رحمدل خان ته ، دوه لکه سردار میر افضل خان ته ، یو لک او اويا زره روپي سردار خوشدل خان ته ، یو لک او دوولس زره روپي و سردار

غلام محی الدین خان ته ،یولک او دوولس زره روپی سردار شیرعلی خان ته ،یولک سردار سلطان علیخان ته او اويا زره روپي و سردار منوردل خان ته و ټاکلی شوي چي هرکال به ورکول کيږي. شپږ لکه اوشپږ دیرش زره پاته روپي نورو سردارانوته په يوه ټاکلي کچه په پام کي ونيولي شوی. لدی نه ورسته یی فرمان ورکړ چي سردار محمد صدیق خان او سردار محمد عثمان خان د ګرشک نه دده حضورته راشي، مګر دوی رانه غل او د فراه په لور لاړل .

سردار رحمدل خان پدی هیله وو چي دکندهار چاري به ده ته وسپارلي شي،خکه نو ددی پریکړي څخه ناراضي پاته شو. دهمدی کبله یی یوه ورځ امیرته د گیلې په توګه یاده کړه :هغه خولی چی یی پر سر درلوده ، دماشومانو په بازیو کي یی له سره ولويدل، تاسي ته مي درخواست وکړ چي له کابل نه راشي اودغه د سره لويديلی خولي مي بېرته پر سر را ته کښيږدی، خودادی وینم چي زما د هیلو په خلاف هغه خولي ټوټه ټوټه شوه او هره ټوټه یی دبل چا په لاس ورغله، لدی نه پرته دا کار په کندهار کي ستاسی د پاته کیدو لامل هم شو .

امیر دوست محمد خان په خواب کي ورته وویل : دا خولي په رښتیا هم تاسو به ماشومانه بازیو کي څیری کړه ،خو که چیري زه په کندهار کي پاته شوی نه وای، بنایي چي تاسي په پخپله هم دهمدی خولي په شان د خپلو واوره گانو پلاس ټوټه ټوټه او له منځه تللی وای .

لدی نه وروسته سردار رحمدل خان ، سردارمیرافضل خان او سردار غلام محی الدین خان د بنوراوک پر خوا وتښتیدل او مخالفتونه یی پیل کړل. امیر دوست محمد خان و ولیعهد سردار غلام حیدرخان ،سردار محمداعظم او د سردار محمد عظیم خان زوی سردار سلطان احمد خان ته امر وکړ څو هغوی تعقیب او وینسی.

نوموړی کسان د بنوراوک پر خوا وخوځیدل .مخالفان یی د هلمند په ځنډو کي ګرمسیر او ملخان ته ولاړل .امیر کبیر سمدستي وخپل بل زوی سردار شریف خان ته یی چي د ګرشک حاکم وو هدایت ورکړ څو د وزیراکبر خان د زوی سردار جلال الدین خان سره یوځای د پشت رود (ګرشک)څخه ، ګرمسیر اوملخان ته د خپلو قوتونو سره حرکت وکړي او د یاغي شوو سردارانو لاسونه

ورته وتړي . یاغیان د ملخان په کلا کې محاصره شوه او د مقاومت جنگ یې کاوه . سردار شریف خان هغوی ته پیغام ولیږه چې که د یاغیتوب نه لاس واخلي ، ټول هغه حقوق چې امیر ورته ټاکلی وه ، بېرته به ورته ورکړل شي . په پای کې دوی له کلا نه راوتل ، مگر سردار شیرعلیخان ، سردار محمدعلم خان او سردار سلطان علیخان درو واړو د ایران پر خوا مخ ونیوی . باقي پاته کسان د سردار شریف خان سره کندهارته راغلل او دده د شفاعت له مخې امیر دوی عفو او د خپل معاش په تر لاسه کولو بریالي شول^۱ .

دا هغه څه دي چې په سراج التواریخ کې راغلي دي ، مگر مرحوم کهزاد وکندهار ته د امیر دوست محمد خان د تلوڅخه یادونه نه کوي او په کابل پوری د کندهار نښلول یوازي د شیرعلیخان د ښه تدبیر پایله بولي . دی لیکي: «سردار شیرعلیخان د بري په پایله کې سردار رحمدلخان د معروف خواته ولاړ . سردار محمد صدیق خان د سردار کهندلخان زوی د فراه خواته مخ ونیوی . دمهردلخان زوی سردار خوشدلخان ، سردار سلطان علیخان د سردار کهندلخان زوی دپوشنج خواته وتښتیدل . ځینو نورو بیا دپخوا ها خواته لیري او نژدی ځایونو ته پناه یووړه . خو سردار شیرعلیخان هغوی تعقیب کړل . هغه وو چې سردار جلال الدین خان ، سردار محمد صدیق خان په فراه کې ونیوی . په لاره کې یوځل بیا وتښتیدی او د گلستان او غور خواته ولاړ او وروسته یې خان و امیر کبیر ته ورساوه . سردار رحمدلخان د هیواد په بیلابیلو سیمو کې لکه : آب ایستاده ، سلیمان خیلو او کاکړو کې هلي ځلی وکړی خو د سردار غلام حیدر خان د وعدو او منځگریټوب له مخې په کابل کې د امیر حضورته راغی . لدی نه وروسته د کندهاری سردارانو د اولادونو سره لاهم د کندهار د واکمني هیله پیدا نشوه او لاسونه یې ددی هیلو څخه واخیستل^۲ .

دکابل سره د کندهار د نښلولو وروسته د سردار کهندلخان اولادونه تر ډیره په میوند اوپشت رود (گرشک) کې میشت شول . چې تر دا اوسه هم هلته

^۱ - سراج التواریخ جلد ۲، ۲۱۸ - ۲۲۱ مخونه

^۲ کهزاد ، رجال و رویداد های تاریخي ۱۲۲ - ۱۲۰ مخونه

ژوند کوي. د خدای بڅبڼلي استاد رشاد له قوله، د سردار کهنلخان اولادونه د میوند د سردارانو پنامه پیژندل کیږی^۱.

دکندهاري سردارانو څخه پاته شوی کسان:

دکندهاري سردارانو د زیاتو شجرو په پام کي نیولوسره، د معصوم هوتک په ارزښناک کتاب کي راغلی چي د سردارانو زمان او د هغوی راپاته کسان خورا ډیر دی چي شمیر یی زرگونو تنو ته رسیږي. زه اوس د دی شجرو بیا د سره تنظیم کول خو لاپریزده، ان د رانقلولو وس یی هم نه لرم. مینه وال کولای سي په نوموړي کتاب کي یی وگوري. زه به دلته یوازي د پنځوو ورونو سردارانو او د هغوی د اولادونو نومونه یاد کړم:

۱. د سردار پردلخان اولادونه: میر افضل خان، سلطان محمدخان، مقصود خان، عبدالرسول خان، عبدالواحدخان او خوشدلخان.

دسلطان محمد خان زوی محمد رسول خان دی چي له ده څخه قدسیه او ډاکتر امان رسول زیږیدلی دی.

دعبدالرسول خان زمان - عبدالغفار، عبدالرشید، عبدالکریم او عبدالظاهر دی. د خوشدلخان زوی شریندلخان دی. میرمن بلقیس بیا دده لور ده چي د امیر عبدالرحمن خان د زوی سردار امین میرمن وه. د عبدالواحد خان زوی عبدالسمیع نومیږي.

میرافضل خان ۱۳ میرمني درلودی چي په گډه یی ۱۵ زمان او ۱۱ لورگاني زیږولی وی. د زمانونومونه یی محمدنعیم، عبدالله، غلام محمد، عبدالوهاب، عبدالواحد، عبداللطیف، محمد اعظم، عبدالرحمن، عبدالحکیم، نور احمد، فتح الله، عبدالقادر، حبیب الله، امین الله، عبدالحمید او عبدالشکور دی. دلورگانو نومونه یی دادی: بی بی نوره، رابعه، نوشابه سلطان، رقیه سلطان، امینه، عایشه، فرخ سلطان، فاطمه سلطان، سارا، بی بی همدم او بی بی مریم. ددوی ددلي نه عایشه د امیر شیرعلیخان تر ټولو گرانه میرمن وه.

^۱ معصوم هوتک، کندهاري ورونه، ۵۸مخ

میرافضل خان د امیر شیرعلیخان په سلطنت کې د کندهار اوفراه والي وو چې خورا لوړ معاش او امتیازونه یې درلودل. دامیر عبدالرحمن خان د سلطنت پر مهال ایران ته ولاړ او ډیر وخت یې هلته تیر کړ. د عمر په پای کې د مفلسی اوبیوزلي سره لاس او گریوان شو او تر (۱۸۸۸م) پوری ژوندی وو. دده زوی سردار عبدالوهاب خان د سردار ایوبخان د پلویانو څخه وو او د میوند د جنگ پروخت د هرات والي و. کله چې د سردار ایوبخان د نورو پلویانو سره ایران ته ولاړ او په تهران کې میشت شو. دده د پلار د مړینې وروسته، قاجاری چارواکو غوښته دده لور د سلطنتي کورني یوه غړي ته واده کړي، مگر ده ونه منل. پدې خاطر دی هلته تر فشار لاندی راغی او مجبور شو هند ته کډه وکړي. دامیر حبیب الله خان په سلطنت کې چې افغاني فراریانو ته دبیرته راتگ اجازه ورکړل شوه، سردار عبدالوهاب خان هم د خپلي پلرني کورني سره کابل ته راغی او دامیر حبیب الله خان لخوا د (امین المکاتب) په توگه وټاکل شو. وروسته په مزارشريف کې د ترکستان نایب الحکومه او د امیر د ژوند تر پایه هلته پاته شو. دده زامن سردار عبدالرحمن خان او سردار عبدالحبیب خان د دوهم مشروطه غوښتونکو زبردست غړي وه چې په امانی دولت کې یې ډپام وړ دندي درلودی. سردار عبدالرحمن هغه څوک وو چې د استقلال په جنگ کې د اوربند سند د پېښوره څخه وکابل ته د اس پرشاه را ورساوه، د شاه امان الله منظوري یې تر لاسه او انگریزانو ته یې په پیشور کې ابلاغ کړه. ده د شعر ویلوسره هم مینه درلوده. دده زوی احمد رحمانی چې د ماگه رحمانی پلار وو، د ډیرو سرسختو امانیستانو په ډله کې راتلی. ده د هاشم خان په زندان کې ۱۷ کاله تیرکړه او د زندان څخه تر راوتلو وروسته په لنډ وخت کې وفات شو (۱۳۲۵ش).

۲. د سردار شیردلخان اولادونه: د سردار شیردلخان څخه دوه زامن

زیریدلی، یو یی نورالله په ورکتوب کې ومړ او پل یی سردار میراحمد خان. هوتک صاحب لیکي چې دمیراحمد خان دا اولادونو په هکله مالومات نشته.

۳. د سردار کهندل خان اولادونه: سلطان محمد خان، محمدصديق خان

عبدالله خان، محمد عثمان خان، غلام محی الدین خان او محمد عمرخان.

دمحمد صدیق خان زامن گل محمد خان اونورمحمد خان دي. دگل محمد خان څخه محمدنسيم، محمد کریم، محمد امين، خدايداد، محمد هاشم او محمد يحيی زيريدلی دي .

د غلام محی الدين خان څخه احمد زيريدلی دی چي عبدالرحمن، حبيب الله، عبدالقادر، محمد امين، عبدالعزيز، محمد عمر، عبدالله، محمد يوسف، محمد هاشم او معصوم خان بيا دده زامن دي.^۱

۴. د سردارمهردلخان اولادونه: سردار خوشدلخان، منوردلخان او شيرعليخان دده زامن دی .

دخوشدلخان زامن شيريندل خان، حسن خان، محمدانورخان او معصوم خان دي. د حسن خان زامن سيد احمد خان او نظرمحمد خان دي. اولادونه يی د پنجوايي د سردارانو پنامه ياديږي چي خرمدل خان، عبدالرحمن خان، عظامحمد خان او روشندلخان يی زامن دي. خرمدل خان ته د امير حبيب الله خان په دربارکي ډير درناوی کيدی. په ۱۹۱۳م کي کندهار ته راغی او تر ۱۹۲۴م پوری په گرشک کی میشت وو.^۲ دده اولادونه اوس هم په گرشک کي ژوند کوي.

محمد انورخان چي د شيريندل خان زوی وو، دده څخه عبدالباقي خان او حکمران محمد رفيق خان زيريدلی دی. محمدرفیق خان دوه زامن درلوده: عبدالخالق خان رفيقي او عبدالقدوس خان رفيقي چي دوی دواړولوري زده کړي درلودی. محمد رفيق خان څو وخته دکندهار حاکم او بيا د گرشک حکمران پاته شویدی. دده زوی عبدالخالق خان په هند کی تر لوړو زده کړو وروسته د ماليی په وزارت کي کار کاوه. وروسته يی په کنډز، باميان او ننگرهار کي د والي دندي تر سره کړيدی چي د ثور د کودتا په لمړي ورځ د جنرال يونس خان سره يوځای ووژل شو.^۳

دحاجی منوردل خان زامن – فيض محمد، گل محمد (مديرگل محمد

۱ - معصوم هوتک، کندهاری ورونه، شجره نامه ص ۶۲ و بعد از آن دیده شود.

۲ - معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص ۱۹۴، ۱۹۳ دیده شود

۳ - معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص ۲۰۶ - ۲۰۷

مشرقي)، حاجی شاه محمد ، عظامحمد، عبدالرؤف او سید محمد وه . ددی کورني اوه اولادونه دسرپوزی اشوغي دمحمد زیانو پنامه یادیري.^۱
د والي شیرعلیخان زامن- شهنواز ، محمد علي ،حیدرعلي ، مهرعلي ، فضل احمد ،محمد ایاز، نیک محمد، نورعلي، غلام نبی ، محمد عزیز او عبدالله دی.

دشهنوازخان زامن – نیازمحمد ،سکندر او محمدشاه دي.

دنورعلیخان زامن – فتح علي، محمد علي ، محمد موسی،محمد یوسف او عبدالاحد دي .

معصوم هوتک په کندهار کی دوالی شیرعلی خان د اولادی څخه مالومات ندی ترلاسه کړي. والی شیرعلی خان هغه څوک دی چی دانگریزانو لخوا د کندهار والی ټاکل شوی وو او ددوی په پلوي یی د سردار محمد ایوب خان په وړاندي جنگ ته تر ګرځک پوری خان ورساوه ، مګر جنگ یی ونه کړای شو ځکه چي ټول پوځ یی د سردار ایوب خان پرخوا شو. دی بیرته کندهارته راستون او د انگریزانو ترشرلو وروسته هند ته ولاړ او هلته مړشو.

۵. د سرداررحمدل خان اولادونه: غلام حیدرخان ، محمدقلی، گل محمد

درانی ،محمد سرور، غلام محمد خان طرزي، محمد علم ، تاج النساء او محمد اعظم چي دغه اته واړه زامن یی د بی بی حوا نومي میرمني څخه زیږولی ، کومه چي د سردار رحیمداد خان لور او د حاجي جمال خان لمسي وه .

دسردار محمد علم خان زامن- گل محمد ، تاج محمد ، نظرمحمد (په سل کلني عمر په کندهار کي وفات شو) ، داد محمد خان ، فتح محمد ، سلطان علی او محمد انور دی.

دسردار غلام حیدر خان زامن- غلام صدیق خان او غلام علی خان دي.

د غلام غلي خان اولادونه –حسین خان ،حیدرخان ، ملک ارء او گوهر بیګم دی.

دغلام محمد خان طرزی اولادونه- محمد زمان ، عبدالله ، گل محمد،

^۱ - معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص ۱۹۴، ۱۹۳ دیده شود

عبدالخالق، محمود بیګ، محمد امین، عندلیب، ساهره، منوره، همد، عایشه او خورشید دی. سردار غلام محمد خان طرزی کورنی د ټولو کندهاری سردارانو تر منځ د علم او فرهنگ له مخې ډیره روښانه کورنی وه. دهنر، شعراو لیکوالي سره ددی کورنی د غړو اړیکې ډیرې دی. له همدې کبله به لږ وروسته د نوموړي کورنی په هکله جلا یادونې او خبرې وسي.

دکندهاری سردارانو فرهنگي اړخ ته یوه کتنه:

سره ددی چې کندهاری سرداران دسیاست اونظامي چاروسره پخپل ټول وخت کې لاس او گریوان وه، د فرهنگي چاروڅخه هم ډیر لیری ندی پاته شوي. ددوی د پاته شونوڅخه ښکاري چې د شعری ذوق او د ښکلي خط لیکلو (خطاطی) سره یی خپلي اړیکې ساتلي دي او دا کار یی د ستاینې وړ دی. په فرهنگي اړخ کې ددوی وړتیا کولای سي ددوی دسیاسي اړخونو نیمگړتیا ورته پوره کړي. ددوی دغه وړتیا یی دوی له پېښوری او کابلي سردارانو څخه بیلوي او پدی اړزي چې افغانی ټولني ته ور وپېژندل شی. ددوی دسیاسي اړخ ته په پام اړولو سره داسي فکر کېږي چې دوی ټول عمر په سیاسي تړبگنیو، زور ازمايلو او دقدرت په غوښتلو کې په فیودالی رقابت اوسیالیو بوخت وه. مگر دوی سره له دی ټولو پخپل بیکار وخت کی شعر ویل، نستعلیق خط لیکل او د نورو د شعرونو دیوان تنظیمول هم له یاده ندی ایستلی.

ددوی ددلی نه داسی کسان د یادولو وړ دي چې شعري او هنري استعدادونه یی درلودل لکه سردار مهردلخان اوسردار غلاممحمد خان طرزی او دده زمان لکه محمود طرزي د نستعلیق خط زبردست ماهر، دغلام محمد طرزی ددیوان لیکونکي (خطاط) او د یو شمیر نورو لیکوالانو د لسگونو ادبي کتابونو مهتمیم.

ښاغلی معصوم هوتک د خپل کتاب (کندهاری وړونه) په ۲۶۸ مخ کې لیکي: «د(کندهاری وړونو) سیاسي رول چی هر راز و، ښه او که بد، هغه

د تاریخ په کتابونوکی په تفصیل سره بیان سوی او ما یی هم پخپله همدی لیکنه کی یوه اندازه جاج اخیستی دی. خو له دی واقیعت څخه هیڅوک انکار نسی کولای چی په دی کورنی کی د سردارمهردلخان مشرقی غوندی عارف شاعر، د سردار غلام محمدخان طرزی غوندی کثیرالابعاد شخصیت او دپارسی ژبی دویار شاعر، د علامه محمودطرزی په شان پرافغانیت مین سیاستمدار، لیکوال، شاعر، ژورنالیست ... تیرسوی دی چی دافغانی تاریخ او فرهنگ ویارلی شخصیتونه دی. ماهڅه کری ده چی د دغی کورنی فرهنگی او سیاسی شخصیتونه خپلو وطنوالو ته دخپلی مطالعی په حدود کی وروپیرنم. » .

دلورکتاب لیکونکی د کندهاری سردارانو د نیکه حاجی جمال خان بارکزی په را پیزندلو سره کتاب پیل کوی . د سردار پاینده محمدخان د ورور ، سردار هارون خان یادونه کوي چي د فارسي ژبي یو ښه شاعر تیر شویدی او د شعرونو دیوان یی د ۴۵۰۰ بیتونو سره را پاته دی. معصوم هوتک په خپل کتاب کی د کندهاری ورونو له ډلې نه دفرهنگي شخصیتونو ستاینه کوي او د داسی سیاسی څیری لکه دشاغاسی کورنی په هکله د پام وړ مالومات د لوستونکو مخ ته ایږدي. په لاندی کرښو کی به د یو شمیر کسانو څخه ددغو سردارانو له ډلې چی شعری او هنری استعدادونه یی درلودل یادونه وشي :

سردار هارون خان :

دی د حاجی جمال خان زوی او د کندهاری سردارانو کاکا وو. د (۱۱۵۰ ش یا / ۱۷۳۷م) په شاوخوا کی زیږیدلی او تر (۱۷۸۶ م) پوری ژوندی وو.کله چي د جمال خان وروسته پاینده محمد خان دبارکزی قوم مشروتاکل شو،هارون خان ته د گرشک د حکمران دنده وردغاري شوه . ده برسیره پردی چي په کابل ، کشمیر ،سند او هرات کی یی هم دندی درلودلی دی خو د ژوند ډیره برخه یی په گرشک کی تیره کری ده. دی په فارسي ژبه یو دیوان لري چي د بیتونو شمیر یی ۴۵۰۰ ته رسیږي . په غزل کی دی د حافظ پر لاري روان دی . دغزل یوه بیلگه یی داده :

چو آرم در خیال خود شب آن لب های میگون را
 بجای باده نوشم تا سحرگه ساغر خون را
 شود خورشید تا از شرم در ابر سیه پنهان
 مه من دورکن از چهره یکره زلف شب گون را
 روی ای سرو قامت تا بسیر بوستان روزی
 بخاک تیره بنشانی زشوخی سرو موزون را
 شبی گر بگذرد در دل، خیال برق رخسارت
 چراغان از شرار آه سازم سقف گردون را
 بروز عید قربان میکنم قربان ترا گفתי
 سرت گرده مده از دست خویش این روز میمونرا
 ز احوال رقیبان یک بیک از ناز پرسیدی
 نمپرسی چرا؟ ای سنگ دل احوال "هارون" را

سردارمهردلخان مشرقی :

دی د کندهاري سردارانوکشورور وو چي په کړو وړوکی یی
 دمعنوي شخصیت پله تر سیاسي درنه وه . دی په افغانستان کي د ۱۹ پیړي په
 هندي سبک کي د فارسي ژبي پیاوړی شاعر گڼل کیږي. پښتو شعرونه یی هم
 ویلي دی. خاتنه یی د «مشرقی» تخلص ټاکلی وو. دی د دری هومره قوی شاعر
 وو چی د مولوی مثنوي بیتونه یی په شعري ژبه شرح کړیدی. د مولانا د
 شعرونو څخه دده تعبیرونه ډیر ژور او داسي هر اړخیز دی چي پدی اړوند یی د
 خپل عصر د فارسی ژبي شاعرانو لاسونه تر شا ور تړلي دی .ده نیت کړی
 ووچی د مولوی د بیتونو شرح په همدی سبک کي تر پایه ورسوي. له بده
 مرغه یی دا ارمان پوره نشو.ده وکړای شوه چي د (شاه او مینخي – شاه
 وکنیزک) تر کیسی پوري په زرو بیتونو کي د نوموړی مثنوی شرح په شعري
 ژبه وکړي. خپل دا اثر یی د (شرح بیتین مولوی) یا د مولوي د بیتونو شرح

پنامه یاد کړیدی. ده په تصوف کې د (جمع الجمع) په نامه یوه رساله هم لیکلې

ده. ده همدارنگه د (اشارات و موازات میا عبدالحکیم کاکړ) (دمیا عبدالحکیم اشاری اورمزونه) پنامه یوه رساله شرح کړیده

مشرقي په نثر او نظم کې د هندي سبک پلوی ووچي په فارسي ادبیاتو کې دا یوخورا مشکل سبک دی.خدای بخښلی علامه حبیبی وایی: «مشرقي په رښتیا سره په هندي سبک کې دبیبدل د سبک پلوی دی. مگر دده مثنوی گانې د مولوی د شعر خوند لري.»^۱

معصوم هوتک یادونه کوي چي

د سردار مهردل خان کور به تل دپوهانو د اندونو د ادلون بدلون مرکز وو. پدی مرکز کې دپښتو شعر وتلي شاعران لکه میرزا حنان بارکزی ، حاجی عبدالله پوپلزي، حاجي جمعه بارکزي ، ملا میران ، صدیق اخوندزاده هوتک، سردار غلام محمد طرزی او نور د هغه مهال ادیبان راټولیدل. سردار مهردل خان د خپل وخت د پیژندل شوو پوهانو لکه علامه حبیب الله کاکړ(حبو اخوند زاده) او قاضي غلام محمد خان هوتک سره هم علمي او عرفاني اړیکي درلودی. لکه څنگه چي علامه حبو اخوند زاده د (نقد القات فی التزییف الموضوعات) پنامه خپل یو اثر د سردار مهردلخان په غوښتنه لیکلی دی ^۲.

ددی د پاره چي د غزل په برخه کې دمهردلخان مشرقي د تخيل په توان باندي پوه شو، داڅو غزل به یی د بیلگي په توگه راواخلو:

غزل

بس که از شور دو عالم درد سر داریم ما
راضطراب هستی خود کی خبر داریم ما

^۱ - معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص ۱۷۵

^۲ - معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص ۱۷۵

روزگاری شد که اندر وادی صحرا بشوق
رفته از خویشیم و سودای دگر داریم ما
آب چشم از دیده خونبار ریزان هر نفس
ز انفعال هستی خود چون سحر داریم ما
تا قیامت شب نگیرد دامن صبح امید
گر نقاب از ماه روی خویش برداریم ما
مشرقی از سیل چشم خون فشان ما مپرس
موج طوفان دگر از چشم تر داریم ما
دا هم دده یو بل غزل

برق آهم سوخت امشب سبزه کشمیر را
آب چشم کرد ویران خانه تعمیر را
ماه من در مکتب چشم سیاهت روز و شب
نیست جز درس تحیر دیده نخجیر را
باغبان من بیا از سعی بی جا دست کش
آب نتوان داد هرگز غنچه تصویر را
معصیت گر کرده واعظ نخواهم روسیاه
سرخ رو گشتم چو نوشیدم می تقصیر را
ما که با پیریم از رنج دو عالم رسته ایم
ای صبا برگو حکایت مردم بی پیر را
مهردل، تاچند گردی بهر روزی در بدر
کس دگر گون کی تواند نسخه تقدیر را

یو بل غزل بی

سرو آزاد است گویا مصرع موزون ما
بوی گل شد منفعل از نگهت مضمون ما
زاده شد چون کهربا گوهر ز خجالت در صدف
تا بیرون از بحر دل شد گوهر مکنون ما
می توان دانست خاک بی کسان از داغ دل

لاله شمع روشن است بر تربت مجنون ما
یک سرمو با خبر از نشئه معنی نشد
گر بخون چون داد می بنشست افلاطون ما
زخم ها بر دل ز نوک ناوک مژگان کیست؟
کین چنین گلگون شد از خون دلم هامون ما
چاره ام نبود بغیر از جان سپاریهای خویش
لشکر غم " مشرقی " بگرفته پیرامون ما^۱
او دا هم دده د نثر یوه بیلگه :

"... چنین گوید ذره بیمقدار خاکسار بسته اغلال و سلاسل تعلقات این
عالم آب و گل اعنی مهردل بسمع ملازمان کمال کامل که مهردل از تنعمات
ذخارف عاجل برتافته، بتحصیل سعادات آجل شاغل و مایل شده اند، میرساند،
مدتی میشود که خوشه چینی خرمن این طایفه علیه یعنی صوفیه را که فی
الحقیقت فرقه ناجیه ایشانند، مینماید وبحکم : من تشبه بقوم فهمونهم، امید که
بواسطه پیروی ایشان بایشان محسوب ومحشور شود. در این زمان باستصواب
رای موافق واستدعای احباب صادق اتفاق افتاد که بر بیتین مثنوی مولوی
معنوی شرحی بقتر وسع بر همان بحر در سلک نظم آورده شود. بعد از حصول
این مامول چون در معنی باز بود لاجرم سلسله سخن دراز شده تا اینکه تمامی
ابیات آنجناب را تا ابتدای قصه شاه و کنیزک باتمام رسانید مبعونه
وتوفیقه. سوال از جناب ارباب قبول آنکه اگر سهوی وخطائی مطلع شوند د
اصلاح آن کوشند و پرده عفو پوشند." ^۲

دمولوی د بیتونوشرح بناغلی مشرقی په لاندی بیتونوسره پیل کړیدی:
ابتدای نام دانای قدیم شد زبسم الله الرحمن ورحیم
ذات پاک او زبس بی چون بود شرح اوصافش زحد بیرون بود
قل هو الله آیتی در شأن او زانکه وصف خویش گویدخود نکو

۱ - معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص ۱۸۴

۲ - معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص ۱۸۰

خود بخود زبید ثنای ذوالجلال	بر بزرگی جلال و برجمال
در ثنای ذات پاک ذوالجلال	زان زبان ناطقه گردید لال
می نیابد وصف او از ما و من	تا نگوید خود ثنای خویشتن
شد دلیل عجزلا احصی ثنا ^۱	زان سبب در وصف ذات کبریا

سردار مهردلخان مشرقی د ۱۲۱۲ش د محرم په میاشت یا (۱۷۹۸م جون) په کندهارکي سترگي پرانیستی او د ۱۲۷۱ کال د جمادی الثاني په میاشت کی چی د (۱۸۵۵م کال دمارچ د اتمی نیټی سره سمون لری)، لدی فاتی نړي نه سترگي پټي کړی او د حضرتجي بابا په زیارت کي خاوروته وسپارل شو.

سردار خوشدل خان کندهاری :

دی د سردار مهردلخان زوی وو چي په دری ژبه یی د شعرویلو ښه استعداد درلود . دا هم دده د شعر یوه بیلگه :

بسی تپیدم، الم کشیدم، رُخت ندیدم، در این جدایی
 غمت خریدم، بدل گزیدم، بجان رسیدم، اگر نیایی
 قسم برویت، بتار مویت، که من بکویت، بجستجویت
 اگر بسویت، رسم ببویت، زبیم خویت، کنم گدایی
 بخال هندو، بدام گیسو، بچشم آهو، بقوس ابرو
 زدی بهرسو، خدنگ جادو، بت پری رو، چه دلربایی
 برم نشستی، بعین مستی، زبزم جستی، زجمله دستی
 دلم شکستی، بزلف بستی، بغمزه خستی، چه جانگزیایی
 زجور هجران، شدم پریشان، به آه سوزان، بچشم گریان
 بروی جانان، ز درد هجران، کنم صد افغان، اگر نیایی
 باین شمایل، نمودی مایل، ر بوده یی دل، بگوچه مشکل؟
 اگر به خوشدل، بلطف شامل، بشوق کامل، نظر نمایی^۲

^۱ - معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص ۱۷۶، برای اطلاع بیشتر به کتاب "کندهاری ورونه" رجوع شود.

^۲ - معصوم هوتک، کندهاری ورونه، ص ۱۹۱

سردار خوشدلخان د (۱۸۷۸م کال) د اپریل پر ۲۷ وفات شو. دده د کاکا زوی سردار غلام محمد طرزی دده په مړینې سره لاندې ویرنه (مرثیه) ویلی ده:

چنان درغمش خونم از دل بر آمد	که موجش ز دامان قاتل برآمد
زبس خاک غم ریخت غربال گردون	سراپای این بحرساحل بر آمد
چه نسرين و درو چه گل های رنگین	که از لای این دهر پرگل برآمد
مجو میوه خوشدلی از درختم	که نخل امیدم زحاصل بر آمد
چسان غنچه خوشدلی گل برآرد	کزین باغ سردار خوشدل برآمد
فغان، زیرگل رفت پای گل من	بگلشن اگرچه گل از گل برآمد
بماه ربیع دوم روز شنبه	مهی مهردلجو زمنزله بر آمد
ز مه بود بیست و سوم آنکه ناگه	میان پرده مرگ حائل بر آمد

چنین گفټ طرزی بناریخ فوتش
که ازچاه اندوه خوشدل برآمد^۱

سردار غلام محمد خان طرزی :

دی د سردار رحمدل خان زوی او د سردار پاینده محمد خان لمسی دی چې په (۱۲۴۵ش یا ۱۸۲۹م کال) کې په کندهار کې زیږیدلی دی . سردار غلام محمد طرزی د علامه محمود طرزی پلار دی. په هندي سبک کې د فارسي ژبې یو وتلی او زورور شاعر او د ښکلی خط لیکلو په چارو کې یې لوی لاس درلود چې ډیر ښکلی خط یې وو. دی کندهاری سردار چې ښکلی ذوق یې درلود، یو صوفي ډوله هنر پال وو. دخپل کاکا سردار کهنل خان د واکمني

^۱ - کندهاری ورونه، ص ۱۹۲، آقای هوتک ماده مرگ خوشدلخان رابحساب ابجد ۱۲۹۰ق حساب کرده است.

پرمهال یی په شعر ویلو او بڼکلی خط لیکلو (خوش نویسی) باندي وخت تیراوه او د سیاسی او نظامی چاروسره یی هیڅ ډول مینه نه درلوده. لدی سره سره به کله ناکله ودی ته اړوت چې د کاکا د زامنوسره پخپل منځي شخړو کي د خپلي کورني د عزت او شرف څخه د دفاع په موخه لیځي راوغاري ، هغه وخت چې کندهار په کابل پوری وتړل شو او پلار یی سردار رحمدل خان ایران ته ولاړ، دی په کندهار کي د خپل پلار د جايداد دوصي او وارث په توگه پاته شو.

ده په ډیروچارو کي د امیردوست محمد خان سره مرسته کول چې له کبله یی د هغه پام او درناوی ورته کیدی. امیر په دی خاطر د (ارجمند دانشمند) پنامه یاداوه . دځانه سره یی کابل ته بوت او د کاله یی ۲۰زره روپي مستمري معاش ورته وټاکه . ویل کیږي چې طرزی د امیر دوست محمد خان سره په هغه جنگ کی هم گډون درلود کوم چې دسلطان احمد خان څخه د هرات د نیولو او په کابل پوري د هغه نښلولو پخاطر په ۱۸۶۲م کال کي ونښت. د امیر دوست محمد خان تر مړيني وروسته امیر شیرعلی خان ، سردار محمد افضل خان او سردار محمد اعظم خان هم د غلام محمد خان طرزی عزت او درناوی کاوه. مگر د امیر شیر علیخان د دوهم ځل سلطنت پر مهال دی د امیر د پام نه ولويد او ان څه موده زنداني هم شو. دزندان څخه تر راوتلو وروسته پر کور کښیناست او تقاعد شو^۱.

پر هیواد باندي د انگریزانو ددوهم ځل تجاوز وروسته کله چې د کابل د واکمني په خاطر د سردار محمد ایوب خان او سردار عبدالرحمن خان تر منځ تربڼگی او رقابت روان وو، غلام محمد خان طرزی د سردار ایوب خان پلوی کول. هغه وو چی غلام محمدخان یی و هند ته تبعید او دده ټول جايداد یی مصادره کړ. ویل کیږي چې دامیر عبدالرحمن چارواکو دغلام محمد طرزی کورني د خپل ۳۶ تنوغرو سره په بیرحمانه ډول و کویتي او کراچي ته تبعید کړل .

وايي چې د امیر جاسوسانو وامیر ته راپور ورکړی وو چې گویا غلام

^۱ - کندهاری ورونه ، ۷۵-۷۴ مخونه

محمد طرزی په یوه مجلس کې یوه هراتي ته ویلی وه: «تاسې انتظار وباسې چې سردار محمد ایوبخان به ډیر ژر د ایران څخه بیرته راستون شي» په همدې خاطر امیر دی او دده کورنی د هیواده وشرل او هغه هراتي یې په یوه قفس کې واچاوه. دغوریاڼو په سرحدی سیمه کې یې پر یوه ونه و زراوه اوورته یې وویل چې دلته منتظر اوسه څو د ایوبخان لښکرې وویښې چې څنگه به د ایران څخه بیرته راگرځي.

دغلاممحمد خان طرزی د تبعید پر وخت دده د کورنی په ډله کې دده نوی زلمی زوی ۱۶ کلن محمود هم ورسره وو چې لوړ فرهنگي استعداد یې درلود. دوی د ۱۸۸۱ څخه تر ۱۸۸۵م پوري په کراچي کې اوسیدل او وروسته په کبنتي کې بغداد او له هغه ځای نه په ۱۸۸۶ کې دمشق (سوریه) ته کډه شول. معصوم هوتک لیکي چې سردار غلام محمد طرزی دکندهاری وروڼو په کورنی کې داستعداد، میراني، اخلاق، علم اوادب کې ډیرلاسي له مخې دخپل وخت تر ټولوسردارانو وړاندي وو. ده په شعر او ادبیاتو کې لوی لاس درلود چې ددیوان په لوستلوسره یې ددی خبرې رښتینوالی ترلاسه کیري. دده د علم اوفضل انگازی هغه وخت تر هندوستان، ایران، عراق اوترکستان پوري رسیدلی وی. داشعارو دیوان یې ډیرپنډ کتاب دی. په ۱۳۰۹ق - ۱۸۹۱م په کراچي کې چاپ شوی دی. ددی دیوان خطاطي دده زوی محمد زمان خان کړی او د چاپ چاری یې دده وراره محمد انورخان پر غاړه اخیستی وی. غلام محمد خان طرزی دخپل زوی محمود طرزی پلاس د سیدجمال الدین افغان د پاره یوپيغام واستامبول ته لیږلی او یوه قصیده یې دنسیم په ستاینې کې او د سیدجمال الدین د صفاتو په هکله ویلی چې خورا په زړه پوري اوخوږه ده. دادی هغه قصیده:

دسیدجمال الدین افغان په ستاینه کې:

نسیم صبح در گلشن وزید از جانب صحرا
عبیر آمیزو عنبربیز و روح انگیز وجان افزا

طراوت بخش روی گل، پریشان سازبوی گل
 موافق همچو خوی گل، بطبع مردم دانا
 ازو طبع چمن تازه، وزو بر روی گل غازه
 چوبوی لاله جان پرورچو عطرگل روان پرور
 دمامد گلستان پرور، سراسر بوستان پیرا
 حبیب ویاور گلشن، رقیب و رهبر گلشن
 خطیب منبر گلشن، حسیب دفتر صحرا
 ازو طبع چمن تازه، و زو بر روی گل غازه
 ازو درگلشن آوازه، وزو در بوستان غوغا
 بطرف غنچه او دایه، بچنگ لاله او مایه
 بفرق زاغ او سایه، بدوش باغ او کالا
 بسوری رنگ و آب ازوی بسنبل پیچ وتاب ازوی
 شده سرمست خواب ازوی دوچشم نرگس شهلا
 بطرف باغ کوشیده، بگل چون رنگ جوشیده
 بقصد شاخ پوشیده ز غنچه دیبه دیبا
 رخ چون گل عرق کرده جواهر درطبق کرده
 قبای غنچه شق کرده چو جیب لاله صحرا
 بشاخ سرو و تخت گل، نشسته قمری و بلبل
 یکی در شیون و غلغل، یکی درناله و آوا
 رخ گل در بهارستان بدانسان کرده کارستان
 که مانی در نگارستان، ز نقش دلکش زیبا
 بجسم لاله نعمان، چنان از لطف بخشد جان
 که بر طبع خرد مندان، کلام نغز مولینا
 جمال الدین نام او، سخن فهم و سخن پرور
 خردمند هنر گستر، فلک قدر و ملک سیما
 فلاطون از غم رویش کند تب لرزه درکویش
 اشارات دو ابرویش، شفای بوعلی سینا

ترا طرزی ثنا گوید، هزاران مرحبا گوید
 بصدق دل دعا گوید چه در سَرا، چه درضرا
 تونی عالم تونی عامل تونی عارف تونی کامل
 تونی فاضل تونی باذل تونی عاقل تونی دانا
 فصاحت را توسبحانی، بلاغت را تو حسانی
 عرب را شیره جانی ، عجم را دیده بینا
 تونی کشف نکوکاری تونی برهان دینداری
 تونی فرهنگ هشیاری تونی قاموس استغنا
 تونی برسالکان رهبر تونی برکاملان مهتر
 تونی برسروران سرور تونی برخواجگان مولا
 توشمع بزم ایقانی، دلیل راه ایمانی
 تو اندر بحر عرفانی درخشان گوهر والا
 کداملین قطره آبستی، که رشک درنابستی
 نکوتر ز آفتابستی، چه باشد لوء لوء لا لا
 نه ماه روم وشامستی که خورشید تمامستی
 قبول خاص وعامستی، بجا بلقا و جابلسا
 تونورستی جهان اخگر، توعودستی جهان مجمر
 توجانستی جهان پیکرتوروح استی جهان اعضا
 الا تا نوبهار آید درخت گل به بار آید
 ز خاک مرغزار آید، شمیم عنبر سارا
 بهار خاطر خرم، مبرا از خزان غم
 چوبوی نافه مشکین چوبوی غنچه روح افزا
 (کلیات طرزی ، از قسم قصاید صفحه ۱۷)

لکه څنگه چي وینو ، په لوړه قصیده کي تخیل په لوړه کچه کارول
 سویدی چي په قصیده ویلوكي دده لوړ استعداد ښیي . لاندې به دده دوه غزل

راواخلو چي دابوالمعاني بیدل په سبک یی لیکلی اوپه نازک خیالی کي دشاعر
دزورورو متآنو بښکارندوی دی:

بگلشن چون زشوخی آن چمن پرواز می آید
چو بلبل گل ببال غنچه در پرواز می آید
زشرمش رنگ و بوی گل بپهلو میخوردهردم
که درگوش از شکست رنگ و گل آواز می آید
ز رفت و آمد ذوق تماشايم چه می پرسى؟
باستقبالش از خود رفتن من باز می آید
چو چشم او اشارت کرد سویم با سرمزگان
بشارت سوی دل بردم که اینک باز می آید
بروی رنگ گل نگهت چو شبنم آب میگردد
مگرسوی گلستان آن بهار ناز می آید
زمرغ دل نیم واقف ولی باز اینقدر دانم
که ازبال پررشاهین بگوش آواز می آید
بطرف گلشن از باغ عدم بردامن گلچین
بذوق دیدن او دیده چشم باز می آید
مگر "طرزی" چو بیدل ذوق گردپای او دارم
که مشت خاک من چون چشم در پرواز میآید
(دیوان، صفحه ۳۶۵)

دا هم دده یو بل غزل:

ازین زمانه پرفتنه جای فریاد است
که هرکه هرچه کند در محل ایراد است
اگر نماز کنی گویدت که صوفی شد
وگر قمار کنی گویدت که نراد است
به بتکده چو روی گویدت که کافر شد

به صومعه چو روی گویدت که شیداد است
بدست سبجه چو گیری بیکدگر گویند
که سبجه نیست برم دام ودانه بنهاد ست
چو با سلام روی گویدت که طامع شد
چو بی سلام روی گویدت که شداد است
چو بخششی نکنی برکسی همی گوید
که این خسیس عجب دادممسکی داداست
چو خلعتش بدهی از منافقت صدجا
سحر بخنده بگوید که دست بر باد است
چو کهنه پوش شوی از قفا همی گوید
که این حریف نگر سخت تر ز فولاد است
خوش آنکسیکه ز رد و قبول خلق جهان
بسان "طرزی افغان" بکلی آزاد است^۱

سردار غلام محمدخان طرزی د ۳۱۸ق/ د برات د میاشتی په ۱۵ نیټه
چي د ۱۹۰۰م کال د دېسمبر د ۲۸ سره سر خوري دجلا وطني پرمهال په دمشق
کي دنړي نه سترگي پټي کړی او هم هلته بڼخ شو. ده یوولس زمان درلوده :
محمد زمان، عبد الله ، گل محمد ، عبد الخالق، محمود بیگ، محمد امین ، عند
الیب، او شیرمحمد . دشپږو تنو لورگاتو نومونه یی همدم ، ساحره، منوره،
عایشه او خورشید دي.

د معصوم هوتک په کتاب کي دده د ټولو اولادونو بشپړه شجره د
جزئیاتوسره راغلی ده.^۲

د دغی کورنی غړی ټوله د شعر او ادب او مطبوعات اوصحافت سره ئی
مینه در لودل او د هر یو څخه علمی او ادبی آثار پاته سوی دی.

۱ - معصوم هوتک، کندهاری وروڼه، صص ۹۴- ۹۵

۲ - معصوم هوتک، کندهاری وروڼه، صص ۸۷، ۹۷

علامه محمود طرزی :

دی د پلار د مړینې پر مهال ۳۵ کلن وویه ادبیاتو، حقوق ، سیاست، ټولیزو علومو او طبیعي علومو کې یې پراخي زد کړی او مطالعی کړی وی. دی یو زورور سیاست پوه، قوي شاعر او برلاسی لیکوال وو. د دري او پښتو برسیره یې ترکی، عربي، اردو او فرانسوي ژبې هم ښه زده وی. محمود طرزی په ۱۹۰۲م

کال کې کابل ته راغی او په ۱۹۰۵ کال کې دامیر حبیب الله خان د ژباړني چارو د ادارې رییس وټاکل شو او د ترکی ژبې څخه یې فارسی ته د قوانینو (نظامنامو) په ژباړلو پیل وکړ. وکابل ته تر راتگ وروسته دی په محمود بیگ مشهور شو. نه میاشتي یې په کابل کې تیري کړی.

داچې دی دامیر حبیب الله خان په اجازه راغلی وو نو د خپلې کورنې د راوستلو پخاطر بیرته دمشق ته ولاړ او په ۱۹۰۵م کال کې د خپلې کورنې سره بیرته کابل ته راوگرځیدي.

کابل ته دده دبیرته راتگ وروسته ، دده دوی لورگاني دامیر حبیب الله خان د دوو زامنو، شهزاده عنایت الله (۱۹۴۶-۱۸۸۸) او شهزاده امان الله خان (۱۹۶۰-۱۸۹۲م) ته په نکاح او واده شوی. پدی کار سره محمود طرزی په دربار کې دپام او اعتبار ورځای وموند او ددغي لاری یې دا امکان ترلاسه کړچې د «سراج الاخبار» جریده په کابل کې نشر کړي.

سراج الاخبارپه کال ۱۲۹۰دمیزان میاشتي په ۱۶ نیټه (د ۱۹۱۱ میلادی کال داکتوبر په اتمه) خپل دنشریدوچارې پیل کړي. ددی جریدی موخه (ځوانوترکاتو) ته ورته وه چې نیشنلزم یې دپان اسلامیزم سره گډ په پام کې نیوی او د استعمار پرضدې مبارزی ته داولسونو رابلل وه. برسیره پر دی د

معارف(پوهني) پراخول ، دخرافاتوو پرضد مبارزه اوپه پښتو ژبه یی هم د جریدی په اصلي موخو کي راتلل.

دسراج الاخبار خانگړتیاوی

دمحمود طرزي تر مشری لاندی دسراج الاخبار په جریده کي د اخبار لیکني ډیري خانگړتیاوي او ارونه (اصول) په پام کي نیول کیدل. ټولو نشر شوو گڼو یی د سرمقالو او د منځپانگي د سرلیکونو یو لړلیک (فهرست) درلود. فارسي شعرونو ته به په اړینو مخونو کي مهم ځای ورکول کیده .خبرونو په جریده کي اړینه برخه درلوده . طنزونو ، ټوکو او کاریکاتورونو ته لږ ځای ورکړه شوی وو او ډیره پاملرنه نه ورته کیدل.

جریده په لومړي کال په نستعلیق خط سره چاپیدل او وروسته په نورو کلنو کي یی خط چاپی سو.دوهم کال په لومړي کي ، د عکسونو چاپول هم په سراج الاخبار کي رواج شوه .دجریدی لوستونکي تر ډیره حده د دولت باسواده کارکونکي وه. دسراج الاخبار دفتر ته په فارسي ، اردو ، ترکي ، عربي ، انگریزي او روسي ژبو د نورو هیوادونو نشری رارسیدلی چي منځپانگو به یی د نوموړي جریدی په پاڼو غبرگون موندی.

په جریده کي د نثر څرنګوالی داسي وو چي د پخواني فارسي او په افغانستان کي د مروجي فارسي یوه گډوله(مخلوط) یی جوړول. دایران او ماوراء النهر فارسي او همدارنګه د عربي لغاتونو اغیز هم تر سترگو کیدی، هلته لغاتونه په ډیرو بڼو ترکیبونو سره کارول شویدی، لکه دل اگاه ، ترقی گستر، نکته دان ، هیچ مدان ، فسون انګیز ، رزمگاه ، بود وباش او نور.

وطن او وطنپالنه د محمود طرزی له نظره:

په ۲۰۰۸م کال ،بناغلی ډاکتر سپنتا چي په هغه مهال د افغانستان اسلامي جمهوریت د خارجه چارو وزیر وو، په نړیواله کچه د محمود طرزی د خدمتونو په اړه دیوه لیکوال ، ژورنالیست ، پوه سیاستوال او د افغانستان

لومړنی د خارجي وزیر په توګه یوه یاد غونډه جوړه کړه . دغه یاد غونډه د افغانستان د استقلال د بیا تر لاسه کولو د ۸۹ کلزي او همدارنګه په افغانستان کي د خارجي چارو د وزارت د بنسټ ایښودلو د ۸۹ کلزي سره په یوه وخت کي برابره شوی وه. ددی غونډي جوړول یو ډیر پرځای کار وو او په دی هکله یی باید پناغلی سپنتا ته شاباسی وویل سي.

البته پدی غونډه کي د تبعید د وخت نه تر بیرته راتلو او په وطن کي د علامه محمود طرزی د مطبوعاتي او سیاسي فعالیتونو ، ددوهم مشروطیت بنسټ ایښودني چي پایله یی د سیاسی استقلال بیا تر لاسه کول وه ، په اړه پوره خبري وشوي. پدی یادوونو کی هغي موضوع ته خورا ډیر پام وړول شو چی دمحمود طرزی د ژوند ، کار او فعالیت بنسټیزه برخه جوړوي. دا د وطنپالنې هغه درسونه دی چي طرزی به روڼ اندو (روشنفکرانو) او مشروطه غوښتونکو ته ورکول.

په افغانیه سراج الاخبار کي چی د« اسرافیل صور» (د اسرافیل شپیلی) حیثیتی لرله، د نورو بیلابیلو ټولنیزو ، سیاسي او اخلاقی موضوعاتو تر څنګ خائنه جلا خلا درلوده . هلته د «وطن» او «وطنپالنې» پر کلمو باندي ډیر فشار اچول کیدی تر څو د ازادي او ملي حاکمیت په غیو کي ددی کلمو بیلابیلي برخي روښانه شوی وای .

دسراج الاخبار د لوستونکو څخه دا په ډاګه څرګندیږي چي محمود طرزی خپله ټوله پوهه، تجربه او ما لومات د وطن او وطنپالنې د قدسیت د خلیدو په لار کي په کار اچولي وو ، تر څو د ځوانانو په وینه کي د وطنپالنې ارزښت ، د وطن ساتني او وطندوستي احساس او د استقلال دتر لاسه کولو قدر و روزي . دده چي څومره توان وو، پدی اړه به یی لیکني کولی او داسي شعرونه به یی ویل :

چو گشت حب وطن، جای در دل ملت
عدو به لرزه فتد، میشود هلاک وطن
وطن به حب وطن قایمست وهم محفوظ
که هست حب وطن تیر سھمناک وطن

بحفظ وحب وطن لحظة مشو بيبياک
بنوش باده حب وطن ز تاک وطن
زحق نیاز کند عاشق وطن " محمود"
که دشمنان وطن باد زیرخاک وطن

محمود طرزی پدی باور وو چي : که څوک د خپل وطن سره مينه لري، هغه د خپل دين سره مينه لري، څوک چي د خپل دين سره مينه لري، هغه د خپل وطن سره مينه لري او وطن ورباندی گران دی. د طرزی په اند «ناسيوناليزم ، اسلامي اصلاحات ، عصری کول ، پان اسلاميزم ، پان اسيانيزم او د امپرياليزم ضد چاري بايد د اصلاحاتو په ډله کي ترسره شی. ^۱».

علامه پوهاند عبد الحی حبيبي په منني سره د خپلي يوی خاطري يادونه داسي کوي : په کندهار کي د لومړي مدرسی د پرانيستلو وروسته (۱۳۰۱ش) چي ما هلته لوست زده کړ او باسواده شوم ، دلومړي ځل لپاره د وطن پالنې په مفهوم د طرزی د ليکونو څخه پوه شوم ، هغه احساس ترډا اوسه چي ۷۵ کلن يم ، هم راسره ژوندی دی چي له کبله يی ورڅخه منندوی يم . طرزی ويلي وه :

ای خاک پاک و ای وطن خوش زمین من
معشوق من حبيب من و دل نشين من
شبهها به ياد وصل تو، بيخواب مانده ام
در روزها ب فکر تو در تاب مانده ام
پس عشق تو چسان ز سر من بدر شود
با شير اندرون شد و با جان بدر شود^۲

^۱-رياتالي ستيوارت ، اتش در افغانستان ،ترجمه نورمحمد کوهسار کابلې،د پيښور چاپ ۲۰۰۳مخ.

^۲ - دپوهاندحبيبي ،جنبش مشروطيت در افغانستان ،چاپ ۱۳۶۳ کابل، ۱۶مخ

محمود طرزي سره لدی چي یو آزاد روڼ اندی سړی وو، ده په فارسي ژبي کي د احساس نه ډک شعرونه هم ویلي دی. د «وطن مینه» (عشق وطن) پنامه دده د بڼکلی مثنوي دده د وطن پالنې احساسات څرگندوي او په هر لوستونکي کي همدا احساس راپاروی. دنوموړي مثنوي څو بیتونه دادي:

ای خاک پاک، عاشق افتاده توام
با جسم و جان فدائی و دلدادۀ توام
مجبور حب تست حواس و قوای من
عشقت ز بهرهرمرض من دواي من
عشق وطن حواس و دل و جسم و جان من
مربوط کرده است بخود با هزار فن
چون فطرت و نسب و قوم و ملت
چون جسم و جان و رنگ و زبان شکل و هیتم
چون آب و جد و جدۀ و مادر زهفت پشت
از تست و در تو بوده و درخاک تو بخفت
پس عشق تو چسان ز سر من بدر شود
با شیر اندرون شد و با جان بدر شود
شد سال ها که داغ جدائی و فرقتت
میسوخت همچو شمع دل و جان عاشقت
شب ها بیاد وصل تو بیخواب مانده ام
در روز ها ب فکر تو در تاب مانده ام
هر علم و فن که خوانده و تحصیل کرده ام
نیت برای خدمت و نفع تو بوده ام
ای خاک پاک وای وطن خوش زمین من
معشوق من، حبيب من و دل نشین من
مسعود باش و شاد بزی تا ابد بمان!
در حفظ و در ترقی و معموری و امان
رشک آور بلاد تمدن نشان شوی

درشرق همچوشمس درخشان عیان شوی

طرزی پخپل یوه شعر کی هم وطن د یاده ندی ایستلی . ان په هغو شعرونو کی چي ده د پسرلي او پاچا په سلطنت کی هم ویلي دی ، ده د وطن مینه یی ورسره گډه کړیده . په هغه لیکلي شعر کی چی ده د قانلي دیوه شعر پر اقتفا(پیروی) ویلی په هلته یی وامیر ته د وطن په اړه داسي اشاره کړیده :

بیا ببین که در جهان چگونه گشته کارها
جهان جهان ریل شد، زمان زمان تارها
چه بحرها که برشد، چه خشکه ها بحارها
چه کوه ها شگاف شد، گذشت از آن قطارها
جهان جهان علم و فن، زمان زمان کارها
بس است صید بودنه، میان کشت زارها

درین زمانه هر طرف، به فن سراغ داردا
ز بحر راغ ملک خود، هوای باغ داردا
پی ترقی خودش، بکف چراغ داردا
برای ضبط ملکها چه در دماغ داردا !
خورند روم و فرس را، بما بلاغ داردا
تو وقت را عبث مکن، به میله و شکارها

حیات را چه میکنم وطن حیات من تویی
برای هرسعادتم وطن ، برات من تویی
اگر تو رفتی از کفم وطن ممات من تویی
برای دین وهم شرف وطن همات من تویی
وطن تو کعبه منی، وطن صلوات من تویی
محبتت بجان من، چو پودها به تارها

په یوه بل ځای کې طرزی داسې وایی: «وطن ونه ده او ملت یې میوه ده ، وطن سترگه ده او ملت یې د لیدلو توان ، وطن کبنت دی او ملت یې غله دانې، وطن خزانه ده او ملت یې ارزښت دی. لکه څنگه چې ونه بی میوه ، سترگه بیله لیدو ، کبنتونه بیله غله دانو او خزانه چې د ارزښت اود گټې د معاملو څخه بی برخې وي. همدارنگه وطن د ملت پرته او ملت د وطن پرته هیڅ معنا نلري»^۱.

طرزی همدارنگه «دوطن مانا او د وطن فلسفه» (وطن و معنا و فلسفه وطن) یوه رساله لیکلې او د سراج الاخبار د شپږم تلین په ویاړ یې د ۱۲۹۶ کال د سرطان (چنگاښ) پر ۲۰ نشر کړیده چې ډیره روزنیزه او گټوره ده .

د محمود طرزی د وطن پالنې کچه کولای سو دده د لیکونو دمنځپانگې نه اټکل کړوچي د وطن او استقلال په تړاو یې لیکلې دی. دده د شخصیت معنوی لویوالی او دده ملي او علمي دروندوالی دده د لیکونو څخه بڼه څرگندیدلای شي چې سراج الاخبار دده د وطنپالنې یوه ډیره روښانه هنداره ده .

طرزی اولسونه راویښوی او یون (حرکت) ته یې رابولي . د ۱۲۹۴ کال د جدي په ۱۶ نیټه د سراج الاخبار په گڼه کي د (حی علی الفلاح) مقاله ډیره روزونکی او د استعمار ضد بڼه لري. د سراج الاخبار دغه گڼه سمدستي د دولت د خوا سانسور شوه. د مقالې په یوه برخه کي لولو :

"حی علی الفلاح !

.... ای ملت نجیبه افغانیه! شرافت ملی، عظمت قومی خود را محافظت کنید! استقلال و حاکمیت دولتی خود راصیانت نمایند! افغان که به دیانت و دینداری، به شجاعت و بهادری، بغیرت و ناموس شعاری در تمام دنیا مشهور و معروف شده باشد، آیا این را بر وجدان و ایمان و شرف و ناموس خود چسان گوارا کرده می تواند که نام حمایت و تابعیت دولت اجنبی غیر دین و غیر ملت براو باشد؟

^۱ داکتر روان فرهادي. د محمود طرزی مقالې په سراج الاخبار کي، ۲۸۲ او ۳۳۴ مخونه

حاشا! حاشا! کلاً کلاً! افغان به بسیار آسانی و خوشگواری مرگ را قبول کرده میتواند، ولی هیچگاه، به هج صورت قطعاً، قاطباً کلمات متعنه معده بشور آورنده تابعیت و حمایت را هضم کرده نمی تواند، معنی صاف و صریح تابعیت و حمایت اینست که، یک دولتی بدیگر دولتی بگوید: بغیر از من، دیگری را نشناس! بغیر از من، بادیگر دولتی حرف مزین! بغیر از من با دیگر دولتی عقد معاهدات یا رابطه مناسبات و معاهدات مکن! بغیر از من، بدیگر دولتی نه سفیر بفرست و نه سفیر قبول کن! معنی صاف و صریح استقلال تامه و آزادی کلمه نیز اینست که، هر دولت در همه چیزهایی که در بالا مذکور گردید، مستقل و آزاد باشد... تا به حال هرچه که بود، بود! هرچه که شد، شد! لیکن بعد از این افغان آن افغان نیست که از حقوق خود چشم پوشی بتواند....^۱»

ژباړه: «... ای د افغانستان سپڅلي ملت! دخپل ملي شرافت او اولسي عظمت (لویوالی) څخه ساتنه وکړه! خپل استقلال او دولتي حاکمیت گران وپوله. هغه افغان چي په ټوله نړي کي په دیانت او دینداری، په میرانه او زړه ورتوب، په غیرت او ناموسداری باندی پیژندل شویدی، ایا دابه پر خپل وجدان، ایمان شرف او ناموس څنگه ومني چي دخپل دین او ملت څخه پرته دبل دولت تر تابعیت او حمایت لاندی ژوند وکړي.

حاشا حاشا! کلا کلا! افغان په آسانی او خوبني سره مرگ منلای شی مگر هیڅکله هم په هیڅ بڼه د پردیو د کرکي او نفرت وړ تابعیت او حمایت قبلولای نشي. د پردیو د تابعیت او حمایت رڼه او بنکاره مانا داده چي یو دولت وبل دولت ته ووايي: بيله ما څخه بل څوک په رسمیت مه پیژنه! بيله ما څخه د بل دولت سره خیري اتري مخ ته مه بیایه! بيله ما څخه د بل دولت سره تړونونه مه لاسلیک کوه او اړیکي مه ورسره ټینګوه! بيله ماڅخه به نه بل دولت ته سفیر لیري او نه به د هغه سفیر مني! د بشپړ استقلال او آزادي دکلمو رڼه او بنکاره مانا داده چي یو دولت د ټولو کړنو په هکله چي لور یی یادونه وشوه مستقل او آزاد وي.... تر اوسه چي هرڅه وه هغه وه، چي څه

۱ - مقالات محمود طرزی در سراج الاخبار، ص ۳۷۷ - ۳۷۸

شویدی هغه شویدی، مگر له دی نه وروسته افغان نور هغه افغان ندی چي د خپلو روا حقوقو څخه سترگي پټي کړي» .

طرزی پخپلو لیکونو کي د استعمار په وړاندي په دومر څرگنده لهجه بنودلو سره امیر حبیب الله خان ولرزوه او د هغه پام یی د روڼ اندو او خلکو په منځ کي د استقلال غوښتنې و احساس ته راوگرځاوه . له همدی کبله وو چي د سراج الاخبار دغه گڼه سمدستي سانسور شوه او پخپله طرزی یی د ۲۶ زرو روپیو په ورکولو محکوم کړ. امیر په همدی اړه وویل : هغه چرگ چي بی وخته اذان وکړي سر یی د پریکولو دی.^۱ «بښکاره خبره ده چي هغه وخت ۲۶ زره روپي خورا ډیري پیسی وی او طرزی یی د ورکولو وس نه درلود، ځکه نو دده زوم شهزاده امان الله د خپلي شخصي شتمني څخه نوموړی پیسی د طرزی جرمه تحویل کړه.

دسراج الاخبار دلیکونو له مخي محمود طرزی لومړی سری وو چي دژبي مسله یی دسیاست په غیږ کي مطرح کړه. دی لیکي: «زموږ په بنوونځیو کي باید د زده کړي په موخه د پښتو ژبي زده کولو ته ډیره پاملرنه وشي. د پښتو ژبي زده کړي ته باید تر انگریزي، اردو، ترکی او ان فارسي ژبي اهمیت او لومړیتوب ورکړل شی. زما د کمزوري فکر سره سم د (انجمن عالی معارف) یوازنی دنده باید دا وي چي په وطني ملي افغاني ژبه اصلاحاتو او پراختیا ته پام واوري» .

په دربار کي د طرزي اندونو او نظریاتو ډیر اغیز او پلویان درلوده، دده اندونو و دولتي سیاست ته د ورننوتو لاره پرانیستله . له هر څه نه یی زیات اغیز موږ کولای شود هغه وخت په درسي نصاب کي ووینو. نوی والی او پرمختگ، د پوهني عام کول، د پوهني پراختیا، د مدرسو پرانیستل، د جهالت او خرافاتو په وړاندي مبارزه، دا ټول هغه څه دی چي د سراج الاخبار په پاڼو کي لوړ ځای لري.

د محمود طرزی صادقانه او وطنپال کوښښونه او د ده مدبر شخصیت

^۱ حبیبی، جنبش مشروطیت ۸۲ مخ

او هلو ځلو د سراج الاخبار تر نشریدو وروسته لاره ودی ته پرانیستل چې په هیواد کې د مشروطیت غورځنگ منځ ته راشي . په ۱۹۰۹م کال کې ددی غورځنگ ټول غړي په وینو کې ولمبیدل او زندان په ډک شوچي بی شمیره قربانیان یی درلودل. د مشروطیت (مشروطه غوښتنې) د غورځنگ په بیا را ژوندی کولو کې د محمود طرزی هوبنیاری اووینتوب دا وو چې دی پدی کار وتوانیدی څو د سلطنتي کورني په دننه کې ددی غورځنگ زني شیني کړي. پدی توگه په دربار کې د بدلون خوښوونکو کسانو په منځ کې دا اندونه وروزل شوه او وروسته یی لمن د دربار د باندي وغخیده . ددی غورځنگ د غړو د هلو ځلو پایله داوه چې د هیواد بشپړ استقلال ترلاسه شو. د محمود طرزی د غوښتنو او نظریاتو سره سم دشاه امان الله او نورو ټولو مشروطه غوښتونکو نظریات د انگریزانو ضد سیاست پر محور باندي راڅرخیدل. پدي ډول د استقلال او ازادی غوښتونکو پرغ د بناری رول اندو څخه نیولی بیا تر کوچیانو او کلیوالو پوري د هر ستوني څخه را وتي. محمود طرزی چې پر دوهمو مشروطه غوښتونکو باندي یی د استادی حق درلود ، د مشروطه غوښتونکو په لومړي حکومت کې د خارجي چارو د وزیر په توگه وټاکل شو او د افغانستان د استقلال د بیا تر لاسه کولو په خبرو اترو کې (د ۱۹۲۰م کال د اپریل میاشت) یی چې د هند په میسوری او په (۱۹۲۱م) کال په کابل کې ترسره کیدی ، د افغانی ډلي مشرتوب پر غاړه درلود. ده په لندن او پاریس کې د افغانی سفارتونو څښته کښیښوده او د افغانستان د خارجي سیاست اساسي ټکي یی په گوته کړه. ده خپل ځای ناستي او شاگردان ددغسي سیاست د پاره و روزل . له بده مرغه دغه پر وطن مین شخصیت د خپلو وطنپالو د بنوربن په پایله کې د هیواد څخه په وتلو محکوم او په پای کی د ترکیی په استامبول کې د ۱۹۳۳م کال د نومبر په ۲۲ (۱۳۱۳ د عقرب ۳۰) د ۶۸ کلني په عمر د وطن څخه ليري سترگي پتي کړي. دغه پر وطن مین د ژوند تر اخرنی سلکي پوري وطن له یاد ه نه وو ایستلی او ویل به یی :

مرغ دلم ز کوی تو دوراست وروز وشب

فریاد میکند که خدایا وطن وطن !

د محمود طرزی لیکلی آثار :

علامه محمود طرزی په سراج الاخبارکي دزیاتو مقالو برسیره خورا زیات کتابونه لیکلی او ژبړلی دي. ډاکتر روان فرهادی دده چاپ شوو او نا چاپو اثارونوم لږد هغي رسالی په پای کی راوری چي (په سراج الاخبار کي د طرزی د مقالو ټولگه) نومیري. ددغو اثارو شمیره و ۳۱ ته رسیږي چي تر ټولو مهم یی په لاندی ډول یادولای شو :

- ۱ : مجموعه صنایع (گزیده اشعار استادان سخن) ،
- ۲ : منتخبات اشعار سردار غلام محمد طرزی به کتابت نستعلیق محمود طرزی ،
- ۳ : مجموعه اخلاق ، ۴ : از هردهن سخنی ،
- ۵ : روضه حکم ، ۶ : معلم حکمت ،
- ۷ : مختصر جغرافیای عمومی ،
- ۸ : بیست هزار فرسخ در زیر بحر ،
- ۹ : جزیره پنهان ، ۱۰ : سیاحت در جو هوا ،
- ۱۱ : ترجمه تاریخ حرب ،
- ۱۲ : سیاحتنامه استانبول
- ۱۳ : دیدنی ها و شنیدنی ها ،
- ۱۴ : سیاحتنامه منظوم ،
- ۱۵ : افغانستان (جغرافیای منظوم) ،
- ۱۶ : تو حید ، ۱۷ : ادب در فن ، ۱۸ : پراکنده ،
- ۱۹ : ترجمه ناول های ژول ورن ،
- ۲۰ : ژولیده و پژمرده (خاطرات) ،
- ۲۱ : ترجمه رومان علمی ،
- ۲۲ : سراج الاطفال ، ۲۳ : فلسفه وطن ،
- ۲۴ : علم و اسلامیت ، ۲۵ : آیا چه باید کرد؟ ،
- ۲۶ : سراج الاخبار افغانیه و برخی آثار دیگری که تا کنون بچاپ نرسیده اند.

لنډه دا چې محمود طرزی خپل ټول ژوند فرهنگي خدمتونو او په هیواد کې د ځوانانو او اولس و راویښولوته وقف کړی وو. ترڅو چې ژبي او قلم یی کار کاوه ، ده د وطنپالو ځوانانو روزنه او د استعمار پر ضد د هغو د عقیدې او ایمان ټینګول خپله دنده ګڼل . ده انګریزي استعمار د هیواد ډیر پخوانی دښمن ګاڼه .

بیله شکه په سراج الاخبار کې د انقلابي مقالو لیکل ددی لامل شوه چې د بدلون غوښتونکو کسانو او هڅیدلو ځوانانو ولولې را وپاړیږي . ددی کار پایله د مشروطیت غورځنگ بیا را ژوندي کول او بشپړ استقلال تر لاسه کول دي . پریږدی چې د علامه محمود طرزی نوم د مشروطیت غورځنگ د مخکښ په توګه دتل د پاره زموږ د حق پیژندونکو هیواد والو په زړونو او خاطر وکی ژوندی پاته او د وطن ځوان نسل د هغه ویاړلي کارنامی پخپل ژوند کې د خان لپاره لارښود وګرځوی! ددی ستر شخصیت یاد دی تلپات وی !

د محمود طرزی اولادونه :

محمود طرزی پنځه زامن درلودل چې نومونه یی : عبدالوهاب طرزی ، عبدالقادر ، عبدالعزيز ، عبدالنواب او عبدالفتاح طرزی دی . ده همدارنګه شپږ لورګانې درلودې : خیریه ، حوریه ، ثریا ، امنه ، روحیه او عزیزه . ددوی د ډلې نه ثریا د شاه امان الله ملکه او خیریه د شهزاده عنایت الله خان میرمن وه . امینه سردار عبید الله خان د شاه امان الله سکني ورور ته واده شویده . عزیزه د سید قاسم خان میرمن ، حوریه چی (بی بی حوریه) یی بلل ، د عبدالروف طرزی (د حبیب الله طرزی زوی) میرمن وه چې وروسته دده څخه جلاشوه او د غلام صدیق چرخي د خارجه چارو وزارت د کفیل سره یی واده وکړ. لا نور زیاتو مالوماتو په خاطر (کندهاری وړونه) کتاب ولولې.

پنځم فصل

(دنوزادی ژباړه)

د سدوزي او بارکزي دراني قومونو تر منځ د دوستي او دښمني ټوليزي (کلی) پایلی

د تیرو فصلونو لنډیز او پایله :

سدوزي او بارکزي هغه دوه دراني قومونه دي چي د افغانستان په معاصر تاریخ کي د ټولو اک په توگه د دراني احمدشاه د ټاکلو په اړه ، ددوی تر منځ دوستي او گډ کار د هیواد د چارو په سمون او اداره کي د ازمایلو څخه بریالی راووت .

حاجي جمال خان د بارکزی قوم مشر پخپل ټول توان سره د دراني احمدشاه ټولو اکي ومنل ، دهغه ملاتړ یی وکړ او د عمر تر پایه یی نژدی اړیکي ورسره وساتلي. احمد شاه بابا هم په خپل ټول توان سره د هغه قدر او عزت په ډیره بڼه توگه وکړ. جمال خان هم د یوه نژدی سلاکار په توگه د گټورو مشورو د ورکولو څخه خان نه سپماوه. تر احمد شاه بابا او حاجی جمال خان وروسته د دوی زامنو تیمورشاه او پاینده محمد خان د خپلو پلرونو لاره پرمخ بیول. داچي پاینده محمد خان د پام وړ خدمتونه کول، نو د تیمورشا لخوا د «سرفراز خان» لقب ورته ورکړل سو او پر بارکزي قوم برسیره د غلجي قوتونو مشری هم ده ته سپارل شوه .

د تیمورشاه تر وفات (۱۷۹۳م کال) وروسته، سردار پاینده محمد خان د دولتي نظام د بڼه پر مخ بیولوپه موخه د تیمورشاه د ۲۴ زامنو له منځه د تر ټولو لایق او هوښیار شهزاده زمان څخه ملاتړ وکړ. چې د پلار پر تخت کښینی. تر څو چې پاینده محمد خان ژوندی وو، د نورو شهزاده گانو لکه همایون او محمود د سلطنت دعواو خای ونه نیوی. پدی توگه د شاه زمان د ټولواکي سنتي ورځ تر بلي ټینگیدی او ویی کرای شوه د گاونډیانو او اروپایایی مداخله کونکو په وړاندي خپل رول ولوبوي. له بده مرغه پداسي وخت چې د سدوزو او بارکزي قومونو دوستي او گډ کار د هیواد د ټیکاو او پر مختیا د پاره ډیر اړین بنکاریده نا بیره یوه پیښه را منځ ته شوه او هر څه یی گډ وډ کړه.

شاه زمان د سردار رحمت الله خان په غوره کولو سره دخپل پلار او نیکه د نظریاتو په خلاف و دی پایلی ته رسیدلی وو چې تر وسه وسه د قومي مشرانو اغیز کم کړي او د یوه غښتلی مرکزي دولت و جوړولو ته ملا وتړي. بنکاره خبره ده چې دا کار د قومي مشرانو په گټه نه وو، ځکه چې د دود له مخي دوی قومي ملاتړ درلود او دا ملاتړ یی په دی کار سره کمزوری کیدی. دهمدی کبله د شاه زمان د نوموړو کړونو سره دوی همبرغي کیدای نشوه. پدی توگه د دوی او شاه زمان تر منځ اوبه د څړي کیدو پر خوا تللی او دوستانه اړیکي سړی دي.

سردار پاینده محمد خان د خپل رقیب رحمت الله خان سدوزي چې شاه زمان خپل وزیر ټاکلی وو اود «وفادار خان» لقب یی ورکړی وو، په وړاندي خپل صلاحیت او اقتدار مخ په کمیدو وگانه، زمانشاه هم حالات په پام کي نیولي او پدی پوهیدی چې قومي مشران راضي نه بنکاري. داچي خپل پلان ورته مهم بنکاریدی، ددوی نارضايت ته یی ډیر اهمیت ورنه کړ. ددی کار پایله داشوه چې څو تنه قومي مشران د پاینده محمد خان پر شاوخوا راټول شول، څو یوه نوي لاره ددي ډار څخه د خلاصون په موخه ولټوی. دوی پدی نظر شول چی شاه زمان را وپرخوي او پرځای یی د لنډ وخت د پاره دهغه ورور شاه شجاع وټاکي. وروستي نقشه یی دا وه چې میراثي ټولواکي له منځه یوسي او شاهي یوه انتخابي سیستم ته واړوي. البته پدي کار سره ددوی اهمیت او اقتدار لازياتی

کیدۍ. ودغي موخي ته د رسیدو د پاره دوی په کندهار کې دیو شمیر قومي مشرانو یوه پټه انجمن جوړه کړه. مگر ددوی د نقشي څخه زمانشاه خبر شو، هغوی یی سمدستي ونیول او یو شمیر یی د پاینده محمد خان په ګډون د زمانشاه په امر اعدام شول. دی کار په هیواد کې د غچ اخیستنې داسې اوربل کړ چې لمبې یی څولسيزې پورته کیدي.

دپاینده محمدخان په اعدام سره دده شل زامنو د خپل پلار د غچ اخیستنې په خاطر د شاه زمان په وړاندې په پاڅون لاس پوری کړ. د پاڅون په پایله کې زمانشاه زنداني او په سترگو روند کړل شو. د ده پر ځای شهزاده محمود پر تخت کبښناست او فتح خان یی وزیر و ټاکل شو. له دغه ځایه د سدوزو او بارکزو تر منځ دوستي او ګډ کار یو وار بیا دسره پیل شو. د شاه زمان په کوښنه کیدوسره داسې بد بختي راغله چې د یوی خوا سدوزي شهزاده ګانو لکه محمود ، شجاع ، فیروزالدین ، کامران او قیصر په کابل ، پېښور ، کندهار او هرات کې د پاچهي خوبونه لیدل او دېلي خوا نه فتح خان د خپلو وروڼو په مرسته دومره توان تر لاسه کړي وو چې ملاتړ یی د هر شهزاده دپاره دتخت ضمانت کولای شو. لکه څنګه چې شاه محمود دوه ځله او قیصر یو ځل د سلطنت پر تخت کبښناستل. نورو بیا لکه شاه شجاع ، فیروزالدین او کامران دده سره د مخالفت له مخې ډیر څه دلایسه ورکړه. دا هغه وخت دی چې دافغانستان په سیاسي ډګر کې سدوزي شهزاده ګان ورځ په ورځ کمزوري کیدي او محمد زي سرداران ورځ تر بلې زور اخلي ، خولا تر اوسه پدی ندی توانیدلي چې د خان دپاره دسلطنت غوښتنی په فکر کې شي.

کله چې د وزیر فتح خان په ملاتړ شاه زمان د شاه محمود لخوا زنداني او په سترگو روند شو (۱۲۱۶ش - ۱۸۰۱م) ، پر تخت باندی د شاه محمود دکبښناستلو سره سم وزیر فتح خان ته د «شاه دوست» لقب ورکړل شو او د هغه د وزیر (صدراعظم) دنده ورته وسپارل شوه.

دپېښور او هرات څخه د زمانشاه د ورور شاه شجاع او دده د وراره قیصر مخالفتونه، دکابل د اوسیدونکو ناراضی والی اوتعصب ، داستعماری سیاست اغیز او د ایران او هند له لوري د هغوی هڅوني (تحریکات) او د شاه

محمود بی کفایتی دسلطنت حالات دومره خپخپانده (بحراني) کړل چې د وزیر فتح خان او ورونو هلو ځلو یی کومه گټه ونکړای سوه. شاه شجاع د کندهار د لوري را وخوځید او کابل یی ونیوی، په بالاحصار کي پر تخت کښیناست(۱۲۱۸ش-۱۸۰۳م). شاه محمود په بالاحصار کي زندان ته ولوید. فتح خان د دوست محمد خان سره کندهار او فراه ته پر شا ولاړل.

شاه شجاع د خپلي ټولواکي په لمرې دوره (۱۸۰۳-۱۸۰۹م) کی پدی پوه شو چې د فتح خان او ورونو ملاتړ یی دسلطنت د ټینګښت دپاره مهم رول لري. په همدې خاطر وو چې دسلطنت د پیل نه یی تر پایه پوري د فتح خان د ملاتړ تر لاسه کولو دپاره هلي ځلی کولي او څو ځلي هم په کابل، کندهار، غازيخان دیره، گرشک او سند کي دوی سره یوځای او بیا به بیرته سره جلا شول. د فتح خان نور ورونه په خانګري ډول دوست محمد خان چې تل به دده سره تر څنګ ولاړ وو، د شاه شجاع سره به یوځای کیدو او جلاکیدو کي د فتح خان سره همېرغی وه.

دسوزي د کورني بل شهزاده چې فتح خان پدی وخت کي ډیره مرسته ورسره کړیده، هغه د شاه زمان زوی شهزاده قیصر وو. مګر د هغې بی باوري له مخي چې د دوی ترمنځ د نورو غرضی ځلګو په تحریک سره چاغیدله، بارکزي ورونو او سدوزي شهزاده گانو ونه کړای شوه د اوږده وخت د پاره په دوستانه اړیکو کي سره پاته شي. همدغه حالت هیواد ته ډیر زیانمن تمام شو.

دشاه محمود د دوهم ځل سلطنت په دوره کي(۱۸۰۹-۱۸۱۸م) چې لس کاله یی دوام وموند، د دواړو کورنیو تر منځ د ګډ کار او دوستانه اړیکو امکانات زیات شول. داچې فتح خان د خپل دښمن شاه زمان او د هغه د سکه ورورشاه شجاع سره جوړیدلای نشو، نو د هغه د رقیب شاه محمود سره همېرغی شو، ځکه نو د شاه محمود د دوهم ځل سلطنت پر مهال چې د فتح خان د ملاتړ پر بنسټ تر لاسه شوی وو، داسي امیدونه وټوکیدل چې د ملګریتوب او دوستي اړیکي به دوام ومومي. داځکه چې ددی مهال لویه بد بختي د دوی ترمنځ بی باوري وه. رقیبان لکه شاه زمان چې اوس وړند شوی او دهغه سکني ورور شاه شجاع د وطن نه شړل شوی وو، دا امکانات منځ ته راغلی وه خود

سدوزو او بارکزو تر منځ ملگریټوب او د دوستي متقابل اعتماد دسره ټینګ شي. په دا ډول ملگریټوب سره په ختیځ کی د رنجیت سنگ او په لویدیز کی د حسن علي سپین سترګي او جسارت کمیدی .

وزیر فتح خان ته چی د شاه محمود په لومړی دوره سلطنت کی د«شاه دوست» او په دوهمه دوره کی د« اشرف الوزراء» یاتي صدراعظم لقب او مقام ورکړل سو، ددي سره سم د چارو ټول صلاحیتونه ورته وسپارل شوه. ددغه صلاحیت پر بنسټ ده خپل ټول وړونه ددولت پر حساسو چوکیو باندی وگمارل . یار محمد خان په پېښور، کهنډل خان په کندهار، شیر دلخان په غزني ،نواب اسد خان په دیره جات او زوی یی نواب زمان خان په جلال اباد ، نواب صمد خان په سند او رحمدل خان په بلوچستان کی خای پر خای شول.دوست محمد خان د فتح خان سره پاته شو. پاته وړونو یی هم د ټاکل شوو وړونو په اړه مخالفت نه درلود.

وزیر فتح خان پدی دوره کی عطا محمد خان بامیزی له کشمیر لیری او پر خای یی خپل ورور سردار محمد عظم خان وټاکي او د رنجیت سنگ سره یی چی شاه شجاع د پنجاب د نایب الحکومه په توگه ټاکلی او اوس یی یاغیتوب ته ملا ترلی وه ، د اټک رود په ځنډو کی جنګونه وکړل او د هیواد په دننه کی یی بنورښونه یوپه بل پسې ارام کړل. داتک د قلعه دترلاسه کولو په موخه یی دوهم ځل د رنجیت سنگ په وړاندی د جنګ په خاطر قوتونه مارش کړل. ده د اردو د لگښتونو دپاره د خپل ورور څخه د کشمیر مالیات چی ۱۶ لکه روپی کیدی وغوښتی. مگر محمد عظیم خان ددی پیسو د ورکولو څخه ډډه کول. لدی کبله نژدی وو چی د دوو وړونو تر منځ جنګ پیل سی. خو د دوست محمد خان د منځگریټوب له مخي دواړو خواپه ۱۳ لکه روپیو قناعت وکړاو د جنګ نه مخنیوی وشو.

دا وه د ختیځو ولایاتونو حالات . په لویدیز کی د هرات په ولایت کی د مشهد والی حسن علی میرزا دفتح علی شاه قاجار په امر په (۱۲۳۳ش) کی پر هرات باندی د حملی تکل وکړ . دشاه محمود ورور حاجی فیروزالدین چی د هرات حاکم وو، دشاه محمود نه مرسته وغوښته. فتح خان د

خپلوڅو تنو ورونو لکه دوست محمدخان، کهندلخان، شیردلخان او پردلخان سره په بیره د سند د رود د څنډونه دکابل پر خوا وڅوڅیدل او دهغه ځایه یی د غزنی او کندهار دلاری دهرات په لور مارش وکړ.

وزیر فتح خان په اسانی سره پر هرات باندی د ایرانیانو دحمولو مخنیوی وکړ. وروسته یی په هرات کی یوه بله ناوړه پېښه منځته راغله چی د ایرانیانو په وړاندی یی د افغاناتی سردارانو تر بری وروسته د هیواد دولتی قدرت دخپلو افغانانو لخوا د چلنجونو سره مخامخ او کمزوری کړ.

دیوشمیر سدوزی ورونو مخالفتونه لکه شاه محمود او حاجی فیروزالدی چی یوه یی په کابل او بل یی په هرات کی حکومت کاوه، د شاه محمود زوی کامران میرزا د وزیر فتح خان په وړاندی چي دده د پلار په دربار کی یی درنښت او اقتدار ورځ تر بلی په زیاتیدو وو، همدارنگه د دوست محمد خان لخوا د حاجی فیروزالدین شتمنی تر لاسه کول، دده په حرم کی د دوست محمد لخوا دبنڅو څخه ددوی زیورات په زوره اخیستل اوپدی هکله د بنڅو د شکایت پرغ پورته کیدل، دا ټول هغه څه دی چی د یولړ نورو لاملونو سره یی د شاه محمود او فتح خان د کورنیو تر منځ خپل منځی شخړی را وزیږولی. ددغوشخړو له مخی د بازگزیانو او سدوزیانو د قومونو ترمنځ داسی جنجالونه را وزیږیدل چی په ټول هیواد کی یی د غم داسی یو اور بل کړ چی ستره ابدالی امپراتوری یی ټوټه ټوټه او ددی په لمبو کی وسوزیدل.

ددی پېښی بشپړجزیيات داسی وه: وزیر فتح خان په هرات کی مخکی لدی نه چي د ایرانیانو دبرید ومخنیوی ته تیاری ونیسی، حاجی فیروزالدین د هرات حکمران یی د مرکزي دولت دیوه سست عنصره اومضر شخص په نامه ونیوی او زندان ته یی واچاوه. لدی نه وروسته د ایرانیانو په وړاندی جنگ ته ور ووت. هغوی یی پر شاه وتمبول اوخپله هرات ته راوگرځیدی. دلته د هرات د چارو په سمبالولو بوخت شو. دوست محمدخان چي د فیروزالدین په حرمسرای کی د بنڅوڅخه په زوره ددوی زیورات اخیستی او بد سلوک یی ورسره کړی او وروسته یی په کشمیر کی خپل ورور سردار محمدعظیم خان ته پناه وړي وه. فتح خان پدی پېښه باندی ډیر غمجن سواو محمد عظیم خان ته یی امر وکړچي

دوست محمد نظربند کړي. کامران میرزا چې تل یی غوښته د فتح خان د اقتدار کمولو د پاره یوه بهانه پیدا کړي، د دوست محمد خان دی کار ده ته ښه بهانه په لاس ورکړه او کوښښ یی وکړ چی ټول مسؤلیت یی د فتح خان پر غاړه واچوی. دلته مهمه خبره داوه چې د فیروزالدین په حرم کی دکامران میرزا خورهم ناسته وه، ځکه چې هغه د فیروزالدین زوی ملک قاسم ته واده وه. کامران میرزا دی پینځی ته لانور ښکرونه ورکړل او تر خپل پلار شاه محمود پوری یی د ښځو دا شکایتونه ورسول. پدی توگه یی شاه محمود د هغه چا په وړاندی په قهر راوست چې دوه ځله یی دی پر تخت کښینولی وو او دده دسلطنت په ټینګښت کی یی د هر ډول قربانیو څخه مخ نه اړاوه.

شاه محمود چې په عیاشیو کی سرتر ټوکه ډوب وو او د هیواد دڅیر او شرتوپیر یی نه شو کولای، په قهر شواو د کندهار پر خوا را وخوځیدی. حاجی فیروزالدی چی فتح خان بندی او دکندهار زندان ته یی رااستولی وو، وکامران میرزا ته یی مشوره ورکړه څو وکندهارته دده د پلار تر رارسیدو دمخه، دی هرات ته ولاړسی، ده همداسی وکړه.

دغه غیرمنتظره کار په هرات کی یوه تراژیدی منځته راوویستل. هغه داوه چی فتح خان د شهزاده کامران په لاس ږوند کړل شو. هغه اور چې په ۱۲۱۴شکال کی په کندهار کی د شاه زمان په لاس د پاینده محمد خان په وژلو سره بل شوی او د شاه محمود د سلطنت پر وخت دمړکیدو په حال کی وو، دادی پدی کار سره یی یووار بیا لمبی اسمان ته پورته شوی اوله هر څه نه مخکی پخپله سدوزی چارواکی د هغه په لمبو کی وسوزیدل.

دفتح خان ږندولو او د هرات په ارگ کی دهغه بندی کولو سره هغه دښمنی دسره راژوندی سول چې شل کاله مخکی د پاینده محمد خان په وژلو سره منځته راغلی وه. د فتح خان ورونو غچ اخیستلو ته ملاوي وتړلي. ځینی یی د گرشک په نادعلی کی دفتح خان د مور لویه ادی پر شاوخوا راټول شول. محمد عظیم خان په کشمیر کی غچ اخیستلو ته راپورته شو، ده لومړی په لودهیانه کی شاه شجاع ته لیک واستاوه او هغه یی د کابل پرتخت وکښیناستلو

ته وهڅاوه. دوست محمد خان یی له بنده راوایست اود یارمحمد خان ترڅنگ یی د ۴۰۰۰ جنگیالیو سره دپېښور او کابل په لور واستاوه.

دفتح خان د ړندولو د خبر په اوریدو اود محمدعظیم د لیک په را رسیدوسره د شاه شجاع امیدونه وتوکیدل، خپل زوی تیمور یی د ۵۰۰ جنگیالوسره دسند د نیولو د پاره وبنکارپورته ولیږه. پخپله یی د شاه محمود حکمران سمندر خان بامیزی ددیره جات څخه وشاره اوپرځای یی د نواب خان زوی نواب زمان خان د حکمران په توگه وگماره او پخپله یی د محمد عظیم خان د غوښتنی سره سم دپېښور پر خوا حرکت وکړ.

دوست محمد خان او یارمحمد خان چي له دوی نه مخکی پېښورته رارسیدلی وه، هلته یی د تیمورشاه زوی شهزاده ایوب د افغانستان دپاچا په توگه وټاکه اوپخپله د کابل پرخوا وخوکیدل. ښکاره خبره ده، د شاه شجاع په رارسیدو سره دهغه او شاه شجاع ترمنځ جگړه وشوه چي ایوبشاه یی د پېښورنه وایست. محمد عظیم خان پدی وخت کی د کشمیر چاری وځپل ورور نواب جبارخان ته سپارلی وی او پخپله دپېښور خواته پر لاری وو. ایوبشاه د شکایت د پاره په چچ هزاره کی دده مخته خان ورساوه. هغه ته یی شکایت وکړ ستا ورونو زه د شاه په توگه وټاکم، خوشاه شجاع بیرته له ښاره وایستلم. محمد عظیم خان چی شاه شجاع یی پخپله دپاچا کیدو په خاطر راغوښتی وو، حیران پاته او نه پوهیده څه چل او چاره وکړی. په پای کی یی شاه شجاع ته احوال ورواستاوه چي غواری په خصوصی ډول ورسره وویښی. شاه شجاع دا غوښتنه ونه منل او د دواړو خواوتر منځ بېله خبرو اترو څخه جگړه وشوه. محمد عظیم خان دوی میاشتی په پېښور او شاه شجاع په خیبر کی پاته وه. داچي یوپر بل یی باور نه درلود، ترمنځ یی روغه جوړه نشوه کیدلای. تردی نه وروسته شاه شجاع د اسماعیل خان دیری او ښکارپور ته ولاړ. په دغه فرصت کی چی سرداران، شهزاده کان او سدوزی شاه محمود یو ډبل سره په جنگونو اوشخړو اخته وه، رنجیت سنگ د موقع نه گټه پورته کړه د اټک د لاری مخته ولاړ او کشمیر یی ونیوی. د شاه محمود سره د فتح خان د ورونو دشخړو په پیل کی هرات، کندهار او کابل د شاه محمود، دهغه د ورور، د هغه د لمسي پلاس

کی وه. بازگزی وروڼه یوازی په نادغلی او پېښورکی سره راټول شوی وه. دغچ اخیستلو جنگ لومړی د ختیځ څخه محمد عظیم خان پیل کړ. ده تصمیم نیولی وو ، په هر ډول چې کیږي باید شاه محمود له تخته کوز کړل شي . وشاه شجاع ته یی د لیک پرته ، همدارنگه ولوگری امین الله خان ته هم دری لیکونه ولیږل.

دوست محمد خان او یارمحمد خان د پېښور څخه وکابل ته په رارسیدو سره ، د کا مران میرزا د زوی جهانگیر او عطا محمد خان بامیزی سره په جنگ کی مخامخ شول. داچی عظامحمد خان د شاه محمود خان په سلطنت کی دفتح خان لخوا د کشمیر د حکومت څخه لیری شوی وو، ځکه نو د فتح خان او شاه محمود دواړو څخه خواږدی وو. پدی خاطر یی په هرات کی د فتح خان په رندولو کی لاس درلود. دوست محمد خان چی دی ښه پیژندلی وو، دپېښورڅخه یی لیک ورته را واستاوه او لیکلی وه چی که غواړی د فتح خان په رندولو کی دده جرم وروبخښل سی ، نو باید د کابل په نیولو کی مرسته ورسره وکړي. داچی عظامحمد خان د شاه محمود خان په فرمان سره د کشمیر د حکومت څخه معزول شوی وو، په زړه کی یی بد ورڅخه وړل ، دلیک په رسیدو سره یی سمدستی د جهانگیر سره د مرستی کولو څخه لاس واخیست . کله چی دوست محمد خان داندلو د پاره راغی بیله خنډه یی سترگی ورڅخه وکښلی او روند یی کړ. جهانگیر هم تر شل ورځی محاصرې او جنگ وروسته د بالا حصار څخه وتښتیدی.

دوست محمد خان د بالا حصار دترلاسه کولو سره سم بیله دی چی د خپلو نورو وروڼو سره ویوی پریکړی ته انتظار وباسي، سمدستی یی د تیمورشابل زوی شهزاده سلطانعلی پر تخت کښیناوه او پخپله یی ځان دهغه وزیر وتاکه . وکندهارته د جهانگیر د رارسیدو سره سم، شاه محمود نایب گل محمد خان پوپلزی ته د کند هار حکومت وسپاره او پخپله یی د کا مران په ملتیا د یوه لوی لښکر سره د کابل په لور حرکت وکړاو په سترگو روند فتح خان یی ورسره واخیست. د وردگو په سیداباد کی یی فتح خان تر فشار لاندی ونیوی چی خپل وروڼه د یاغیتوبه څخه راوگرځوی. فتح خان دده خبره ونه منل اوسخت منفی خواب یی ورکړ. پدی کار سره شاه محمود او کامران په قهر راغلل، ورسره

راغلو د قومونو مشرانو ته یې امر وکړ چې دا زړه ور او پیژندل سوی سیاستوال ټوټه ټوټه کړي (۱۲۳۴ش، ۱۸۱۸م) دده تر مرکیدو وروسته قاضی سعید بارگزی د هغه جسد واخیست، غزنی ته یووړ او د شیخ رضی الدین علی لالا د زیارت څنگ ته یې بنځ کړ.

ددی ستر شخصیت قتل، یو نه بڅبونکی جنایت دی، ځکه چې هیواد یې د خپل یوه لایق او زړه ور بچي څخه محروم کړ. دملت د پاره ددی جنایت زیان تر هغه ډیر زیات وو چې د پاینده محمد خان په اعدام سره ورته ورسیدی. ځکه چې په سنگر کی ناستو دښمنانو ددی څخه ډیره گټه واخیستل او هیواد یې په کښالو کی راگیر کړ.

وزیر فتح خان د عمر له مخي خپل تر ټولو وړونو مشر نه وو. داشرف الوزرا لقب هم یوازنی شی نه وو چې د هغه وزن یې تر نورو وړونو زیاتوی. دده لویوالی پدی کی وو چې یو هوښیار سیاستوال وو او هیله یې درلوده دخپل پلار د قتل وروسته هم داسي لاری ولتوی څو د یوه سدوزی شهزاده په پاچا کولو سره، په هیواد کی یوموتی او زورور سلطنت منځته راسي او پدی توگه د خارجی دښمنانو د مداخلو مخنیوی وکړي. په همدغه هیله ده د خپلو وړونوپه مرسته دوه ځلی شاه محمود دکابل پر تخت کښیناوه. دهغه د مخالفانو په وړاندی وجنگیدی څو دده مرکزی سلطنت سست او کمزوری نسي او خارجی مداخلو ته لاره بنده سي. له بده مرغه یې پروا او عیاش شاه محمود دده دا ټول خدمتونه هیر کړل او د خپل حسود زوی کامران به هڅونه یې هغه وړوند او وواژه چې دی کار وطن د سترو بدبختیو سره مخامخ کړ او ددښمنانو غوايي ورته لنگه کړه.

دفتح خان په وژنی سره د سدوزی او بارگزی دوو درانی قومونو تر منځ یووار بیا رامنځته سوی ملگريتوب دمنځه ولاړ، او دا دوی ستري کورنی یې داخل داسي سره جلا کړی چې د بیا یوځایوالی امکانات دتل د پاره ورک شول. که دغه جنایت ترسره سوی نه وای، افغانی ستره امپراتوری به د ډیر وخت د پاره په اسيا کی ځلیدلای.

په هر حال د سدوزیانو او بارگزیانو دواړو کورنیو غوښتنو د ملی گټو په

اړوند توپیر نه درلود. دغه گټی ددوی په ملگريټوب او کډکار سره ساتل کيدلای سوای او هیواد یی دثمر څخه برخمن کيدلای شو.

شاه محمود او زوی یی کامران د فتح خان تر وژلو وروسته دیوه لوی لښکر سره د کابل پرخوا حرکت وکړ. ددی خوا دوست محمد خان د خپلو لښکروسره دده مقابلی ته راووت. دواړی خواوی د (هندکی) او چاراسیاب په سیمو کی سره مخامخ شوي. پدی وخت کی دوست محمد خان یو نظامی چل په کار واچاوه او د اړوند کړل سوی عظامحمد بامیزی څخه یی گټه واخیستل. دده له خوا یی دده یوه ورور ته چی د شاه محمود سره یوځای وو، یولیک واستاوه. دلیک ورونکی یی د شپې په تیاره کی دشاه محمود د اردو کمپ ته ولپړه. پدی توگه یی لیک تر شاه محمود پوری ورساوه. شاه محمود د لیک څخه پوه شو چی قوماندانانو یی د دوست محمد خان سره جوړ جاری کړیدی او غواړي شاه محمود ونیسي او لاس تړلی یی دوست محمد خان ته وسپاری. ددی درواغو چل شاه محمود وپاراوه، بیله دی نه چی خپل همکاران خبر کړي، دشپې په تیاره کی دخپل زوی سره د کمپ نه ووتل اود کندهار پر خوا روان شول. داچی کندهارته ددوی د رسیدو دمخه کندهار هم دلاسه وتلی وو، ددهراود دلاری د فراه او هرات پر خوا ولاړل او د کندهار حکومت کندهاری ورونو ته پاته شو. تردی وروسته د هرات نه پرته چی یوه موده نورهم دسدوزی کورنی سره پاته سو، نور په ټول هیواد کی بارگزی ورونو (محمدزیانو) واکمنی وغوریدل. داچی ددغو ورونو شمیر زیات و او له بده مرغه دپاچا په توگه یی د خپل منځ نه د کوم نفر واکمنی منلای نه سوه ځکه نو ودی ته اړوتل چی د سدوزی کورنی څخه یو کمزوری شهزاده پیدا او دشاه پنامه یی وتاکی. نورټول کارونه پخپله مخ ته بوژی.

سردارمحمد عظیم خان ټولو ورونوته احوال واستاوه هغوی یی راوبلل څوپه گډه د خارجی خطر مخنیوی وکړی. محمد عظیم خان د سند میرانو په غوښتنه دغزنی او کندهار د لاری د سند په لور وخوځیدی. دوست محمد خان چی دده د پلانونو سره مخالفت درلود دنورورونوسره یی په پېښورکی اړیکی ونيولی او پخپله هم دمحمدعظیم خان پسې د سند پر خوا روان سو. که څه هم

محمدعظیم خان د شاه شجاع په وړاندې هلته بریالیتوب تر لاسه کړی وو، مگر دسند میرانو دوه اړخیزه لوبه کول، دمالیاتو د کمولو په موخه یې د ورونو تر منځ درزونه او مخالفونه راپېښ کړل. دوست محمد خان، پیر محمدخان او پردلخان د محمد عظیم خان څخه بیل سول او کندهارته ولاړل. محمد عظیم هم له ناچارپه په یولک روپیو مالیاتو قناعت وکړ او د هغوی پسی روان شو. دوست محمد خان تر محمد عظیم خان دمخه کابل ته را ورسیدی. سره ددی چې ایوب شاه لاپر تخت ناست وو، ددغو دوو ورونو تر منځ په ځینو برخو کې لکه کوهستان، کوهدامن، کابل او غزنی کې څو خیل نښتی وسوی. رنجیت سنگ چې حالات یې له نژدې څارل ددوی ددغه خپل منځی بوختیاوو څخه یې گټه پورته او د پېښور د نیولو نیت یې وکړ (۱۸۲۲م / ۱۲۳۸ق). یارمحمد خان چې د محمد عظیم خان له خوا په پېښور کې حکومت کاوه، دده څخه یې د مرستی غوښتنه وکړه. سردار محمد عظیم خان چې ستره شتمنی یې ټوله کړیوه او د هغی ساتنه تل ورته د سر درد جوړ کړی وو، له کبله یې د خپل ورور یارمحمد خان و مرستی ته ونه رسیدی. دبلې خوانه رنجیت سنگ یارمحمد خان ته غوړی وعدی ورکړی وی چې د پېښور د نیولو وروسته دی هلته حاکم پریردی. ددی وعدو په امید یارمحمد خان هم بشپړه مقاومت ونکړ. پدی توگه پېښور د رنجیت سنگ لاسته ورغی او د دوست محمد ورور یار محمد خان یې د څه مودی دپاره نور هم هلته د حاکم په توگه پرېښود. دی کار د یارمحمد خان او محمد عظیم خان تر منځ اړیکې خرابی کړی. دمحمد عظیم خان تر وفات وروسته، دهغه زوی حبیب الله خان دده خای ناستی شو، ایوب شاه ده ته د یوه رقیب په سترگه کتل. دوی دواړه یوډیل د ټکولو په فکر کې وه. دا مهال یارمحمدخان او سلطان محمد خان د رنجیت سینگ د مامورانو په توگه پېښور کې حکومت کاوه او دوست محمد خان د هغوی تر سیوری لاندی شپي تیرولی. کندهاری وړونه بیا په دی وخت کې سدوزی شهزاده څخه د هرات د نیولو تکل وکړ، خو بریالی نه شول.

د حبیب الله خان او ایوب شاه تر منځ اوپه لانوری هم خړی شوی. ددی د پاره چې د حبیب الله خان د پلاره ورته پاته شوی شتمنی تر لاسه کړي، ایوب

شاه تصمیم ونيوی د خپل زوی شهزاده اسماعیل په لاس هغه ووژنی. په دغه نازک وخت کی پردلخان د کندهار څخه کابل ته راوړسیدی او د کابل کشاله یی یو طرفه کړ. شهزاده اسماعیل یی مړ کړ او ایوب شاه یی د تخت نه راکوز چی پدی کار سره دهیواد په مرکز کی د سدوزی سلطنت سلسله پای ته ورسیده . حبیب الله خان نور بیغمه پر کابل باندي حکومت کول پیل کړه او پردلخان بیرته کندهارته ولاړ. پدی وخت کی د بازکزی کورنی د پاره د سلطنت تر لاسه کولو په اړه ټول امکانات برابر او هیڅ خنډ شتون نه درلود. بیله هراته نور هیواد په بشپړه ډول د بارکزی ورونو په لاس کی وو. مگر د کندهاری سردارانو په لاس لومړی د سردار پردلخان اوبیا د شیردلخان د خوا د هیواد ولایتونه په لاندی ډول د بارکزی ورونو تر منځ وویشل شول:

داچي پېښور د پنځو سکه ورونو سردارانو د پاره کافی نه وو ، نو د خپلو سیمو سره یوځای عطا محمد خان اوسید محمد خان ته پرېښودل شو. یارمحمد خان ا و سلطان محمد خان ته یی کابل وسپاره .دوست محمد خان په کوهستان او سکه ورور یی امیر محمد خان په غزنی کی حکومت کاوه ، لغمان د نواب جبارخان په برخه او دیره جات پاتی برخی یی نواب اسد خان په لاس ورکړی. شیردلخان ، پردلخان ، کهندلخان او مهر دلخان په گډه کندهار اداره کاوه .رحمدل خان ته سند ، د نواب اسد خان زوی نواب محمد زمان ته جلال اباد او حبیب الله خان ته د لوگر د حکومت اداره په لاس ورغله . تر دغی پریکړی وروسته سردار شیردلخان کندهارته ولاړ او کابل یی د پریکړی سره سم یارمحمد خان ته پرېښود .کله چی سردار عطا محمد خان د پېښور حاکم وفات شو ، یارمحمد خان او سلطان محمد خان په گډه پرکابل حکومت کاوه . پدی وخت کی سندیانو بنوربش وکړ، ورسره سم لومړی رحمدل خان او ورپسی شیردلخان د سند په لور حرکت وکړ. مخکی له دی نه چی شیردلخان سندته ورسیري ورور یی رحمدل خان د سند بنوربش ارام کړی وو او د واگو چاری یی د الله داد خان زوی نایب سلطان خان ته سپارلی وی . شیردلخان وکندهارته د بیرته راگرخیدو پر وخت په لاره کی وفات شو (۱۲۴۲ یا ۱۸۲۶ م) . دده مړینی د سند او کابل دواړو حالات گډود کړل. په سند کی سندیانو هغه ټاکل سوی افغان

حاکم وشاره او خپل استقلال یی اعلان کړ. په کابل کی دوست محمد خان د سلطان محمد خان حکومت د خان د بی برخي کیدو او د کندهاری او پېښوری ورونو د اقتدار دزیاتوالی لامل گانیه. خکه یی نو سلطان محمد خان دکابل څخه وتلو ته مجبور کړ او بالاحصار یی په لاس راوړ. ددی د پاره چی نور ورونه ډیر ونه قهروي او بیرته دوستانه فضا منخته راولی. دشیردلخان د پریگیری په دوام یی د یوه بل ترون له مخي د هر یوه د پاره د هیواد یوه برخه وټاکل او نسبی رضایت یی ترلاسه کړ(۲۲۲ ربيع الثاني). ددی ترون اصلی نسخه دکابل په موزیم کی سته او کاپی یی مخکی دلته رانقل شویده .

د تیمورشاه له وخته بیاتر ۱۸۲۶ پوری چی کابل د محمدزی کورنی د سلطنت بنسټ ایښودونکی دوست محمد خان په لاس ورخی ، د تاریخي پېښو لنډه یادونه ښیی چی د سردار پاینده خان بارکزی کورنی د سدوزی دولت په پرمختیا کی څومره لوی تاریخي رول لوبولی دی . سره له دی چی د زمانشاه په تیروتنه د سردار پاینده محمد خان تر وژنی وروسته نژدی وو د بارکزی ورونو د پاڅون له مخي د سدوزی سلطنت ریښی وخیژی ، خو د پاینده خان د زیرک زوی فتح خان د هوښیاری له کبله یووار بیا د دواړو کورنیو تر منځ د ملگریټوب او گډ کار دپاره لاره خلاصه شوه او د احمد شاهی امپراتوری سرترپایه کی امنیت ټینگ او دولتی قدرت متمرکز شو . له بده مرغه د حسود او کم عقله شهزاده کامران په هڅونه او تحریک وزیر فتح خان دهغه د عیاش او بی پروا پلار شاه محمود په امر روند او بیا ووژل شو. دی کار د سدوزیانو په ټوله امپراتوری کی داسی اور بل کړچی نه یوازی یی د سدوزی کورنی وسلطنت ته د پای ټکی کښیښود ، بلکه د افغانانو په وینو سره جوړه سوی امپراتوری یی هم ټوټه ټوټه کړه ، په سنګر کی ناستو دښمنانو لومړی سیکانو او بیا انگریزانو د ستړی امپراتوری د بدن نه یو یو غړی د خان د پاره ترینه پریکاوه او له مینځه یی یووړه .

دوست محمد خان د بارکزی ورونو تر مینځ تر ټولو زیرک او هڅانده سری وو ، د فتح خان تر مرگ او اوږده اړودور وروسته دده د هلوڅلو په پایله کی دی پدی وتوانیده چی د سیکانو دلا نور پرمختګ مخنیوی وکړی او د

محمدزیو د سلطنت د بنسټ ډېره کښیږدی. ده پدی خاطر چی خان امیر اعلان کړی ، دسیکاتو پر ضد یی د جهاد برغ پورته کړ. دا خکه چی د امیر یا پاچا پرته د جهاد د فتوا جواز نه درلود . که څه هم د سدوزی د کورنی اخیرنی پاچا شاه شجاع هڅه وکړه دسیکاتو او انگریزانو په مرسته د کابل پر تخت باندی کښینی او خان د افغانستان د تاج و تخت ریښتینی وارث اعلان کړی ،مگر داچی د پردیو تر سیوری لاندی وو ، د سیکاتو او انگریزانو سره یی خاینانه تړون لاسلیک کړی وو، افغانانو ته د منلو وړ ونه گرځیدی. په پای کی د سردار زمانخان د زوی شجاع الدوله پلاس له منځه ولاړ. دده زامن فتح جنگ ، صفدر جنگ ، تیمور او شاپور څومیاشتی نورهم د انگریزانو تر وړ لاندی په کابل کی پاته شوه ،خو داچی دخپل نوم بدی پلار په خاطر یی د خلگو تر منځ خای موندلای نشو، دانگریزانو د وتلو سره سم دوی هم له افغانستانه ووتل او هند ته یی پنا یووره. لدی نه وروسته د سدوزو له کورنی څخه هیچا د پاچهی فکر په سرکی درلودلای نشو.^۱

لنډه داچی افغانانو تر هغه وخته پوری چی خپل اتحاد او یووالی یی ساتلی دی، هیڅ یوه قدرت هم دا جرات ندی کړی چی د دوی و خاوری ته په بد نظر وگوری او ددوی په ملی حاکمیت باندی دتجاوز نیت په سرکی راوگرځوی. مگر هر کله چی د پردیو په دسیسو او پخپل منځ کی دخان د غوښتنو او نورو خیانتونو بنکار گرځیدی اود افغانی ورورگلو ی اړیکی یی شکیدی دی، د ورور وژنی په جنگونو کی یی یوډبل مری پریکړی دی ، دی حالت ددوی د دښمنانو غوا لنگه کړیده . په سنگر کی ناستو دښمنانو د افغانانو دداسی بی اتفاقیو او ورور وژنو څخه گټه پورته کړیده . ددغه ناوړ حالت یوه سوچه بیلگه په هیواد کی ددوو سترو درانی کورنیو(سدوزو او بازکزو)ترمخ اوږدی شخړی او کورنی جنگونه دی (۱۸۱۸ - ۱۸۳۴م) چی غملرلی پایلی یی د افغانستان څخه د کشمیر ، پښور او ملتان دلاسه وتل دی. همدارنگه نوری ورته بیلگی .

دکتاب پای

^۱ - دسراج التواریخ لیکونکی وایی : دشاه شجاع اولادونه په لودهیانه کی دسلج په ختیخ کی چی د پنجاب یو نهر دی اوسیدل.

دکاندید اکادمیسین محمداعظم سیستانی

لنده بیوگرافی

(دآریا په قلم)

په تیرو پینځو لسيزو کې کانديد اکادميسين سيستاني د افغانستان په رسنيو او فرهنگي ټولنه کې يوه پيژندل شوې څېره ده؛ د هغه د څېړنيزو ليکنو لړۍ، ۱۹۶۰ ز (و) کلونو ته ورگرځي چې په هغه مهال کې د ادبياتو د پوهنځي محصل وو.

سيستاني دخپل کورنی سره په هغه محفل کې چې د ده دفرهنگی خدمتونو په خاطر دمالموپه شار کې دافغانانو لخوا تدويرسوی وو. دسيستاني چاپ شوی آثار د دوی په مخ کې ليدل کيږی. ۲۵ / ۱۲ / ۲۰۰۶ / سويډن

تولد او کورنی:

ما د ۱۳۱۷ لمریز کال د وري د مېاشتې په لومړۍ چې د (۱۹۳۸ز کال ۲۰د مارچ) له مېاشتې سره سمون خوري د نیمروز په ولایت کې د محمد یوسف خان بارکزي په کلي کې په یوې بزگرې کورنی کې سترگې په نړۍ وغړولې؛ زما نوم یې د هغه وخت د دود پر بنسټ چې په نوي ماشوم به یې د زوکړې په دریمې یا شپږمې نوم ایښوده، محمد اعظم غوره کړ او ښایي شیرینی یې هم ویشلې وي. زما د پلار نوم شیراحمد خان وو، نیکه مې محمد یوسف خان د فیض محمد خان بارکزي زوی او د فراه د "نوده" له کلي څخه وو.

د کورنی پېښت او سرچینه:

د کورنی د سرچینې په اړه کټ مټ هغه خبرې را اخلم چې له خپلو مشرانو مې اوریدلي دي: گرشک ته زیږدې د هلمند ولایت د "زنبولي" په کلي کې د "شاهو" او "دادو" (یعنی شاه محمد او داد محمد) په نومونو دوه وو وروڼو د هیلمند د سیند پر غاړه د کرهنیزو ځمکو په لرلو آرام او بډایه ژوند درلود. د ژوند په لړ کې د دواړو وروڼو د ورورگلوۍ اړیکې خړې پړې او شاهو اړ کېږي چې له خپلو ښځو او زمانو سره یوځای له گرشکه ووځي او په فراه کې دېره شي. ملک شاهو درې مانډېنې درلودلې، یوه یې بارکزی، بله یې غلزی او درېمه یې مندېزی (مندوزی) وه. شاهو له بارکزی مانډینې څخه د جبار او نایب په نومونو دوه زمان درلودل. له غلزی مانډینې څخه یې د شیر او پاچا په نومونو دوه زمان درلودل او له مندوزی مانډینې څخه یې هم د کلان او حاجي په نومونو دوه زمان درلودل. کله چې نوموړي وروڼه لوی شول، د ښځو او ماشومانو څښتنان شول نو د شپږو واړو وروڼو زوزات یا اولاده د خیل په نومونو یاد شول لکه: کلان خیل، حاجي خیل، جبارخیل، نایب خیل، شیرخیل او پاچاخیل.

د کلان خیلو له پښته د بېلگې په توگه کولای سوپه نیمروز کې د کرنیل محمد عمر خان او د هغه د وروڼو (غفورخان ، محمد یوسف خان ، کجیرخان ، محمد علم خان ، محمد نعیم خان ، محمد اعظم خان او محمد حسین خان) نومونه یاد کړو چې په قلعه فتح کې میشته دي.

د شیرخیل له پښته د فیض محمد خان (کومیدان) نوم یادولی شم ، فیض محمد خان کومیدان (د محمد یوسف خان، محمد ایوب خان ، او محمد یعقوب خان په نومونو درې زمان درلودل.) د دغو وروڼو زمان په لاندې ډول ول :
د محمد یوسف خان بارکزی له پښته چې د دغو کرښو د لیکوال نیکه هم دی د (شیر احمد خان ، نصرالله ، حبیب الله او محمد علم) په نومونو زمانو سترگې په نړۍ وغړولې. د شیر احمد خان له پښته د : حاجی میراحمد خان ، محمد اعظم (سیستاتي) ، احمد خان ، حاجي گل احمد خان او نثار احمد په نومونو پینځو زمانو سترگې په نړۍ وغړولې. د محمد ایوب خان له پښته : حاجی عبدالعزیز ، عبدالحکیم خان او محمد خان په نومونو درې زمان پاتې شول. (د محمد ایوب خان او محمد یوسف خان اولاده په نیمروز کې دیره او هلته دکنگ په ولسوالۍ کې ژوند کوي)

د محمد یعقوب خان له پښته ، محمد هاشم خان پاتې شو چې د نوموړي له پښته د (محمد انور ، محمد اکبر او عبدالقدوس) په نومونو زمان پاتې شول چې دفراه په نوده کلی کې میشته دی.

په نیمروز کې د جبار خیل له پښته : شیرعلي خان بارکزی وو ، شیرعلي خان د لومړیو مشروطه غوښتونکو غړی او د حاجي مهر علي خان او حاجي امان الله خان پلار وو (حاجي امان الله خان د ولسي جرگې په دیارلسمې دورې کې د چخانسور د خلکو استازی وو چې د غوايي له کودتا وروسته ونيول او ووژل شو.)

دشاهوزامن (کلان خیل،نایب خیل،جبارخیل،شیرخیل، پاچاخیل، حاجی خیل) چې اکثریت یې اوس د "نوده" په کلی کې میشته دی، زرگونوته رسېږي .
د مشرانو د روایاتو پر بنسټ تر ۱۳۲۵ لمريز کال پورې چې صدراعظم شاه محمودخان د فراه او نیمروز له ولایتونو څخه کتنه وکړه ، د زنبولي د

ځمکو مالیه د ملک شاهو په نامه حواله کیدله او د شاهو زامنو راټوله شوی مالیه خزانی ته سپارله. په همدغه کال کې کرنیل محمد عمر خان د دفراه د «نو ده» د بارکزیو په استازیتوب په ګرشک کې په شاهو پورې ټولې اړوند او ترلې ځمکې خپل د اکا زامنو یعنی د ملک دادو خان اولادې ته وبخښلې او په دې تړاو یې د شاه محمودخان فرمان هم تر لاسه کړ؛ په دې توګه د ځمکو مالیه په رسمي ډول د شاهو له نامه څخه د دادو خان د اولادې په نومونو ولېږدول شوه. د ملک دادو خان له پښته، حاجي امیر محمد خان او د هغه زوی حاجي قادرخان بارکزی پاتې دي چې لا تر اوسه د ګرشک په زنبولی کې په نامتوالي او درنښت ژوند لري.

زما نیکه، محمد یوسف خان بارکزی، د امیر عبدالرحمن خان د پاچاهي پر مهال د فراه د «نو ده» له کلي څخه د خپل ټبر له سل تنو سپرو سره یوځای نیمروز ته ولاړ او هلته یې د سرحد دار په توګه دنده تر سره کړه، وروسته یې په نیمروز کې د ایران کرښې ته ورځي رمه د کنگ په ولسوالۍ کې د هیلمند د سیند د دوه وو څانګو (د ابراهیم آباد د رود او سیخسر د رود) په منځ کې ځانته ځمکه واخیستله، ځمکه یې خروبه او بنیرازه کړه او د هغه پښت لا تراوسه په هماغه کلي کې ژوند کوي.

زده کړی او مأموریت :

لومړنۍ زده کړې مې د نیمروز ولایت د کنگ په ولسوالۍ کې تر سره کړې او په ۱۳۳۵ لمریز کال کې د زده کړو د دوام لپاره کابل ته ولېږل شوم. درې کاله مې د ابن سینا په منځني ښوونځي کې زده کړې وکړې، له هغه وروسته لومړي دارالمعلمین ته شامل شوم او وروسته د ادبیاتو او بشري علومو په پوهنځي کې شامل شوم، د پوهنځي له فراغت وروسته مې د ۱۹۶۶ز کال په پیل کې د ښوونکي په توګه دنده پیل کړه. د ۱۹۶۸ز کال په پای کې په نیمروز کې د ابو داوود سجستاني د لیسې د مدیر په توګه و ټاکل شوم او په ۱۹۷۰ز کال کې د هلمند د ولایت د معارف د مرستیال په توګه تبدیل شوم. په ۱۹۷۳ز

کال د کرهني او اوبو لگولو په وزارت کې د نباتاتو د ساتني په رياست کې د اداري مدير په توگه په دنده وگومارل شوم او د غوايي تر کودتا پورې مې دغه دنده پر مخ بوتله. د غوايي له کودتا (۱۹۷۸ز) وروسته له نوموړي وزارت څخه اضافه بست شوم. د ۱۹۸۰ز کال په وروستيو کې د افغانستان د علومو د اکاډيمۍ د ټولنيزو علومو د څيړنو د مرکز د تاريخ او اتنوگرافي په انستيتوت کې و منل شوم.

د ۱۹۸۶ ز کال پای و و چې ما هم د کابل پوهنتون ، د علومو د اکاډيمۍ او د هيواد د نورو علمي بنسټونو د پوهانو او استادانو په کتار کې خان د ټولنيز علومو د پوهانو کړۍ ته کانديد او د « مالکيت ارضي و جنبش های دهقانی درخراسان قرون وسطی » په نامه کتاب له نورو (مقالو او رسالو په گډون) خپرو شويو آثار سره يوځای د علومو د اکاډيمۍ رياست ته وسپارل. په پای کې د ټاکل شوي کميټي له پلوه ماته د « سر محقق» (پوهاند) د رتبې ترڅنگ د «اکاډيميسن د کانديد» علمي درجه (چې د پوهاندۍ او اکاډيميسنۍ ترمنځ يوه رتبه ده) راکړل شوه او د هيواد د (تاريخ او ادبياتو) د شلو تنو پوهانو په کتار کې راته ځای راکړل شو. له ۱۹۸۶ تر ۱۹۹۱ ز کال پورې مې د افغانستان د علومو په اکاډيمۍ کې د ټولنيزو علومو د څيړنو د مرکز د رئيس په توگه دنده تر سره کړه. ما تل هڅه کړې چې خپله فکري خپلواکي وساتم او هيڅکله مې د افغانستان د خلق ډيموکراتيک گوند او يا نورو گوندونو غړيتوب نه دی ترلاسه کړی ؛ تر پايه پورې خپلواک او غير گوندي پاتي شوی يم. په ۱۹۹۲ ز کال کې کله چې د هيواد پر برخه ليک د جهادي تنظيمونو واکمني خپره او په ټول هيواد کې اله گوله او وژنه را وپاريدله دې ته اړ شوم چې له هيواده دباندې ووځم او د سويډن هيواد ته کډوال شوم ؛ تر دغه دمه په دغه هيواد کې له خپلې کورنۍ او ماشومانو سره ژوند کوم.

فردی خصوصیات او ټولنیز خصلتونه :

له هرڅه مخکې باید ووايم چې له اقتصادي اړخه مې له منځنی کچې

کښته ژوند کړی دی ، هېڅکله مې خاپالنې ، غاړه تییږدني او غوره مالیه ته غاړه نه کښته کړې. د خپلو دوستانو په کړی کې مې د پوهې او قلم په گوتوشمار څو تنه دوستان غوره کړي دي ، د هغوی لیدنو کتنو او خبرو به زما ستړي دماغ ته لا نور ځواک او پیاوړتیا ورکوله. د پېلگې په ډول : کانديد اکاډیمیسین ډاکټر اکرم عثمان ، اکاډیمیسین عبدالشکور رشاد ، کانديد اکاډیمیسین انور نومیالی ، ډاکټر عبدالله مهربان او څو تنه نور. ځوانمردي ستایم ، له درواغو، چلوټو او دوکو ، کپوالي او نادارستی څخه کرکه لرم. په ملگرتوب کې مې سپیڅلولی او صداقت ډیر خوښ دي ، د دوستانو پر وړاندې مې هېڅکله د صداقت او رښتونلی له کرښې پښه نه ده غځولې. د یوه دوست له دوستی څخه زړه مې ترهغه مهاله نه دی جلا کړی چې په دوستی کې مې له هغه څخه کلکه خطا نه وي لیدلې. پرهغه دسترخوان چې ما ډوډی خورلی د هغه پاس مې ساتلی دی ، هڅه مې کړې په هغه چا خپله ډوډی هم وخورم چې ما یې ډوډی خورلی ده. له هېڅ چا مې خان لور نه دی بللی او نه مې چاته خان لور کړی ، تر هغې کچې مې خان ور ښودلی دی چې په رښتیا یم. په افغاني همت او مرینتوب کې مې خان له چا ټیټ نه دی بللی. د ملي او کورني پت ساتنه او دفاع مې پر خان فرض گڼلې ده. د کنسکتوب او بځل حس راباندې نه دی بريالی شوی. هېڅکله مې د چا په شتمنتوب رخه او سخته نه ده راپارېدلې او بځل مې نه دی کړی. ترڅې خبرې او تور لگول مې ډیر کلک خوروي او په یوې سکالو کې زما د فکري تمرکز د گډوډی لامل کېږي.

په لیکنه او لیکوالی کې ډیر وسواسي یم ، دغه وسواس ترهغه مهاله را سره وي ترڅو په یوه لیکنه کې د هرې غونډلې یا جملې او پاراگراف سموالی د محتوی ، ښې او دروندوالي له اړخه راته نه وی سم شوی. خپل هیواد او ټاټوبی را باندې ډیر گران دی او بل هېڅ څای به تر هغه لور ونه گڼم. د هیواد آبادی او ښې رازی ته هیله مند یم. د خپل ولس په بدمرغی خوریریم ، د هغوی په سوکالی کې خان سوکاله بولم. د هیواد اوتولني وروسته پاتې والي مې کړوي خو تقدیر او برخلیک ته موږ بدلون نه شو ورکولای. کاشکې داسې ورځ په سترگو ووينم چې له هیواد څخه مې د بېوزلی ، لوږې او ورور وژني تغیر د تل لپاره ټول

شي. د سولي او نیکمرغی څپي او پلوشي زما د هر هیواد وال په کورنی ، زما د هیواد پر هر کلي ، گودر او گوت کی څپرې شي ، د هیواد د خوریدلو بچیو پر وچو شونډو د خوښی د ځلاندي موسکا غوتی و غورپړي او تنکي کرپدلي زرونه یې د مینی په سپیڅلو ډیوو روښانه شي. ماتل خپله فکري خپلواکي او د بیان آزادي ساتلي ده او له همدې امله می په هیڅ سیاسي گوند کی د غړیتوب هیله نه ده کړی ، خو په ټولنه کی می له ډیموکراسی ، ټولنیز عدالت ، د قلم او عقیدې له آزادی ، د نورو حقونو ته له درنښت او د نارینه وو او ښځو ترمنځ د حقونو له برابروالي څخه می دفاع او ننگه کړی ده. تراوسه می په هیڅ گوند یا د یوې ښی او کړنی سیاسي ډلې غړیتوب نه دی درلودلی او نه ېې لرم.

د ډیموکراسی په لسيزی کی کین لاسو بنسټپالو او ښي لاسو بنسټپالو ډلو سرورنه راپورته کړل ، په هماغه وخت کی انگریز کیدل چې دغه ډلې ټپلی هره یوه یې په یوه بهرني هیواد پورې تړلی ده او مشران یې هم د ټولني له تل څخه نه ول راپورته شوي ، له دې امله می خان له هغوی څخه لږی ساتلی دی. د وخت تېرېدلو په زیاد ورسوله چې په پردیو پورې ځان تړل د هیواد له ملي گټو سره سمون نه خوري. له همدې امله ده نه ښایي چې څوک دې په پردیو یا ښي لاسو او کین لاسو بنسټپالو ایډیالوژیو پسې ولاړ شي. د ډیموکراسی په لسيزی کی او له هغې وروسته پیر کی د هیواد یو شمیر ټولنیزو شخصیتونو د سالمو او ملي گوندونو د رامنځته کولو لپاره هڅې او هلې ځلې وکړې خو دغو هڅو هم ونه شو کولای ځانته لاره پرانیزي او د هیواد په کچه ېې گټور او ولس منلی دریځ تر لاسه نه شوای کړای. ځکه ددغو ډلو مشرانو په ملي او ولسي کچه مخورتوب او ولس منلی نوم نه درلود او یا ېې ونه کړای شوای چې دغه نوم د ولسونو په زرونو کی ترلاسه کړی. د هیواد په کرکيچن او پیچلي چاپیریال کی د گاونډیو او نورو گټه لرونکو هیوادونو لاسوهني په کلکه غندم او په هیله مندی غواړم د هغوی د لاسوهنو جرړې له بیخه وباسم. د هیواد هغو سپیڅلو بچیو ته د نیکمرغی له هیلې سره جوخت د درنښت سر تیتوم چې د هیواد د پت او د ولس د ژغورلو لپاره یې په میراني د جهاد پر ډگر گام

کښیښود ، خپل غیرتي ټیرونه یې د هیواد د دښمنانو پر وړاندې ډال کرل او زموږ د پلرني ټاټوبي دښمنان یې د هیواد له کرښو دباندي وايستل ، هغوی د تلپاتي سرلوري او نیکمرغی ارزښت لري. ترهغو چې وسه لرم د هغوی له کارنامو څخه به په درنښت یادونه وکړم ، هغوی ته دې زما سلامونه او درودونه وي او په هغوی ویاړم.

واده می کړی دی ، دوه زامن او څلور لوني لرم چې ټول یې د لوړو زده کړو څښتنان دي او د نورو پلرونو په څیر خپل ماشومان راباندې ډیر گران دي. پای.

زما آثار او تألیفات :

د ۱۹۶۲ زکال، یعنی دکابل دپوهنتون دتحصیل ددویم کال څخه تر ۲۰۰۹ میلادی کال ترپایه ، دالاندنی تحقیقی آثار می و نشرته سپارلی دی :

الف - چاپ شوی مستقل آثار :

۱- نظام بهره برداری از زمین در افغانستان قرون وسطی (۱۰۰ صفحه)
(طبع کمیته دولتی طبع ونشر، ۱۳۶۱=۱۹۸۲م)
۲- مالکیت ارضی و جنبشهای دهقانی در خراسان قرون وسطی (۷۰۰ صفحه)
(چاپ اکادمی علوم افغانستان ، کابل ۱۳۶۲=۱۹۸۳م (این کتاب پس از تجدید نظر و افزودن دوفصل جدید زیرنام «مالکیت ارضی و شیوه های بهره برداری از زمین در خراسان قرون وسطی» در سال ۲۰۰۲ نیز به تعداد محدودی بچاپ رسیده و اخیراً در پورتال افغان- جرمن آنلاین گذاشته شده است.

۳ - سیستان ، سرزمین ماسه ها و حماسه ها (جلد اول ۶۰۰ صفحه)
(طبع اکادمی علوم افغانستان ، کابل ۱۳۶۴=۱۹۸۵م)
۴ - سیستان ، سرزمین ماسه ها و حماسه ها (جلد دوم ۹۰۰ صفحه)

- شامل: جغرافیای طبیعی، جغرافیای تاریخی و جغرافیای اقتصادی سیستان در قرون وسطی، طبع اکادمی علوم افغانستان، ۱۳۶۷=۱۹۸۸
- ۵ - سیستان، سرزمین ماسه ها و حماسه ها (جلد سوم ۱۲صفحه)
- شامل: اوضاع سیاسی و اجتماعی سیستان تا تاسیس دولت سدوزانی افغانستان در ۱۷۴۷م، طبع اکادمی علوم افغانستان، ۱۳۶۷=۱۹۸۸م
- ۶ - سیستان، سرزمین ماسه ها و حماسه ها (جلد چهارم ۳۰۰صفحه)
- شامل: سرگذشت سیستان و رود هیرمند از ۱۷۴۷ تا ۱۹۷۳ م، طبع اکادمی علوم افغانستان، ۱۳۶۸=۱۹۸۹م. (قابل تذکر است که مواد و مطالب این چهار جلد کتاب در مورد سیستان، از سال ۱۳۴۴ ببعده مورد پژوهش قرار گرفته بود، و در اکادمی علوم افغانستان برای چاپ در سال ۱۳۶۳ سپرده شده بود.
- ۷ - مردم شناسی سیستان، شامل: اتنوگرافی تاریخی مردم سیستان، رسوم و عینات، باورها و معتقدات، ضرب المثل ها، سرودهای عامیانه، لهجه بومیان سیستان (گوش زابلی)، افسانه های مردم سیستان (۲۷۰صفحه)
- طبع اکادمی علوم افغانستان، ۱۳۶۸=۱۹۸۹م
- ۸ - بررسی اوضاع سیاسی و اجتماعی افغانستان از ۱۹۰۱ تا ۱۹۱۹م (رساله، ۶۵صفحه) با انضمام دو مقاله دیگر از پوهاند هاشمی و داکتر عبدالله مهربان، طبع وزارت اطلاعات و کلتور، ۱۳۶۸=۱۹۸۹م
- ۹ - قیام های مردم خراسان و سیستان در سه قرن اول هجری (۱۱۶صفحه) طبع وزارت اطلاعات و کلتور، ۱۳۷۰=۱۹۹۰م (این اثر نیز قبل از خروج از مطعبه در آتش بمباران مجاهدین سوخت)
- ۱۰ - قیام های مردم افغانستان بر ضد نادرشاه افشار (۷۵صفحه) طبع وزارت اطلاعات و کلتور، ۱۳۶۸=۱۹۸۹م
- ۱۱ - سیمای رستم در شاهنامه (۲۱۴صفحه) طبع اکادمی علوم افغانستان، ۱۳۶۹=۱۹۹۰م
- ۱۲ - مناسبات ارضی و شیوه های برخوردیه مسأله زمین و آب در افغانستان سال های ۷۰ و ۸۰ قرن بیستم (۲۰۰صفحه) طبع اکادمی علوم افغانستان، ۱۳۷۰=۱۹۹۱م

- د وزیرفتح خان او دهغه کورنی رول په... ۳۱۶
- ۱۳ - مقدمه یی پر کودتای ثور وپیامدهای آن در افغانستان ، (۲۰) ۴
صفحه) طبع ۱۹۹۶ ، سوند ، این کتاب در پشاور پاکستان نیز پس از سال
۲۰۰۰ میلادی تجدید چاپ شده است.
- ۱۴ - قیام های مردم افغانستان از قرن هشتم تا هژدهم میلادی (۳۰۰)
صفحه) طبع ۱۹۹۸ ، سوند(این اثر از طرف صالح محمدصالح به زبان پشتو
ترجمه ودرپاکستان چاپ شده است.)
- ۱۵ - دو نابهغه سیاسی - نظامی افغانستان در نیمه اول قرن ۱۹ م ، (۴۰۰)
صفحه) طبع ۱۹۹۹ ، سوید (این کتاب در زمستان ۱۳۷۸ ش درایران و در ماه
حمل ۱۳۷۹ ش در پشاور پاکستان نیز تجدید طبع شده است.)
- ۱۶ - یک نگاه انتقادی بر جلد اول ودوم افغانستان درمسیرتاریخ (رساله
۱۰۰صفحه) طبع جون ۲۰۰۰م درپشاور ومجدداً در سال ۲۰۱۰ در پورتال
افغان- جرمن آنلان نیز به شئر رسیده است.
- ۱۷ - پاکستان، پرورشگاه تروریسم، چاپ دانش خیرندویه تولنه،
پشاور ۲۰۱۱
- ۱۸ - نگاهی بر اوضاع اجتماعی افغانستان از طاهریان تا تیموریان
(۳۱۰صفحه) نشر در سایت افغان- جرمن آنلاین
- ۱۹ - علامه محمودطرزی ، شاه امان الله ونقش روحانیت متنفذ ،
(۳۷۷صفحه) چاپ ۲۰۰۲ ، سوند و چاپ ۲۰۰۴ پشاور
- ۲۰ - سی مقاله سیستانی ، (۳۵۶ صفحه) چاپ اکتبر ۲۰۰۲ ، سوند
- ۲۱ - سیمای زن افغان درتاریخ افغانستان ، (۱۸۵ صفحه) ، جنوری
۲۰۰۴ ، سوند
- ۲۲ - پشتونستان و زخم ناسورخط دیورند،مجموعه مقالات، (۳۱۸صفه
(اکتوبر ۲۰۰۵ ، سوند
- ۲۳ - حماسه قیامها یا دو قرن مبارزه بخاطر ازادی ، (۳۴۰صفحه)سوید،
۲۰۰۴ ،چاپ دوم، دانش خیرندویه موسسه، ۲۰۱۱

۲۴- رستاخیزقندهار و فروپاشی دولت صفویه در ایران، (۱۳۲صفحه) چاپ مرکز نشراتی دانش پشاور ۲۰۰۵=۱۳۸۴ (این کتاب از طرف صالح محمدصالحه به زبان پشتو نیز ترجمه و از طرف دانش نشراتی موسسه چاپ شده است.)

۲۵- ظهور افغانستان معاصر و احمدشاه ابدالی، (۲۱صفحه) چاپ پشاور، ۲۰۰۷=۱۳۸۶، ونیز در افغان-جرمن آنلین قابل دسترسی است.

۲۶- آیا افغانستان یک نام جعلی است؟ (مجموعه بیست مقاله تحقیقی (۱۸صفحه) چاپ، پشاور ۲۰۰۷=۱۳۸۶

۲۷- افغانستان، مرکز ثقل بازی بزرگ، (۳۲۷صفحه) سایت افغان-جرمن آنلین، ۲۰۰۹

۲۸- جشن نوروز و منزلت آن در میان ملل آریایی، (۱۵۵صفحه) پورتال افغان-جرمن آنلین، مارچ ۲۰۱۰، ونیز چاپ دانش خپرندویه موسسه ۲۰۱۱
۲۹- برخی شخصیت های فرهنگی - اجتماعی کشور، (۲۵صفحه)، پورتال افغان-جرمن آنلین، ۲۰۱۰ ونیز از طرف دانش خپرندویه تولنه درکابل به چاپ رسیده است.

۳۰- ملالی جویا، اسطوره شجاعت روزگارما، (۳۹۰صفحه)، پورتال افغان-جرمن آن لاین، ۲۰۰۹، نیز در سال ۲۰۱۰ در پشاور به طبع رسیده است.

۳۱- بیست مقاله تاریخی- تحقیقی، (۲۳صفحه)، پورتال افغان-جرمن آنلین، ۲۰۱۰

۳۲- وضعیت حقوقی زن افغان از استقلال تا حکومت کرزی، (۲۰۰صفحه) چاپ پورتال افغان جرمن آنلین؛ ۲۰۱۱

۳۳- سیمای امیر آهنین، امیر عبدالرحمن خان در تاج التواریخ، ۲۰۱۱، پورتال افغان جرمن آنلین (۲۵۰صفحه)

۳۴- پاکستان، طالبان و معضله خط دیورند، (۳۶۴صفحه)، آماده چاپ
۳۵- تحقیقی در باره سه خاندان تاریخی قندهار، (۲۲۰صفحه) چاپ

۲۰۱۲، پورتال افغان جرمن آنلین

- ۳۶- نقش تاریخی وزیرفتح خان و خاندان او در دولت سدوزانی افغانستان، (۲۷۰ صفحه) نشر پورتال افغان جرمن آنلاین، ۲۰۱۲
- ۳۷- نقش تاریخی وزیر اکبرخان و ۸ تن دیگر از سران ملی در قیام کابل، (۳۸۵ صفحه)، نشر در پورتال افغان جرمن آنلاین، ۲۰۱۲
- ۳۸- دفاع از استقلال، وجیبه ملی افغانستان (۳۲۰ صفحه) نشر شده در پورتال افغان جرمن آنلاین ۲۰۱۱
- ۳۹- نقش سیستان در تکوین حماسه های ملی (۳۰۰ صفحه) نشر شده در پورتال افغان جرمن آنلاین ۲۰۱۱
- ۴۰- مساله اصلاحات ارضی در افغانستان سالهای ۷۰ و ۸۰ قرن بیستم. چاپ دانش خپرونویه موسسه، پشاور، ۲۰۱۱

ب / نا چاپ آثار خو دمینخ تللی :

- ۱- سهم سیستان در معارف اسلامی (۴۰۰ صفحه) شامل: شرح حال محدثین ، محققین علوم عقلی و نقلی، شعراء ، و مشاهیر سیستان از صدر اسلام تا پایان قرن هژدهم میلادی. متأسفانه این اثرپس از هجوم مجاهدین برکابل، در ضمن غارت اثاثیه منزل مولف تباه شده است .
- ۲- پنج نامیشننامه (شامل : زمین ، ضربه سوم ، رسوائی ، پشیمان ، وکاسه صبر) در حدود ۳۰۰ صفحه. این مجموعه نیز قبل از چاپ ، همراه با غارت منزل مولف تباه شده است .

ج/ نشر ۳۹۰ مقاله ورساله من تا این تاریخ درسایت

انترنتی افغان جرمن آنلاین و صدهای مقاله در سایت های دیگر افغانی

[^http://www.afghan-german.com/tahLiLha/EditAutor.aspx?](http://www.afghan-german.com/tahLiLha/EditAutor.aspx?)

د/اشتراک فعال در سیمناها و سمپوزیم های ملی و بین المللی :

پس از عضویت در اکادمی علوم افغانستان ، در تمام سیمناها و سمپوزیم های ملی و بین المللی ایکه با علوم اجتماعی و بخصوص تاریخ ارتباط

داشته است، فعالانه اشتراک ورزیده ام وبا نگارش مقالتي و شرکت در بحث ها وتوضیحات علمی سهم عملی داشته ام. از آن جمله در سیمینار های علمی - تحقیقاتی ذیل فعالانه سهم گرفته ام

۱ - سیمینار بین المللی بزرگداشت از هزارمین سال تالیف کتاب « حدودالعالم من المشرق الی المغرب» تالیف در ۳۷۱ هجری قمری، که به عنوان منشی سیمینار، کار تدویر آن را بر عهده داشتم و مقالتي برای خوانش در آن سیمینار نوشتم و خواندم وبه سوالات دانشمندان اشتراک کننده پاسخ گفتم. (۱۳۶۲)

۲ - اشتراک در سیمینار تحقیقاتی بمناسبت تجلیل از «مختوم قلی» شاعر ترکمن در قرن هژدهم میلادی. مقالتي راجع به اوضاع اجتماعی و سیاسی عصر شاعرکه مصادف به ایام فرمافرمانی نادرشاه افشار بوده، نوشتم وخواندم.

۳ - اشتراک در سمپوزیم ملی تجلیل از هزاره سرایش شاهنامه که مدت یک هفته در دانشگاه کابل، برگزارشده بود و من مقالتي تحت عنوان « بازتاب بر خی واقییت های تاریخی سیستان در حماسه فردوسی» نوشتم و آنراخواندم که مایه دلچسپی و جر وبحت مفصل دا نشمندان شامل در سمپوزیم شد.

۴ - اشتراک در سمپوزیم بین المللی تاریخدانان شوروی و افغانستان که برای سه روز در هوتال آریانا برگزار شده بود. اعتراضات و انتقادات من بر شیوه کارو ترکیب کمیسیون مشترک تاریخدانان افغانستان و شوروی، سبب شد تا بر ترکیب این کمیسیون تجدید نظر شود و سه نفر از اعضای انستیتوت تاریخ و اتنوگرافی، بشمول خودم در آن عضویت بیابند.

۵ - اشتراک در سمپوزیم بین المللی تحقیقاتی تاریخدانان شوروی و افغانستان، پیرامون تاریخ و جامعه شناسی افغانستان، که در شهر دوشنبه تاجکستان (۱۹۸۷) برگزارشده بود.

۶ - اشتراک فعال در سمپوزیم بین المللی تاریخدانان افغانستان و شوروی که در سال ۱۹۸۸ در کابل تدویر یافته بود.

- ۷- اشتراک درسیمنار بین المللی « متودلوژی تاریخ » که از طرف مرکز علوم اجتماع ای کادمی علوم در هتل آریانا برای دو روز برگزار شده بود. مسولیت تدویر این سیمنار در سال ۱۹۸۹ بدوش من بود.
- ۸ - اشتراک در مذاکرات روی پروپلم های قابل مطالعه در تاریخ افغانستان با دانشمندان شرقشناسی کادمی علوم مسکو در سال ۱۹۸۸
- ۹ - تدویر سیمنار ملی پیرامون مشکلات و وضع تعلیم و تربیت در مکاتب افغانستان که با اشتراک وزارت تعلیم و تربیه و استادان فاکولته تعلیم و تربیه پوهنتون کابل، در سال ۱۹۸۹ در هتل آریانا برای سه روز برگزار شده بود.
- ۱۰- اشتراک فعال در درسیمنار بین المللی بزرگداشت از امیر علی شیر نوانی، در سال ۱۹۹۰ که از جانب کادمی علوم برگزار شده بود.
- ۱۱- اشتراک فعال درسیمنار ملی تجلیل از ۲۷۰ مین سال تولد احمدشاه درانی که در ۱۹۹۰ برگزار شد.
- ۱۲- سهم گیری در کنفرانس های علمی تجلیل از استقلال افغانستان، بخصوص هفتادمین سالگرد استرداد استقلال کشور.
- ۱۳- اشتراک در سمپوزیم ملی « کابل درگذرگاه تاریخ » که از طرف انجمن نویسندگان افغانستان در هتل انتر کانتی ننتل برگزار شده بود.
- ۱۴- اشتراک در سیمنار بین المللی: پژوهش در زبان و فرهنگ باستان ایران ، منعقد شهر گوتنبرگ سوند، (۲۳-۲۹ سپتامبر ۲۰۰۰)
- ۱۵- اشتراک در کنفرانس علمی ۸۵ مین سال استرداد استقلال کشور در هر کلن المان در سال ۲۰۰۴
- ۱۶- اشتراک در کنفرانس علمی سیصدمین سال خیزش هوتکیان در قندهار برهبری میرویس خان هوتکی در آلمان در ۲۰۰۵
- ۱۷- اشتراک در کنفرانس علمی بزرگداشت از نهضت ایمل خان ابریدی در شهر کلن المان در ۲۰۰۶

د دی کتاب عمومی ماخذونه

- ۱ - اوستا، گزارش وپژوهش جلیل دوستخواه، انتشارات مروارید، تهران، چاپ سوم، ۱۳۷۵
- ۲ - افغانستان در مسیر تاریخ، تألیف میرغلام محمد غبار، طبع ۱۳۴۶، کابل
- ۳ - بیست و پنج سده مالیات، تألیف عنایت الله شاپوریان، چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۵۰ ش
- ۴ - تاریخ اجتماعی ایران، تألیف مرتضی راوندی، چاپ موسسه انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۳۴۴
- ۵ - تاریخ ایران نوشته گروهی از مورخان شوروی، ترجمه کریم کشاورز، طبع تهران
- ۶ - تاریخ جهانگشای جوینی، (۳جلد) به تصحیح و اهتمام محمد بن عبدالوهاب قزوینی، چاپ ۱۳۲۹
- ۷ - تاریخ قرون وسطی، کاسمینسکی، ترجمه صادق انصاری و باقر مومنی، چاپ ۱۳۴۸، تهران
- ۸ - تاریخ وصاف، از ادیب عبدالله شیرازی، باهتمام محمد مهدی اصفهانی، چاپ ۱۲۹۶ هجری قمری، بمبئی هند
- ۹ - تاریخ مختصر افغانستان، تألیف پوهاند حبیبی، چاپ اول ۱۳۴۹ کابل و چاپ سوم، پشاور پاکستان،
- ۱۰ - تحریر تاریخ وصاف، بقلم عبدالحمید آیتی، طبع انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۶
- ۱۱ - تاریخنامه هرات (تاریخ سیفی) از سیفی هروی، به تصحیح پروفیسر محمد زبیر صدیقی، چاپ کلکته و چاپ افسیت ایران
- ۱۲ - جامع التواریخ، تألیف رشیدالدین فضل الله، بکوشش دکتر بهمن کریمی، (۲جلد) طبع تهران

- ۱۳- جغرافیای تاریخی سرزمین‌های خلافت شرقی، تألیف گ، لسترنج، ترجمه محمود عرفان، طبع ۱۳۳۷
- ۱۴- حدود العالم من المشرق الی المغرب (تالیف در ۳۷۲ هـ) چاپ دکترمونوچهر و چاپ پوهنتون کابل (ترجمه پوهاند میرحسین شاه)، ۱۳۴۲
- ۱۵- دولت نادرشاه افشار، تألیف خانم م، ر، ارونووا، ز، ک، اشرفیان، ترجمه حمیدمؤمنی، طبع ۱۳۵۲،
- ۱۶- دستور الکاتب فی تعیین المراتب، تألیف محمدبن هندوشاه نخجوانی، به تصحیح ع. ع، علیزاده، جلد اول طبع ۱۹۶۴، جلد دوم طبع ۱۹۷۶ مسکو
- ۱۷- زین الاخبار گردیزی، از عبدالحی بن ضحاک گردیزی، به تصحیح و تحشیه پوهاند عبدالحی حبیبی، طبع تهران
- ۱۸- سازمان اداری حکومت صفوی با تحقیقات و حواشی و تعلیقات مینورسکی بر تذکره الملوک، ترجمه مسعود رجب‌نیا، چاپ ۱۳۳۴، تهران
- ۱۹- سیاست‌نامه یا سیرالملوک، از خواجه نظام الملک، چاپ محمد قزوینی و چاپ عبدالرحیم خلخالی، تهران
- ۲۰- صورت الارض ابن حوقل، ترجمه دکترجعفر شعار، بنگاه ترجمه و نشرکتاب، تهران
- ۲۱- فتوح البلدان بلاذری، ترجمه آذر تاش آذرنوش، طبع ۱۳۵۳ تهران، متن عربی طبع بیروت.
- ۲۲- کشاورزی و مناسبات ارضی در ایران عهد مغول، تألیف پطروشفسکی، ترجمه کریم کشاورز، چاپ ۲۵۳۵ شاهنشاهی
- ۲۳- مالکیت ارضی و جنبش‌های دهقانی، تألیف محمد اعظم سیستانی، طبع، ۱۳۶۲، اکادمی علوم افغانستان، کابل
- ۲۴- مسالک و ممالک اصطخری، باهتمام ایرج افشار، چاپ بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران
- ۲۵- مقدمه ابن خلدون، ترجمه محمد پروین گنابادی، طبع ۱۳۳۶ (۲ جلد)
- ۲۶- ظفرنامه، از شرف الدین علی یزدی، چاپ تهران، ۱۳۳۶

- ۲۷- مالک و زارع ، تالیف خانم دکتر لمتون ،ترجمه امیری ، چاپ ۱۳۴۴،تهران
- ۲۸- مکاتبات رشیدی ،به تصحیح و اهتمام محمدشفیع لاهوری ، ۱۹۴۷
- ۲۹- نزهت القلوب، از حمدالله مستوفی (تألیف در حدود ۷۴۰ هـ) باهتمام محمد دبیرسیاقی، ۱۳۳۶
- ۳۰- تولدی دیگر، شجاع الدین شفا، چاپ ۱۳۷۹ (۲۰۰۰ میلادی)
- ۳۱- ملاحظاتی درتاریخ ایران ، علی میرفطروس ، چاپ سوم
- ۳۲- سیفی هروی (سیف بن محمدیعقوب الهروی)،تاریخنامه هرات ، چاپ پروفیسور محمد زبیر صدیقی ، ۱۹۶۲ کلکته ونیز چاپ افسیت ایران، ۱۳۵۲
- ۳۳- تاریخ کامل ابن اثیر، ترجمه عباس خلیلی، از انتشارات موسسه مطبوعاتی علمی، تهران
- ۳۴- تاریخ گزیده از حمدالله مستوفی، طبع ۱۳۳۹ ، تهران
- ۳۵- ابن بطوطه، سفرنامه، ترجمه دکتر محمدعلی موحد، طبع ۱۳۴۸ ، بنگاه ترجمه و نشر کتاب ، تهران
- ۳۶- علی میرفطروس،دیدگاه ها ،چاپ اروپا
- ۳۷- تاریخ ایران،نوشته گروهی از مورخین شوروی، ترجمه کشاورز، طبع تهران
- ۳۸- مرتضی راوندی ،تاریخ اجتماعی ایزان، ج ۲
- ۳۹- لکهارت، انقراض سلسله صفویه ،ترجمه عماد،تهران ۱۳۶۴
- ۴۰- سیستانی، قیام‌های مردم افغانستان بر ضد نادرافشار، طبع ۱۳۶۸.
- ۴۱- دکتر محمود افشار یزدی ، افغانستانه ، ج ۱،طبع ایران
- ۴۲- گنداسنگه ، درانی احمدشاه، ترجمه پشتو از نصرالله سویمن، ۱۳۶۶، اکادمی علوم افغانستان
- ۴۳- ظفرکاکا خیل، پشتهانه دتاریخ په رناکی، طبع ۱۹۶۵،پشاور
- ۴۴- پوپلزایی، عزیزالدین وکیلی، تیمورشاه درانی، چاپ ۱۳۴۶ (دوجلد)
- ۴۵- الفنستون، افغانان، ترجمه آصف فکرت، چاپ مشهد ایران،
- ۴۶- فریه فرانسوی،تاریخ افغانها ، ترجمه سهیل سبزواری،سایت آریایی،

۴۷- فرهنگ، میر محمدصدیق، افغانستان در پنج قرن اخیر، دوجلد، طبع ایران
۴۸- پیرس، عروج بارکزانی، ترجمه پژواک و صدقی، طبع انجمن تاریخ،
۱۳۳۱ش،

۴۹- تاریخ سلطانی، سلطان محمد بارکزانی، طبع ۱۲۸۹ هجری = ۱۸۸۱ بمبئی
۵۰- کهزاد، در زوایای تاریخ افغانستان، طبع انجمن تاریخ افغانستان، ۱۳۳۱ش
۵۱- الفستون، دکابل سلطنت بیان، ج ۲، ترجمه پشتو از داکتر حسن کاکر، طبع
۱۳۶۱ اکادمی علوم افغانستان

۵۲- ۸۱- فیض محمد کاتب، نژاد نامه افغان، طبع ۱۳۷۲، ایران، بکوشش عزیز
الله رحیمی، تحشیه حاج کاظم یزدانی

۵۳- حبیبی، تاریخ مختصر افغانستان، طبع انجمن تاریخ افغانستان، ۱۳۴۹،
۵۴- موهن لال، زندگی امیردوست محمدخان، ج ۱، ترجمه داکترسیدخلیل الله،
طبع سالهای ۲۰۰۳ و ۲۰۰۶ امریکا

۵۵- تاریخ احمدشاهی، از محمودالحسینی، طبع پشاور، به اهتمام پوهاند
همایون

۵۶- کهزاد، رجال و رویدادهای تاریخی افغانستان، کابل ۱۳۳۵ش،
۵۷- محمدحیات خان، حیات افغانی، ترجمه فرهادظریفی و عبداللطیف
طالبی، طبع وزارت امور سرحدات، ۱۳۷۰

۵۸- عزیزالدین پوپلزانی، دره الزمان فی التاریخ شاه زمان، طبع ۱۳۳۷ش
کابل

۵۹- عزیزالدین وکیلی پوپلزانی، تیمورشاه درانی، چاپ ۱۳۴۶ش، ج ۲،
۶۰- الفستون، افغانان، ترجمه آصف فکرت، چاپ مشهد ایران،

۶۱- علیقلی میرزا، تاریخ وقایع وسوانح افغانستان، ص ۶۱، چاپ ۱۳۷۶ تهران
۶۲- شاه شجاع درانی، واقعات شاه شجاع، ۱۳۳۳ش، انجمن تاریخ افغانستان

۶۳- کهزاد، بالاحصارکابل وپیش آمدهای تاریخی، ج ۲، طبع انجمن تاریخ
۶۴- موهن لال، زندگی امیردوست محمدخان، ترجمه محمدعالم، علمی

۶۵- میرزا عطا محمد شکارپوری، نوای معارک، چاپ ۱۳۳۱ش، انجمن تاریخ
کابل،

- ۶۶- عبدالباری جهانی، هرات، پښتانه او ستره لوبه، چاپ پشاور
- ۶۷- حمید کشمیری، اکبرنامه، ۱۳۳۰، انجمن تاریخ
- ۶۸- ویب سایت: <http://www.royalark.net/Afghanistan/herat-barakzai>
- ۶۹- سیستانی، دونا بغه نظامی - سیاسی افغانستان در نیمه اول قرن نهم، طبع مشهدایران، ۱۹۹۹
- ۷۰- اولاف کارو، پښتانه (پتانز)، ترجمه پشتواز جنرال شیرمحمد کریمی، طبع ۱۳۷۸، پشاور
- ۷۱- اولیور روی، اسلام ونوگرانی سیاسی در افغانستان، ترجمه سرومقدم، چاپ مشهد، ص ۹۱-۹۰
- ۷۲- سید قاسم رشتیا، افغانستان در قرن ۱۹، ص ۲۵
- ۷۳- فیض محمدکاتب، سراج التواریخ، چاپ ۱۳۳۱-۱۳۳۳ هـ ق،
- ۷۴- معصوم هوتک، کندهاری ورونه، طبع پشاور، ۲۰۱۰
- ۷۵- بازی بزرگ، پیترهاپکرک، ترجمه محمداسحاق توخی، چاپ مارچ ۲۰۰۰ پشاور
- ۷۶- شوهاز، مجله تحقیقی و فرهنگی بلوچ، شماره اول، سال ۱۹۸۹
- ۷۷- حبیبی، جنبش مشروطیت در افغانستان، کابل ۱۳۶۳
- ۷۸- ریاتالی ستیوارت، آتش در افغانستان، ترجمه نورمحمد کوهسار کابلی، چاپ پشاور
- ۷۹- داکتر روان فرهادی، مقالات محمود طرزی در سراج الاخبار، طبع کابل ۱۳۵۵
- ۸۰- اعظم سیستانی، علامه محمود طرزی، شاه امان الله و روحانیت متفقد، چاپ ۲۰۰۴، پشاور
- ۸۱- عبدالحمید محتاط، تاریخ تحلیلی افغانستان، چاپ ۲۰۰۵
- ۸۲- معصوم هوتک، دناوی دانشور، دکندهارمنور، دزنگاوات مخور، کندهار دعلامه رشاد دخیرندویه تولنه، ۱۲/۲۰۱۱/۱۳۹۱ ش

صفحه چارم پشתי

کانديد اکادميسين محمداعظم سيستاني: ۱۹۳۸

دافغانستان دعلومو اکادمي پخوانی غړی، دتاریخ او ټولن پوهنی او دزمکی دمناسباتو په چاروکی ډیر آثار لری. دهغه ځینی تالیفات دادی :

* مالکیت ارضی و جنبشهای دهقانی درخراسان قرون وسطی، چاپ اکادمي علوم افغانستان، کابل ۱۳۶۲=۱۹۸۳م. * سیستان ، سرزمین ماسه هاو حماسه ها (۴ جلد) طبع اکادمي علوم

سیستاني در سن ۷۰ سالگی

افغانستان ، کابل ۱۹۸۵م - ۱۹۸۸

- * - مسأله اصلاحات ارضی در افغانستان دهه ۷۰ قرن ۲۰، چاپ ۱۳۹۰ش کابل
- * - مردم شناسی سیستان ، طبع اکادمي علوم افغانستان، ۱۳۶۸=۱۹۸۹م
- * - مقدمه یی بر کودتای ثور و پیامدهای آن در افغانستان ، چاپ ۱۹۹۶، سوند
- * - دو نایغه سیاسی - نظامی افغانستان در نیمه قرن ۱۹م ، چاپ ۱۹۹۹، سوند
- * - رستاخیز قندهار و فروپاشی دولت صفویه در ایران ، چاپ ۲۰۰۵ پیشاور
- * - علامه محمود طرزی ، شاه امان الله و نقش روحانیت منتفذ ، ۲۰۰۴ پیشاور
- * - سیمای زن افغان در تاریخ افغانستان ، چاپ ۲۰۰۴، سوند
- * - آیا افغانستان یک نام جعلی است؟ (مجموعه مقالات) چاپ، پیشاور ۲۰۰۷
- * - ظهور افغانستان معاصر واحمدشاه ابدالی، چاپ پیشاور، ۲۰۰۷
- * - سرگذشت سیستان و رود هیرمند (از ۱۷۴۷ تا ۱۹۷۳) چاپ ۱۳۶۹ش کابل
- * - نقش تاریخی وزیرفتح خان و خاندانش در دولت دسدوزانی ، ۲۰۱۳، کابل

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**